

11 Ersättning till målsägandebiträdet

11.1 Sammanfattning av nuvarande ersättningsbestämmelser

I 5 § lagen om målsägandebiträde anges att samma regler som gäller för ersättning till biträde vid allmän rättshjälp i 27 § rättshjälpslagen (1996:1619), ska gälla för ersättning till målsägandebiträde. Grundläggande för bestämmande av ersättningen är den timkostnadsnorm som regeringen årligen fastställer efter förslag från Domstolsverket. Med den som utgångspunkt fastställer Domstolsverket en taxa för ersättning till målsägandebiträden som återfinns under Domstolsverkets föreskrifter om brottmålstaxa för målsägandebiträden i tingsrätt och hovrätt eller den s k brottmålstaxan (DVFS 2005:10).

Taxan gäller enbart under särskilda omständigheter. I stora drag gäller den i brottmål där huvudförhandlingen inte överstiger 3 timmar och 45 minuter och under förutsättning att det i målet endast finns en tilltalad och ett målsägandebiträde och att målsägandebiträdet inte biträder fler än en målsägande. I de fall där taxan inte är tillämplig används bestämmelserna i 27 § rättshjälpslagen som grund för bestämmande av ersättning. Ersättning till målsägandebiträde bestäms således antingen med tillämpning av 27 § rättshjälpslagen eller med tillämpning av brottmålstaxan.

11.2 Kostnader för anslagsposten målsägandebiträde

Enligt budgetpropositionen 2006/07:01, utgiftsområde 4, är kostnaderna för politikområdet Rättsväsendet 30,7 miljarder kronor. Enligt Domstolsverkets budgetunderlag för 2007-2009 uppgick kostnaderna för rättshjälpsanslaget till 1 094 mnkr under 2005. Kostnaderna för rättshjälp, offentligt försvar och

målsägandebiträde utgör därmed en blygsam del av den totala kostnaden för rättsväsendet.

I Domstolsverkets budgetunderlag 2007-2009 redovisas vidare att utgifterna för målsägandebiträde var 119 miljoner kronor under 2005. Det kan jämföras med utgifterna för offentligt försvar som uppgick till 726 miljoner kronor. Kostnaderna för båda posterna ökade under 2005, för målsägandebiträdenas del med 23 % och för försvararnas del med 10 %. Kostnaderna för målsägandebiträden gick ner under 2002 då brottmålstaxan för målsägandebiträden infördes. Under 2003 när försöksverksamheten utan taxa genomfördes steg utgifterna för såväl försvarare som för målsägandebiträden.

Det bör observeras att det av statistiken om antal förordnade av målsägandebiträden framgår att målsägandebiträdet företräder fler än en målsägande i en stor del av målen.

11.3 Ersättning enligt 27 § rättshjälpslagen

Enligt 27 § rättshjälpslagen har ett biträde rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och de utlägg som uppdraget har krävt. Den domstol som handlägger ersättningsyrkandet ska således göra en bedömning av skäligheten i målsägandebiträdets framställan. Skälighetsbedömningen när det gäller ersättning för arbete ska grunda sig på de kriterier som är fastställda i 27 § rättshjälpslagen. Beträffande tidsspillan har Domstolsverket, efter bemyndigande av regeringen, tagit fram särskilda föreskrifter angående beräkning av ersättning för det, Domstolsverkets föreskrifter angående beräkning av ersättning för tidsspillan (DVFS 2005:7). I fråga om ersättning för utlägg finns inga föreskrifter som gäller för ersättning utanför brottmålstaxan men de bestämmelser som fastslagits i brottmålstaxan kan användas som riktlinjer tillsammans med den praxis som finns.

11.3.1 Ersättning för arbete

Ett målsägandebiträde har enligt 5 § lagen om målsägandebiträde läst tillsammans med 27 § första stycket rättshjälpslagen, rätt till skälig ersättning för sådant arbete som uppdraget krävt. Det är således bara kostnader som varit nödvändiga för att fullgöra uppdraget som ska ersättas med stöd av bestämmelsen. I första

stycket av 27 § anges kriterier för hur skälighetsbedömningen ska göras. Ersättningen för arbete ska bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av den timkostnadsnorm som regeringen fastställer. Beräkningen av ersättningen sker således i tre steg. Först bestäms om det arbete som biträdet utfört är ersättningsgillt. Därefter fastställs antalet ersättningsgilla timmar, baserat på vad som anses rimligt. Slutligen ska nivån på den ersättning som ska utgå för varje ersättningsgill timma fastställas.

Ersättningsgillt arbete

Formuleringen i 27 § första stycket rättshjälpslagen om att rätten till skälig ersättning endast gäller för sådant arbete som uppdraget krävt, innebär att det bara är sådana kostnader som varit nödvändiga för att fullgöra uppdraget som skall ersättas med stöd av bestämmelsen. En prövning måste därför alltid först göras om det arbete som biträdet utfört har varit nödvändigt för att ta tillvara huvudmannens rätt i den fråga för vilken målsägandebiträde har beviljats. Biträdet kan ju ha bistått huvudmannen även i andra angelägenheter. Sådant arbete ska emellertid inte ersättas om de inte kan anses omfattas av målsägandebiträdets uppdrag.

Frågan om vad som anses utgöra ersättningsgillt arbete hänger samman med vilka målsägandebiträdets uppgifter är. Av den anledningen kan bedömningen av vad som utgör ersättningsgillt arbete skilja sig åt mellan rättshjälpsbiträden och målsägandebiträden även om samma lagrum, d v s 27 § rättshjälpslagen tillämpas. Skillnaden ligger i möjligheten att få ersättning för arbete av mer kurativt slag.

För både rättshjälpsbiträden och målsägandebiträden är de huvudsakliga uppgifterna av juridisk natur. När det gäller rättshjälpsbiträdens rätt till ersättning för kurativa åtgärder har Högsta domstolen i sin praxis intagit en förhållandevis restriktiv attityd. Detsamma gäller för ersättning till offentliga försvarare. I målet NJA 1986 s. 642 som är från tiden före lagen om målsägandebiträdes tillkomst ansågs emellertid ett rättshjälpsbiträde som bistod två målsägande i ett våldtäktsmål vara berättigat till ersättning av allmänna medel för visst arbete avseende stödjande åtgärder inför en förestående huvudförhandling. Av NJA 1987 s. 58 framgår att det merarbete som är föranlett av att en part i ett vårdnadsfall vill ta biträdets tid i anspråk för samtal och

rådfrågning i stor utsträckning kan vara ersättningsgillt men att biträdet bör se till att tidsåtgången för sådant arbete begränsas utan att klientens förtroende för biträdet rubbas. Rättsfall med liknande utgång finns om offentliga försvarare, t ex i NJA 1984 s. 877 där en offentlig försvarare, bl a med hänvisning till den långa häktningstid som förelåg, ansågs berättigad till ersättning för arbete bestående av kurativa besök hos den tilltalade i häktet.

Högsta domstolen har således trots sin restriktiva hållning när det gäller ersättning till rättshjälpsbiträden och offentliga försvarares arbete av kurativ natur, i vissa fall menat att ersättning för sådant arbete är berättigat. I propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) fördes ett resonemang kring ersättning för arbete av icke-juridisk art. Det konstaterades att i fråga om de grupper av målsägande som får stöd av ett målsägandebiträde, det typiskt sett finns behov av kurativ verksamhet och att det ingår i bitrådets uppgifter att ge målsäganden ett allmänt personligt stöd t ex vid rättegången. Visserligen menade regeringen att ett sådant behov av stöd helt eller delvis skulle kunna täckas genom att en stödperson anlitas, men regeringen drog ändå slutsatsen att man i praktiken torde komma att bli allmänt sett mera generös i fråga om rätten till ersättning för kurativa åtgärder i fråga om målsägandebiträden, än när det gäller rättshjälpsbiträden och offentliga försvarare. Samtidigt konstaterade regeringen att det juridiska bitrådets primära uppgift, oavsett om hon eller han var målsägandebiträde, rättshjälpsbiträde eller offentlig försvarare, ligger vid sidan av den rent kurativa verksamheten. Slutsatsen i propositionen blev därför att det inte borde finnas någon annan principiell syn på den här frågan för målsägandebiträdenas del än när det gällde rättshjälpsbiträden och offentliga försvarare, samt att frågan om rätten till ersättning för kurativa åtgärder måste bedömas med hänsyn till omständigheterna och behovet av personligt stöd i det enskilda fallet (s. 32).

I fråga om vad som i övrigt är att räkna som ersättningsgillt arbete får man använda sig av samma bedömningar för målsägandebiträden som för rättshjälpsbiträden. Av NJA 1983 NOT C 28 framgår att ett rättshjälpsbiträdes kostnader för att tillgodogöra sig rättspraxis som huvudregel inte är ersättningsgillt. Detsamma torde gälla för målsägandebiträde. En annan fråga som uppkommer är hur det ersättningsgilla arbetet ska bestämmas när ett biträdesförordnande bara avser ett av flera brott som behandlas vid en huvudförhandling. Enligt propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) bör ersättning i princip inte betalas för

arbete som klart avser endast en del av målet som inte omfattas av förordnandet. Om rättegången inte kan utformas så att biträdet kan utnyttja den tid som blir över så ska ersättning för spilltid utgå.

Av andra stycket i 27 § framgår att ersättning för arbete före ansökan endast kan avse arbete som varit av mindre omfattning eller av brådskande art. Med arbete av mindre omfattning avses enligt uttalanden i propositionen om förslag till ändring i rättshjälpslagen m m (1972:429), d v s i prop. 1978/79:90, arbete motsvarande högst vad en advokat debiterar under en dags arbete (s. 209). När byte av biträde har skett gäller, enligt andra meningen i samma stycke, motsvarande för tiden före beslut om byte. Frågan om när en ansökan kan anses vara gjord är betydelsefull för att avgöra om arbete har utförts före ansökan. Det har prövats i NJA 2004 s. 826, där sökanden hade ingivit en ansökan som var så ofullständig att något beslut inte kunde fattas utan kompletteringar. Domstolen fann i målet att ansökan om ersättning skulle anses vara gjord när den ofullständiga ansökan inlämnades.

Antalet ersättningsgilla timmar

De timmar som ska ersättas enligt 27 § rättshjälpslagen ska bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning. Vid bedömningen av tidsåtgången för ett utfört arbete ska enligt proposition med förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96, m.m. (prop. 1994/95:150 bilaga 3) den tidsåtgång som är rimlig för ett "normalskickligt" biträde i ett motsvarande fall bestämmas. Om arbetet har tagit för lång tid med hänsyn till uppdragets art och omfattning så ska den tidsåtgång som ligger till grund för den ersättning som yrkas sättas ned till en tidsåtgång som bedöms rimlig. En värdering ska således göras när arvodet bestäms och av hur många timmar en "normalskickligt" advokat behöver för ett motsvarande uppdrag. En särskilt skicklig advokat, som t ex har betydande erfarenhet på ett visst område och därför arbetat ovanligt snabbt, kan kompenseras genom att han får en timersättning som ligger över timkostnadsnormen, se nedan (s. 11)

Ersättningens nivå

Nivån på den ersättning som ska utgå för varje ersättningsgill timma grundar sig på den timkostnadsnorm som fastställs av regeringen. Normen för 2006 är bestämd till 1 029 kr exklusive mervärdesskatt.

I 27 § första stycket rättshjälpslagen finns en bestämmelse om att timersättningen får avvika från normen om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det. Om arbetet har utförts på ett mindre skickligt sätt får således timersättningen sättas ned, och på motsvarande sätt får ersättningen höjas om arbetet utförts särskilt skickligt. Som exempel på det senare anges i propositionen om förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96 m m (prop. 1994/95:150 bilaga 3) att en advokat som är särskilt skicklig, t ex genom att hon eller han har en särskild förtrogenhet med det aktuella rättsområdet och därmed har arbetat snabbare än en "normalskicklig" advokat, bör kunna ersättas med ett timarvode som ligger över timkostnadsnormen. Däremot, vilket framgår på samma sida i den anförda proposition, medger inte regleringen att timersättningen höjs eller för den delen sänks, på den grunden att en advokat har särskilt höga eller låga omkostnader för t ex kontor eller liknande (s. 13). Enligt propositionen Förbättrad kontroll av rättsliga biträdens ersättningsanspråk m m (prop. 2004/05:41) är de fall där ersättning utgår med en timersättning som överstiger timkostnadsnormen mycket få (s. 12).

Timersättningen kan sänkas t ex på grund av bristande skicklighet hos biträdet. Den kan också höjas därför att uppdraget har utförts med särskilt stor skicklighet. Mot den här bakgrunden blir timkostnadsnormen ett slags "normalarvode" som domstolarna ska fastställa i alla de mål och ärenden som utförs med normal skicklighet.

Möjligheten att i enlighet med 27 § första stycket rättshjälpslagen sätta ned timarvodet ska inte förväxlas med den möjlighet som finns enligt tredje stycket att sätta ned ersättningen på grund av att biträdet genom vårdslöshet eller försumlighet har föranlett kostnad för rättshjälpen.

11.3.2 Ersättning för tidsspillan

Ett målsägandebiträde har enligt 27 § första stycket rättshjälpslagen läst tillsammans med 5 § lagen om målsägandebiträde, rätt till skälig ersättning för den tidsspillan som uppdraget krävt. På samma sätt som när det gäller ersättning för arbete ska ersättning för tidsspillan bara lämnas i den mån den varit nödvändig för att ta tillvara målsägandens intressen och om det arbete vid vilket tidsspillan uppstått omfattas av den beviljade rättshjälpen.

Domstolsverket har i föreskrifter angående beräkning för tidsspillan (DVFS 2005:7) föreskrivit hur ersättning för tidsspillan ska beräknas när inte brottmålstaxan är tillämplig. I 1 § anges att tidsspillan ersätts för tid mellan kl. 07.00 och kl. 22.00. Om övernattnings sker på annan ort än den där den ersättningsberättigade har sitt tjänsteställe, ersätts tidsspillan mellan kl. 18.00 och kl. 22.00 bara om den avser restid. Besvärnsnämnden ansåg i BN 423/74 att restid inte ska betraktas som tidsspillan om biträdet utfört produktivt arbete med något uppdrag under resan. I 2 § av föreskrifterna slås fast att normal måltidspaus inte utgör ersättningsgill tidsspillan. I NJA 1976 s. 699 och NJA 1976 s. 213 ansågs normal tid för lunch respektive middagsmål inte som tidsspillan om den uppgick till en timme.

Det finns inte någon lagfäst definition av begreppet tidsspillan utan det får avgöras från fall till fall vad som kan anses utgöra ersättningsgill tidsspillan vid utförande av ett uppdrag. Ledning kan fås från Domstolsverkets föreskrifter om brottmålstaxa (DVFS 2005:10), där det anges att tidsspillan i allmänhet avser sådan tid då produktivt arbete med något uppdrag inte utförs, trots att bitrådets arbetstid tas i anspråk. Där anges även att restid och väntetid utgör den vanligaste formen av tidsspillan men att det måste avgöras från fall till fall vad som kan anses utgöra tidsspillan vid utförande av ett visst uppdrag. Högsta domstolen har i mål NJA 2004 s. 549 använt liknande formuleringar för att definiera tidsspillan.

I NJA 1976 s. 455 klargjorde Högsta domstolen att i de fall där en rättegång ställs in eller en tidsplan inte kan hållas betalas inte ersättning för tidsspillan för annan tid än den tid det tar för biträdet att ta sig tillbaka till kontoret. Därefter förutsätts biträdet kunna ta itu med andra arbetsuppgifter. I RÅ 81 2:7 slog domstolen fast att när det gäller ett sammanträffande med klient är det normalt att klienten besöker biträdet på målsägandebiträdets kontor. Om ersättning för tidsspillan ska betalas i anledning av ett besök i den rättssökandes hem måste biträdet påvisa att besöket

varit nödvändigt för att ta tillvara huvudmannens rätt i den angelägenhet för vilken rättshjälpen beviljats. Bedömningen av om ett besök av ett målsägandebiträde i målsägandens bostad är nödvändigt kan möjligen bli annorlunda med anledning av den något generösare inställning som finns beträffande ersättning för kurativt arbete.

Det finns inte någon i lag fastslagen begränsning med avseende på den minsta tidsåtgång som utgör ersättningsgill tidsspillan. I målet NJA 2004 s. 549 uttalade sig domstolen för en begränsning avseende minsta tidsåtgång för att utgöra tidsspillan, för att undvika att domstolarna skulle belastas med att granska alltför obetydliga ersättningsanspråk. Domstolen slog fast att den sammanlagda tidsspillan i en och samma instans måste uppgå till minst 20 minuter för att grunda rätt till ersättning och för att inte anses som obetydlig. Det aktuella målet gällde ersättning till offentlig försvarare men torde ha relevans även för ersättning till målsägandebiträden i de fall där brottmålstaxan inte är tillämplig.

I 7 § av brottmålstaxan (DVFS 2005:10) har Domstolsverket föreskrivit vad som ska gälla vid ersättning för tidsspillan i de fall där taxan är tillämplig. Där anges att tidsspillan måste vara minst en timme i berörd instans för att ersättas. Att gränsen för tidsspillan därmed skiljer sig åt mellan ärenden där brottmålstaxan tillämpas och ärenden där den inte är tillämplig kan förklaras med att en viss tidsspillan redan är inräknad i taxebeloppet i brottmålstaxan.

11.3.3 Ersättning för utlägg

Ett målsägandebiträde har enligt 27 § första stycket rättshjälpslagen, läst tillsammans med 5 § lagen om målsägandebiträde, rätt till skälig ersättning för utlägg som uppdraget krävt. På samma sätt som för ersättning för arbete och tidsspillan ska ersättning för utlägg bara lämnas i den mån utlägget varit nödvändigt för att ta tillvara målsägandens intressen och om det arbete vid vilket utlägget uppstått omfattades av den beviljade rättshjälpen. Till utlägg har i praxis bl a hänförts kostnader som ett biträde har haft för resa och uppehälle samt utomprocessuell tolkning och översättning. Däremot räknas normala kontorskostnader såsom kostnader för kopiering och telefon inte som utlägg utan anses ingå i arvodet, eftersom sådana kostnader ligger till grund för beräkandet av timkostnadsnormens storlek. Om dessa kostnader

av någon särskild anledning ligger utanför det normala kan de emellertid ersättas som utlägg.

Advokater behöver generellt inte styrka kostnader för utlägg utan domstolen bedömer rimligheten av dessa yrkande i förhållande till vad som förevarit i målet.

När utlägg ska ersättas måste en gränsdragning göras mot vad som kan ersättas enligt 17 § rättshjälpslagen som reglerar utredning och som enligt 6 § lagen om målsägandebiträde gäller även för målsägandebiträden. Kostnader för läkarintyg ska normalt ersättas enligt 17 § och inte enligt 27 §. Något som kan försvåra för målsägandebiträdet är att ersättning för utlägg enligt 17 § ska sökas av målsäganden. Målsägandebiträdet har därefter att söka få ersättning från målsäganden i de fall där biträdet har stått för kostnaden. En komplicerande faktor är att 17 § har ett utgiftstak, vilket gör att gränsdragningen mellan vad som kan ersättas som utlägg och vad som ska hänföras till kostnader för utredning kan bli mycket betydelsefull.

Det som angivits om ersättning för tidsspillan vid besök i huvudmannens hem gäller också i fråga om ersättning för uppkomna utlägg i samband med sådana besök.

11.4 Jämkning och nedsättning av ersättning

Av hänvisningarna i 4 § andra stycket samt 7 § lagen om målsägandebiträde framgår att 17 och 27 §§ rättshjälpslagen även är tillämpliga i fråga om målsägandebiträde. Enligt 27 § tredje stycket rättshjälpslagen ska det vid ersättningens bestämmande beaktas om ett biträde genom vårdslöshet eller försummelse har föranlett kostnad för rättshjälpen. Ersättningen får sättas ned om biträdet har missbrukat sin behörighet att besluta om utredning enligt 17 § eller om substitution enligt 26 §, eller om det annars finns särskilda skäl. Formuleringen i andra ledet, ”annars finns särskilda skäl” bör tolkas som en kvalificering av vad som anges i första meningen. Varje vårdslöshet eller försummelse som förorsakat kostnader bör således inte leda till en nedsättning av ersättningen. Exempel på när bestämmelsen har använts för jämkning finns i fall från Besvärdsnämnden. I ärendet BN 1045/83 tillämpades motsvarande bestämmelse i 1972 års rättshjälpslag när ett rättshjälpsbiträde underlåtit att kontrollera vem motparten anlitat som ombud, och det sedan biträdet lagt ned arbete i ärendet visat sig att en jävssituation förelegat.

Möjligheten att jämka ersättning enligt 27 § första stycket rättshjälpslagen ska inte sammanblandas med möjligheten till jämkning enligt tredje stycket. Eftersom bestämmelserna tar sikte på olika fall ska bedömningen av jämkning enligt första stycket göras fristående från den enligt tredje stycket. Enligt propositionen om förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96 (prop. 1994/95:150) ska den prövning som förutsätts i första stycket göras i samtliga fall där begärt arvode ska prövas, medan en prövning enligt tredje stycket endast kan bli aktuell om biträdet föranlett kostnader genom sitt agerande, missbrukat sin behörighet eller när det annars finns särskilda skäl. I sådana fall ska ersättningen kunna jämkas till noll, vilket inte är avsett vid tillämpningen av första stycket (Bilaga 3 s. 15).

11.5 Ersättning enligt Domstolsverkets brottmålstaxa

11.5.1 Bakgrund

En brottmålstaxa för offentliga försvarare infördes 1973. Före tillkomsten av lagen om målsägandebiträde framfördes det i proposition till riksdagen med förslag till rättshjälpslag m m (prop. 1972:4) att samhällets kostnader för den processuella rättshjälpen hade ökat mycket kraftigt under senare år och att en effektiv kostnadskontroll i sista hand förutsatte ett annat system än det nuvarande för beräkning av arvode till biträde och offentlig försvarare. Därför borde ett nytt system bygga på taxor (s. 273). Redan i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) klargjordes det att hänvisningen till reglerna om rättshjälpsbiträde innebar att regeringen eller efter regeringens bemyndigande, Domstolsverket kunde fastställa taxa som kunde tillämpas vid bestämmande av ersättning (s. 41). I Domstolsverkets rapport Målsägandebiträde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebiträde m m, framfördes synpunkter om att målsägandebiträdet överkompenserades jämfört med de offentliga försvararna. Det föreslogs att ersättningen kunde regleras i någon form av taxa. Flertalet av domarna och advokaterna uppgav att de önskade en taxa för målsägandebiträden (ss. 38–40). I Rikskontrollans utvärdering från 2001, Varför blev det dyrare? granskade RRV på uppdrag av regeringen utgiftsutvecklingen för offentliga försvarare, offentliga biträden och målsägandebiträden åren 1994/95 - 2000. För att minska kostnaderna föreslog RRV att

ersättningen till målsägandebiträden skulle ske enligt en taxemodell. En taxa skulle uppfattas som rättvis i förhållande till de ersättningsregler som gäller för offentliga försvarare. Av Domstolsverkets rapport *Reglering av ersättning till målsägandebiträde* i en särskild taxa framgår att Domstolsverkets styrelse den 4 december 2000 beslutade att frågan om taxa för målsägandebiträden skulle utredas med sikte på att en eventuell taxa skulle kunna träda i kraft under 2001 (s. 3).

Domstolsverket uppgav i samma rapport att det fanns en tendens att kostnaderna för målsägandebiträden ökade och att det var en tendens som verkade fortsätta. Orsakerna kunde inte Domstolsverket fastställa men hänvisade till den fokusering på brottsoffrens situation som gjorts under senare år (s. 7).

Taxan skulle enligt Domstolsverket vara utformad så att den skulle "motivera målsägandebiträde att lägga ned ett effektivt och i övrigt kvalitativt bra arbete". Domstolsverket övervägde huruvida taxan skulle ge målsägandebiträden lägre ersättning än offentliga försvarare. Emellertid menade Domstolsverket att det kunde ifrågasättas om den vanliga åsikten att målsägandebiträden borde erhålla lägre ersättning grundade sig på delvis felaktiga uppfattningar om vad målsägandebiträdets arbete bestod i. Domstolsverket framhöll att målsägandebiträdet under huvudförhandlingen kunde var tämligen passivt men att det inte betydde att målsägandebiträdet lade ner mindre arbete på förberedelsearbete än den offentlige försvararen. I sammanhanget nämndes också att målsägandebiträdet hade sådana uppgifter som den offentlige försvararen inte hade, t ex kontakter av kurativa hänsyn (ss. 12–13).

Domstolsverket övervägde olika typer av taxor men stannade för att en s k saktaxa, d v s en taxa som bestäms för sådana grupper av mål och ärenden som normalt kräver en tidsmässigt begränsad och på förhand förutsebar arbetsinsats av biträdet, inte var lämplig med hänsyn till variationerna i målsägandebiträdenas uppdrag (s. 11). Istället föreslogs en tidstaxa, d v s en sådan taxa som gällde för de offentliga försvararna. Vid utarbetande av brottmålstaxan för målsägandebiträden var förhandlingstiden Domstolsverkets utgångspunkt. Samma princip som gällde för de offentliga försvararna blev således vägledande för brottmålstaxan för målsägandebiträden.

Domstolsverkets rapport redovisade också att talan om enskilt anspråk fördes i de flesta fall när målsägandebiträde förordnats. Domstolsverket konstaterade att det enskilda anspråket ofta föranledde mer arbete för målsägandebiträdet än för den offentlige försvararen men menade att eftersom något särskilt tillägg inte

utgick till den offentliga försvararen borde detsamma gälla för målsägandebiträdet. Domstolsverket ansåg dock att det kompenserades av att den offentlige försvararen hade uppgifter som inte målsägandebiträdet hade (s. 16).

Det var således främst kostnadsskäl men även i viss mån rättvise-skäl som motiverade införandet av en taxa för målsägandebiträden.

11.5.2 Tillämpning av taxan för målsägandebiträden

Domstolsverket har efter bemyndigande i 3 § förordningen (1997:408) om målsägandebiträde och 19 § rättshjälpsförordningen (19997:404) utfärdat föreskrifter om brottmålstaxa för målsägandebiträden i tingsrätt och hovrätt (DVFS 2005:10). Föreskrifterna trädde i kraft 1 januari 2006. Ersättning enligt taxan följer principerna som slagits fast i 27 § rättshjälpslagen. Det innebär att ersättning utgår för arbete, tidsspillan och utlägg. Ersättningen för arbete är taxereglerad. Utöver det ges ersättning för tidsspillan och utlägg i enlighet med regler som fastställs i föreskrifter.

Tillämpningsområdet för taxan anges i 1 § vara brottmål med en tilltalad och ett målsägandebiträde, under förutsättning att målsägandebiträdet inte biträder fler än en målsägande. Taxan är tillämplig i hovrätt när målsäganden i hovrätten biträds av samma målsägandebiträde som i tingsrätten. Om förutsättningarna i första meningen inte var uppfyllda i tingsrätten, används taxan ändå i hovrätten om förutsättningarna har blivit uppfyllda. Ersättning för arbete enligt taxan grundar sig på förhandlingstiden. För att taxan ska tillämpas får den sammanlagda huvudförhandlingstiden där målsägandebiträdet närvarat i berörd instans inte överstiga 3 timmar och 45 minuter. Det spelar däremot inte någon roll om det är fråga om en eller flera huvudförhandlingar. Taxan gäller inte om någon särskild förhandling förekommit som målsägandebiträdet närvarat vid, t ex häktningförhandling eller förhandling beträffande kvarstad, beslag, reseförbud m m.

I taxan anges uttryckligen till skillnad från den taxa som gäller för offentliga försvarare att taxan gäller sammanlagd huvudförhandlingstid under vilken målsägandebiträdet närvarat.

Av 2 § framgår att samtliga belopp i taxan grundar sig på den av regeringen fastställda timkostnadsnormen. I 3 § anges hur arvodet ska beräknas. Arvodet i taxan bygger på ett grundbelopp med påslag för förhandlingstid. För att bestämma vilken ersättning ett målsägandebiträde i det enskilda fallet ska ha, räknas den samman-

lagda förhandlingstiden fram för den eller de huvudförhandlingar där målsägandebiträdet varit närvarande. Beloppet i taxan som motsvarar den sammanlagda förhandlingstiden är vad som betalas ut till målsägandebiträdet, samt eventuella påslag för tidsspillan och utlägg. Beloppet ökar ju längre tid som förhandlingarna pågår. Som förhandlingstid räknas tiden från det målet påropas till dess förhandlingen avslutas. Tid för överläggning efter förhandlingens slut räknas således inte in i förhandlingstiden. I förhandlingstiden inräknas däremot varje uppehåll som inte överstiger 15 minuter. Även längre uppehåll räknas in i förhandlingstiden, om målsägandebiträdet under den tiden har utfört arbete i målet, t ex konfererat med sin huvudman. Om däremot ett uppehåll i förhandlingen överstigit 15 minuter och något arbete i målet inte har utförts, ersätts hela uppehållet enligt reglerna för tidsspillan.

Beloppen i taxan är avsedda att inkludera det arbete som målsägandebiträdet har lagt ned på målet. Det ska spegla den tidsåtgång som en "normalskicklig" advokat lägger ned på ett motsvarande ärende. Möjligheten att överskrida timersättningen om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det, enligt 27 § första stycket rättshjälpslagen har redogjorts för. Detta kommer till uttryck i 4 § där det anges att det sammanlagda ersättningsbeloppet enligt taxan i ett mål får överskridas, om målet krävt avsevärt mer arbete än normalt. Att målet krävt avsevärt mer arbete än normalt ska anses vara fallet endast om skäligt arvode i målet överstiger ersättningsbeloppet med minst hälften eller med ersättning som motsvarar minst två timmars arbete.

Ersättningsbelopp och undre gräns för överskridande av taxan exkl. mervärdesskatt (undre gräns inom parentes)

<i>Förhandlingstid</i>	<i>0–14 min</i>	<i>15–29 min</i>	<i>30–44 min</i>	<i>45–59 min</i>
<i>Arvode</i>	1 780 (2 670)	2 115 (3 175)	2 450 (3 675)	2 785 (4 180)
<i>Förhandlingstid</i>	<i>1 tim– 1 tim 14 min</i>	<i>1 tim 15 min– 1 tim 29 min</i>	<i>1 tim 30 min– 1 tim 44 min</i>	<i>1 tim 45 min– 1 tim 49 min</i>
<i>Arvode</i>	3 125 (4 690)	3 460 (5 190)	3 795 (5 695)	4 130 (6 190)
<i>Förhandlingstid</i>	<i>2 tim– 2 tim 14 min</i>	<i>2 tim 15 min– 2 tim 29 min</i>	<i>2 tim 30 min– 2 tim 44 min</i>	<i>2 tim 45 min– 2 tim 59 min</i>
<i>Arvode</i>	4 470 (6 530)	4 805 (6 865)	5 140 (7 200)	5 475 (7 535)
<i>Förhandlingstid</i>	<i>3 tim– 3 tim 14 min</i>	<i>3 tim 15 min– 3 tim 29 min</i>	<i>3 tim 30 min– 3 tim 45 min</i>	
<i>Arvode</i>	5 815 (7 875)	6 150 (8 210)	6 485 (8 545)	

Av 4 § i föreskrifterna framgår även att ersättningsbeloppet i enlighet med 27 § tredje stycket rättshjälpslagen får underskridas om målsägandebiträdet varit vårdslöst eller försumligt eller visat oskicklighet t ex genom att förbereda målet otillräckligt eller onödigtvis dra ut på förhandlingen. Enbart den omständligheten att ett mål varit av enkel beskaffenhet föranleder emellertid inte att taxebeloppen ska frångås.

Taxebeloppen omfattar enligt 5 § allt arbete i målet. Det utgår således inga särskilda tillägg för arbetsmoment som t ex arbete med enskilt anspråk, förebringande av egen bevisning eller liknande utgifter. Inte heller utgår tillägg för arbete som föranletts av att målsäganden biträtt åtalet eller att rätten förordnat om rättspsykiatrisk undersökning. Taxebeloppen inkluderar även ersättning för normala kostnader för telefon, fotokopiering m.m. Särskild ersättning för utlägg kan utgå om sådana kontorskostnader varit onormalt stora. Taxebeloppen omfattar inte bara ersättning för arbete, utan även ersättning för tidsspillan om högst en timme.

Ersättning av övrig tidsspillan regleras i 6–11 §§. Tidsspillan avser i allmänhet sådan tid då produktivt arbete med något uppdrag

inte utförs, trots att biträdets arbetstid har tagits i anspråk. Restid och väntetid utgör den vanligaste formen av tidsspillan men det måste avgöras från fall till fall vad som kan anses utgöra tidsspillan vid utförande av ett visst uppdrag. Om rätten finner att viss tidsspillan är ersättningsgill, ska den som framgår ovan endast ersättas om den sammanlagt i berörd instans överstiger en timme. Tidsspillan som understiger den tiden anses således inkluderad i taxebeloppet.

Ersättning för utlägg regleras i 12 §. Normala kostnader för telefon, fotokopiering m.m. är inkluderade i taxebeloppet, men särskild ersättning kan utgå för onormalt höga sådana kontorskostnader. Som utlägg ersätts även kostnader för resa, logi och uppehälle, men högst med de belopp som anges i de avtal om reseförmåner vid tjänsteresa som gäller inom Domstolsverkets verksamhetsområde. Tillägg för mervärdesskatt ska göras på kostnader för utlägg i den utsträckning som följer av mervärdesskattelagen (1994:200).

Slutligen anges i 13 § att alla belopp i taxan anges exklusive mervärdesskatt, vilket innebär att ett biträde som är skyldig att redovisa mervärdesskatt ska göra ett tillägg med 25 procent mervärdesskatt till de belopp som anges i taxan.

Det finns ingen statistik över förhållandet mellan antal ärenden där ersättning utgår enligt brottmålstaxan och där ersättning utgår enligt rättshjälpslagen. Emellertid ger Domstolsverkets rapport Försöksverksamhet utan taxa viss vägledning. Antal ärenden där taxan var tillämplig utgjorde 88 % av det totala antalet mål i undersökningen. Uppgiften avser emellertid ärenden med både målsägandebiträden och försvarare.

I rapporten över Domstolsverkets försöksverksamhet utan taxa har det klarlagts att i 83 % av målen yrkade målsägandebiträden ersättning med ett belopp som översteg vad som hade utgått enligt taxa.

11.6 Ändringar i ersättningsbestämmelserna

I stora drag motsvarar de bestämmelser för ersättning till målsägandebiträden som gäller idag de som gällde när lagen om målsägandebiträde kom till. Några ändringar har emellertid gjorts genom åren. Ersättningsbestämmelsernas koppling till rättshjälpslagen infördes på ett relativt sent stadium i lagstiftningsprocessen. I 5 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde anges att samma regler

som gäller för ersättning till biträde vid allmän rättshjälp i 27 § rättshjälpslagen, ska gälla för målsägandebiträde. Rättshjälpskommitténs ursprungliga förslag knöt emellertid frågan om ersättning till målsägandebiträdet till rättegångsbalkens regler om offentlig försvarare. Lagrådets inställning som redovisades i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) var att det var naturligare att hänvisa till rättshjälpslagens bestämmelser om ersättning till biträde vid allmän rättshjälp, bl a med hänsyn till att samma person kunde förordnas till såväl målsägandebiträde som rättshjälpsbiträde (s. 31). Regeringen tog fasta på den synpunkten. Bestämmelserna om ersättning till biträde vid allmän rättshjälp fanns vid den tiden i 22 § i 1972 års rättshjälpslag (1972:429) som motsvarade det som i dag återfinns i 27 § rättshjälpslagen med några få undantag.

Den första förändringen i fråga om ersättningen till målsägandebiträdet genomfördes med stöd av propositionen om ändring i rättshjälpslagen m m (prop. 1992/93:109). Tidigare angav lagen att Domstolsverket efter regeringens bemyndigande hade att fastställa den taxa som skulle tillämpas vid bestämmande av ersättningen. Vid ändringen neutraliserades bestämmelsen så att den anger att taxan fastställs av regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer. Ändringen var föranledd av att en departementspromemoria om organisatoriska förändringar inom domstolsväsendet Domstolsväsendet – Organisation och administration i framtiden (Ds 1992:38) hade presenterats. Den hade föreslagit att Rättshjälpsmyndigheten skulle frigöras från Domstolsverkets verksamhetsområde och ta över verkets uppgifter att fastställa taxor och föreskrifter i övrigt inom rättshjälpen. Regeringen ville avvakta remissbehandling av förslagen innan den tog slutlig ställning i frågan men valde att lagtekniskt justera vissa bestämmelser i rättshjälpslagen för att få större utrymme att välja till vilken myndighet uppgifterna skulle delegeras.

I juni 1993 fick en särskild utredare i uppdrag av regeringen att göra en genomgripande översyn av rättshjälpslagen och lämna förslag till ändringar som bl a skulle kunna leda till ökad effektivitet och kostnadsbesparingar. När den kompletteringsproposition i vilken förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96 (prop. 1995/95:150) lades fram hade utredaren ännu inte presenterat sitt betänkande, men regeringen fann att det ändå var möjligt att genomföra vissa förändringar bl a rörande arvoden till rättshjälpsbiträden. Den ordning som hade utvecklats inom praxis kodifierades nu och smärre ändringar genomfördes för att i

avvaktan på översynen av rättshjälpslagen, råda bot på de ökade kostnaderna för rättshjälp, vilka till viss del hade sin grund i det sätt på vilket ersättningen för arbete till rättshjälpsbiträden bestämdes.

Kodifieringen innebar att ett tillägg gjordes i 27 § andra stycket rättshjälpslagen med innebörden att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fastställer hur ersättningen för tidsspillan ska beräknas. En praxis hade utvecklats som innebar att de bestämmelser som gällde vid ersättning för tidsspillan inom det taxesatta området också tillämpades i ärenden som låg utanför taxans tillämpningsområde. Tillägget öppnade för ett fastställande av en särskild taxa för ersättning för tidsspillan utanför det taxesatta området. Vidare lagfästes vad som i princip redan gällde i praktiken, nämligen att timkostnadsnormen ska styra all ersättning för arbete på rättshjälpsområdet. En redaktionell ändring genomfördes också avseende bemyndigandet att fastställa taxa, som förtydligade att taxor inte skulle fastställas gällande ersättning i samtliga fall, utan endast i vissa.

Utöver dessa mindre ändringar genomfördes också två mer substantiella ändringar. Ersättningens bestämmande kopplades till den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av timkostnadsnormen. Denna del av bestämmelsen har inte ändrats därefter och gäller således även i dag. Dessutom lagfästes att regeringen fastställer timkostnadsnormen. Tidigare var regeringsens rätt att fastställa timkostnadsnormen endast fastslagen i rättshjälpsförordningen.

Regeringen fastställde 1992 timkostnadsnormen till ett lägre belopp än det belopp för självkostnader vid de allmänna advokatbyråerna som Domstolsverket räknat fram. Det prövades av Högsta domstolen i målet NJA 1993 s. 114 som rörde ersättning utanför det taxesatta området till en offentlig försvarare. Frågan var om en timersättning enligt den timkostnadsnorm som regeringen beslutat innebar att ersättningen till en offentlig försvarare var skälig. Domstolen fann att eftersom inga andra beräkningsmetoder för bedömning av timkostnadsnormen hade tagits fram, så fick självkostnaderna vid de allmänna advokatbyråerna tillmätas stor betydelse. Eftersom regeringen inte visat att timersättningen till en offentlig försvarare borde bestämmas till ett lägre belopp än Domstolsverkets beräkningar visade, fann domstolen att skälig ersättning var det belopp Domstolsverket räknat fram. Den i lag fastställda rätten till skälig ersättning ställdes mot en endast i förordning fastslagen rätt för regeringen att fastställa timkostnadsnormen. Mot bakgrund av det lagfästes regeringsens rätt att

fastställa timkostnadsnormen, för att ge regeringen möjlighet att kritiskt granska och justera de olika poster som ingår i det underlag på vilket de allmänna advokatbyråernas självkostnader beräknas.

Den andra ändringen var att det uttryckligen föreskrevs att ersättning för arbete skulle bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av timkostnadsnormen. Den delen av bestämmelsen har inte ändrats sedan dess och gäller således även i dag. Timersättningen fick avvika från normen om den skicklighet och omsorg som uppdraget hade utförts med eller andra omständigheter gav anledning till det. Avsikten med att lagfästa ett rimlighetskrav på den tidsåtgång som kan ligga till grund för ersättning var att gynna effektiva och skickliga biträden. Tidigare var den tidsåtgång som angavs i ersättningsyrkandet den i praktiken viktigaste faktorn vid prövningen av vilken ersättning som skulle utbetalas för nedlagt arbete. Det ansågs kunna leda till att medelmåttigt och långsamt arbete gynnades, medan den som var erfaren och snabb missgynnades. Enligt systemet i dag ska man vid bedömningen av tidsåtgången för ett utfört arbete se till vilken tidsåtgång som är rimlig för ett ”normalskickligt” biträde i ett motsvarande fall. Ersättning för fler timmar än så ska inte beviljas.

Den 1 december 1997 trädde en ny rättshjälpslag i kraft. Bestämmelserna om ersättning till biträde där gäller i dag. Ersättningsbestämmelsen i 22 § 1972 års rättshjälpslag fördes med några förändringar över till den nya rättshjälpslagens 27 §. Samtidigt fördes en bestämmelse om ersättning för arbete som utförts före ansökan över från 19 § i 1972 års rättshjälpslag till den nya ersättningsbestämmelsen. I sak fördes dessa bestämmelser över helt oförändrade till 27 §, med undantag för ett tillägg rörande ersättning för kostnader för anlitande av tekniskt biträde.

Under 2000 gav regeringen Domstolsverket i uppdrag att göra en översyn av taxsystemet. Det skedde genom ett uppdrag att förbereda och genomföra en försöksverksamhet utan taxa för offentliga försvarare och målsägandebiträden i tingsrätt och hovrätt. Försöksverksamheten genomfördes med hjälp av ett datorbaserat rapporteringssystem och med hjälp av en enkätundersökning. Enligt regeringsbeslutet gavs uppdraget för att kunna göra en jämförelse mellan den ersättning som tillerkänns enligt de allmänna reglerna om ersättning och ersättning enligt taxa. Försöksverksamheten genomfördes inte bara för att ta reda på om det skulle bli dyrare eller billigare utan också för att undersöka om taxorna var rimliga.

Försöksverksamheten slutredovisades av Domstolsverket i rapporten Försöksverksamhet utan taxa. I rapporten beskriver Domstolsverket att i 83 % av fallen yrkade målsägandebiträderna ersättning med ett belopp som översteg taxan (ss. 11–13). Av den framgår att de flesta av domstolarna ansåg att försöksverksamheten påverkat arbetsbördan, de flesta dock bara marginellt (s. 2)

Efter avslutande av försöksverksamheten har regeringen inte uttalat sig om förändringar i systemet för ersättning.

11.7 Utbetalning av ersättning till målsägandebiträde

11.7.1 Kostnadsräkningen

Målsägandebiträdet lämnar in en kostnadsräkning till domstolen i den instans som ska besluta om ersättning. I 20 § rättshjälpsförordningen (1997:404) till vilken 3 § förordningen (1997:408) om målsägandebiträde hänvisar, finns anvisningar om vad en kostnadsräkning ska innehålla. Enligt bestämmelsen ska kostnadsräkningen i skilda poster ta upp den ersättning som begärs för arbete, tidsspillan och utlägg.

Om ersättningen inte ska bestämmas enligt taxa eller om den begärda ersättningen avviker från fastställd taxa ska kostnadsräkningen innehålla en arbetsredogörelse. Den ska vara så utförlig att ersättningsanspråkets skälighet kan bedömas. Arbetsredogörelsen ska innefatta uppgift om tidsåtgången för varje åtgärd som inte är rutinmässig. Om den som begär ersättning åberopar några särskilda omständigheter, såsom att uppdraget varit särskilt svårt eller krävande, ska de omständigheterna anges. Den tid som har lagts ned på uppdraget och tidpunkten när arbetet påbörjades ska framgå av arbetsredogörelsen. Om ett biträde har satt en advokat eller en biträdande jurist på en advokatbyrå i sitt ställe (substitution) ska det framgå av kostnadsräkningen. Den som begär ersättning måste kunna visa att det begärda beloppet är skäligt.

I propositionen om ändringar i rättshjälpslagen (prop. 1981/82:28) utvecklades närmare vilka krav som bör ställas på en arbetsredogörelse. Propositionen hänför sig till en äldre rättshjälpsförordning, men vad som anges om arbetsredogörelsen är relevant vid tillämpningen av den nu gällande rättshjälpsförordningen. I propositionen framhålls att kraven skiftar beroende på ärendets karaktär. I enkla och mindre tidskrävande ärenden kan det räcka med en redogörelse för olika arbetsmoment såsom sammanträden

och telefonsamtal med huvudmannen, motparten och andra, medan det generellt sett bör ställas avsevärt högre krav på arbetsredogörelsen om ärendet är mer omfattande och det begärda arvodet högre.

Som exempel på när det är befogat att ställa högre krav nämns fall där den begärda ersättningen avviker från vad som kan betraktas som normal debitering för uppdrag av det aktuella slaget. Det kan också vara befogat att ställa högre krav i fråga om delar av bitrådets arbete som den prövande myndigheten inte själv vid förhandlingen eller på annat sätt kan bilda sig en uppfattning om. Det påpekas att i de sistnämnda fallen är en uppräknig av antalet åtgärder av underordnad betydelse för en bedömning av bitrådets insats. I stället bör biträdet lämna en redogörelse för den rättsliga angelägenheten, det värde tvisten rör, särskilda tvistefrågor och de resultat som åstadkommit.

Sammanfattningsvis anförs i propositionen att omständigheter som visar att arbetet varit påkallat för att ta tillvara huvudmannens rätt eller i övrigt nödvändigt för att fullgöra uppdraget bör anges i redogörelsen. Som exempel nämns att biträdet kan, utan att åsidosätta eventuell tystnadsplikt, utveckla vad som har förekommit vid överläggningar och telefonsamtal. Om ärendet har inneburit särskilda svårigheter i juridiskt hänseende eller på något annat sätt framhålls att orsakerna till det bör anges i redogörelsen. (s. 18).

11.7.2 Praktisk hantering av utbetalningarna

Utbetalning av ersättning till målsägandebiträdet görs av Domstolsverket som för ändamålet disponerar anslaget för rättshjälpskostnader. Under rättshjälpsanslaget finns olika anslagsposter och anslagsposten målsägandebiträden utgör en av dessa. Från rättshjälpsanslaget bekostas således inte bara utgifter för målsägandebiträde, utan även för bl a offentlig försvarare och offentligt biträde.

Ersättning till målsägandebiträdet beslutas av domstolen i varje instans. Yrkandet skall framställas innan handläggningen av målet avslutas. Efter huvudförhandlingen överlämnar målsägandebiträdet sin kostnadsräkning till domstolen, som granskar räkningen och beslutar om ersättningen. Ersättningen till målsägandebiträdet fastställs som regel när målet slutligen avgörs. Beslutet om ersättning ska framgå av domen enligt 31 kap. 9 § RB.

Målsägandebiträdet har rätt till ersättning även om någon förhandling inte har förekommit, exempelvis om biträdet har förordnats redan under förundersökningen och något åtal sedan inte väcks eller åtalet läggs ned. I dessa fall ska biträdet få tillfälle att begära ersättning innan beslut fattas om avskrivning av målet. Enligt rådande ordning skickar målsägandebiträdet sin kostnadsräkning till domstolen som i sin tur låter åklagaren yttra sig över anspråken. Grunden för domstolens beslut är att det finns ett mål registrerat i domstolsväsendets ärendehanteringssystem. Målet har aktualiserats hos domstolen genom att åklagaren eller någon annan lämnat in en ansökan eller en anmälan om utseende av målsägandebiträde.

Ersättningen till målsägandebiträden betalas sedan ut av Domstolsverket, efter det att den domstol vid vilken förhandlingen hållits antingen registrerat underlag (ersättningsbeslut) i data-systemet KIM (Kostnader i mål) eller lämnat in ett underlag till Domstolsverket i form av ett ersättningsbesked. Domstolsverket har utfärdat föreskrifter för redovisningsverksamheten (DVFS 2000:18) där det bl a framgår att betalningar på 50 000 kronor inkl. mervärdesskatt och däröver ska genomgå en särskild kontroll avseende mottagare och belopp.

11.8 Utredningens undersökningar

11.8.1 Kostnadsräkningar

För att bilda sig en uppfattning om hur kostnadsräkningar och arbetsredogörelser utformas har utredningen analyserat 232 kostnadsräkningar som lämnats in av målsägandebiträden till tingsrätterna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Lidköping och Umeå. Utredningens genomgång gällde enbart yrkanden som målsägandebiträdet framfört i kostnadsräkningen och som lämnats in till tingsrätterna. Utredningen har således inte uppgifter om vad advokaterna slutgiltigt kommit att tillerkännas av domstolen.

Utredningen har undersökt både kostnadsräkningar som hänfört sig till ärenden där brottmålstaxan varit tillämplig och sådana kostnadsräkningar där de allmänna reglerna var tillämpliga. De 76 kostnadsräkningar där målsägandebiträdena yrkade ersättning enligt brottmålstaxan för målsägandebiträden var av naturliga skäl av mindre intresse för utredningen eftersom de inte innehåller någon arbetsredogörelse. Den följande redogörelsen beskriver

således kostnadsräkningar där målsägandebiträden yrkade ersättning enligt Rättshjälpslagen.

Många moment i arbetsredogörelserna återkommer sedan regelbundet i de flesta kostnadsräkningar. Men det finns också variationer bland annat beroende på om åtal har väckts i målet eller inte. Skadestandsfrågan kan ha betydelse för den tid som läggs ner på målet men den föranleder inga större variationer i vilka moment som tas upp i ersättningsyrkandena. Det som yrkas i anslutning till skadestandsanspråket är kontakter med arbetsgivaren för att få intyg om eventuell inkomstförlust och genomgång av läkarintyg. Av arbetet med det enskilda anspråket följer också viss korrespondens med målsäganden och försvararen. Att tolk måste närvara vid överläggningar med målsäganden kan också påverka målets handläggning och den tid som läggs ner på ärendet.

En stor del av ersättningsyrkandena utgörs av kontakter. Många av de målsägandebiträden vars kostnadsräkningar utredningen granskat tar i sina arbetsredogörelser upp kontakter med målsäganden, med polisen och åklagare. Dessa är de vanligaste kontakterna som målsägandebiträdet hänvisar till men kontakter med målsägandens vårdnadshavare är också ganska vanliga. Några av de ärenden där en underårig målsäganden misstänks ha blivit utsatt för sexuella övergrepp har resulterat i täta kontakter mellan målsägandebiträdet och vårdnadshavare. Även kontakter med andra för målsäganden viktiga personer, som t ex arbetsgivare eller kurator, psykolog och läkare, eller i något fall personal på skyddat boende, har tagits upp. Målsägandebiträdet kan också hänvisa till kontakt med Brottsoffermyndigheten för att få information om skadestandsrättslig praxis. I ett ärende där målsäganden var underårig förekom kontakter med socialsekreterare och lärare. I vissa fall yrkar målsägandebiträdet ersättning för kontakt med försvararen.

Kontakterna med målsäganden preciseras på olika sätt. I vissa fall etableras de första kontakterna innan målsägandebiträdet förordnas och då upptas ibland tid för upprättande av förordnande eller för att målsägandebiträdet ska boka ett möte med målsäganden. I de fall där ärendet har föranlett flera kontakter med målsäganden har målsägandebiträdet ibland tagit upp flera kontakter under handläggningen och därefter en längre kontakt ”för genomgång av målet.” När målsägandebiträdets kontakt med målsägande inte gäller allmän information om rättegångsförfarandet eller ärendet i fråga, specificerar målsägandebiträdet att kontakten gäller t ex komplettering av uppgifter. I något fall sker kontakten med

målsäganden om målets fortsatta handläggning genom skrivelser. Några yrkanden avser målsägandebiträdets sammanträffande med målsäganden på tingsrätten inför huvudförhandlingen. Ibland framgår det att målsägandebiträdet inte kunnat ta emot målsäganden på sitt kontor och då har målsägandebiträdet gjort hembesök eller besökt målsäganden t e x på skyddat boende.

Kontakterna med målsäganden kan ganska ofta omfatta genomgång med målsäganden av handlingar i ärendet, framförallt av förundersökningen.

Ofta tas bara en kontakt med polismyndigheten eller förhørsledaren upp men ibland preciserar målsägandebiträdet vad kontakten gäller, exempelvis planering av förhör, telefonkonferens eller lämnande av uppgifter. Några av kontakterna med polisen gäller ”utfående av förundersökningsprotokoll”. Även kontakter med åklagaren är vanligt och det gäller kontakter från båda hållen, d v s dels från åklagaren till målsägandebiträdet och vice versa. Kontakterna med åklagarna kan gälla en rad olika åtgärder, t ex kompletterande och färdigställande av utredning, förlängd åtalstid, hållande av förhör, hörande av vårdnadshavare och klientens hälsa. Några kostnadsräkningar tar upp kontakter med tingsrätten men de är betydligt färre än de arbetsredogörelser som redovisar kontakter med polis och åklagare.

Därefter avser ersättningsanspråken upprättande av skadeståndsanspråk, förberedelser inför förhandling, inställelse vid huvudförhandling samt slutligen genomgång av dom och avslutande åtgärder. Många arbetsbeskrivningar inleds med att biträdet erhåller förordnandet och/eller att de första kontakterna tas med huvudmannen, åklagare eller polis. I en av kostnadsräkningarna upptogs endast ”att vara biträde under huvudförhandling.”

I några krävande fall har målsägandebiträdet fortsatt kontakt med målsäganden efter det att skadeståndsanspråket sänts in till rätten. Det handlar främst om stödjande samtal per telefon eller genom hembesök, ibland tillsammans med socialtjänsten. Det kan även handla om genomförande av studiebesök på tingsrätten. I något fall har biträdet efter polisförhör, på uppdrag av polismyndigheten, ledsagat klienten till skyddat boende och i ett annat fall bistod målsägandebiträdet målsäganden med poliskontakter för att få ett trygghetspaket.

I de fall där förundersökningen lades ner tar arbetsredogörelserna upp att målsägandebiträdet erhållit uppdraget samt att hon eller han haft kontakter med klienten och mottagit åklagarens beslut om nedläggning av förundersökningen. Slutligen

kan ersättning också yrkas för avslutande kontakter med målsäganden angående nedläggandet av åtalet.

I några av arbetsredogörelserna från Göteborgs och Stockholms tingsrätt har brottsoffren själva tagit kontakt med advokaterna och förklarat att de önskar ett målsägandebiträde. I de här fallen kopplas biträdet in relativt tidigt i rättsprocessen, vanligtvis efter polisanmälan eller under den tid då polisförhör hålls. Av kostnadsräkningarna framgår att många av de här inledande personliga mötena med klienterna är av stödjande karaktär.

Utöver åtgärderna ovan tar några målsägandebiträden upp medverkan vid polisförhör. På vissa orter var det vanligare att målsägandebiträdet följde målsäganden till polisförhöret än på andra orter vilket är en indikation på att biträdet i sådana fall förordnats på ett relativt tidigt stadium.

Endast ett fåtal målsägandebiträden nämner uttryckligen särskilda stödjande insatser. Undantaget är några kostnadsräkningar som avser särskilt krävande uppdrag där målsägandebiträdena motiverar varför ett visst ärende krävt en större arbetsinsats än normalt. Det förekommer i sex av de totalt 156 kostnadsräkningarna från fem olika tingsrätter. I några av dessa hänvisas till att "målsägande haft behov av regelbunden kontakt". Ett annat exempel är en kostnadsräkning där advokaten anger att "vid sammanträffande med x och hans föräldrar hade märkts att x har varit mycket illa av det inträffade och att föräldrarna har varit mycket bittra på den tilltalade. Det är min bedömning att det varit nödvändigt att låta föräldrarna och x prata om det som inträffat."

I de fall där inget nämns om målsägandens tillstånd kan det framgå på andra sätt att målsäganden eller dennes ställföreträdare varit i behov av personligt stöd. Ett exempel på det är ett mål gällande grovt sexuellt utnyttjande av underårig, i vilket det anges att föräldrarna har en rad frågor och funderingar kring övergreppen och målets handläggning. I något ärende anges det bara att målsägandebiträdet haft telefonsamtal med målsäganden angående hur hon mår efter förundersökningen. I ett annat ärende rörande samma typ av brott redogör målsägandebiträdet för att denne haft kontakter med föräldrar angående möjligheten att få sonen att medverka vid förhör.

Sammanfattningsvis kan utredningen konstatera att i de kostnadsräkningar som utredningen gått igenom utgörs en betydande del av förberedande arbete eller arbete före huvudförhandlingen. Kostnadsräkningarna är relativt lika i sin utformningar och preciseringar av det nedlagda arbetet. Nästan

samtliga kostnadsräkningar innehöll yrkande om avslutande åtgärder.

11.8.2 Målsägandebiträdens syn på ersättning till målsägandebiträden

I utredningens enkät till advokater gav några av advokaterna på eget initiativ synpunkter på ersättningssystemet. De flesta av dessa gällde brottmålstaxan. De advokater som gav synpunkter menar att taxsystemet inneburit att målsägandebiträdet tvingats att kraftigt skära ned på sitt arbete och att den stödjande eller kurativa delen av målsägandebiträdets arbete blivit särskilt lidande. Advokaterna framförde också att det är ett problem att sk efterarbete inte ingår i uppdraget. Det innebär att målsägandebiträdet inte kan få någon ersättning för arbete som läggs ned i den delen. I sammanhanget angav flera advokater att ett stort arbete ofta läggs ned på att hjälpa målsäganden att utfå skadeståndet efter avslutad rättegång. I det arbetet ingår t ex att utreda om målsäganden omfattas av någon försäkring, vilket kan visa sig mer komplicerat än det förefaller. Som en lösning på denna brist föreslog ett målsägandebitråde att Brottsoffermyndigheten skulle åläggas att ersätta brottsoffrets ombud för sådana kostnader.

11.9 Utredningens överväganden och förslag

11.9.1 Administrativa rutiner

Utbetalning av ersättning till målsägandebiträden hanteras av Domstolsverket enligt den ordning som gäller idag. I kapitel 7 har utredningen föreslagit att åklagaren fortsättningsvis ska förordna målsägandebitråde fram till det att åtal har väckts. I fråga om de praktiska rutinerna för att betala ersättning till målsägandebiträden kommer utredningens förslag att leda till vissa förändringar. När det gäller förfarandet i allmänhet bör åklagaren, när denne fattar beslut om förordnande av målsägandebitråde skicka in en kopia av beslutet till rätten. Domstolens uppgift är att i diariet hantera kopian av beslutet för vidare handläggning av ersättningsfrågan.

I de ärenden där huvudförhandling äger rum och där åklagaren förordnar målsägandebitråde ger inte utredningens förslag i övrigt anledning att förändra några av de rutiner som finns. Det innebär att när målet avgörs inger advokaten sin kostnadsräkning till

domstolen som fattar beslut i frågan. Därefter kommer liksom tidigare den domstol vid vilken förhandlingen hållits att registrera underlag för ersättningen i datasystemet KIM (Kostnader i mål). Domstolsverket betalar sedan ut ersättning till målsägandebiträdet. Domstolen gör en bedömning av målsägande biträdets insatser under huvudförhandlingen och kan i förekommande fall begära in yttrande av åklagaren om vad som förekommit under förundersökningen. Med undantag för att en kopia på åklagarens beslut om förordnande skickas till rätten är förfarandet likvärdigt med det som gäller idag. Om förordnande av målsägandebiträde beslutas av domstolen efter det att åtal har väckts, är förfarandet detsamma.

I de fall där förundersökningen läggs ner däremot finns det olika tänkbara lösningar för hur hanteringen av ersättningen till målsägandebiträdet kan lösas. Enligt 43 § rättshjälpslagen gäller i fråga om överklagande av domstols beslut, med vissa undantag vad som i allmänhet gäller om överklaganden av beslut av domstolen. En utgångspunkt för utredningen har varit att inte ändra på de regler som finns för att överklaga beslut om ersättning. En tänkbar lösning skulle därför kunna vara att målsägandebiträdet i de ärenden där förundersökningen har lagts ner eller ärendet avskrivits, skickar sin kostnadsräkning till åklagarkammaren. Åklagaren verifierar kostnaderna i förhållande till det arbete som lagts ner i ärendet, tar ställning till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg och godkänner därefter utbetalning. Åklagaren vidarebefordrar sedan beslutet till domstolen som på grundval av den kopia som åklagaren tidigare förmedlat till rätten, registrerar betalningen i KIM på samma sätt som sker idag.

Utredningen har övervägt en lösning där ersättning till målsägandebiträdet skulle betalas av åklagarmyndigheten, vilket skulle innebära att anslagsposten Målsägandebiträde under Rättshjälpsanslaget delades upp på olika myndigheter. Utredningen har emellertid inte funnit det vara en tillfredställande lösning. Ett annat förfarandesätt är att Domstolsverket utser en speciell tingsrätt med ansvar för att hantera kostnadsräkningar i sådana ärenden. Ytterligare ett alternativ är att Domstolsverket själv tar ansvaret för att handlägga och utbetala ersättning till målsägandebiträden i de ärenden där målsägandebiträde lagt ner arbete i ett mål som inte lett till huvudförhandling. Även det kunde innebära att de gällande reglerna för överklagande av ersättning kan tillämpas.

Utredningen har presenterat några tänkbara alternativ till lösningar på ersättningsfrågan i de ärenden där förundersökningen

läggs ner. Utredningen utgår ifrån att regeringen vid ett genomförande av utredningens förslag kommer att ge Domstolsverket i uppdrag att utforma lämpliga rutiner för utbetalning av ersättning till målsägandebiträden.

11.9.2 Om brottmålstaxan för målsägandebiträden

Utredningen föreslår att regeringen ger Domstolsverket i uppdrag att se över taxan för målsägandebiträden med utgångspunkt från målsägandens behov och syftet med lagstiftningen om målsägandebiträde.

Såsom utredningen i flera andra sammanhang har anfört är det arbete som utförs före huvudförhandlingen en betydande del av målsägandebiträdets uppdrag. I många fall kan den avgörande delen av arbetet ha ägt rum under förundersökningsstadiet. Det gäller särskilt i de fall där målsäganden varit illa under tiden efter brottet och känt stor oro inför att medverka i rättsprocessen. Även i de fall där skadeståndsanspråket är av komplicerad natur kan mycket arbete behöva göras före huvudförhandlingen. I många av de ärenden där målsägandebiträden förordnas har brottet integritetskränkande karaktär eller rör nära relationer. Vid bedömningen av om det finns behov av förordnande av målsägandebiträde ska domstolen bl a ta hänsyn till målsägandens ålder och eventuella beroendeförhållande till gärningsmannen. Det är faktorer som kan medverka till att målsäganden har ett stort behov av stöd och hjälp före huvudförhandling. Dessutom behöver målsägande i de flesta typer av mål tydlig information om sitt ärende och om vad som ska hända under rättegången.

Brottmålstaxan för målsägandebiträden är tillämpbar på ärenden där den sammanlagda förhandlingstiden inte överstiger 3 timmar och 45 minuter. Arvodet i taxan bygger på ett grundbelopp med påslag för förhandlingstid. Någon särskild ersättning för kontakter med målsäganden eller förberedande av målet utgår inte. Taxebeloppen omfattar enligt 5 § i brottmålstaxan för målsägandebiträden, allt arbete i målet. Det ska anses innebära att även förberedande och avslutande åtgärder inräknas i taxan, även om detta inte anges. Ersättning för t ex kontakter med målsäganden eller förberedande av målet ska rymmas i den ersättning som lämnas enligt taxan.

I de kostnadsräkningar som utredningen studerat och som inte gällde taxemål kunde utredningen konstatera att en mycket stor del av uppdraget som målsägandebiträde ägnades åt just förberedande åtgärder. Detsamma borde gälla i mål där taxan är tillämplig. I vart fall finns det inget som pekar på att målsäganden i taxemål skulle vara utan behov av stöd och upplysningar före huvudförhandlingen. Det finns ett stort antal ärenden där förhandlingstiden inte blir längre än 3 timmar och 45 minuter.

Enligt 4 § i brottmålstaxan för målsägandebiträden har advokaten en möjlighet att överskrida den sammanlagda ersättningssumman enligt taxan i ett mål. Det förutsätter att målet krävt avsevärt mer arbete än normalt. Enligt samma bestämmelse ska avsevärt mer arbete än normalt ha lagts ner på ett mål om skäligt arvode i målet överstiger ersättningsbeloppet med minst hälften eller med 2 060 kronor. I Domstolsverkets föreskrifter om brottmålstaxa för offentliga försvarare i tingsrätt och hovrätt (DVFS 2005:9) finns i 5 § ett förtydligande angående avvikelse från taxebelopp, vilket saknas i de motsvarande föreskrifterna för målsägandebiträden. I förtydligandet anges att det som definieras som "avsevärt mer arbete" ska motsvara ersättning för två arbetstimmar enligt den timkostnadsnorm som ligger till grund för taxebeloppet.

Om målsägandebiträdet har ägnat sig åt arbete utöver taxan men i mindre utsträckning än enligt den gräns som anges i 4 § av taxan, tex en och en halv timma åt förberedande åtgärder, utgår inte ersättning. I utredningens enkätundersökning svarade närmare 40 % av advokaterna att ersättningsreglerna inverkar negativt på deras vilja att bistå målsäganden. Ungefär hälften av advokaterna i utredningens enkätundersökning menade att de inte får fullt betalt för det arbete de lägger ner på uppdraget som målsägandebiträde. En mindre grupp svarade att de inte alls fick betalt för det arbete de gör medan en grupp på 40 % angav att de fick betalt för sitt arbete.

Utredningen menar att taxsystemets uppbyggnad gör att målsägandebiträdenas incitament att bistå målsäganden på det sätt som förarbetena avsåg, minskar. Till att börja med osynliggör taxan det arbete som målsägandebiträdet utför, dvs de olika typer av uppgifter om uppdraget rymmer. Den här okunskapen om uppgifterna gör att målsägandebiträdenas anspråk blir svårbedömbara i ett större perspektiv. För det andra går inte konstruktionen av taxan, som tar sin utgångspunkt i förhandlingstiden, ihop med lagstiftningens syfte. Det är oundvikligt att advokatens bedömning av hur mycket arbete hon eller han vill

lägga ner på ärendet blir godtyckligt. Dessutom måste advokaten, vilket framgår ovan, komma över en viss gräns för att kunna gå utöver taxan enligt 4 §. Det gör att de målsägande som har behov av hjälp under en tidsrymd som rör sig mellan taxans gräns och de två timmar som krävs för att avvika från taxan, kanske inte får den hjälp de behöver. Bedömningen av var den gränsen går måste också bli föremål för visst godtycke från advokatens sida. Det finns således en tidsperiod inom vilket målsägandebiträdet av ekonomiska skäl inte har möjlighet att ge målsäganden det stöd som de kan tänkas behöva. Alternativet för målsägandebiträdet är att yrka ersättning enligt de allmänna reglerna i rättshjälpslagen. En risk med systemet är att målsägandebiträdet får svårt att bedöma om hon eller han måste gå utöver taxan i ett pågående ärende. I den avvägning som målsägandebiträdet då måste göra kan det vara så att målsägandebiträdet bedömer att det kan vara svårt att få ersättning för ytterligare nedlagd tid i ärendet vilket leder till att målsäganden inte får stöd och hjälp efter sina behov.

Av 4 § i taxan framgår vidare att ersättningsbeloppet i enlighet med 27 § tredje stycket rättshjälpslagen får underskridas om målsägandebiträdet varit vårdslöst eller försumligt eller visat oskicklighet, t ex genom att förbereda målet otillräckligt eller onödigtvis dra ut på förhandlingen. Bestämmelsen är enligt utredningen inte förenlig med taxan i övrigt eftersom målsägandebiträden enligt taxans konstruktion inte har incitament för att förbereda målet så väl som möjligt. Att målsägandebiträden inte är förberedda är i längden inte kostnadseffektivt.

I utredningens intervjuer med brottsoffer liksom i samtal med advokater framgår det tydligt hur viktigt det är att målsägandebiträdet tar sig tid för målsäganden och ger det stöd som målsäganden behöver. Att använda en taxa för målsägandebiträden skapar inte förutsättningar för att målsägandebiträdet ska kunna göra ett bra arbete för målsäganden, och för att målsäganden ska få det stöd som är så viktigt för det slutgiltiga intrycket av rättsprocessen. Systemet med en taxa för målsägandebiträden kan medverka till att både målsäganden och målsägandebiträdet kommer dåligt förberedda till huvudförhandlingen och det kan bidra till att förhandlingen förlängs. Vid utformandet av taxan uttalade Domstolsverket att målsägandebiträdet hade sådana uppgifter som den offentlige försvararen inte hade, t ex kontakter av kurativt slag. Det är olyckligt om taxan tycks skapa hinder för de syften som fanns med lagstiftningen och därför föreslår utredningen att regeringen ger Domstolsverket i uppdrag att se över

taxan för målsägandebiträden med utgångspunkt från målsägandens behov och syftet med lagstiftningen om målsägandebiträde.

11.9.3 Kurativt arbete

I propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) konstaterade regeringen att målsägande som får stöd av ett målsägandebiträde typiskt sett har behov av kurativ verksamhet och att det ingick i bitrådets uppgifter att ge målsäganden ett allmänt personligt stöd. Regeringen angav fortsättningsvis att rätten till ersättning för kurativa åtgärder torde komma att bli allmänt sett mera generös i fråga om målsägandebiträden än när det gällde rättshjälpsbiträden och offentliga försvarare. Frågan om rätten till ersättning för kurativa åtgärder måste emellertid, enligt regeringen bedömas med hänsyn till omständigheterna och behovet av personligt stöd i det enskilda fallet (s. 32).

Sedan dess har möjligheten att förordna målsägandebiträde utvidgats och nu ska målsägandebiträde förordnas, bl a om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och omständigheterna i övrigt kan antas att hon eller han har ett särskilt starkt behov av biträde och att målsägandens fysiska eller psykiska tillstånd är sådant att hon eller han kan antas ha väsentlig nytta av ett juridiskt biträde. Om bedömningen av bitrådets rätt till ersättning för arbete av kurativ karaktär i praktiken har ändrats kan inte utredningen avgöra men lagtexten talar för en generös bedömning.

Utredningen har kunnat konstatera att de flesta advokater anser att den kurativa delen av arbetet som målsägandebiträde utgör en viktig del av uppdraget. Många advokater anser inte heller att den går att skilja på den juridiska och den kurativa delen av uppdraget. För målsägande är det, som utredningen på flera ställen konstaterat, viktigt att träffa målsägandebiträdet så de känner sig trygga inför huvudförhandlingen. Samtidigt kan utredningen med hjälp av de kostandsräkningar som utredningen gått igenom, konstatera att ett stort antal advokater inte yrkar på ersättning för stödjande eller kurativa åtgärder. Orsakerna till det går inte att fastställa. Utredningen är dock medveten om att en del målsägandebiträden inte fått betalt för vad de yrkat i form av samtal eller besök hos målsägande.

11.9.4 Avslutande arbete

Utredningen föreslår en förändring av 3 § lagen om målsägandebiträde med innebörden att målsägandebiträdet i skälig omfattning ska bistå målsäganden med att få ut ett tilldömt skadestånd.

Många målsägande har behov av att få klarhet i vad som sagts och förekommit vid domstolsförhandlingen. De behöver få ställa frågor om domen och innebörden av den. Det är väsentligt att målsägandebiträdet har en möjlighet att bistå målsäganden med sådana frågor som regelmässigt uppkommer efter det att en dom meddelats. Advokater som verkar som målsägandebiträden har för utredningen beskrivit att ofta behövs ett samtal med målsäganden för att denne ska förstå varför domstolen dömt som den gjort. Det är naturligt att målsägandebiträdet liksom försvararen känner till domens innehåll och de motiveringar som finns i den. Målsäganden kan också vara intresserad av följdverkningar av domen. Målsägandebiträdet bör enligt utredningen tillerkännas ersättning för att förklara domens innebörd. Under rubriken Avslutande åtgärder i kostnadsräkningen bör målsägandebiträden få ersättning för genomgång av och frågor om domen liksom om rättegången. Efter vad utredningen förstått är det inte heller ovanligt att målsägandebiträdet idag får sådan ersättning.

Målsägandebiträdets uppdrag upphör när domen vinner laga kraft på samma sätt som försvararens uppdrag gör det. Men det finns en skillnad mellan den tilltalade och målsäganden i det här avseendet och den består i att målsägande behöver bistånd med skadeståndet.

Utredningens uppfattning är att målsägandebiträdets uppgifter ska utgå från målsägandens behov. En stor del av de målsägande som företräds av målsägandebiträden för talan om enskilt anspråk. Efter att ha fått stöd och hjälp under förundersökning och rättegång ska de målsägande som fört skadeståndstalan, sedan domen har fallit, själva hantera alla de frågor som uppkommer kring skadeståndet. För målsägande kan det vara svårt att förstå hur bestämmelserna om skadestånd och statlig ersättning samverkar och hur man går till väga för att få ut sitt skadestånd. Dessutom kan verkställigheten av skadeståndet ta tid. Ersättningsfrågan är för många målsägande en väsentlig del av rättsprocessen. Att det finns viss skriftlig information från myndigheter och organisationer innebär inte att alla målsägande själva klarar att fullfölja proceduren

med att få ut sitt skadestånd. Ett skäl till det är att vissa målsägande är i ett så dåligt psykiskt skick att de inte orkar ta till sig information.

Många målsägande är till att börja med inte medvetna om att ett utdömt skadestånd inte innebär en automatisk utbetalning. Utöver genomgång av domen, behöver ett stort antal målsägande också hjälp med att få ut det skadestånd som domstolen dömt ut.

Framförallt är många målsägande i behov av ledning för att förstå hur förfarandet för att få ut skadestånd ser ut och vilka samband det finns mellan försäkring och brottsskadeersättning. Till att börja med behöver de en förklaring av hur man gör för att försöka få ut pengarna av gärningsmannen och hur förfarandet är hos kronofogdemyndigheten.

Advokater som verkar som målsägandebiträden har uppgett för utredningen att det är vanligt att målsägande vill ha hjälp med att verkställa skadeståndet efter det att uppdraget som målsägandebiträde har upphört. En del målsägandebiträden uppger att de bistår målsägande med ersättningsfrågor genom att arbeta ideellt. Liknande uppgifter framkommer också i de kontakter som Brottsoffermyndigheten har med sökandens ombud i brottsskadeärenden.

Vissa advokater tar efter det att domen har vunnit laga kraft ett nytt uppdrag för att bistå målsägande med ersättningsfrågor i det här skedet. Advokatens kostnad kan då bestämmas på olika sätt men i en del fall går en del av det ersättningsbelopp som slutligen tillfaller målsäganden till advokatarvode.

Av utredningens enkät till advokater framgår att hälften av advokaterna anser att en del av deras arbete som målsägandebiträde ligger efter själva domstolsförfarandet. En mindre grupp advokater som lämnat egna synpunkter i enkäten anser också att de tillvaratar målsägandens intresse genom att driva in utdömda skadestånd och genom att bistå målsäganden med att fylla i ansökningsformulär och kontakta försäkringsbolag, Kronofogdemyndigheten samt Brottsoffermyndigheten. Närmare hälften eller 46 % av advokaterna i utredningens enkät anser emellertid att de inte får betalt för allt arbete de gör som målsägandebiträden. En grupp på 14 % anser att de regelmässigt inte får betalt för sitt arbete som målsägandebiträde.

När Brottsoffermyndigheten bedömer en begäran om ersättning för biträde eller utredning i ärenden om brottsskadeersättning tillämpas 15 § brottsskadelagen. Huvudregeln är att sökanden får stå för biträdeskostnader själv. Endast i rena undantagsfall används

den möjlighet till kostnadsersättning som finns i 15 § brottskadelagen. Ett yrkande bifalls i princip bara om ombudsarvodet skulle ta en väsentlig del av de totala ersättningskostnaderna i anspråk.

Av de 10 894 ansökningar om brottskadeersättning och om omprövning av brottskadeersättning som kom in till Brottsoffermyndigheten under 2005 fanns det ombud för sökanden i 917 ärenden. Huruvida dessa ombud företrädde målsägande inom ramen för uppdraget som målsägandebiträde eller på något annat sätt går inte att utläsa. Enligt Brottsoffermyndighetens bedömning är det endast i mycket få av dessa ärenden som ersättning beviljades för ombudskostnader.

Gemensamt för de flesta målsägande är att de direkt efter domen behöver ledning för att få ut sitt skadestånd. Därför bör det som benämns Avslutande arbete i kostnadsräkningen omfatta arvode även för det arbetet. Utredningen föreslår därför en förändring av lagtexten i 3 § lagen om målsägandebiträde som gör det möjligt för målsägandebiträdet att bistå målsäganden med de inledande åtgärder som är nödvändiga för att få ut ett av domstolen utdömt skadestånd. Förslaget går ut på att ett nytt andra stycke införs i 3 § av lagen med lydelsen: Målsägandebiträdet ska i skälig omfattning bistå målsägande med att få ut ett tilldömt skadestånd.

Att i skälig omfattning bistå målsäganden med skadeståndet innebär enligt utredningen att målsägandebiträdet ska vidta sådana nödvändiga åtgärder som gör att målsäganden kan ha möjlighet att få tillgång till skadeståndet. Först och främst handlar det om att informera målsäganden om vilken procedur som gäller hos Kronofogdemyndigheten och Brottsoffermyndigheten och i förekommande fall hos försäkringsbolaget. I vissa fall kan det innebära att fylla i ansökningshandlingar, i andra fall att informera sig om bestämmelser och försäkringsvillkor och tolka dem så att målsäganden förstår dem. Målsägandebiträdet måste göra en bedömning av målsägandens behov för att klara av den handläggning som följer. Avsikten med förslaget är således inte att målsägandebiträdet ska avsluta förfarandet med att verkställa ett utdömt skadestånd. I undantagsfall kan bestämmelsen få den följden men tanken är att målsägandebiträdet ska bistå målsäganden med inledande kontakter och med information. Skulle det visa sig att skadestandsfrågan är mycket komplicerad och att målsäganden är i behov av omfattande hjälp med den får detta lösas på annat sätt.

I praktiken innebär detta att målsägandebiträdet vid behov, d v s i de ärenden där en skadeståndstalan förts, gör en bedömning av den tid som krävs för att bistå målsäganden i frågor som har att göra med verkställigheten av skadeståndet. Yrkandet om arvode för detta framställs i kostnadsräkningen som ges in till domstolen som liksom för övriga kostnadsposter sedan bedömer vad som är rimlig tidsåtgång.

Enligt 27 § rättshjälpslagen ska vid bedömningen av skälig ersättning till rättshjälpsbiträde hänsyn tas till uppdragets art och omfattning. Utredningens uppfattning är att såsom målsägandebiträdets uppdrag är utformat i övrigt är det naturligt att målsägandebiträdet bistår målsäganden också med att slutföra skadeståndsfrågan.

I de ärenden där det krävs mer omfattande hjälp kan det vara svårt att förutse kostnader för att fullfölja skadeståndsfrågan. Det skulle också medföra praktiska problem för domstolen att hålla ett mål öppet för att senare bedöma ersättning för fullföljande av skadeståndsfrågan. I den lösning som utredningen nu föreslår görs en bedömning av målsägandebiträdets ersättningsanspråk med utgångspunkt i att det är en del av målsägandebiträdets uppdrag att i skälig omfattning bidra till att slutföra skadeståndsfrågan och att det ska kunna ske inom ramen för det som brukar benämnas avslutande åtgärder.

12 Utbildning för polisen

12.1 Om polisutbildningen

Polisutbildning bedrivs på tre ställen i Sverige, vid Polishögskolan i Sörentorp utanför Stockholm och som uppdragsutbildning vid universitetet i Umeå och Växjö. Polisutbildning ges även på distans.

Polishögskolan är en del av Rikspolisstyrelsen och ansvarar, d v s driver och utvecklar grundutbildningen av poliser. Enligt 2 § polisförordningen (1999:740) ska Rikspolisstyrelsen, Polishögskolan fastställa utbildningsplan för polisprogrammet. Polishögskolan tar också fram och genomför central vidareutbildning för poliser och civilanställd personal. Inriktningen på vidareutbildningen skall grundas på nationellt ställda krav och definierade behov.

Rikspolisstyrelsen fastställer utbildningsplanen och ansvarar för antagningen av de sökande. Polisutbildningen eller polisprogrammet omfattar 80 utbildningspoäng, d v s två och ett halvt års studier uppdelat på fyra terminers heltidsstudier och sex månaders praktik/aspirantutbildning. Efter grundutbildningen avläggs polisexamen och på den följer sex månaders aspirantutbildning på en polismyndighet under handledning.

Polisprogrammet anger en rad utbildningsspecifika mål. Bland annat ska de studerande förvärva kunskaper om Sveriges rättsordning och om de rättsområden som är relevanta för polisiär verksamhet. När det gäller färdigheter framgår det av polishögskolans utbildningsplan att en av målsättningarna med polisutbildningen är att de studerande ska använda relevanta utrednings- och andra arbetsmetoder samt tillämpa lagstiftning som är relevant för polisiär verksamhet (s. 3).

Polisutbildningen är tvärvetenskaplig och teori och praktisk blandas på polisprogrammet. Sedan några år tillbaka bygger utbildningen på en problembaserad metodik. Det betyder att

utbildningen utgår från praktikfall som bygger på verkliga händelser i samhället och att studenterna arbetar i grupper i s k ”case-form”. Polishögskolan betonar i Polisprogrammet – en ny grundutbildning för poliser att utbildningen måste förnyas i takt med brottsutvecklingen och samhällets förändring för att få poliser med rätt kompetens (s. 3). Sedan ett antal år tillbaka har det varit Polishögskolans ambition att kontinuerligt utveckla och förbättra utbildningen och göra den mer högskolemässig.

År 1998 förändrades grundutbildningen och enligt studieplanen gäller den nya utbildningsplanen fr.o.m. den utbildningsomgång som började hösten 2002. Polisprogrammet består av fyra baskurser. Kurserna är Grunder för polisiärt arbete A, Polisiärt arbete A, Polisiärt arbete B och Polisiärt arbete C. För kurserna finns särskilda kursplaner som anger vilka moment som ingår i respektive kurs.

Utbildningsplanen för polisutbildningen gäller för alla utbildningsorter men delkurserna och deras utformning kan variera på de olika studieorterna. Utifrån de målsättningar som finns i kursplanerna är det möjligt att frågeställningar som rör målsägandebiträdet, t ex information och förordnande av målsägandebiträde kan ingå i flera av polisprogrammets kurser och moment. Framförallt kan utbildning om målsägandebiträdet bli aktuellt i kurserna Polisiärt arbete A och C. Enligt målsättningarna för de här kurserna skall studenterna ges kunskaper om brottsoffers situation. I kurserna Grunder för polisiärt arbete A, och Polisiärt arbete A ingår juridikmoment i vilka lagstiftningen om målsägandebiträde kan ingå. Utrednings- och förhörsmetodik är en annan kurs där utbildning om målsägandebiträdet kan förekomma. På kursen Polisiärt arbete ingår ett moment Våld i nära relationer, som beskrivs som en fördjupning av tidigare kurser. Även i detta moment behandlas polisens brottsofferstödande funktion. Beskrivningen av det här momentet säger att stor vikt ska läggas vid utrednings- och förhörsmetodik, men även att det berör samverkan med frivilligorganisationer. I Våld i nära relationer får studenterna med utgångspunkt från en RAR-anmälan arbeta med en förundersökning.

Rikspolisstyrelsen deklarerar i sin handlingsplan Brottsofferarbetet inom polisen – en nationell handlingsplan, att brottsofferfrågorna måste lyftas fram i grund- och vidareutbildning (s. 19). Ett särskilt avsnitt i handlingsplanen ägnas åt åtgärder som kan säkerställa att polisen har kunskap om brottsoffers reaktioner, behov och om grundläggande bestämmelser som rör brottsoffer.

Dessutom anges några utgångspunkter för utbildningen, t ex de olika aktörernas ansvar för brottsoffer, liksom att utbildning bör föregås av att polismyndigheten genomför inventeringar för att identifiera problem och brister. Utbildning om brottsoffer bör vidare enligt polisens handlingsplan gälla berörd personal som kommer i kontakt med brottsoffer. Som nyckelgrupper beskrivs sådan personal som i sin dagliga verksamhet möter brottsoffer (ss. 20–21).

Polisen har under senare år gjort en rad satsningar på utbildning om brottsoffer både nationellt och regionalt. Dessa utbildningstillfällen har i vissa fall riktat sig till all polispersonal, i vissa fall enbart till grupper i ledande ställning, t ex polismyndigheternas länsinstruktörer eller närpolischefer.

I samband med uppdraget att ta fram en nationell handlingsplan för det fortsatta brottsofferarbetet 2001, fick Rikspolisstyrelsen av regeringen i propositionen om stöd till brottsoffer (prop. 2000/2001:79) även ett uppdrag att i samverkan med Brottsoffermyndigheten genomföra utbildning i brottsofferfrågor för personal inom polisväsendet (s. 15). Utbildningen skulle inriktas på sådan personal som i sin dagliga verksamhet kommer i kontakt med dem som utsatts för brott. Det resulterade i en fyradagars utbildning för chefspersoner och brottsofferansvariga under våren 2004.

I propositionen Kvinnofrid (prop.1997/98:55) fick Rikspolisstyrelsen i uppdrag att i samråd med Domstolsverket, Riksåklagaren och Socialstyrelsen leda arbetet i en satsning på fortbildning om våld mot kvinnor för personal inom rättsväsendet, socialtjänsten och hälso – och sjukvården. I uppdraget angav regeringen att kunskapen behövde öka – både i fråga om de mekanismer som ligger bakom våld mot kvinnor och ifråga om vilka åtgärder som är mest adekvata för att stödja, skydda och hjälpa brottsoffer och straffa förövarna. Inför utbildningens genomförande togs ett särskilt utbildningsprogram fram vilket benämndes Kvinnofrid. Målsättningen var att utbildningarna skulle få genomslag i det praktiska arbetet för att minska mäns våld mot kvinnor. Rikspolisstyrelsen gav länspolismästarna i uppdrag att genomföra fortbildningarna i länen. Utbildningarnas längd varierade från en halv dag till tre dagar. Totalt deltog 17 000 personer i dessa utbildningar.

12.2 Målsägandebiträdet i polisutbildningen

Rikspolisstyrelsens målsättning är att berörd personal ska ha grundläggande kunskap om gällande bestämmelser på området. Med beaktande av den informationsskyldighet som polisen har angående lagstiftningen om målsägandebiträdet, har utredningen tagit fram uppgifter om hur och i vilken utsträckning man på de olika polisutbildningarna behandlar bestämmelserna om målsägandebiträde.

På polisutbildningen i Solna kommer frågor rörande målsägandebiträdet in på den andra terminen samt på termin 3 i kursen Utredning II som berör förundersökningen. Vissa frågor om målsägandebiträdet finns också med i en delkurs om målsäganden. Reglerna om målsägandebiträde berörs även under frågor om informationsskyldigheten i kursen Våld i nära relationer.

På polisutbildningen i Umeå finns lagstiftningen om målsägandebiträde med på alla terminerna. Det innebär att utbildning om målsägandebiträde är ett inslag i undervisningen i utbildningsmomenten Brottsorsaker och brottsförebyggande verksamhet, Juridik, Ordning och trygghet och Våld i nära relationer. I det sista fallet är målsägandebiträdet med i sk case övningar och även i förhørsövningar. Frågor om målsägandebiträdet har ingått i tentamen i momentet Våld i nära relationer.

På polisutbildningen i Växjö förekommer undervisning om målsägandebiträde på termin 1 i kursen Rättens grunder med särskild inriktning mot straffrätt. Under den andra terminen ska studenterna tillägna sig kunskaper och färdigheter om brottsoffer och polisens brottsofferstödande arbete. På den här terminen läser studenterna delkursen Utredning I. I kursplanen till Utredning 1 står det att kursen bl a omfattar brottets konsekvenser för målsäganden och polisens skyldigheter gentemot målsäganden. Rätten till målsägandebiträde tas på den här delkursen upp i ett juridiskt sammanhang i undervisningen. Även under den tredje terminen ska studenterna enligt kursplanen tillägna sig kunskaper och färdigheter om bl a brottsoffrens ställning och rättigheter. På terminen ingår delkursen Utredning II som enligt kursplanen ska ge en fördjupning om polisens arbete med brottsoffer. Vid en övning som handlar om rån får studenterna öva sig i att lämna information till målsägande. Liksom på de andra utbildningsplatserna finns målsägandebiträdet med på i delkursen Våld i nära relationer på termin 4. Kursplanen nämner inte uttryckligen målsägandebiträdet men våldets konsekvenser behandlas på kursen

liksom möjligheter till hjälp för såväl mannen som kvinnan. I undervisningen går reglerna om målsägandebitråde igenom och tas även upp vid ett flertal tillfällen på övningar, både vid förhørsövning samt vid sen övning i att hantera s k "lägenhetsbråk." Frågor angående målsägandebiträdet har funnits med i tentamina.

De kursansvariga vid polisutbildningen i Växjö uppger att flera föreläsare på den här kursen lägger vikt vid att målsägande ska tillfrågas om målsägandebitråde så tidigt som möjligt. Undervisning ges också om polisens IT-system och inom ramen för det visas i samband med en övning om avrapportering av familjevåld hur man hanterar bilderna i RAR-systemet bl a gällande målsägandebitråde.

Utredningen har i den utsträckning det har varit möjligt gjort en genomgång av befintlig kurslitteratur och funnit att frågor som rör målsägandebitråde inte i särskilt stor utsträckning ingår i de läroböcker som utgör kurslitteratur på polisutbildningarna. Förutom själva lagstiftningen och kommentarer till den tycks det saknas litteratur om målsägandebitråde.

12.3 Utredningens överväganden och förslag

Utredningen föreslår att Rikspolisstyrelsen ger Polishögskolan uppdraget att göra en översyn av polisutbildningen med syftet att lagstiftningen om målsägandebitråde i framtiden ska integreras i utbildningen på samtliga utbildningsplatser.

Regeringen har i propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/2001:79) uttalat att brister i bemötande och omhändertagande av brottsoffer har sin grund i dåliga kunskaper om vad det innebär att bli utsatt för brott. Utredningen menar att allmänt sett utgör okunskap en viktig förklaring till de brister som finns idag i tillämpningen av lagstiftningen om målsägandebitråde. Sådana brister är att information om målsägandebitråde inte lämnas i tillräcklig utsträckning och att målsägandebitråde inte förordnas vid sexualbrott. Polisen har en viktig roll för att information ska tillhandahållas och målsägandebitråde förordnas för dem som behöver det. Nya utbildningssatsningar för berörd polispersonal om brottsoffer och lagstiftningen om målsägandebitråde är därför nödvändiga.

Enligt propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79) ska alla som arbetar inom rättsväsendet och som kommer i kontakt med brottsoffer erhålla utbildning om brottsofferproblematiken (s. 12). I polisens nationella handlingsplan Brottsofferarbetet inom polisen finns redan ett antal fastslagna utgångspunkter för utbildning i brottsofferfrågor som ska verka styrande för hur polisutbildningen ska uppnå fastställda mål (ss. 20–21). Utredningen vill framhålla att flera av dessa är tillämpliga även på utbildning om målsägandebiträdet. Utifrån att ett helhetsperspektiv ska genomsyra brottsofferfrågorna i polisväsendet är det viktigt att alla som möter brottsoffer i sitt arbete, i synnerhet polispersonal som ska ta upp anmälan, har grundläggande kunskaper om målsägandebiträde. Utbildning om målsägandebiträde får inte begränsas till enstaka satsningar eller enbart till sådana kurser som är en del av fort- eller vidareutbildning. För att polisen ska få den kunskap som krävs ska bestämmelser om målsägandebiträdet utgöra en del av grundutbildningen eller det s k polisprogrammet.

Enligt handlingsplanen bör utbildning föregås av att polismyndigheten genomför inventeringar i vilka problem och brister identifieras. När det gäller lagstiftningen om målsägandebiträdet har brister identifierats i tillämpningen av lagstiftningen, dels i den granskning av våldtäktsärenden som genomförts av Åklagarmyndigheten Göteborg och RPS under 2005, Gemensam inspektion – Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år och dels i utredningens undersökningar. Utredningen har pekat på vissa problem i hanteringen av informationsskyldigheten i det s k RAR-systemet. De förändringar som redan har kommit till stånd avseende hur information om målsägandebiträde registreras i RAR-systemet liksom utredningens förslag i den delen kan också komma att kräva förändringar i utbildningen.

Utredningen har tagit del av studieplanerna för polisens grundutbildning och fått uppgifter om hur lagstiftningen och frågor rörande målsägandebiträdet behandlas i grundutbildningen på Polishögskolan samt på polisutbildningarna i Växjö och vid Umeå universitet. Frågor om målsägandebiträde ingår i undervisningen på olika sätt på de olika utbildningsplatserna. Det beror bl a på att utbildningsplatserna har olika delkurser och moment och att det finns viss frihet att lokalt bestämma utbildningens sammansättning. Gemensamt för de tre utbildningsplatserna är sammansättningsvis att målsägandebiträdet tas upp på kursen Våld i nära

relationer. Det finns inte någon dokumentation i kursplaner och studieguider om att bestämmelser om målsägandebitråde utgör en del av utbildningen. Inte heller omnämns målsägandebitrådet i de målsättningar som lagts fast för de olika kurserna.

Lagstiftningen om målsägandebitråde hör till sådan lagstiftning som är relevant för polisiär verksamhet. Den som ska arbeta som polis måste känna till de grundläggande bestämmelserna om målsägandebitråde, d v s målsägandebitrådet's uppgifter och roll och hur informationsskyldigheten avseende målsägandebitrådet ser ut. Polisen bör känna till att information om förordnande av målsägandebitråde ska ges, när det ska ske och på vilket sätt. En nyexaminerad polis bör därför ha en grundkunskap om lagstiftningen om målsägandebitråde för att kunna bedöma målsägandens behov av stöd.

Polisen har en avgörande roll i att ge information om målsägandebitråde. En del av polisutbildningen är den som handlar om vilken information som polisen ska förmedla till målsägande. Polisutbildningen ska ta upp hur man säkerställer att ett brottsoffer får relevant, begriplig och vid behov, fortlöpande information i det egna ärendet. I Rikspolisstyrelsens rapport En handledning för polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödjande arbete, är det en princip att ”kunskap om brottsofferstöd i kombination med erfarenhet och sunt förnuft ytterst ska avgöra behovet av information” (s. 35). I det här sammanhanget vill utredningen understryka att inte bara brottsofferstödet är viktig för att förverkliga målsättningarna ovan. Det gäller i lika stor utsträckning frågor som rör målsägandebitrådet. Utredningens uppfattning är att frågor om information om målsägandebitråde automatiskt kommer att få en större plats i utbildningen när polisens RAR-system förbättras och förstärks på det vis som utredningen föreslagit.

Målsägandebitrådet tas redan idag upp på flera olika kurser. Med utgångspunkt i hur kursplaner och målsättningar ser ut i dag är detta naturligt. Lagstiftningen om målsägandebitrådet bör ingå i de kurser som handlar om juridik men det finns även andra delkurser och moment där målsägandebitrådet har en naturlig plats. Utredningen menar att lagstiftningen om målsägandebitråde och frågor som berör tillämpningen av lagstiftningen ska finnas med på polisutbildningen på alla utbildningsplatserna och att det bör komma till uttryck i kursplaner och studieguider. Dokumentation, mål och innehåll i de relevanta kurserna kan vara en garant för att frågor om målsägandebitråde verkligen kommer att ingå i

undervisningen. Det gäller särskilt momenten som berör utredningsverksamhet och våld i nära relationer. Att på det viset införliva frågeställningar om målsägandebitråde i utbildningen leder också till en större medvetenhet om målsägandebiträdets betydelse i hela rättsprocessen och till att kunskap om lagstiftningen gällande målsägandebitråde så småningom blir en naturlig del av polisens arbete med kvalitetssäkring av brottsofferfrågorna.

Enligt den information som lämnas om polisprogrammet på polisens hemsida <http://www.polisen.se/> behöver polisutbildningen förnyas och ses över i enlighet med de förändringar som skett på vissa områden. Utredningen har i betänkandet lagt fram en rad förslag avseende information om och förordnande av målsägandebitråde som kommer att påverka polisens arbete. Även i det avseendet, d v s i anslutning till de förändringar som kan komma till stånd utifrån utredningens förslag, är det angeläget att Rikspolisstyrelsen ser till att lagstiftningen om målsägandebitråde kommer att bli en del av grundutbildningen. Med anledning av de problem som identifieras i betänkandet och utredningens förslag till ny lagstiftning föreslår utredningen därför att Rikspolisstyrelsen ger Polishögskolan i uppdrag att göra en översyn av frågor som rör målsägandebitråde i polisutbildningen. Vid en sådan översyn är det angeläget att det övervägs om lagstiftningen om målsägandebitråde ska inkluderas på utbildningen i ett särskilt avsnitt.

Av dem som arbetar med utredning av sådana brott där målsägandebiträden ska eller kan förordnas krävs särskild kompetens bland annat gällande målsägandebiträdet. Utredningen vill framhålla att även om det är angeläget att all polispersonal som möter brottsoffer ges grundläggande kunskap om målsägandebiträdet, bör lagstiftningen tas upp även i fort- och vidareutbildning som rör våld mot barn och kvinnor. Exempel på sådana kurser som skulle kunna ta upp frågeställningar rörande målsägandebiträdet är förhørsledarkurser och utbildning som berör utredningar om våld eller sexuella övergrepp mot barn.

13 Ideellt stöd till brottsoffer

13.1 Inledning

När kvinnorörelsen tog upp frågan om kvinnors rätt till sin kroppsliga integritet uppmärksammades brottsoffer på allvar i den offentliga debatten, både ut i världen och i Sverige. Personer som drabbats av brott var länge en bortglömd grupp i rättsväsendet men under 1970-talet växte en rörelse fram i Europa och USA för att stärka brottsoffers ställning. I Kanada, England och USA uppstod kvinnojourer under den här tiden och de följdes så småningom av brottsofferjourer. Under 1970-talet kom lagstiftning om statlig ersättning i flera länder. Europarådets konvention om kompensation till brottsoffer 1983 påverkade den utvecklingen. En milstolpe var FN:s deklaration om brottsoffers grundläggande rättigheter i brottmålprocessen, den s k brottsofferdeklarationen som antogs 1985. Under 1980-talet kom lagstiftning till förmån för brottsoffer i många länder i västvärlden. Samtidigt utvecklades organisationer för stöd till brottsoffer som kom att spela en viktig roll som pådrivare och opinionsbildare. Brottsofferrörelsen växte fram vid sidan av den nya vetenskapliga gren som kom att kallas viktimologin eller läran om offret.

Brotsförebyggande rådet (BRÅ) fick i mitten på 1980-talet regeringens uppdrag att kartlägga brottsoffers behov och redovisade uppdraget i Stöd och hjälp åt brottsoffer – en probleminventering. I den föreslogs åtgärder för att förbättra brottsoffers situation genom hela rättsprocessen. Vissa åtgärder på lagstiftningsområdet påverkade också medvetenheten och intresset för brottsoffer. Bland dem kan särskilt nämnas möjligheten att få kränkingsersättning. Rätten att under vissa förutsättningar få ett juridiskt biträde under rättsprocessen och möjligheten att meddela besöksförbud påverkade också medvetenheten om brottsoffers behov.

Under påverkan av brottsofferofferrörelsen i Europa startades den första brottsofferstödande servicen i Sverige 1980. Åtta år senare bildades Brottofferjourernas riksförbund (BOJ). Sedan 1994 har organisationer som arbetar för brottsoffer fått ekonomiskt stöd genom Brottofferfonden som finansieras genom att lagöverträdare betalar en särskild avgift. Medel från Brottofferfonden kan också beviljas för forskning och till verksamheter i privat och offentlig regi. På så sätt har Brottofferfonden gjort att brottsoffer också uppmärksammas och utvecklingen för brottsoffer påverkats i ökande utsträckning.

13.2 Lagstiftning om stödperson

Möjligheten för målsäganden att åtföljas av en sk stödperson infördes i lagstiftningen 1984 som 15 a § i kapitel 20 av rättegångsbalken (RB), nuvarande 20 kap. 15 § RB. Lagstiftningen om stödperson kom till i samband med att ändringar gjordes av bestämmelserna om sexualbrott. En bestämmelse infördes då med lydelsen: Målsägande som hörs med anledning av åklagarens talan och som med hänsyn till brottets art eller annars kan antas vara i behov av personligt stöd under rättegången får åtföljas av lämplig person som sådant stöd (SFS 1984:400, Prop. 1983/84:105, JuU 1983/84:25, rskr. 1983/84:332).

Bakgrunden till att institutet stödperson infördes i lagstiftningen var debatten om sexualbrottsoffer i rättsväsendet vid den här tiden och önskemålen om att målsäganden skulle få tillgång till ett juridiskt biträde under förundersökningsförfarandet och under rättegången. Norge och Danmark hade utvecklat lagstiftning på det här området vilket också bidrog till att förslag om stöd till målsäganden under rättsprocessen presenterades i Sverige.

Redan 1973 anförde Justitieombudsmannen i JO 1973 s. 32 att det ibland förekommer att en part känner ett starkt behov av att ha en anhörig eller någon annan vid sin sida under rättegången. Enligt JO:s mening borde ett sådant arrangemang som regel tillåtas trots att det inte finns något lagstöd för det.

Sexualbrottskommittén hade till uppgift att överväga vilken hjälp som skulle ges till kvinnor som fallit offer för misshandel (Dir 1979:146). Kommittén föreslog i sitt slutbetänkande Våldtäkt och andra sexuella övergrepp (SOU 1982:61), att socialvårdande myndigheter skulle utse kontaktpersoner för dem som utsatts för sexuella övergrepp när de hade behov av stöd. Sexualbrotts-

kommittén lade också fram förslag gällande utbildning för poliser och information till målsägande (s. 129). I rapporten Våldtäkt – en kriminologisk kartläggning av våldtäktsbrottet (SOU 1981:64), som gjordes för Sexualbrottskommitténs räkning föreslogs förbättrad social och kurativ hjälp till sexualbrottsoffer genom inrättandet av särskilda sociala enheter som skulle komplettera polisen, liksom även stöd till rådgivningsverksamhet och till verksamhet av kvinnohustyp (s. 252).

Regeringen behandlade Sexualbrottskommitténs betänkande i propositionen om ändring i brottsbalken m m (sexualbrotten), d v s i propositionen 1983/84:105. Inledningsvis konstaterade regeringen att det rättsliga förfarandet vid våldtäktsbrott ofta blev mycket påfrestande för kvinnor. Regeringen betonade vikten av en hänsynsfull och insiktsfull behandling av målsäganden i samband med den rättsliga handläggningen i sexualbrottsmål och påpekade att de som skulle bistå kvinnor som utsatts för sexualbrott, företrädesvis polisen, skulle ha kunskap om vilken hjälp samhället kunde erbjuda, inte minst på det lokala planet. Det framhölls att domstolen genom en aktiv processledning kunde skydda målsäganden från frågor som saknade rättslig relevans. Regeringen hänvisade till bestämmelsen i rättegångsbalken om att de som deltar i förhör inte ska utsättas för olägenheter i onödan (ss. 44–46).

Möjligheterna att få juridiskt stöd under rättegången enligt rättshjälpslagens bestämmelser beskrevs som begränsade i propositionen (s. 47). Regeringens uppfattning om hur man skulle tillgodose behovet av stöd var att målsäganden företrädesvis borde söka hjälp genom samhällets reguljära organ. Det motiverades med att insatser för sexualbrottsoffer inte kunde utformas lika för alla. Regeringens inställning var att behovet av personligt stöd stod i förgrunden, snarare än juridiskt bistånd för utformning av ansvars- eller skadeståndstalan. Uppgiften att stödja målsäganden krävde inte, enligt regeringen juridiska kunskaper i första hand. Därför ifrågasatte regeringen om ett juridiskt biträde var det mest adekvata sättet att bistå målsäganden, annat än då det gällde frågor av rent juridisk natur, bl a eftersom juristernas infallsvinklar kunde bidra till att göra en rättegång mer påfrestande (ss. 46–48). Regeringen tog även upp bestämmelserna om kontaktperson, enligt då gällande lagstiftning 10 § socialtjänstlagen (1980:620), nuvarande 3 kap. 6 § socialtjänstlagen (2001:453). Regeringen menade att den som i övrigt gav målsäganden stöd kunde göra det även i rättegången. Trots det menade regeringen att det också krävdes utrymme för biträde till målsäganden under rättegången. Emellertid ville

regeringen ta upp frågan om ett juridiskt biträde till sexualbrottsoffer till omprövning ”om det skulle visa sig behövas” (ss. 47–49).

I propositionen konstaterades det att det redan fanns bestämmelser i 23 kap. 10 § RB och 7 § förundersökningskungörelsen (1947:948) om att ett trovärdigt vittne, ett s k förhörsvittne kunde närvara vid förundersökning men att det saknades en bestämmelse om att en stödperson kunde närvara vid rättegång (s. 63). Därför föreslogs att målsägande som på grund av brottets art kunde antas vara i behov av personligt stöd under rättegången skulle kunna biträdas av någon lämplig person (s. 43).

Regeringens förslag mottogs i huvudsak positivt även om några remissinstanser ansåg att en stödperson inte var tillräcklig hjälp för kvinnor i sexualbrottsmål utan att den gruppen också behövde ett juridiskt biträde. Den nya bestämmelsen om stödperson trädde i kraft 1 juli 1984.

I samband med att lagstiftningen om målsägandebiträde kom till stånd gjordes en förändring i bestämmelsen i 20 kap. 15 § RB (SFS 1988:610). Regeringen ansåg i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) att det var lämpligt att begreppet stödperson sattes ut i lagen och att det infördes en bestämmelse om att en stödperson som var känd för rätten om möjligt skulle få besked om tidpunkten för rättegången (s. 44).

En lagändring beträffande stödpersonen kom till stånd 1994 (prop. 1993/94:143, bet. 1993/94:JuU25, rskr. 1993/94:320). I promemorian Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning (Ds 1993:29), lades förslag fram om att förbättra situationen för brottsoffer, bl a genom en utvidgad rätt för målsägande att ha med sig stödperson. Justitiedepartementet menade i promemorian att det var rimligt att målsäganden själv skulle få avgöra om hon eller han ville åtföljas av en stödperson och att möjligheten till sådant stöd skulle vara detsamma vid förundersökning som under rättegång. Förslaget innebar att målsäganden fick bestämma själv om en stödperson skulle delta vid rättegång (ss. 34–35). Förslaget var i linje med vad lagrådet hade uttalat redan i samband med det ursprungliga förslaget i propositionen om ändring i brottsbalken m m (sexualbrotten) (prop. 1983/84:105 s. 73).

I propositionen Brottsoffren i blickpunkten – en brottsofferfond och andra åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning (prop. 1993/94:143), framhöll regeringen att det var lika påfrestande för målsäganden att delta vid förhör hos polis som vid domstol (s. 40).

Därför föreslog regeringen att en bestämmelse borde tas in i 23 kap. 10 § RB om att stödpersonen kunde närvara vid förhör med målsäganden under förundersökning. Bakgrunden var att det inte fanns en uttrycklig bestämmelse om stödpersonens närvaro under förundersökning. Den tidigare ordalydelsen i 20 kap. 15 § RB om att målsäganden kunde åtföljas av stödperson ”med hänsyn till brottets art eller annars” togs bort, vilket kom att innebära att brottsoffret själv fick bestämma om hon eller han ville åtföljas av stödperson. Lagtexten fick istället lydelsen: Målsägande, som hörs med anledning av åklagarens talan, får åtföljas av lämplig person som personligt stöd (stödperson) under rättegången. Sådan stödperson som rätten har kännedom om skall om möjligt underrättas om rättegången (SFS 1994:420).

13.3 Stödpersonens roll och arbetsuppgifter

Reglerna om stödperson utformades med fokus på offer för sexualbrott och kvinnomisshandel men en stödperson kan delta i alla slags brottmål. En tillräcklig förutsättning för att stödpersonen ska kunna närvara är att målsäganden ska höras under rättegången. Målsäganden behöver inte var part i rättegången för att en stödperson ska få följa med till rätten. Syftet med lagstiftningen om stödperson var företrädesvis att ge dem som inte förde talan en möjlighet till stöd men inget utesluter att stödperson närvarar vid förhör och rättegång även för målsägande som för talan. Det är inte heller ovanligt att stödpersoner är med i sådana situationer. Under förundersökningen kan stödpersonen delta vid förhör om det inte är till men för utredningen. Det är målsäganden själv som får initiera behovet av stöd under rättegången. Någon ersättning skulle enligt propositionen inte utgå från statsverket (s. 63). I Fitgers kommentar till 20 kap. 15 § RB (Kommentar på Internet, elektronisk version (www.nj.se)) finns det en hänvisning till 8 § förordningen (1982:805) om ersättning av allmänna medel, som anger att den som behöver anlita vårdare eller annan för att kunna inställa sig, kan ges ersättning för inställelse enligt samma grunder som gäller för den som har kallats. Bestämmelsen hänvisar till andra paragrafer vilka bl a avser målsägande som skall höras i brottmål i anledning av åklagarens talan. Enligt Fitger i Rättegångsbalken del 2 kan ersättning utgå om stödpersonen kan anses som vårdare (20:65). I praktiken ersätts stödpersonen oftast av kvinnojourens eller brottsofferjourens egen budget. Stödpersonen betalar ibland

själv utgifter som uppstår. Det inträffar att när stödpersonen får större utgifter, hon eller han ersätts av socialnämndens budget.

I lagtexten finns ett lämplighetskrav på stödpersonen men lagrådet uttalade i propositionen 1983/84:105 om ändring i brottsbalken m m (sexualbrotten) att det inte torde behövas någon särskild prövning av stödpersonens lämplighet (s. 74).

Regeringens förslag om stödperson i propositionen ovan gick ut på att ”en kontaktperson enligt socialtjänstlagen eller annan” kunde lämna biträde och delta under rättegång (s. 63). Andra exempel på sådana personer som kunde vara stödpersoner var kuratorer eller frivilliga från kvinnohus eller kvinnojourer. I ett senare sammanhang uttalade regeringen att även närstående till målsäganden kunde fungera som stödpersoner. Ibland kan det vara en fördel att den som ska agera som stödperson vid rättegång inte är personligt involverad i målsägandens situation. I de här fallen kan brottsoffret söka hjälp hos brottsofferjourer eller kvinnojourer. En polisman kan enligt Fitgers kommentar till 20 kap. 15 § RB på Internet, elektronisk version (www.nj.se), vara stödperson men i vissa fall, som då polismannen ska höras som vittne är detta mindre lämpligt.

De stödpersoner som rätten har kännedom om ska enligt 20 kap. 15 § RB, om möjligt underrättas om rättegången. Stödpersonen ska framförallt ge målsäganden moraliskt stöd vid förhör och rättegång och har således inte getts några juridiska befogenheter och kan inte företa några rättegångshandlingar. Regeringen menade i propositionen 1983/84:105 om ändring i brottsbalken m m (sexualbrotten) att stödpersonen skulle kunna begära paus i förhandlingen om omständigheterna talade för det eller uppmärksamma rätten på frågor som kan vara påfrestande för målsäganden (s. 63). En stödperson får däremot inte ställa några frågor eller rådgöra med målsäganden om hur frågor ska besvaras (s. 73). Stödpersonen kan närvara vid förhör och hjälpa målsäganden vid myndighetskontakter, t ex genom att berätta för målsäganden hur man fyller i formulär och blanketter. Om det blir rättegång kan stödpersonen informera målsäganden om hur rättsprocessen går till och följa med till rättssalen. Genom att lyssna och bekräfta kan stödpersonen hjälpa målsäganden att finna sin väg tillbaka till det liv som hon eller han hade före brottet. En kontakt med en stödperson kan ha varierande längd. I vissa fall räcker det med ett samtal men om det behövs kan kontakten vara länge efter det att rättsprocessen avslutats.

13.4 De brottsofferstödande organisationerna

Många stödpersoner arbetar ideellt för en brottsofferstödande organisation. De största av dem är Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ) och de organisationer som arbetar för att stödja kvinnor som utsatts för våld, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS) och Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR).

13.4.1 Brottsofferjourerna

Brottsofferjourernas Riksförbund är en organisation av ideella lokala föreningar som lämnar stöd till vittnen och målsägande. De lokala jourerna är anslutna till Riksförbundet som samordnar verksamheten.

Det övergripande målet för Brottsofferjourernas riksförbund (BOJ) är att vara ett komplement till den offentliga sektorn i brottsofferarbetet. Det sker bl a genom att organisationen tillhandahåller medmänskligt stöd genom stödpersoner och vittnesstöd som ger stöd och information till målsägande och vittnen. BOJ verkar framförallt brottsofferstödande men deltar också i lokalt brottsförebyggande arbete. BOJ samarbetar med polismyndigheten, socialförvaltningen, hälso- och sjukvården, rättsväsendet, kyrkan och andra frivilligorganisationer.

BOJ:s verksamhetsmål består av en serie principer och målsättningar som ska vara vägledande för brottsofferjourernas arbete. Grunden för BOJ:s arbete är de mänskliga rättigheterna. Andra principer i verksamhetsmålen är att brottsoffrens rättigheter ska ges samma prioritet som brottslingarnas rättigheter och att brottmålsprocessen inte får medföra att brottsoffrens problem ökar genom sekundär viktisering.

Riksförbundets uppgift är framförallt att samordna de lokala jourernas arbete. BOJ grundar sin verksamhet på ideellt arbete och därför är arbetet med att rekrytera och fortbilda medlemmar en kärnverksamhet. Riksförbundet svarar för utbildningen av medlemmarna och löpande fortbildning på området genom att anordna seminarier och ta fram utbildningsmaterial. Riksförbundet arbetar också med statistik och ger ut skrifter och information, t ex om brottsoffers reaktioner och behov. BOJ publicerar tidningen Brottsoffer, som kommer ut med fem nummer per år och som i

varje nummer har ett tema. Tidningen tar bl a upp ny forskning på området eller förslag till lagändringar.

Brottsofferjourerna är ideella föreningar som är partipolitiskt och religiöst obundna. I varje förening finns en styrelse som ansvarar för den lokala jourens verksamhet. I vissa jourer finns en anställd samordnare som kallas för brottsofferassistent. Om den lokala brottsofferjouren inte har någon anställd finns det en frivillig person som samordnar verksamheten. De lokala brottsofferjourerna erbjuder brottsofferstöd utifrån behov, ålder, kön, trostillhörighet och etnisk tillhörighet. En del jourer organiserar självhjälpgrupper där brottsoffer med liknande upplevelsorna träffas för att tillsammans bearbeta vad de upplevt.

Riksförbundets ekonomi baseras huvudsakligen på verksamhetsbidrag och projektmedel från Brottsofferfonden. Projektmedel ges också från Socialstyrelsen medan privata företag ger viss sponsring. De lokala jourerna finansierar sin löpande verksamhet på olika sätt. Framförallt får jourerna medel från kommunerna, men också från Brottsofferfonden och landsting.

Brottsofferjourernas riksförbund satte tidigt upp målsättningen att varje polisdistrikt skulle ha en brottsofferjour. Det målet uppnåddes 1995 och i dag är brottsofferjourer drygt 100 till antalet. Det pågår en process med att bilda regioner inom BOJ. Idag finns åtta regioner bildade i landet och fler håller på att utvecklas.

BOJ driver en rad projekt för att utveckla metoder att bättre kunna bemöta de brottsdrabbade. Ett av dessa är det treåriga projekt Stöd till unga brottsoffer och vittnen – en mänsklig rättighet. Genom projektet vill BOJ öka brottsofferjourernas och andras kunskaper om unga brottsoffers situation och behov. Brottsofferjourerna ska bygga nätverk för bättre samverkan med polis, socialtjänst, skola, hälso- och sjukvård, domstolar, åklagarmyndigheter och ideella aktörer. På sikt ska det finnas en handlingsplan i varje kommun för hur stödkedjan ska se ut. BOJ vill att det ska finnas stödpersoner som brottsoffer i alla åldrar kan identifiera sig med. Brottsofferjourerna ska därför satsa på att rekrytera unga stödpersoner. BOJ har också ett samarbetsavtal med ICA Sverige AB för att öka kunskapen om BOJ bland affärsinnehavare, personal och kunder.

Den som är medlem i en brottsofferjour och som delar brottsofferjourens värderingar kan bli frivillig stödperson eller vittnesstöd. Stödpersonernas arbetsuppgifter är att ge information om brottsoffers rättigheter, att ge emotionellt stöd och praktisk vägledning, och att vid behov hänvisa till social, juridisk,

psykologisk eller medicinsk expertis. De som ska vara stödpersoner hos BOJ får utbildning under vilken de får praktisera med en erfaren stödperson. Den blivande stödpersonen måste närvara vid ett visst antal utbildningstillfällen. Därefter sker ett samtal för att stödpersonen ska godkännas av styrelsen. Stödpersonerna får också handledning och vidareutbildning. De som ska arbeta som stödpersoner ska vara lämpliga, vilket bl a innebär att om de själva har varit brottsoffer ska de ha lämnat den upplevelsen bakom sig. När det avgörs om någon ska arbeta som stödperson tillmäts de personliga egenskaperna stor betydelse. Stödpersonerna avger ett tystnadslöfte innan de börjar bistå brottsoffer.

BOJ har antagit en policy för att säkerställa en gemensam syn på kompetens och etik, Policy för stödpersoner och vittnesstöd inom Brottsofferjourernas Riksförbunds verksamhet. Den preciserar stödpersonernas uppgifter och ger riktlinjer för rollfördelningen mellan vittnesstöd och stödpersoner.

Det finns stora variationer i omfattningen av hur stödpersoner medverkar i rättsprocessen mellan de olika jourerna i landet. På vissa jourer följer en stödperson med målsäganden till huvudförhandling i nästan varje ärende. På andra jourer är det framförallt sexualbrottsoffer som stödpersonerna från BOJ följer till rättegång.

Brottsofferjourerna bedriver en telefoncentral dit telefonsamtal till de lokala jourerna kan vidarekopplas. Många brottsofferjourer har inte ekonomiska resurser att anställa medarbetare. I de jourerna kan de ideellt arbetande stödpersonerna finnas tillgängliga några timmar i veckan men på övriga tider tar en telefonsvarare emot. Telefoncentralen etablerades eftersom det fanns en medvetenhet inom BOJ om att en brottsutsatt individ inte känner sig tillfreds med att lämna ett meddelande på en telefonsvarare. På det viset får brottsoffret kontakt med en erfaren person som kan lyssna på akuta problem, ge råd, svara på frågor och förmedla kontakt med den lokala jourarbetaren. Brottsofferjourernas telefoncentral samarbetar med Nationella Hjälpelinjen, en jourtelefon för människor i kris.

Kerstin Svensson beskriver i boken Socialt arbete med brottsoffer, brottsofferjourernas roll i sitt organisatoriska sammanhang och möten mellan brottsoffer och stödpersoner (s. 25). Svensson pekar på den variationsrikedom och de olika engagemangsformer som förekommer inom olika jourer. Enligt Svensson identifierar sig stödpersoner som "den vanliga människan" i relation till de professionella. Svensson pekar på ett synsätt som finns bland

många stödpersoner, att frivilligheten är den enda möjligheten att ge ett gott stöd. I boken uppmärksammar hon ett problem som finns för dem som samordnar verksamheten på brottsofferjourerna och som handlar om ur höga krav man kan ställa på dem som arbetar ideellt (ss. 110–112).

13.4.2 Kvinnojourerna

Stödpersoner kan också komma från någon av Sveriges två ideella organisationer som arbetar med kvinnor som utsatts för våld eller sexuella övergrepp, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS) eller Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR). Båda organisationerna erbjuder målsägande stöd i kontakter med bl a polisen, socialtjänsten och rättsväsendet. Sådant stöd kan tillhandahållas bl a genom att jourkvinnor agerar som stödpersoner under förundersökning och vid rättegång.

Kvinnojoursmodellen hämtades från England, där det första kvinnohuset bildats 1971. Det finns omkring 160 lokala kvinnojourer i Sverige som arbetar med att hjälpa våldsutsatta kvinnor och deras barn.

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige

ROKS som bildades 1984 är en sammanslutning av självständiga kvinnojourer, tjejjourer och andra ideella kvinnoorganisationer som har en jourtelefon i Sverige. ROKS är en partipolitiskt och religiöst obunden, ideell organisation som verkar mot våld och förtryck av kvinnor samt för kvinnors frigörelse och jämställdhet på alla plan i samhället. ROKS menar att kvinnomisshandel, könshandel, incest och andra sexuella övergrepp tillsammans med pornografi är de yttersta konsekvenserna av kvinnoförtryck i samhället. Av ROKS stadgar framgår att ROKS i feministisk anda, liksom de enskilda kvinnojourerna, ska verka mot mäns våld, förtryck och förnedring av kvinnor och barn samt arbeta mot manlig dominans och överordning.

ROKS bedriver opinionsbildning mot våld och förtryck av kvinnor. ROKS bevakar olika utredningar, fungerar som remissorgan och har vidare till uppgift att initiera och verka för att forskning bedrivs inom kvinnojourernas intresseområden. Organisationen medverkar till att utveckla de enskilda kvinno-

jourerna genom konsultstöd och service till olika jourer och genom att medverka till utbildning av jourkvinnor. Organisationen tillhandahåller också utbildningsmaterial till de lokala jourerna och ger dessutom ut en medlemstidning som bevakar nyheter och händelser med anknytning till mäns sexualiserade våld mot kvinnor och barn. Tidningen kommer ut med åtta nummer per år. ROKS har en styrelse som är organisationens verkställande organ.

De enskilda jourerna fyller en viktig funktion genom att ge stöd och hjälp åt enskilda kvinnor. Sedan slutet av 1970-talet då de första lokala jourerna bildades, har de byggt upp en omfattande verksamhet över hela landet med jourtelefon och skyddat boende för kvinnor som på olika sätt utsatts för övergrepp av män. Hälften av kvinnojourerna har anställd personal. Målet är att samtliga lokala jourer ska ha minst en anställd för att på bästa sätt kunna stödja våldsutsatta kvinnor. Enbart kvinnor erbjuds anställning i de lokala jourerna.

Sveriges Kvinnojourers Riksförbund

Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR), bildades under 1996 efter det att sexton kvinnojurer valt att lämna ROKS. SKR är en feministisk organisation som arbetar för ett jämställt samhälle fritt från våld. Dess uppfattning är att maktobalansen mellan könen i vårt samhälle är den främsta orsaken till mäns våld mot kvinnor och att mäns överordning leder till att våldet bagatelliseras och kvinnors vittnesmål inte tas på allvar. SKR anser att det är möjligt att påverka de föreställningar som möjliggör mäns våld mot kvinnor. Arbetet med målsättningarna som SKR har går ut på att skapa opinion, delta i den offentliga debatten och stötta kvinno- och tjejjourernas verksamhet.

SKR arbetar på två sätt med samma problem, att hjälpa och stödja de kvinnor och barn som har utsatts för hot och våld av sin partner eller förälder samt att förebygga och motverka våld mot kvinnor.

Som medlem i SKR kan antas kvinnojour, tjejjour och annan partipolitiskt och religiöst obunden förening med verksamhet inom förbundets intresseområde, som delar förbundets grundidéer såsom de stadgas i ändamålsparagrafen.

Verksamheten på de lokala kvinnojourerna kan se olika ut. En del kvinnojurer har anställd personal, kontor och telefontider dygnet runt medan andra har avgränsade telefontider och enbart

ideellt arbetande jourkvinnor. Kvinnojourerna kan oftast erbjuda stödsamtal, rådgivning, skyddat boende och stöd i kontakterna med t ex polisen, socialtjänsten och rättsväsendet. SKR bedriver också en mailjour, Kvinnojour på nätet, där råd och stöd till våldsutsatta kvinnor och deras anhöriga lämnas.

SKR vill särskilt uppmärksamma vissa grupper av kvinnor som inte synliggörs, tonårsflickor som blir slagna, hotade eller sexuellt utnyttjade, kvinnor med utländsk bakgrund som varit i Sverige kort tid och som saknar eget socialt nätverk och blir utsatta för våld, kvinnor utsatta för s k hedersrelaterat våld och hot och lesbiska kvinnor som är utsatta för våld av sin partner, kvinnor med drogberoende som är utsatta för våld och äldre våldsutsatta kvinnor.

Statistik

Det finns ingen statistik över hur ofta stödpersoner förekommer vid polisförhör eller rättegångar. Vare sig ROKS eller BOJ har separat statistik över stödpersoner som deltagit vid förhör eller rättegång. BOJ har centralt inte följt upp utvecklingen när det gäller lokalavdelningarnas stöd till brottsoffer i form av stödperson. Annan statistik finns, t ex på antal stödåtgärder eller antal ärenden som organisationerna haft och i sådan statistik utgör stödpersonernas insats en del. Varje år hjälper BOJ cirka 40 000 brottsoffer på olika sätt. I BOJ:s statistik från 2005 som redovisas på hemsidan <http://www.boj.se/> hade stödpersonerna lagt ned 94 745 ideella timmar på att hjälpa brottsoffer genom samtal och personliga möten.

13.5 Tidigare överväganden

I en av de studier som brottsofferforskaren Magnus Lindgren genomfört gällande brottsoffers upplevelse av rättsväsendet och som redovisats i avhandlingen *Brottsoffer i rättsprocessen*, hade 72 % av de tillfrågade brottsoffren inte informerats om möjligheten att få hjälp av en stödperson. Studien omfattade brottsoffer som utsatts för rån, misshandel och inbrott. Endast 10 % av de tillfrågade personerna hade med sig en stödperson under rättsprocessen. I samma studie uppgav en fjärdedel av brottsoffren att de saknade stöd under rättegången (s. 272).

När lagen om målsägandebitråde infördes fick även målsägandebitrådet i uppgift att lämna personligt och kurativt stöd till målsäganden. Att målsäganden gavs möjligheten att bistås av ett målsägandebitråde ändrade egentligen inte förutsättningarna för att en stödperson skulle kunna delta vid förhör under förundersökning och vid rättegång. I propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) uttalade regeringen att i de fall där målsägandebitråde inte förordnas kunde det i många fall vara tillräckligt med en stödperson, men i vissa fall var det dock motiverat att både stödperson och målsägandebitråde medverkade (s. 44).

I Domstolsverkets undersökning som gjordes för att utvärdera lagstiftningen om målsägandebitråde och som redovisades i rapporten Målsägandebitråde – en utvärdering av lagen om målsägandebitråde m m, behandlades förekomsten av stödpersoner och förhållandet mellan stödperson och målsägandebitråde. Det visade sig att stödperson vid den här tiden förekom i tämligen begränsad utsträckning. Det var också mycket sällsynt förekommande att målsäganden företrädde av ett målsägandebitråde och samtidigt åtföljdes av en stödperson (ss. 41–42 och s. 54).

I Domstolsverkets studie fick åklagarna och domstolarna en fråga om huruvida stödpersonen kunde utgöra ett realistiskt alternativ till målsägandebitrådet. I rapporten om målsägandebitråde ansåg ”relativt många” åklagare och domstolar att målsägandebitrådet kunde ersättas av stödperson. Det framfördes också ett förslag om att målsägandebitrådet skulle vara med under förundersökning och sedan ersättas av stödperson som närvarade under huvudförhandlingen. Över hälften av åklagarna ansåg att i okomplicerade ärenden och under förutsättning att stödpersonen fick utbildning kunde stödpersonen vara ett alternativ till målsägandebitrådet. Flertalet av domstolarna var av samma åsikt men menade liksom åklagarna att det förutsatte utbildning av stödpersonerna och rätt till ersättning. Ett alternativ som framfördes var att stödperson skulle medverka under huvudförhandling och att målsägandebitrådet kunde förordnas för att medverka vid förundersökning. De flesta av advokaterna menade att uppdraget som målsägandebitråde krävde juridisk kunskap (s. 41 och s. 48).

Brottsofferutredningen (Ju 1995:07) ansåg i betänkandet Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40), att det personliga och kurativa stödet som målsägandebitrådet ska ge, bättre skulle kunna lämnas av en stödperson och att målsägandebitrådets juridiska stöd skulle utökas (s. 121 och s. 130). Brotts-

offerutredningens förslag gick ut på att stödperson skulle ges i samma utsträckning som målsägandebiträde, d v s för alla de brott på vilket fängelse kan följa. Dessutom föreslog utredningen att stödpersonen skulle förordnas på samma sätt som målsägandebiträdet och ges ersättning för sin inställelse. En förutsättning för förordnande var emellertid att de kunde bedömas som lämpliga. Det skulle emellertid inte utesluta att andra personer kunde följa med målsäganden men dessa skulle då benämnas personligt stöd. Det innebar också att Brottsofferutredningen ansåg att bestämmelsen om stöd till målsäganden i 20 kap. 15 § RB borde kvarstå (s. 131).

Remissinstanserna var skeptiska till de gränsdragningsproblem som skulle kunna uppkomma om ytterligare ett institut inrättades eller om stödpersonen skulle förordnas. Även regeringen var tveksam till att skapa en ny rättslig konstruktion genom en stödperson som förordnades och i propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79) ansåg regeringen att det personliga och kurativa stöd som målsägandebiträdet ska ge målsäganden i de flesta fall torde vara tillräckligt. Regeringen förordade därför att den dåvarande ordningen skulle behållas (ss. 40–41).

I forskningsrapporten Besöksförbud och Målsägandebiträde, som gjordes på uppdrag av Brottsofferutredningen och som redovisades i betänkandet Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40) var de personer som intervjuats med anledning av lagstiftningen om målsägandebiträde mycket positiva till de stöd de hade fått av stödpersoner. Trots det ansåg de att det behövdes en juridiskt utbildad person som tillvaratog deras rättsliga intressen (s. 132).

13.6 Utredningens undersökningar

I utredningens genomgång av brottmålsakter noterades huruvida stödperson eller kontaktperson hade förekommit vid rättegången. I mindre än 3 % av ärendena var en stödperson eller en kontaktperson närvarande. Ett förhörsvittne hade deltagit vid förundersökningen i 10 % av ärendena. Det måste emellertid observeras att siffran över antalet stödpersoner som deltagit kan ha varit högre eftersom det inte alltid noteras i domstolens protokoll om stödperson är med vid rättegången. Eftersom antalet stödpersoner som noterades i utredningens undersökning var så få är

siffrorna om huruvida stödpersonen deltog vid förundersökning eller rättegång, eller både och, inte särskilt vägledande.

I utredningens enkät om målsägandebiträde som riktade sig till advokater fick advokaterna svara på om de ansåg att det finns tillfällen då målsägandebiträden förordnades trots att målsäganden egentligen inte hade behov av juridisk hjälp. Majoriteten ansåg inte att det fanns sådana tillfällen medan en tredjedel svarade att det ibland förordnades målsägandebiträden trots att behov av hjälp saknades.

Advokaterna fick också möjlighet att i slutet av enkäten lämna egna synpunkter på stödpersonens betydelse för målsäganden. Drygt 40 % av advokaterna, d v s cirka 80 advokater valde att lämna sådana synpunkter. Av dessa synpunkter gick 9 ut på att advokaterna inte visste vilken betydelse en stödperson har för målsäganden eller att advokaterna inte hade någon erfarenhet av stödpersoner. Ett par av advokater uppgav att de enbart hade erfarenhet från stödpersoner som kom från kvinnojourer eller kvinnohus.

Majoriteten av advokaterna hade en positiv syn på stödpersonen och dess betydelse för målsäganden. Generellt ansågs stödpersonen bidra till att ge trygghet i vad som av målsäganden kan uppfattas som en fientlig och ifrågasättande miljö. Advokaterna la emellertid olika vikt vid betydelsen av stödperson. Det framgår av vissa svar att den betydelse som stödpersonen har för målsäganden ansågs variera beroende på typen av brott, d v s ju grövre brott desto viktigare ansågs en stödperson vara. Några advokater kommenterade även stödpersonens betydelse med att stödpersonens lämplighet och erfarenhet inverkar på vilken betydelse som stödpersonen får.

En grupp advokater såg stödpersonen som ett komplement till målsägandebiträdet mot bakgrund av att stödpersonen saknar juridisk kompetens och kännedom om de juridiska möjligheter som finns för att underlätta processen för målsäganden. I det sammanhanget påpekade ett par advokater att målsägandebiträdet inte alltid har möjlighet att vara tillgänglig och att stödpersonen därför var betydelsefull för målsäganden. Målsägandebiträdet själv kan inte alltid tillgodose målsägandens kurativa stödbehov när juridiskt bistånd samtidigt ska ges.

En annan grupp advokater menade att målsägandebiträdets stöd räcker för målsäganden och att lekmannastöd utöver det inte är nödvändigt. En advokat menade att stödpersonen endast har betydelse när ett målsägandebiträde inte har förordnats. Stöd-

personerna fungerar enligt den advokaten som en ”backup”, framförallt i kurativt hänseende. Vidare framfördes åsikten att det behövs personer som lyssnar på målsägande eftersom de kan känna sig utsatta. Stödpersonen fyller då en viktig funktion. De förmedlar trygghet och kan ge målsäganden full uppmärksamhet. I de fall där målsäganden och stödpersonen känner varandra sedan tidigare kan stödpersonens närvaro vid rättegång bidra till en ökad känsla av trygghet.

En femtedel av de advokater som lämnade synpunkter på stödpersonen ansåg att stödpersonen är mycket viktig. En av de advokater som hade särskilt positiva kommentarer menade att en stödperson kan vara helt avgörande för rättsprocessen. Några advokater menade att många målsägande inte skulle klara rättegången utan stödpersonen medan en annan advokat menade att stödperson är en förutsättning för ett rättssäkert samhälle.

De advokater som var negativt inställda till stödpersonen menade att stödpersonen upplevs som överflödiga när ett bra målsägandebiträde har förordnats. De menade att en stödperson närvarar kan bidra till förvirring hos målsäganden, därför att stödpersonen och målsägandebiträdet har delvis samma funktion och för att det redan finns en mängd aktörer för målsäganden att hålla reda på i en rättsprocess.

Det fanns en delad inställning till de stödpersoner som kommer från kvinnojourer. Vissa advokater ansåg att de här stödpersonerna fungerar mycket bra som stödpersoner, medan några ansåg att jourkvinnorna har svårt att distansera sig på grund av sina egna erfarenheter.

Någon advokat kommenterade stödpersonens betydelse för målsäganden i förhållande till taxsystemet för målsägandebiträden. Den här advokaten menade att eftersom taxsystemet gör att många målsägandebiträden måste skära ner på sitt arbete för målsäganden kommer stödpersonen att spela en större roll. Det kan tilläggas att en annan advokat uppgav att det är viktigare att målsägandebiträdet ges möjlighet att ge mer tid åt målsäganden än att stödpersoner deltar i rättsprocessen.

13.7 Synpunkter från de ideella organisationerna

Utredningen har fört samtal med företrädare för Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ), Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS), Sveriges kvinnojourers riksförbund (SKR) samt Riksorganisationen mot sexuella övergrepp (HOPP) för att ta del av deras syn och synpunkter på hur lagstiftningen om stödperson och målsägandebiträde fungerar i praktiken.

13.7.1 Brottsofferjourerna

BOJ uppger att samarbetet mellan stödperson och målsägandebiträde fungerar bra. Stödpersonen och målsägandebiträdet behöver varandra. Det stöd som en stödperson kan erbjuda gör att målsägandebiträdet kan koncentrera sig mer på sin juridiska uppgift. BOJ erbjuder också vittnesstöd vilket är en annan form av stödfunktion som är avsedd både för vittnen och målsägande. Syftet med vittnesstödet är framförallt att bistå dem som inte har kontaktat eller har varit i kontakt med BOJ. Vittnesstödet är till för att ge objektiv information medan stödpersonernas arbete mer är inriktat på att stödja brottsoffret utifrån brottsoffrets perspektiv. Det är stödpersonens uppgift att alltid vara på brottsoffrets sida.

BOJ anser att målsägandebiträdet har en kurativ roll men menar att för att kunna fullgöra det uppdraget krävs kunskap om brottsoffer och deras situation. Ett målsägandebiträde som har tillräckliga kunskaper om brottsofferfrågor kan ge brottsoffret ett bra bemötande och det räcker långt som kurativ hjälp enligt BOJ. Ett av de mål som BOJ har för att utveckla brottsofferarbetet i Sverige är att driva kravet på att målsägandebiträdet ska ha genomgått särskilt anpassad utbildning för uppdraget. Sådan utbildning ska garantera att målsägandebiträdet har hög kompetens och därmed kan målsägandebiträdet bli certifierad för sitt uppdrag.

13.7.2 Kvinnojourerna

Kvinnojourerna menar att båda instituten fyller en mycket viktig funktion. Kvinnojourerna ser inte målsägandebiträdet och stödpersonen som alternativa utan menar att instituten målsägandebiträde och stödperson har olika roller. ROKS menar att det handlar mycket om ”teamwork” och att det som fungerar

bäst är när både målsägandebiträdet och en stödperson från en kvinnojour är närvarande vid förhör och rättegång. Ibland följer stödpersoner från kvinnojournerna med vid besök hos målsägandebiträdet. Eftersom de flesta stödpersoner arbetar ideellt skulle stödpersonen kunna delta i större omfattning om de fick någon ersättning för sin inställelse. En viktig del i stödpersonens roll är att hon eller han är tillgänglig och att brottsoffret också kan kontakta stödpersonen långt efter domen.

13.8 Vittnesstöd

Vittnesstödsverksamhet initierades 1995 av brottsofferjouren i Växjö. Vittnesstöd bedrivs med det engelska "witness service" som förebild. Sedan mitten av 1990-talet finns det vittnesstöd i alla engelska domstolar. I propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79) tillkännagav regeringen att den ville ha vittnesstöd i samtliga tingsrätter och hovrätter (s. 25). Med anledning av det gavs Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket ett uppdrag att se till att sådan verksamhet inrättades vid domstolarna. Under sommaren 2006 gav regeringen ett fortsatt uppdrag till de här myndigheterna att bedriva vittnesstödsverksamhet. De flesta vittnesstödsverksamheter administreras av brottsofferjournerna. Idag har ett sextiotal av brottsofferjourer en vittnesstödsverksamhet. Enligt regeringens senaste uppdrag om vittnesstöd Uppdrag till Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket att verka för att vittnesstöd bedrivs vid samtliga tingsrätter och hovrätter, har Brottsoffermyndigheten det övergripande ansvaret för rekrytering och utbildning av vittnesstöd samt för att kvalitetssäkra verksamheten. Brottsoffermyndigheten genomför en årlig kartläggning av verksamheten. Statistisk om antalet målsägande och vittnen som kommer i kontakt med vittnesstöd ska lämnas till Brottsoffermyndigheten. Domstolsverket ansvarar för att det finns praktiska förutsättningar för verksamheten i domstolarna.

Syftet med vittnesstöd är att ge såväl vittnen som målsägande medmänskligt stöd och praktisk information i samband med rättegångar. Idén bakom vittnesstöd är att målsägande och vittnen ska känna sig trygga och omhändertagna. Många brottsoffer vet inte hur en rättegång går till. När det är första gången ett brottsoffer kommer till en domstol kan osäkerheten vara särskilt stor. Tanken har varit att en person som står utanför rättsväsendet

men känner till hur det fungerar ska kunna bistå vittnen och målsägande.

Att bli drabbad av brott är uppslitande i sig och brottsoffret behöver bearbeta vad som hänt. Eftersom den tilltalade får den mesta uppmärksamheten under rättegången kan vittnen och brottsoffer känna sig förbisedda. Att tex befinna sig i samma lokaler som den tilltalade och dennes advokat kan vara obehagligt för brottsoffret.

Vittnesstödens roll är att berätta om hur en rättegång går till och inge målsägande och vittnen trygghet. Vittnesstödet kan svara på frågor som uppkommer såväl före som efter rättegången och följa upp upplevelsen av rättegången.

Vittnesstödet har kännedom om lokalerna på domstolen och ska känna till de flesta åklagare och domare i den lokala tingsrätten. Vittnesstödet kan hjälpa målsäganden eller vittnet att få vänta i ett eget väntrum samt informera om ersättning för de eventuella kostnader som kan uppkomma för inställelse.

De som arbetar som vittnesstöd är ideellt engagerade. Ett vittnesstöd har genomgått en utbildning med inriktning på rättsprocessen, det stöd som brottsoffer och vittnen behöver och om hur brottsoffer bör bemötas. Vittnesstöd som fått den utbildningen avlägger ett etiskt tystnadslöfte. De har också fått instruktioner att aldrig diskutera målets innehåll med brottsoffret eller vittnet. Vittnesstöden ska kunna identifiera sig genom att bära en bricka med texten vittnesstöd.

13.9 Rättegångsskolan

Brottsoffermyndigheten initierade hösten 2003 ett projekt som kallades Rättegångsskolan. Bakgrunden var att Brottsoffermyndigheten hade uppmärksammat att många brottsoffer kände oro inför att delta vid en huvudförhandling. Orsakerna var flera men enligt Brottsoffermyndigheten var en av orsakerna brist på kunskap och information angående rättsprocessen. Projektet är ämnat att öka rättstryggheten och rättssäkerheten i domstolarna genom att ge målsäganden trygghet, vilket i sin tur bidrar till att domstolarna får säkrare och utförligare processmaterial.

Brottsoffermyndighetens Rättegångsskola genomfördes som ett pilotprojekt under 2004 på ett antal utvalda orter i Sverige. Utvärderingar som gjordes av Rättegångsskolan ledde till ett beslut om att projektet skulle fortsätta. Projektet Rättegångsskolan har

nu bedrivits i tre år och det har genomförts på sju olika platser i landet.

Rättegångsskolan hålls i tingsrättens lokaler under kvällstid. I rättegångsskolans första del får deltagarna lyssna till en föreläsning om rättsprocessen, som ges av en erfaren jurist med egen erfarenhet från domstol. Rättegångsskolans andra del handlar om vanliga psykiska reaktioner som kan följa på ett brott. I den delen ingår en föreläsning om sådana reaktioner. Deltagarna fick tidigare se en rättegångsteater om ett misshandelsmål i tingsrätten. Rättegångsteatern har numera ersatts av en rättegångsfilm. Filmen spelades in hösten 2004 i ett samarbete mellan Brottsoffermyndigheten och Juridiska institutionen vid Umeå universitet.

I anslutning till Rättegångsskolan får deltagarna ett exemplar av boken Rättegången – hur blir den?, som har tagits fram av Brottsoffermyndigheten för Rättegångsskolans deltagare. Det är en lättläst guide om rättegången. Tanken är att de som närvarat vid Rättegångsskolan efter avslutat deltagande i lugn och ro ska kunna repetera och göra kunskapen i boken till sin egen. Boken beskriver t ex de olika aktörerna i rättsväsendet och deras roller och var domare, åklagare och advokater befinner sig i domstolens lokaler under rättegången.

13.10 Utredningens överväganden

I kommittédirektiven anger regeringen att ”utredaren skall se över målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter, dels i förhållande till målsägandens behov, dels i förhållande till den roll och de arbetsuppgifter som åklagaren, stödperson enligt 20 kap. 15 § RB och särskild företrädare för barn, har i rättsprocessen. För det fall det finns oklarheter mellan de olika aktörernas roller och arbetsuppgifter, som i praktiken innebär att målsägande inte får det stöd eller den hjälp som lagstiftaren har avsett eller att flera aktörer utför samma arbete, skall utredaren lämna förslag till förbättringar.”

13.10.1 Stödpersonen

I sina bedömningar om stödpersonen och målsägandebiträdet och deras respektive roller har utredningens utgångspunkt varit att det är individuellt vilken typ av stöd och hur mycket stöd en

brotsutsatt person önskar och behöver. Målsägandens sociala nätverk, målsägandens upplevelse av brottet och brottets art är omständigheter som påverkar målsägandens stödbehov.

Stödpersonen kan enligt utredningens mening vara betydelsefull för målsäganden både som ett komplement till målsägandebiträdet och när ett målsägandebiträde inte har förordnats. Eftersom målsäganden, särskilt vid vissa brott, befinner sig i en mycket pressad situation när hon eller han ska förhöras av polis eller höras i rättegång, kan en stödperson ha en stor, och ibland en avgörande betydelse för att målsäganden ska kunna delta i rättsprocessen. I väldigt många brottmål förordnas inte något målsägandebiträde och när det gäller personligt stöd och grundläggande information, är många brottsoffer då hänvisade till det stöd som brottsofferjourer och kvinnojourer kan erbjuda genom stödpersoner. Stödpersonen är också viktig i sin roll som förmedlare av annan hjälp som brottsoffer kan behöva i ett krisskede. Många människor har inte det sociala nätverk i form av familj och vänner som kan behövas då man drabbas av en svår händelse som ett brott är för många människor. Även den som har ett socialt stöd kan emellertid vilja tala med en utomstående person. För vissa brottsoffer kan stödpersonen vara en brygga till det liv de hade före brottet.

Stödpersonens funktion är framförallt att vara medmänniska. Sin främsta roll har stödpersonen i att finnas till och vara en hjälpande hand i en svår situation. Genom att förbehållslöst kunna erbjuda sig att lyssna och samtala om vad som har hänt och om vad som ska ske i rättsprocessen och därefter, kan stödpersonen åstadkomma mycket positivt. För vissa målsägande kan den information och den vägledning som stödpersonen ger vara tillräcklig medan andra behöver mycket mer. Ibland har stödpersonen bättre förutsättningar eller resurser än målsägandebiträdet att ge det känslomässiga stöd som många målsägande behöver. Även i de situationer där målsägandebiträdets arbetssituation är sådan att stöd inte kan ges vid ett speciellt tillfälle eller att målsägandebiträdet är svårt att nå kan stödperson i vissa fall vara ett alternativ för målsäganden.

Utredningen konstaterar att i den genomgång av brottmålsakter som utredningen genomfört utgjorde de mål där stödpersoner deltog en mycket liten andel av de ärenden där målsägandebiträde var förordnad. Dessa rör emellertid grövre brottmål. Det kan vara så att stödpersoner deltar i något större utsträckning i de mål där det rör sig om mindre allvarlig brottslighet eller där ett målsägandebiträde inte medverkade. Man bör emellertid vara medveten om att domstolarnas dokumentation över stödpersonernas

närvaro är något oklar vilket gör att antalet stödpersoner som deltagit kan ha varit fler än vad som visade sig i utredningens aktgenomgång. Vid utredningens samtal med åklagare har det framgått att flera av dessa nästan aldrig sett en stödperson i rätten under sina år som åklagare.

Den internationella brottsofferundersökningen International Crime Victim Survey, ICVS genomförs regelbundet i många länder över hela världen. Vid en redovisning av ännu opublicerat material från den senaste omgången av undersökningen som gjordes 2005, framkom att antalet brottsoffer som söker hjälp från brottsofferstödande verksamhet har gått ner i Sverige på senare år.

I de undersökningar som utredningen genomfört och i de samtal som utredningen haft med företrädare för rättsväsendet har framkommit att stödpersonen inte fått något större genomslag som stöd till målsäganden i rättsprocessen. Sedan 2005 har det i Riksdagen framställts ett fåtal önskemål om förändringar i fråga om ordningen med stödperson. De förslag som lämnats till riksdagen har i huvudsak legat i linje med stödpersonernas nuvarande verksamhet.

13.10.2 Stödpersonen i förhållande till målsägandebiträdet

Regeringen har i direktiven efterfrågat om målsägandebiträdets juridiska roll kan renodlas och om det finns förutsättningar att skilja ut delar av rättsprocessen där målsägandebiträdet inte behöver medverka utan där en stödperson istället kan fungera som stöd och hjälp till målsäganden.

Utredningen har funnit att stödpersonen och målsägandebiträdet har olika men också delvis sammanfallande roller. Under förundersökningen behöver målsäganden ofta både professionell juridisk hjälp och personligt stöd för att förstå hur utredningen går till och för att känna sig bekväm under förhör och vid kontakter med aktörer i rättsväsendet. Under det här skedet kan det också vara aktuellt att bistå målsäganden med att få tillgång till andra stödåtgärder från sjukvård eller sociala myndigheter. Målsäganden behöver en professionell person som kan reda ut begreppen, ge relevant information och ta hand om målsägandens rättsliga anspråk men det krävs också någon som lyssnar på hur målsäganden upplevt brottet och hur hon eller han upplever utredningen och senare också rättegången.

När rättegången närmar sig behöver målsäganden vara förberedd på hur förfarandet går till, vilka uppgifter som kommer att tas upp under förhandlingen och vilka frågor som kan ställas till målsäganden. Under rättegången är målsägandebiträdet närvarande för att föra målsägandens talan, ombesörja målsägandens skadeståndsanspråk men också för att stötta målsäganden med sin närvaro. Under såväl förundersökning som rättegång krävs en juridiskt skolad person som leder målsäganden genom förfarandet. Det är oundvikligt att målsägandebiträdet inte bara tar hand om de juridiska aspekterna utan att hon eller han också ger ett personligt stöd.

Det är utredningens uppfattning att målsäganden först och främst behöver juridiskt stöd och att det juridiska stödet endast kan ges av en jurist, företrädesvis en advokat. Därför är rollerna som målsägandebiträde och stödperson inte alternativa i den del som gäller det juridiska biståndet. När det gäller det personliga stödet har många advokater som utredningen varit i kontakt med beskrivit att det personliga stödet oftast går hand i hand med det juridiska stödet och är så sammanflätat att det inte går att skilja ut det personliga stödet utan störningar för målsäganden. Utredningens uppfattning är därför att det personliga stödet är en del av målsägandebiträdets hela roll och inte kan skiljas från det övriga stöd som målsägandebiträdet ska ge. Att målsägandebiträdet kan bistå målsäganden med juridisk hjälp kan dessutom upplevas som ett personligt stöd i sig.

Målsägandens behov av personligt stöd kan i vissa fall variera mellan olika delar av rättsprocessen. För många målsägande finns det emellertid ett behov av såväl juridiskt som kurativt stöd både under förundersökning och under rättegång. Även om en viss typ av stöd kan göra sig mer gällande för den enskilde under ett särskilt skede av processen är målsägandebiträdets närvaro viktigt för målsäganden såväl under förundersökning som under rättegång. Därför är det enligt utredningens uppfattning inte möjligt att reglera närvaron av målsägandebiträden i förhållande till stödpersoner. Målsägandebiträdets närvaro är viktig under hela rättsprocessen men behovet av stödperson som ett komplement kan variera.

Utredningens inställning är att målsägandebiträdet ska vara professionell i sin uppgift att stödja målsäganden även på ett personligt plan. Stödpersonen skall i förhållande till behov och önskemål ge målsäganden ett medmänskligt stöd. Om målsäganden är i behov av mer kvalificerade hjälpinsatser utanför rättsväsendet

måste hon eller han vända sig till andra organ i samhället, företrädesvis inom sjukvården för att få hjälp.

Sammanfattningsvis menar utredningen att stödpersonen i vissa situationer kan utgöra ett gott komplement till målsägandebiträdet. Eftersom stödpersonen och målsägandebiträdet kan komplettera varandra är det bra att båda kan finnas till hands under såväl förundersökning som rättegång. Det är också den uppfattning som framförts av målsägandebiträden och företrädare för de frivilliga organisationerna. Det varierar i vilken utsträckning målsägandebiträdena ser till att involvera stödpersonen i sitt arbete, men det förefaller ändå som att såväl advokater som de ideella organisationerna har en gemensam syn på stödpersonernas funktion. Utredningen har inte heller stött på några önskemål eller några problem med den nuvarande ordningen vad gäller stödpersoner och har därför inga förslag i denna del.

14 Lagen om särskild företrädare för barn

14.1 Inledning

När det misstänks att ett barn har blivit utsatt för brott av någon av sina vårdnadshavare eller av någon som står någon av vårdnadshavarna nära, finns det en möjlighet att förordna ett processuellt biträde, en särskild företrädare som ska ta tillvara barnets rätt under förundersökningen och i rättegången. Den 1 januari 2000 trädde lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn i kraft (prop. 1998/99:133, bet. 1999/2000:JuU2, rskr. 1999/2000:49). Den byggde på promemorian Särskilt målsägandebiträde för barn som Justitiedepartementet presenterade under 1998 i syfte att stärka barnet rätt i de här situationerna. I promemorian föreslogs att ett särskilt målsägandebiträde under vissa omständigheter skulle kunna överta vårdnadshavarnas befogenheter när det fanns misstanke att barnet var utsatt för brott. Efter promemorians beredning presenterade regeringen propositionen Särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133).

Propositionen Särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) anger att en anledning till att lagen om särskild företrädare för barn infördes var att i sådana fall där man misstänkte att ett barn hade blivit utsatt för brott från någon av sina vårdnadshavare eller någon annan person som stod någon av vårdnadshavarna mycket nära, kunde vårdnadshavarna antas motsätta sig åtgärder som syftade till att brottet utreddes, d v s att låta barnet förhöras eller läkarundersökas. Sådana åtgärder kunde vara i konflikt med vårdnadshavarens intresse. Det ansågs olämpligt att en misstänkt vårdnadshavare eller en vårdnadshavare som stod i en nära relation till den misstänkte redan på ett tidigt skede i utredningen informerades om att en förundersökning inletts. Risken var att utredningsmöjligheterna försämrades om vårdnadshavaren följde med barnet till polisen eller försökte påverka barnets berättelse.

Vårdnadshavaren kunde också genom sin närvaro inverka hämmande på barnet (s. 9).

14.2 Rättsläget vid tiden för lagens tillkomst

När målsäganden är ett barn uppstår en rad svårigheter i rättsprocessen eftersom barnet måste företrädas av ställföreträdare och barnet ofta inte själv deltar vid rättegången. De bestämmelser som tillämpades före tillkomsten av lagen om särskild företrädare för barn för att utreda brott mot barn utan vårdnadshavarnas kännedom eller samtycke var inte avsedda för situationen att en vårdnadshavare var misstänkt för brott mot det barn som den hade vårdnaden om.

Bestämmelserna om hur sådana brott utreddes återfanns i ett flertal olika lagstiftningar, förordningar och motivuttalanden och på skilda rättsområden. Det bidrog till att göra rättsläget oklart och svåröverskådligt. I vissa fall fanns inga möjligheter att sätta sig över vårdnadshavarnas rätt över barnet. Även i de fall där endast den ene vårdnadshavaren lämnade sitt samtycke till att t ex låta barnet förhöras, var rättsläget oklart. Flertalet av de bestämmelser som användes före ikraftträdandet av lagen om särskild företrädare för barn är emellertid oförändrade idag.

14.2.1 De familjerättsliga bestämmelserna

Utgångspunkten för vårdnadshavarnas rätt över sina barn anges i föräldrabalken (FB) där de centrala begreppen är vårdnadshavare respektive förmyndare. I allmänhet står barn under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem i enlighet med 6 kap. 2 § första stycket FB. Vårdnaden och förmyndarskapet sammanfaller vanligtvis enligt bestämmelsen i 10 kap. 2 § FB. Barnets förmyndare, som i allmänhet är desamma som vårdnadshavarna, har rätt att förvalta den underåriges tillgångar och företräda barnet enligt 12 kap. § 1 första och tredje styckena FB. Enligt 20 kap. 14 § rättegångsbalken (RB) är förmyndaren den underåriges processuella ställföreträdare.

Vårdnadshavaren har i enlighet med 6 kap. 11 § FB en rätt och en skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. När ett barn har två vårdnadshavare utövar de sina rättigheter och skyldigheter gemensamt. Det följer av 6 kap. 13 § första stycket FB som hänvisar till 11 § i samma kapitel.

Bestämmelsen innebär att om den ena vårdnadshavaren är förhindrad att ta del i beslut om vårdnaden som inte utan olägenhet kan skjutas upp, får den andre vårdnadshavaren ensam ta sådana beslut. När det gäller beslut som är av särskild karaktär och kan ha ingripande betydelse för barnets framtid får en ensam vårdnadshavare inte fatta sådana beslut själv, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det. I propositionen Särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) angavs att den närmare innebörden av den här bestämmelsen vållade problem när det fanns misstanke om övergrepp av närstående och barnet skulle förhöras eller läkarundersökas (s. 9 och s. 17).

Föräldrabalken anger i 6 kap. 11 § att i takt med att barnet mognar och utvecklas ska vårdnadshavarna emellertid ta hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. I regeringens proposition Barns rätt att komma till tals (prop. 1994/95:224), angavs inte någon klar åldersgräns för när barnet kan anses ha uppnått en sådan mognad. En bedömning av det måste göras i varje enskilt fall (s. 35 och s. 53).

Innan lagen om särskild företrädare för barn kom till fanns en möjlighet att förordna en god man för den underårige enligt 11 kap. FB, om förmyndaren och den underårige hade motstridiga intressen. Det framgår av propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) att det inte var en bra lösning eftersom ett sådant förordnande inte kan komma till stånd utan vårdnadshavarnas kännedom (s. 17).

Sammanfattningsvis var de familjerättsliga bestämmelserna inte anpassade för de problem som uppstod i de fall när en vårdnadshavare eller någon som stod vårdnadshavaren nära var misstänkt för brott mot ett barn.

14.2.2 De straffrättsliga bestämmelserna

Kallelse till förhör

Bestämmelserna kring förundersökningen är generellt utformade och skiljer inte på barn och vuxna. Det finns inget förbud mot att hålla förhör med barn, vare sig de är misstänkta, målsägande eller vittnen. Förhör ska enligt 5 § förundersökningskungörelsen (1947:948) hållas på tid och plats som medför minsta möjliga olägenhet för den som ska höras. I enlighet med 23 kap. 6 § RB ska förhör också hållas med var och en som kan antas lämna uppgifter

av betydelse för utredningen. Av Sexuella övergrepp Bevis 6 framgår att det i praktiken innebär att vederbörande hörs efter att ha fått en kallelse till förhör (s. 42)

Vissa särskilda bestämmelser om förhör med barn återfinns emellertid i förundersökningskungörelsen (1947:948), FuK och i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LuL. I 23 kap. 10 § fjärde stycket RB anges att vårdnadshavaren bör vara närvarande vid förhör med barn som är under 15 år, om det kan ske utan men för utredningen. Innan lagen om särskild företrädare för barn trädde i kraft var konsekvensen av bestämmelserna i RB och FB att målsägande och vittnen skulle kallas till förhör genom vårdnadshavaren. I Sexuella övergrepp Bevis 6 beskriver författarna att vårdnadshavarens rätt att närvara vid förhöret innebär att vårdnadshavaren fick finnas till hands för den underårige vid förhöret. Vårdnadshavaren hade emellertid inte rätt att ställa egna frågor eller besvara frågor som var riktade till barnet (s. 41).

Socialnämnden skulle, om det fanns skäl att anta att det som kan komma fram under ett förhör med barn kan föranleda agerande från socialnämndens sida, underrättas om förhöret i god tid i förväg enligt 16 § förundersökningskungörelsen. Samma regler gäller idag.

Före tillkomsten av lagen om särskild företrädare utredde JO i ärendet JO 1995/96 s. 89 frågan om målsäganden kunde inställas till förhör och läkarundersökning i en brottsutredning utan att vårdnadshavarnas samtycke inhämtades eller att vårdnadshavarna informerades. Med hänvisning till innehållet i bestämmelsen i 23 kap. 10 § fjärde stycket RB fick det enligt JO i regel anses innebära men för utredningen, ”inte bara att vårdnadshavaren är närvarande vid förhöret utan att han överhuvudtaget får reda på att ett förhör ska hållas med barnet.” Huvudfrågan var därför vem som skulle företräda barnet när vårdnadshavarnas rätt måste åsidosättas. Överåklagaren ansåg i yttrandet att det inte torde föreligga något problem när den underårige var föremål för ett omedelbart omhändertagande genom de sociala myndigheterna enligt 6 § lagen (1990:552) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, eftersom socialnämnden genom det omedelbara omhändertagandet hade kommit att inträda vid sidan av vårdnadshavarna och fått samma befogenheter och skyldigheter som tillkom dem. Vårdnadshavarna hade emellertid inte förlorat den rättsliga vårdnaden av barnet. Mot bakgrund av bestämmelsen i 11 § LVU, som anger att socialnämnden ansvarar för barnet i den omfattning som behövs för vårdens genomförande, ansåg överåklagaren att det

inte kunde råda någon tvekan om att det var socialnämndens uppgift att ta tillvara barnets intresse och att se till att barnet inställdes till förhör, när ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU hade genomförts. Det ansågs emellertid mer tveksamt om ett barn kunde inställas till förhör genom de sociala myndigheternas försorg när ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU inte hade ägt rum, vilket var fallet i den aktuella utredningen. Enligt 50 § socialtjänstlagen (SoL), nuvarande 11 kap. § 1 SoL, har socialnämnden en skyldighet att utreda vad som har kommit till nämndens kännedom och vad som kan antas föranleda ett agerande från nämndens sida. Mot att socialnämnden skulle ha befogenheten att inställa barnet till förhör talade socialtjänstlagens grundläggande krav på samtycke från den enskilde för att vidta åtgärder. Bestämmelsen i 23 kap. 10 § fjärde stycket RB tog bara sikte på vårdnadshavarens rätt att närvara vid förhör med den underårige, och möjliggjorde inte ett åsidosättande av vårdnadshavarens befogenheter att företräda barnet i samband med kallelse eller inställelse till förhör. Sammanfattningsvis konstaterade överåklagaren att det i vissa fall inte var möjligt att genomföra förhör eller läkarundersökning med barn utan att vårdnadshavarna underrättades om det (s. 91).

För att inleda förundersökning enligt 23 kap. § 1 RB krävs det att det finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har ägt rum. Ett omhändertagande från de sociala myndigheterna förutsätter att det är sannolikt att den unge behöver vård. Det är en strängare bedömningsgrund än den som gäller för att inleda förundersökning. Innan det fanns en lagstiftning om särskild företrädare för barn uppstod problem när det fanns skäl att inleda en förundersökning men det inte fanns grund för ett omhändertagande av den underårige enligt LVU.

Hämtning till förhör som tvångsmedel

Det är åklagaren eller förundersökningsledaren som beslutar att någon ska hämtas till förhör. Av 23 kap. 7 § RB framgår att hämtning till förhör i regel förutsätter att den som ska höras inte har hörsammat kallelsen, eller det kan befaras att hon eller han inte kommer att inställa sig. Målsägande och vittnen i allmänhet kan hämtas till förhör, om det finns skäl av särskild vikt, i enlighet med 6 § andra stycket förundersökningskungörelsen. Sådana skäl kan vara att förhöret av olika anledningar inte kan eller borde hållas där

målsäganden befinner sig. Även brottets beskaffenhet och övriga omständigheter kan vägas in i bedömningen. Enligt Sutorius och Kaldal i Bevisprövning vid sexualbrott, kan hämtning av barn motiveras med att det uppstår fara i bevishänseende när vårdnadshavaren motsätter sig att barnet deltar. Hämtning kan även innebära att förhör hålls på annan plats än på polismyndigheten, t ex i målsägandens bostad (s. 228).

I JO 1995/96 s. 89 berördes förutsättningarna för hämtning till förhör av underåriga målsägande. Det framgick att vid bedömningen av om hämtning ska ske, behovs- och proportionalitetsprinciperna ska beaktas. Bitr Riksåklagaren konstaterade i sitt yttrande att möjligheterna att genom tvångsåtgärder inställa den som var under 15 år till förhör var begränsade, i synnerhet för barn (s. 94).

Läkarundersökningen

En läkarundersökning utgör en kroppsbesiktning enligt bestämmelsen i 28 kap. 12 § RB. En sådan får genomföras tvångsvis endast mot någon som är misstänkt för brott. I JO-beslutet ovan framgick det att det inte fanns någon möjlighet att med tvång genomföra en läkarundersökning mot målsägandens vilja (s. 92 och s. 95). Eftersom det krävs samtycke från målsäganden för att en läkarundersökning ska kunna genomföras måste vårdnadshavarna tidigare lämna sitt medgivande när målsäganden var underårig. Det framgår av propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) att när den underåriges ålder och mognad gjorde att barnet kunde ta ställning till frågan om läkarundersökning, krävdes inte ett medgivande från vårdnadshavarna (s. 10). I Sexuella övergrepp mot barn (Socialstyrelsens Allmänna råd 1991:3) uttalar Socialstyrelsen att barn från 12 års ålder i princip anses nått en sådan mognad att de kan fatta beslut i en fråga rörande läkarundersökning (s. 115).

Möjligheterna att utan vårdnadshavarens samtycke inställa små barn till läkarundersökning ansågs i JO 1995/96 s. 89 överensstämma med vad som gällde för att kalla barn till förhör. Det var således inga problem att låta ett barn läkarundersökas i sådana fall där den underåriga var föremål för ett omhändertagande enligt LVU (s. 92). Vårdnadshavarens ovilja att lämna samtycke till en läkarundersökning kunde emellertid, tillsammans med annat som framkommit i ärendet utgöra skäl för ett omhändertagande enligt

LVU. Socialnämnden har också möjlighet att med stöd av 32 § LVU besluta om en läkarundersökning som ett led i utredningen av den underåriges vårdbehov, i syfte att t ex utreda förekomsten av eventuella sexuella övergrepp. Däremot får inte ett omhändertagande beslutas enbart i syfte att genomföra en läkarundersökning (s. 96). När det inte fanns förutsättningar för ett omhändertagande enligt LVU saknades således möjligheten till läkarundersökning av barnet.

Lagstiftningen om målsägandebiträde

Lagen (1988:609) om målsägandebiträde trädde i kraft 1988. I huvudsak kan målsägandebiträde förordnas vid brott som riktar sig mot målsägandens person. Ett målsägandebiträde ska förordnas när målsäganden har utsatts för sexualbrott enligt 6 kap. brottsbalken (BrB).

Ett målsägandebiträde har inte möjlighet att verka på egen hand utan fullmakt från huvudmannen, i enlighet med 4 § fjärde stycket lagen om målsägandebiträde och 12 kap. 22 § RB.

I propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) angavs att ett målsägandebiträde normalt ska utses när ett barn har utsatts för brott, men att målsägandebiträdet inte kunde överta någon uppgift som enligt lag tillkom vårdnadshavarna, dvs uppgifter som rörde vårdnadshavarens förmyndarskap och ställföreträdarskap enligt 20 kap. 14 RB (s. 12). Mot bakgrund av målsägandebiträdets begränsade rättsliga befogenheter kunde inte intressekonflikterna mellan den underåriga och vårdnadshavaren lösas genom förordnande av ett målsägandebiträde. Så länge ställföreträdarskapet över barnet var hos vårdnadshavarna, var målsägandebiträdet formellt sett skyldigt att lämna information och att samråda med vårdnadshavaren under hela den rättsliga processen (ss. 11–12). Ett förordnande av målsägandebiträde erbjöd således ingen lösning på de problem som uppstod i de fall där någon av vårdnadshavarna antogs kunna motsätta sig åtgärder som syftade till att brottet utreddes.

14.2.3 De socialrättsliga bestämmelserna

Den socialrättsliga lagstiftningen innehåller flera regler till skydd för underåriga. En av dem är anmälningsskyldigheten i 71 § SoL,

nuvarande 14 kap. 1 § SoL. Enligt denna bestämmelse bör var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd anmäla det. Anställda inom särskilda myndigheter är skyldiga att anmäla något sådant. I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) hänvisades till enligt 50 § SoL, nuvarande 11 kap. 1 § SoL i vilken det anges att socialnämnden har en utredningsskyldighet avseende förhållanden som har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda åtgärd (s. 13).

Före ikraftträdandet av lagen om särskild företrädare för barn löstes intressekonflikter mellan en underårig och en eller båda vårdnadshavarna ibland med att ett omhändertagande enligt LVU kom till stånd. Socialnämnden kunde då bestämma om barnets personliga förhållanden vilket framgår av 11 § fjärde stycket LVU (s. 14).

I JO-beslutet 1994/95 s. 292 uttalade JO att en polisutredning ofta var nödvändig för att socialnämnden skulle kunna fullgöra sina uppgifter när det fanns misstankar om att barn utsattes för brott. Ärendet handlade om de socialrättsliga förutsättningarna för att inställa en underårig till förhör utan att ett omhändertagande enligt LVU hade skett och gällde samma händelse som utreddes i JO-beslutet 1995/96 s. 89. I ärendet gjordes två fristående utredningar. En utredning avsåg de straffrättsliga förutsättningarna för att genomföra förundersökningsåtgärder mot barn utan vårdnadshavarnas kännedom eller samtycke. JO konstaterade i JO 1994/95 s. 292 att inställandet av barn till förhör borde ingå i de befogenheter som tillkom nämnden när ett omhändertagande enligt 6 § LVU hade skett och att "någon annan grund för socialnämnden att utan vårdnadshavarens medgivande vidta en sådan åtgärd finns inte" (s. 298). Grunden för det synsättet utgjordes av 11 § fjärde stycket LVU som gjorde att socialnämnden övertog vårdnadshavarens rätt att besluta om barnet i den utsträckning som behövdes för att genomföra vården. Bestämmelsen motiverades med hänsyn till barnets behov av vård (s. 17).

I JO 1995/96 s. 89 konstaterade Justitieombudsmannen att när ett omhändertagande inte var möjligt att genomföra fanns det inte någon möjlighet att få till stånd en medverkan från barnet. JO betonade de skilda syftena bakom bestämmelserna om förundersökningens bedrivande och förutsättningarna för omhändertagande enligt LVU och menade att det inte fick förekomma att det beslutades om ett omhändertagande enligt LVU enbart i syfte att

underlätta brottsutredningar och att det var olämpligt att möjligheterna att utreda brott var beroende av en lagstiftning med helt andra syften än att se till att brott beivrades (s. 101).

JO bekräftade bilden av tre skilda regelsystem som interagerade i de här situationerna; det straffprocessuella, det socialrättsliga och det familjerättsliga. Det straffprocessuella regelsystemet erbjöd endast ett begränsat utrymme för att med hjälp av tvångsåtgärder inställa en målsägande som var under 15 år till förhör. Det fanns inte några möjligheter att tvångsmässigt genomföra läkarundersökning, oavsett vilken ålder målsäganden hade. JO menade att bestämmelserna om frivillig medverkan gjorde att möjligheterna till lagföring blev mindre goda för underåriga målsägande och att det behövdes en komplettering av lagstiftningen (ss. 100f).

Regeringen pekade i propositionen om särskild företrädare (prop. 1998/99:133) på ett annat problem förknippad med omhändertagande enligt LVU och det gällde skadeståndsanspråket. Det kunde knappast ligga inom ramen för socialnämndens befogenhet att ta ställning till skadeståndsanspråket och därför var det tveksamt om socialnämnden i alla avseenden kunde träda in i vårdnadshavarens ställe. Mot bakgrund av det kunde LVU inte ge någon heltäckande lösning på problemet (s. 17). Sammanfattningsvis var inte LVU en bra lösning i sådana fall där barn misstänktes ha utsatts för brott av vårdnadshavaren eller någon som stod vårdnadshavaren nära (s. 30).

14.3 Lagens innehåll och konstruktion

14.3.1 Utgångspunkten om barnets bästa i främsta rummet

Principen om barnets bästa har kommit till uttryck i lagen om särskild företrädare för barn genom formuleringen i 1 § av lagen och genom den hänvisning till barnets intresse som paragrafen ska ge uttryck för. Den särskilda företrädarens agerande ska således helt och hållet styras av barnets bästa. Det innebär att den underåriges rättigheter ska tas tillvara samtidigt som barnets integritet ska respekteras.

En av den särskilda företrädarens viktigare uppgifter är att vara ett stöd för barnet. Det innebär att företrädaren inte bör ge sitt samtycke till åtgärder som barnet kan ta skada av eller känner mycket rädsla eller obehag inför. Den särskilda företrädaren ska ta tillvara barnets synpunkter och önskemål. I propositionen om

särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) exemplifieras det med att den särskilda företrädaren ska se till att det skapas en atmosfär vid polisförhöret eller läkarundersökningen som gör barnets obehag så litet som möjligt (s. 30).

14.3.2 Den särskilda företrädarens uppgifter och befogenheter

Den särskilda företrädarens befogenheter är begränsade till rättsliga frågor som kan uppkomma under förundersökningen och i en rättegång. Övriga rättigheter och skyldigheter gentemot barnet har vårdnadshavarna kvar. Begränsningen var enligt regeringen i propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) en konsekvens av syftet bakom förordnandet av särskild företrädare för barn, som är att ta tillvara barnets intressen under förundersökningen och i rättegången (s. 29).

Liksom vårdnadshavaren kan den särskilda företrädaren ange brott enligt 20 kap. § 14 RB. I den särskilda företrädarens processuella befogenheter ingår möjligheten att överta ett väckt åtal som lagts ner av åklagaren, biträda ett väckt åtal och överklaga en ansvarstalan som ogillats. Trots att regeringen ansåg att principiella skäl talade för att underåriga målsägande skulle ha samma faktiska rättigheter som andra målsägande, fann regeringen inte att det fanns tillräckliga skäl för att ge den särskilda företrädaren möjlighet att väcka enskilt åtal eller väcka skadeståndstalan i de fall åklagaren inte beslutade att väcka något allmänt åtal (s. 29). Den som är särskild företrädare ska inte behöva göra en egen bedömning av bevisläget. Av det skälet fick inte den särskilda företrädaren möjligheten att vägra samtycke till vissa utredningsåtgärder. Inte heller får den särskilda företrädaren företa tvångsåtgärder (ss. 30–32).

Den särskilda företrädaren har befogenhet att föra barnets talan om skadestånd i rättegången. Före ikraftträdandet av lagen om särskild företrädare för barn var åklagarens skyldighet att på målsägandens begäran föra talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. 2 § RB, beroende av att barnets vårdnadshavare inte motsatte sig att skadeståndstalan fördes. Även målsägandebiträdet saknade rättsliga möjligheter att sätta sig över vårdnadshavarnas beslutanderätt i den här frågan. I förslaget om målsägandebiträde för barn i departementspromemorian Särskilt målsägandebiträde för barn hävdades det att den särskilda företrädaren inte skulle ha stor anledning att avstå från att föra talan om enskilt anspråk av hänsyn

till förhållandet mellan barnet och vårdnadshavaren, eftersom åtal redan väckts. Regeringen betonade emellertid i propositionen att en talan om enskilt anspråk som förs av den särskilda företrädaren måste vara motiverad (s. 31).

Förarbetena betonar att den särskilda företrädaren ska sammanträffa med målsäganden och samarbeta med berörda myndigheter. Detta har emellertid inte kommit till uttryck i lagtexten. Förutsättningen för att den underåriges intressen ska kunna tillvaratas och för att barnets inställning ska kunna beaktas är att den särskilda företrädaren har en god kontakt med såväl barnet som t ex personer på daghem och skola som den underårige kan ha vänt sig till. De här personerna kan också behöva närvara vid de fortsatta kontakterna med barnet. Det är också viktigt att företrädaren utför sitt uppdrag i nära samarbete med förundersökningsledaren och eventuellt också med socialnämnden, om ett omhändertagande enligt LVU är aktuellt. Detta innebär t ex att läkarundersökningar och förhör ska samordnas för att fler undersökningar än nödvändigt undviks (s. 31).

En ansökan om förordnande av särskild företrädare för barn enligt 1 eller 2 § § görs av åklagaren hos tingsrätten. Bestämmelsen i 9 § om att när det inte längre behövs någon särskild företrädare, skall företrädaren entledigas, ska enligt propositionen om särskild företrädare för barn (1989/99:133) innebära att uppdraget upphör sedan rättegången avslutats och domen vunnit laga kraft beträffande såväl brottet som skadeståndet (s. 47).

Enligt 11 § § lagen om särskild företrädare har en särskild företrädare för barn rätt till ersättning av allmänna medel för arbete, tidspillan och utlägg i enlighet med 27 § rättshjälpslagen. I propositionen om särskild företrädare (prop. 1998/99:133) hänvisades till de regler som gällde för målsägandebiträden (s. 48) Den taxa som gäller för målsägandebiträden tillämpas även på målsägandebiträden.

Enligt 3 § förordningen 1997:408 om särskild företrädare och 20 § rättshjälpsförordningen (1997:404) ska kostnadsräkningen i skilda poster ta upp vilken ersättning som begärs. I övrigt gäller i princip samma regler som för offentliga försvarare.

14.3.3 Förutsättningar för förordnande

För att förordna en särskild företrädare för barn ska det finnas misstankar om att brott har begåtts mot den underårige.

Misstankarna ska rikta sig mot vårdnadshavaren eller någon som är närstående till vårdnadshavaren. Brottsmisstankarna måste ha en viss konkretion och styrka. Lagens krav överensstämmer med de förutsättningar som gäller för att inleda en förundersökning, d v s att det ska finnas anledning att anta att ett brott har begåtts enligt 23 kap. 1 § RB. Det behöver enligt propositionen om särskild företrädare för barn (1998/99:133) vara avgörande att inte beaktas om det finns en risk för fortsatt skada, utan kravet är uppfyllt om intressemotsättningar kan göra sig gällande i den förestående utredningen (s. 24).

En allmän förutsättning för att en särskild företrädare ska förordnas är att fängelse kan följa på brottet. Propositionen till lagen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) anger att behovet av särskild företrädare måste anses som störst när det misstänks att ett barn har blivit utsatt för sexuella övergrepp, misshandel eller annat brott mot person, men att behov av en särskild företrädare också kan finnas när vårdnadshavaren misstänks för t ex förskingring av barnets tillgångar. Förutsättningen att fängelse ska finnas i straffskalan motiverades med proportionalitetsprincipen, som bl a innebär att en åtgärd måste stå i rimlig proportion till det som ska uppnås i fråga om art, mängd, styrka, räckvidd och varaktighet. I det här avseendet innebär det att skälen för ett förordnande måste väga upp det intrång eller men i övrigt som det kan innebära för vårdnadshavarna att en särskild företrädare utses (s. 23).

Misstankenivån mot vårdnadshavaren eller en närstående till vårdnadshavaren är uppfyllt om någon kan misstänkas ha begått brottet. Regeringen motiverade i propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) det föreslagna kravet med att hänsyn till vårdnadshavarna inte rimligen kunde legitimera ett lägre krav. Samtidigt var det viktigt att kravet inte sattes så högt att det i praktiken aldrig kunde uppnås. I propositionen angavs att misstankenivån i det här avseendet kunde vara uppfyllt när en skolsköterska t.ex. lämnat konkreta uppgifter i en polisanmälan. Ett förordnande av särskild företrädare skulle ofta föregås av en utredning för att fastställa bl a graden av misstanke (s. 24).

När det inte är vårdnadshavaren utan någon närstående som är föremål för misstankar om brott finns en presumtion att vårdnadshavarna kommer att ta tillvara den underåriges intressen. För att förordna en särskild företrädare krävs att det framkommit omständigheter som visar att det kan befaras att vårdnadshavarna inte kommer att sätta barnets intressen i första rummet. Även här

bör det vara fråga om uppgifter av en viss konkretion och styrka som visar på vårdnadshavarnas ovilja att medverka, även om det i vissa fall kan räcka med uppgifter om förhållandet mellan vårdnadshavaren och den närstående för att ett förordnande av särskild företrädare ska ske. Relationen mellan vårdnadshavaren och den misstänkte kan i detta avseende ha betydelse för vilka krav som ställs på den förestående utredningen som ska klargöra misstankegraden (s. 25f).

En särskild företrädare för barn ska inte förordnas om det är obehövt. Regeringen menade att bedömningen måste ta sin utgångspunkt i barnets intresse och att det skulle framgå av lagtexten. Ett uppenbarhetsrekvisit framstod som olämpligt eftersom det kunde medföra att särskilda företrädare förordnades trots att något behov inte förelåg. Vid behovsbedömningen ska bl a barnets möjlighet att föra skadeståndstalan i rättsprocessen beaktas. Anledningen till det är att åklagarens liksom målsägandebiträdets möjligheter att föra skadeståndstalan är beroende av vårdnadshavarnas samtycke. Till följd av att ett förordnande av särskild företrädare skulle komma att innebära en betydande inskränkning i vårdnadshavarnas rätt över sina barn, hänvisade regeringen även här till att principen om proportionalitet alltid skulle beaktas i samband med ett förordnande. Principen finns nu med i lagtexten genom formuleringen att någon särskild företrädare inte ska förordnas när särskilda skäl talar mot det (ss. 26–27).

Frågan om en särskild företrädare behöver förordnas ska avslutningsvis avgöras med ledning av barnets ålder. I promemorian Särskilt målsägandebiträde för barn framhölls det att ett förordnande av särskild företrädare kunde vara obehövt om den underårige var 15 år eller i åldern däromkring. Medan vissa remissinstanser efterlyste ett förtydligande av åldern ansåg andra att förordnanden skulle kunna ske oavsett barnets ålder, med hänsyn till risken för konflikter och de starka känslor som kunde vara inblandade vid den här typen av brott. Regeringen framhöll i propositionen att det måste göras en bedömning i varje enskilt fall. För underåriga som kunde anses ta tillvara sin rätt kunde stödet under rättsprocessen tillgodoses genom att ett målsägandebiträde förordnades. Även i den här situationen skulle enligt propositionen det beaktas om den underårige förde talan om skadestånd mot sin vårdnadshavare (ss. 27–28).

Enligt § 6 lagen om särskild företrädare för barn får domstolen interimistiskt besluta om ett förordnande av särskild företrädare

för barn, utan att höra barnets vårdnadshavare. Beslutet gäller omedelbart om inte annat bestäms och vårdnadshavaren hörs inte över ansökan om särskild företrädare. Syftet med bestämmelsen var enligt propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133), behovet av att inledande och skyndsamma utredningsåtgärder skulle kunna företas utan att vårdnadshavaren kontaktades (s. 36). I Rättshjälpslagen och annan lagstiftning om rättsligt bistånd, anför Renfors och Sverne att i många fall torde ett interimistiskt beslut vara nödvändigt för att ta till vara barnets rätt (s. 267). Även i Justitiekottets rapport Särskild företrädare för barn påpekas det att interimistiskt förordnande nästan alltid bedöms vara nödvändigt (s. 35).

Regeringens ståndpunkt i propositionen var att vårdnadshavaren inte bör hållas ovetande om utredningsåtgärder längre än vad som är absolut nödvändigt. Det motiverade bestämmelsen i 7 § om att åklagaren skall underrätta barnets vårdnadshavare om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet, sedan ett interimistiskt beslut har meddelats och att underrättelsen ska göras så snart det är möjligt utan men för utredningen. Kravet på skyndsamhet vid interimistiska förordnanden gjorde att vårdnadshavarna enligt propositionen kunde behöva underrättas per telefon (s. 36).

Bestämmelsen om underrättelse till vårdnadshavarna i 7 § bör skiljas från bestämmelsen i 2 a § förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn, enligt vilken expediering av ett beslut om interimistiskt förordnande som gjorts utan att vårdnadshavarna har hörts, får underlåtas till dess att det kan ske utan men för utredningen. Expediering får dock aldrig ske senare än den fjärde vardagen efter det att det interimistiska beslutet fattats.

14.3.4 De olika förordningsfallen

Det finns fyra typfall för att förordna särskild företrädare för barn. De två första fallen gäller i den situationen att vårdnadshavarna lever tillsammans och regleras i 1 § av lagen. De andra avser vårdnadshavare som är särlevande och regleras i 2 § av lagen. I båda fallen kan antingen vårdnadshavaren själv eller en närstående till vårdnadshavaren vara föremål för misstankar om brott. Den närstående beskrivs i förarbetena som någon som vårdnadshavaren är gift eller sambo med eller någon som är syskon till den underårige. Även släktskap eller nära vänförhållande kan innebära

att vårdnadshavaren riskerar att inte fullt se till barnets rättsliga intressen, vilket medför en intressekonflikt (ss. 24–25).

När vårdnadshavarna lever tillsammans är huvudregeln att en utomstående person, d v s en advokat eller en biträdande jurist på en advokatbyrå, förordnas som särskild företrädare. I de fall vårdnadshavarna inte lever tillsammans följer av 2 § att den vårdnadshavare som inte berörs av misstankarna personligen kan utses att ensam företräda barnet. Det innebär således att vårdnadshavaren genom att förordnas som särskild företrädare erhåller det ställföreträdarskap som behövs för att kunna agera självständigt i processen. Vårdnadshavaren kan besluta om att inställa barnet till förhör, väcka enskilt åtal eller besluta om skadeståndstalan. En utomstående särskild företrädare förordnas även i de här fallen om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra är till barnets bästa, eller någon annan särskild omständighet föranleder det. Enbart det förhållandet att det pågår en vårdnadstvist är enligt propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133), inte ett tillräckligt skäl för att en särlevande vårdnadshavare inte skulle kunna förordnas att företräda barnet enligt 2 § (s. 42).

14.3.5 Behörighet och kompetens

De krav som ställs på den särskilda företrädaren för barn tar främst sikte på de personliga egenskaperna. I 5 § lagen om särskild företrädare anges att den som p g a kunskaper, erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig, ska förordnas som särskild företrädare. Kraven syftar till att barnets bästa och den underåriges vilja ska beaktas. De innebär bl a att den särskilda företrädaren ska ha stor förmåga att sätta sig in i barnets situation och att kommunicera med barnet på ett sådant sätt att hon eller han kan vinna den underåriges förtroende. Den särskilda företrädaren ska enligt propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) också besitta en stor integritet och kunna hantera känsliga situationer som ofta uppstår i intressekonflikter. Det har ansetts viktigt att den särskilda företrädaren kan åtnjuta förtroende bland såväl personal på barnets skola som hos vårdnadshavarna. Men propositionen betonar också att den särskilda företrädaren bör vara oberoende i förhållande till polis- och åklagarmyndighet och till den vårdnadshavare som inte är misstänkt för brott (s. 18). Arbetet som särskild företrädare bör

enligt propositionen utföras i nära kontakt med förundersökningsledaren. Kompetenskriteriet innebär också att den särskilda företrädaren ska ha erfarenhet av förundersökningar och brottmålsrättegångar (ss. 31–33).

På grund av det övergripande kravet på särskild lämplighet ville inte regeringen att enbart advokater skulle kunna förordnas som särskilda företrädare för barn även om regeringen ändå menade att i de allra flesta fall skulle advokater komma att utses som särskilda företrädare (s. 34).

Om det skulle vara aktuellt för den minderårige med ett offentligt biträde enligt LVU, är det möjligt att utse samma person som förordnats som offentligt biträde till särskild företrädare för barn. Syftet med det är hänsyn till barnets bästa och att undvika konflikter mellan en särskild företrädare och ett offentligt biträde (s. 34). Personer med erfarenhet av uppdrag som målsägandebiträde i ärenden av liknande karaktär borde enligt regeringen företrädesvis förordnas till särskilda företrädare (s. 34 och s. 45).

Vid remissbehandlingen av promemorian Målsägandebiträde för barn betonade några remissinstanser att lagen borde kompletteras med urvalskriterier och att de som utsågs till särskilda företrädare skulle ha erforderlig kompetens (s. 33).

14.4 Förhållandet mellan den särskilda företrädaren och övriga ombud och biträden

14.4.1 Processuella biträden för underåriga

Målsägande som är underåriga kan vara parter i brottmål, d v s partsbehöriga trots att de saknar processbehörighet. För den som utsatts för brott och är underårig kan ett målsägandebiträde förordnas. I egenskap av ställföreträdare för barnet är det vårdnadshavaren som undertecknar och lämnar en fullmakt till målsägandebiträdet, när en sådan krävs.

Ett så kallat offentligt biträde kan förordnas i ärenden inom tvångsvårdslagstiftningen samt inom kriminalvården och i utlänningsärenden. Kostnaderna för biträdet täcks helt av allmänna medel.

Lagrådet påtalade i samband med tillkomsten av lagen om målsägandebiträde att det borde undvikas att målsägande samtidigt biträdades av flera personer. Lagrådet menade, vilket framgår av propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107), att om

ett målsägandebitråde med uppgift att bistå målsäganden med skadeståndstalan redan hade förordnats, kunde behov av ett biträde enligt rättshjälpslagen normalt inte föreligga. I det omvända förhållandet var det likaledes onödigt att förordna ett målsägandebitråde (s. 60).

14.4.2 Förhållandet mellan den särskilda företrädaren och målsägandebitrådet

I förarbetena till lagen om särskild företrädare för barn berördes huvudsakligen den särskilda företrädarens relation till det offentliga biträdet och inte förhållandet till målsägandebitrådet i någon större utsträckning. Regeringen anförde emellertid i propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) att för underåriga som kunde anses ta tillvara sin rätt, kunde stödet under rättsprocessen tillgodoses genom förordnande av ett målsägandebitråde (s. 28).

Skillnader i befogenheter

Ett målsägandebitrådes uppgifter och befogenheter är i många avseenden lika de befogenheter som tillkommer den särskilda företrädaren. Målsägandebitrådets uppgift är att ge målsäganden stöd, hjälp och information under förundersökningen och under processens senare skede. Både målsägandebitrådet och den särskilda företrädaren ska ta till vara den underåriges intressen i den rättsliga processen, driva skadeståndstalan och vara lyhörda för känslomässiga behov som kan göra sig gällande. Den särskilda företrädaren har större befogenheter än målsägandebitrådet när det finns en intressekonflikt med vårdnadshavaren under förundersökningen. Det framgår av 4 § fjärde stycket lagen om målsägandebitråde jämfört med 12 kap. 22 § RB. Ett målsägandebitråde kan inte överta uppgifter som enligt lag tillkommer vårdnadshavaren, d v s förmyndarskapet enligt reglerna i FB och ställföreträdarskapet enligt 20 kap. 14 § RB.

Så länge vårdnadshavarna har ställföreträdarskapet över barnet blir målsägandebitrådet därför skyldig att samråda med vårdnadshavarna i frågan om skadeståndstalan. Propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) betonar att målsägandebitrådet är underställd vårdnadshavarnas beslutsfattande i hela den

rättsliga processen medan den särskilda företrädaren kan agera självständigt i förhållande till vårdnadshavarna (s. 12).

14.5 Lagens tillämpning

Lagen om särskild företrädare för barn har varit föremål för flera olika utvärderingar. I en rapport från RÅ, Sexuella övergrepp mot barn, om granskningar av ärenden rörande sexuella övergrepp mot barn från 2003 studerades tillämpningen av lagen om särskild företrädare för barn. I den här rapporten gjordes bara ett påpekande om att särskild företrädare inte förordnats trots att det borde ha skett (Se redovisning från Malmö, s. 2).

Under 2004 och 2005 har Justitieutskottet och Barnombudsmannen (BO) genomfört enkätundersökningar i syfte att utvärdera hur lagstiftningen om särskild företrädare för barn har fungerat i praktiken. I ett examensarbete, Lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn – för förundersökningens, barnets eller föräldrarnas bästa?, gjordes intervjuer med några åklagare, domare och biträdande jurister angående uppdrag som särskilda företrädare.

14.5.1 Riksdagens utvärdering av lagen om särskild företrädare för barn

På uppdrag av riksdagen inleddes 2004 ett arbete med att utvärdera hur lagen om särskild företrädare för barn har tillämpats i praktiken. I anslutning till Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn – Uppföljning om tillämpningen av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn (2005/06:RFR2), genomfördes en enkätundersökning som besvarades av samtliga åklagarkammare i Sverige utom två.

Majoriteten av åklagarna i undersökningen ansåg att lagens syfte hade uppfyllts och att det hade blivit lättare att utreda brott mot barn när vårdnadshavaren eller en närstående till vårdnadshavaren var föremål för misstankar om brott, eftersom vårdnadshavarna inte längre har möjlighet att vägra att låta barnet genomgå polisförhör eller läkarundersökning. Risken för att vårdnadshavarna hinner påverka barnet inför förhöret ansågs också ha minskat. Sammantaget ansåg åklagarna att utredningsarbetet och de inledande förundersökningsåtgärderna hade underlättats (s. 10).

Det framkom också att det fanns stora problem förknippade med lagens konstruktion. Det främsta problemet var fristen på fyra dagar som löper från det att tingsrätten har förordnat en särskild företrädare till det att vårdnadshavarna har informeras om förordnandet. Åklagarna menade att fristen som gör det möjligt att hålla förhör utan vårdnadshavarnas kännedom eller samtycke, medför omfattande praktiska problem, bl a att få tid för sammanträffande med advokat, åklagare, förhørsledare och socialsekreterare. Det saknas också utrymme för oförutsedda händelser som sjukdom hos barnet, eller hinder som uppstår till följd av helger. Flera åklagare föreslog att åklagarna borde förordna särskild företrädare, i vart fall interimistiskt (ss. 40–43).

14.5.2 Barnombudsmannens rapport

Barnombudsmannen har nyligen genomfört en studie om brott mot små barn vid landets åklagarkammare. Studien inbegriper bl a frågor om särskild företrädare för barn. Syftet med studien var att ta reda på vilka svårigheter som åklagare ställs inför när det misstänks att barn i åldrarna 0–6 år har utsatts för vålds- eller sexualbrott. Studien presenterades i rapporten Det svåraste som finns – Åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen (BR2006:02).

Studien visade att vissa åklagare tyckte att ett förordnande av en särlevande vårdnadshavare enligt 2 § i lagen medförde stora problem för utredningen. De menade att vårdnadshavaren kunde bli så känslomässigt engagerad att det påverkade barnet, och att denne ibland tog kontakt med den misstänkte på egen hand. När en vårdnadstvist pågick mellan vårdnadshavarna kunde ett förordnande av en särlevande vårdnadshavare vara problematiskt ansåg åklagarna, som också menade att en utomstående särskild företrädare alltid borde förordnas.

En liten grupp av åklagare ansåg inte att ett förordnande av särskild företrädare var behövligt när den underårige var föremål för vård enligt LVU. Barnombudsmannen framhåller emellertid att förordnande bör ske även i de här fallen eftersom LVU och lagen om särskild företrädare för barn har olika syften och eftersom socialnämnden inte har den kunskap och erfarenhet som krävs för att ersätta en särskild företrädare (s. 38).

En tredjedel av åklagarna menade att de själva borde få möjlighet att förordna särskilda företrädare för barn. Det ansågs kunna

underlätta förfarandet om åklagaren kunde göra ett interimistiskt förordnande, som sedan skulle underställas rättsens prövning. Det uppgavs att domstolarna hade en begränsad beredskap att snabbt förordna särskild företrädare och att det kunde vara svårt att få till stånd ett förordnande på kvällar och helger (s. 43). Förslag om utökade befogenheter för åklagaren att förordna särskild företrädare lämnades också liksom att det skulle vara tillräckligt att inhämta endast den ene vårdnadshavarens samtycke till förundersökningsåtgärder. Barnombudsmannen betonade att det kunde föreligga risk för att vårdnadshavaren, till följd av de starka känslor som var inblandade, inte skulle kunna ta tillvara barnets intressen i sådana fall. Barnombudsmannen föreslår i rapporten att regeringen skulle göra en översyn om vilken myndighet som ska förordna en särskild företrädare (ss. 43–45).

Cirka en tredjedel av åklagarna uppgav att tiden för det interimistiska beslutet om särskild företrädare är allt för begränsad och förhindrar nödvändiga bevisupptagningar. Samma praktiska svårigheter som togs upp i Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn, anfördes av åklagarna i Barnombudsmannen rapport. De framhöll att det i många fall är relativt svårt att med kort varsel boka tid för förhör eftersom de advokater som förordnas som särskilda företrädare för barn kan vara mycket upptagna. Mot bakgrund av detta önskade Barnombudsmannen att regeringen skulle utreda om de fyra dagar som åklagaren har för att vidta utredningsåtgärder enligt 2 a § förordningen om särskild företrädare för barn, skulle utökas (s. 45).

Vissa åklagare hade synpunkter på lämpligheten hos de särskilda företrädarna och ansåg att de särskilda företrädarna inte alltid var lämpliga för det samarbete som måste bedrivas med socialtjänst, daghem, o s v. Barnombudsmannen betonar vikten av att lagens krav på särskild lämplighet för de som företrädde barnen upprätthålls och att endast de advokater som uppfyller kraven bör få förordnas som särskilda företrädare för barn. Barnombudsmannen föreslog också att de särskilda företrädarna skulle få kontinuerlig utbildning och att det i lagen skulle ställas krav på att den särskilda företrädaren har kunskap i att samtala med barn, barns utveckling och barns rättigheter enligt FN:s Barnkonvention (ss. 40–42).

14.5.3 Andra synpunkter på lagens tillämpning

Inom ramen för examensarbetet Lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn – för förundersökningens, barnets eller föräldrarnas bästa? intervjuades några domare, åklagare och biträdande jurister. De menade alla att lagen om särskild företrädare för barn fått positiva effekter. Lagen ansågs fylla ett viktigt behov och rättsläget upplevdes som tydligare än innan lagen trädde i kraft. Åklagarna ansåg att i formellt hänseende hade möjligheterna att bedriva förundersökningar i den här typen av brottmål förbättrats avsevärt. De menade att den rättsliga gråzon som fanns tidigare har ersatts med tydliga stadganden och legala möjligheter att åsidosätta vårdnadshavarens ställföreträdarskap över barnet. En av de intervjuade som verkade som särskild företrädare menade att ett förordnande i många fall var ett trubbigt verktyg för att lösa konkreta problem i förundersökningen och att ytterligare en person i utredningen medförde stora påfrestningar på utredningen och barnet.

De intervjuade uppmärksammade också några andra mindre positiva effekter med lagens tillämpning. Åklagarna lyfte upp problemen med de interimistiska förordnandena och med den tidsfrist under vilken förundersökningsåtgärder kan vidtas utan att vårdnadshavarna känner till att det har förekommit misstankar om brott begångna mot barnet. Ärendehandläggningen och den begränsade tiden för interimistiska förordnanden upplevdes som ett stort stressmoment i förundersökningen. Samma skäl för detta framfördes som i Justitiekottets och Barnombudsmannens rapporter. Det uttrycktes som att den särskilda företrädaren tillsammans med en rad individer från olika myndigheter under fyra dagar måste lägga grunden till den fortsatta förundersökningen.

Åklagarna såg det som ett problem att vårdnadshavarna ska informeras om att ett förhör med barnet har ägt rum, så snart det kan ske utan men för utredningen. Åklagarna menade att det är oklart hur vårdnadshavare inte ska kunna hållas ovetande om utredningsåtgärderna ”längre än vad som är absolut nödvändigt”. En av de intervjuade åklagarna beskrev att det ofta finns behov av ytterligare kompletterande förhör efter det att vårdnadshavaren har kontaktats på telefon.

Åklagarna framhöll att den korta tiden för de interimistiska förordnandena också får följderna för valet av särskild företrädare och att praktiska hänsyn framför allt avgör valet av särskild företrädare. Lagstiftarens krav på kompetens och lämplighet kompliceras av

skillnader i tillgången på advokater på olika orter. Ett par av de intervjuade framhöll den egenkontroll som finns inom en advokatbyrå och som innebär att de som utses har den kompetens som fordras.

I det sammanhanget efterlyste en åklagare en möjlighet att kunna önska en specifik person som särskild företrädare i samband med förordnandet och ett system där uppdraget som särskild företrädare för barn kunde fördelas till advokater eller biträdande jurister som var lämpliga för den här typen av ärenden, utifrån bl a utbildning eller intresse. Advokater med sådana kvalifikationer skulle kunna kontaktas av domstolarna med förfrågningar.

En fråga av mer formell natur som uppmärksammades, avsåg de målsägande som själva kan lämna samtycke till förhör och läkarundersökning och således inte behöver kallas genom vårdnadshavarnas försorg. Åklagaren betonade vikten av att barn senare delen av tonåren får rätt typ av företrädare. Deras omyndighet menade han, kräver att det förordnas en särskild företrädare i de fall där de för skadeståndtalan mot en vårdnadshavare.

Samtliga intervjuade ansåg att den särskilda företrädarens befogenheter och förutsättningarna för ett förordnande av särskild företrädare i stort sett var väl avpassade för uppdraget. En av de särskilda företrädarna ansåg att det även borde ligga i den särskilda företrädarens uppgift att hjälpa till med att driva in ett utdömt skadestånd.

14.6 Utredningens överväganden och förslag

Det har kommit till utredningens kännedom att vissa åklagare inte vill ansöka om förordnande av särskild företrädare när barnet har omhändertagits enligt LVU. Utredningen vill i det sammanhanget påpeka att även om socialnämnden har inträtt i vårdnadshavarens ställe och får vissa befogenheter och skyldigheter som vårdnadshavaren annars har så är lagstiftningen om särskild företrädare för barn och lagstiftningen om särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU inte utbytbara när det gäller frågan om ställföreträdarskap för barnet. Insatser enligt LVU ska framförallt göras för att tillgodose den unges vårdbehov. Sådana insatser ska också ske i samförstånd mellan den unge och vårdnadshavaren. I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) angavs att ett omhändertagande enligt LVU inte behövde innebära att ett behov av en särskild företrädare sakades (s. 41). JO:s

uttalanden i beslutet 1654-1993 om att socialnämnden inte i alla avseenden träder i vårdnadshavarens ställe ger också stöd för att inte betrakta lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) som ett alternativ till att tillämpa lagen om särskild företrädare. Av de här skälen är det viktigt att en särskild företrädare utses även när barnet är omhändertaget enligt LVU.

14.6.1 Målsägandebiträdets roll i förhållande till särskild företrädare för barn

Lagen om särskild företrädare för barn kom till för att förbättra möjligheterna att ta tillvara barns rätt i förundersökningar och i brottmål när vårdnadshavaren i egenskap av misstänkt stod som den underåriges motpart, eller att vårdnadshavaren på grund av sin nära relation med den misstänkte antogs ha en intressekonflikt med barnet. Syftet med lagen har varit att hjälpa en grupp särskilt utsatta brottsoffer att ta tillvara sina grundläggande rättigheter, d v s att få komma till tals och att få sina intressen beaktade i rättsprocessen.

Lagen skulle också stärka förutsättningarna för att utreda brott mot barn och öka lagföringen vid sådana brott. Lagstiftningen kan därför ses som ett processuellt redskap i syfte att underlätta utredningsarbetet i en viss typ av brottmål, men också som ett medel att förebygga fler brott.

Till följd av att vårdnadshavarnas rätt till sina barn är djupt rotad, både juridiskt och i det allmänna rättsmedvetandet var det nödvändigt att den nya lagstiftningen förtydligade inom vilka ramar som vårdnadshavarens rätt i de här avseendena kunde inskränkas. Lagens konstruktion är en sammanvägning av syftet att ta tillvara barnets rätt och vårdnadshavarnas annars oinskränkta beslutanderätt över sina barn. Lagen har således ett flertal konkurrerande skyddsintressen att värna om och ta hänsyn till: barnets bästa, utredningens kvalitet och vårdnadshavarnas rättigheter.

I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) framhöll lagrådet att lagen om särskild företrädare för barn inte hindrade att ett målsägandebiträde utsågs vid sidan av den särskilda företrädaren, om det skulle vara påkallat (s. 42). Barnombudsmannen skriver emellertid i sin rapport Det svåraste som finns, att särskild företrädare för barn och målsägandebiträde inte kan förordnas samtidigt (s. 47). Även i Handläggning av

ärenden rörande övergrepp mot barn från Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum i Göteborg sägs att det "aldrig torde finnas anledning att förordna ett målsägandebitråde och en särskild företrädare vid sidan om varandra" (s. 11).

Ett målsägandebitråde kan förordnas ex officio av domstolen. Det kan vara en fördel i sådana situationer där det finns en intressekonflikt mellan barnet och vårdnadshavaren. Men målsägandebitrådet har ställning som rättegångsbitråde och kan som sådan inte verka utan vårdnadshavarens samtycke.

Om ett rättsligt bitråde har förordnats ska en annan typ av bitråde endast förordnas om det tillför någonting i processen. Det är viktigt särskilt med hänsyn till att det inte är lämpligt med alltför många inblandade aktörer när det gäller barn. Ett behov av ett målsägandebitråde kan inte anses föreligga när en utomstående särskild företrädare, d v s en advokat eller en biträdande jurist har förordnats enligt bestämmelsen i 1 § lag om särskild företrädare för barn.

Av de studier som utredningen har tagit del av liksom av de samtal som utredningen haft med åklagare och advokater, har det framkommit att det är ovanligt att ett målsägandebitråde och en särskild företrädare förordnas samtidigt. I de sällsynta fall där det inträffar, kommer den särskilda företrädaren in i ett senare skede av rättsprocessen än målsägandebitrådet. JO konstaterade i beslutet 1654-1993 att reglerna om målsägandebitråde inte ger någon lösning på alla de problem som är förknippade med att barnet och vårdnadshavaren kan ha motstridiga intressen i en brottsutredning (s. 10). Advokater har delgett utredningen att när det finns misstankar om att ett barn har utsatts för ett brott av en närstående kan ett förordnande av målsägandebitråde ofta naturligt övergå till ett förordnande av en särskild företrädare för barn. Advokater har sedan de förordnats som målsägandebiträden, påtalat för rätten att de anser att de istället bör förordnas som särskilda företrädare.

Utredningens allmänna uppfattning är att det som är mest angeläget vid den här typen av brott är att det ges goda möjligheter att utreda brotten och att barnet så snart som möjligt får en oberoende företrädare som är kompetent att hantera dessa mycket känsliga situationer. Förundersökningsledaren måste också få god tid på sig att utföra de nödvändiga inledande åtgärderna.

Det kan emellertid uppstå osäkerhet om vilken typ av förordnande som är att föredra när det finns misstanke om att ett barn utsatts för brott av en närstående, d v s om ett målsägandebitråde eller särskild företrädare ska förordnas. En situation där det

kan uppstå ett val mellan målsägandebiträde och särskild företrädare för barn är när målsäganden har nått en sådan ålder och sådan mognad att hon eller han på egen hand kan lämna samtycke till åtgärder på förundersökningsstadiet. I en sådan situation krävs inte att en särskild företrädare förordnas. Målsäganden kan emellertid vilja föra talan om skadestånd. Om målsäganden känner sig osäker på om skadeståndstalan bör föras kan ett förordnande av målsägandebiträde vara en lösning men det är inte alltid en fullgod lösning. Den minderårige lyder rättsligt under vårdnadshavaren och målsägandebiträdet kan inte föra talan om skadestånd utan vårdnadshavarens samtycke. Även om målsäganden har uppnått viss mognad kan beroendeförhållandet göra det svårt för den underårige att ensam mot vårdnadshavarens önskemål driva frågan om skadestånd. Därför är stöd av en särskild företrädare att föredra framför ett målsägandebiträde i den här situationen. Den särskilda företrädarens uppgift blir i den här situationen att i samtal med barnet komma fram till en rimlig lösning i skadestandsfrågan.

14.6.2 Särlevande vårdnadshavare

Utredningen föreslår att möjligheten att förordna en särlevande vårdnadshavare som företrädare för barnet enligt 2 § lagen om särskild företrädare för barn, tas bort. Det betyder att en utomstående person som är jurist alltid förordnas som företrädare för barnet när det finns misstanke om att övergrepp har begåtts mot barnet av en vårdnadshavare eller det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt..

Gällande rätt och tillämpning

En vårdnadshavare som inte är gift eller sammanboende med förövaren kan förordnas som företrädare för barnet enligt 2 § lagen om särskild företrädare för barn. Huvudprincipen om det finns två vårdnadshavare som inte är gifta eller sammanboende och förutsättningarna för att en särskild företrädare ska utses gäller är att en utomstående företrädare inte behöver utses. Förutsättningarna för att utse en utomstående företrädare anges i 1 och 2 §§. Enligt 1 § andra stycket ska en utomstående företrädare utses om

det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt. Vidare ska enligt undantagsbestämmelsen i 2 § andra stycket av lagen, en utomstående företrädare utses när barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och sådana omständigheter som anges i 1 § 1 eller 2 finns endast i fråga om en av dem, om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller till någon annan särskild omständighet, får antas vara till barnets bästa.

Om vårdnadshavaren förordnas som särskild företrädare kan hon eller han med rättslig verkan ensam fatta beslut om inställelse till förhör eller läkarundersökning, utan inverkan av den andra vårdnadshavaren. Åklagaren kan emellertid i de här situationerna inte föra skadeståndstalan, om vårdnadshavaren motsätter sig det. Barnet har således ett behov av ett juridiskt biträde. När en särlevande vårdnadshavare har förordnats som företrädare för barnet förordnas inte en utomstående särskild företrädare. Däremot hindrar inte 2 § att ett målsägandebiträde utses vid sidan av den särlevande företrädaren, om det skulle vara påkallat. Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn (2005/06:RFR2) tyder på att det är ganska vanligt att en ansökan om målsägandebiträde görs i de fall där den icke brottsmisstänkte vårdnadshavaren har förordnats att ta till vara barnets rätt enligt 2 § lagen om särskild företrädare (ss. 29–31). Även de kontakter som utredningen haft med åklagare och advokater tyder på att det inte är helt ovanligt att ett målsägandebiträde förordnas i den här situationen.

Det är, anser utredningen angeläget att frågor rörande utredningen av brottet och frågan om huruvida den minderårige kommer att föra talan om ett enskilt anspråk med anledning av brottet, inte blir beroende av vårdnadshavarens inställning gentemot den misstänkte. Vidare är det viktigt att det enskilda anspråket blir professionellt behandlat. Därför bör enligt utredningens mening, möjligheten att en särlevande vårdnadshavare förordnas som särskild företrädare för barnet tas bort. Det innebär att en särskild utomstående person som är jurist alltid förordnas som särskild företrädare för barnet enligt 1 § lagen om särskild företrädare för barn.

Utredningen är inledningsvis medveten om de svårigheter som finns när det gäller att bedöma vad som är barnets bästa i de här situationerna, och att omständigheterna kan skilja sig åt från fall till

fall. I de fall där en särlevande vårdnadshavare har förordnats för att företräda barnet finns det säkert ofta en vilja från vårdnadshavarens sida att agera för barnets bästa. Trots det kan den särlevande föräldern vara så påverkad av sin relation till förövaren och vad som har inträffat att den särlevande vårdnadshavaren har svårt att rätt bedöma vad som är till barnets bästa. Det kan finnas många olika skäl till att den särlevande föräldrarnas ställningstaganden påverkas när hon eller han ska företräda barnet. Det kan ha att göra med att det finns antingen en konflikt eller ett beroendeförhållande gentemot förövaren. Enligt de personer i rättsväsendet som utredningen samtalat med och som handhar ärenden där barn har utsatts för övergrepp av närstående är det inte ovanligt att den icke förövande föräldern inte vill se och erkänna att övergrepp har begåtts. Forskning av Nea Mellberg, bl a i avhandlingen När det överkliga blir verklighet, visar att den icke förövande föräldern kan reagera på brott mot barn med att inte se eller förtränga det som hänt. Sådana reaktioner kan påverka möjligheten att företräda barnet på ett negativt sätt. Övergrepp mot barn som begås av närstående kan rent allmänt leda till att barnets tillit till vuxna skadas. Om en särlevande vårdnadshavare som inte är i stånd att bistå ett utsatt barn på rätt sätt förordnas kan det göra situationen värre än vad den redan är.

Eftersom det finns en stor risk att vårdnadshavarens inställning påverkar möjligheten att företräda barnet rättsligt, menar utredningen att en särlevande förälder inte är rätt person att företräda barnet när barnet har utsatts för övergrepp. Särskilt viktigt för barnet är frågan om skadeståndstalan. Det är emellertid också en fråga där den särlevande vårdnadshavarens förhållande till den misstänkte är särskilt känslig och där förhållandet mellan den misstänkte och den särlevande vårdnadshavaren kan bli avgörande för huruvida skadeståndstalan förs eller ej.

Bedömningen

Utredningen har erfarit att benägenheten att ansöka om förordnande av en särlevande vårdnadshavare varierar från åklagarkammare till åklagarkammare. Huruvida åklagaren undersöker den särlevande föräldrarnas förmåga att agera för barnets bästa varierar också. Det som bör vara helt avgörande i den här situationen är enligt utredningens mening, vad som är barnets bästa. Det är en ståndpunkt som redan ska styra såväl lagstiftningen om särskild

företrädare för barn, som myndigheternas agerande enligt barnkonventionen. Enligt barnkonventionens artikel 3 ska barnets bästa komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ.

I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) tar regeringen upp svårigheterna med att bedöma om en vårdnadshavare har intressen som strider mot barnets (s. 21). Utredningen menar att i det skede när en företrädare snabbt ska förordnas, det generellt sett måste vara mycket svårt att bedöma om den särlevande vårdnadshavaren har intressen som verkligen strider mot barnets. Det kräver kännedom om förhållandet mellan den misstänkte och den särlevande vårdnadshavaren och en noggrann bedömning av de som ska besluta om förordnade. När lagstiftningen kom till ansågs det dessutom olämpligt att en misstänkt vårdnadshavare eller en vårdnadshavare som stod i en nära relation till den misstänkte redan på ett tidigt skede i utredningen informerades om att en förundersökning inletts. Enligt den ordning som råder idag med förordnande av en särlevande vårdnadshavare informeras den särlevande vårdnadshavaren regelmässigt om förundersökningen. Det ställs alltså stora krav på den särlevande vårdnadshavaren att inte försäga sig eller omedvetet informera den misstänkte vårdnadshavaren. Att möjligheten att förordna särlevande vårdnadshavare som företrädare för barnet tas bort underlättar handläggningen och gör att åklagare och domstol slipper de mycket svåra bedömningar som de måste göra idag.

Undantagsbestämmelsen i 2 § andra stycket är också enligt utredningens mening, svår att tillämpa då den kräver en noggrann bedömning av förhållandet mellan den särlevande vårdnadshavaren och den misstänkte och då det inte alltid finns en vana att se till barnets bästa i rättstillämpningen. Enligt Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn (2005/06:RFR2) förordnas inte många särlevande vårdnadshavare vilket utredningen tolkat som att det finns svårigheter vid bedömningarna.

Undantagsregeln i 2 § andra stycket innebär att särskild företrädare, d v s en utomstående företrädare ska utses om det med hänsyn till vårdnadshavarens förhållande till varandra eller till någon annan särskild omständighet får antas vara till barnets bästa. Utredningens mening är att det generellt föreligger sådana särskilda omständigheter som lagstiftaren avsåg i undantagsbestämmelsen, när en av vårdnadshavarna begått ett brott mot barnet. Möjligheten

att enligt 2 § lagen om särskild företrädare för barn, förordna den andra vårdnadshavaren för att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång bör därför uteslutas. Med utgångspunkt i principen om barnets bästa är det olämpligt att ansvaret för barnets rättsliga anspråk överlämnas till en lekman.

I rättsfallet RH 2004:417 hade målsägandens mor förordnats till särskild företrädare för barnet av tingsrätten enligt 2 § lagen om särskild företrädare. I målet hade det upplysts att modern var psykiskt skör och att dottern, tillika målsäganden var besviken på modern för att hon inte skyddat dottern från föräldrarnas konflikter och för att modern inte räckt till för hennes behov. HD uttalade att vad som framkommit i det aktuella fallet om modern och moderns förhållande till barnet, innefattade sådana omständigheter att det fick antas vara till barnets bästa att modern inte förordnades att ensam företräda barnet. Sådana omständigheter som rådde i det här rättsfallet torde inte vara ovanliga fast de inte alltid kommer till myndigheternas kännedom. Enligt propositionen om särskild företrädare (prop. 1998/99:133) var det faktum att en vårdnadsvist pågick, inte ett tillräckligt skäl att tillämpa undantagsregeln och förordna en utomstående särskild företrädare. Åklagarna i Barnombudsmannens rapport *Det svåraste som finns*, har emellertid påtalat att när en vårdnadsvist pågår är ett förordnande av en särlevande vårdnadshavare ofta problematisk (s. 39).

Föräldrars rätt till sina barn?

Den lagstiftning som finns idag har sin grund i ett synsätt som utgår från föräldrarnas rätt till sina barn. Regeringen anförde i propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) att "med utgångspunkten att en vårdnadshavare inte bör utestängas från beslutanderätten rörande barnet i större utsträckning än nödvändigt, bör dock en förutsättning för att en särskild företrädare ska kunna träda i stället för två vårdnadshavare vara att det i det enskilda fallet finns tillräckligt stöd för en sådan inskränkning i förhållande till var och en av dem (s. 21). Utredningen menar att om man ska se till barnets bästa, måste föräldrarnas rätt till barnet ibland inskränkas. När ett barn har utsatts för övergrepp av vårdnadshavare eller närstående, kräver barnets intressen ett ställföreträdarskap av en utomstående person med juridiska sakkunskaper.

Vid lagens tillkomst tog lagstiftaren utgångspunkt i principen om att vårdnadshavarna inte borde utestängas från beslutanderätten i större utsträckning än nödvändigt. Ett beslut om att en särskild företrädare för barn ska företräda barnet inskränker rätten till respekt för privat- och familjelivet enligt artikel 8 i Europakonventionen. Enligt punkten 2 i artikeln framgår att en offentlig myndighet inte får störa åtnjutandet av rättigheterna i artikeln. Undantag kan dock göras för vad som är föreskrivet i lag och vad som i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till bl a förebyggandet av brott och skyddandet av hälsa eller moral, eller av andra personers fri- och rättigheter. Enligt utredningens mening är den inskränkning av vårdnadshavarens rätt som utredningen föreslår genom borttagandet av 2 § i lagen om särskild företrädare, motiverad med hänsyn till bl a förebyggandet av brott och skyddandet av hälsa eller moral eller av andra personers fri- och rättigheter. Förslaget är inte heller i strid med proportionalitetsprincipen.

Förordnande av särlevande vårdnadshavare – belastning eller förmån?

Förslaget att utesluta möjligheten att förordna en särlevande vårdnadshavare som företrädare för barnet bör enligt utredningens mening inte enbart ses som ett inskränkning av föräldrarnas rätt, utan som en åtgärd genom vilken föräldern tillförsäkras en möjlighet att få juridiskt bistånd till sitt barn. Vårdnadshavaren har ju kvar sina befogenheter att företräda barnet i övriga delar. Framförallt har vårdnadshavaren kvar möjligheten att stödja och hjälpa barnet i andra avseenden. I departementspromemorian Särskilt målsägandebiträde för barn fanns inget förslag om att särlevande vårdnadshavare skulle utses att företräda barnet. I det här sammanhanget pekade några remissinstanser på det faktum att om en vårdnadshavare var misstänkt för brott mot barnet, inte med nödvändighet behövde betyda att den andra föräldern inte var lämplig att företräda barnet. Det är inte heller utredningens inställning att den vårdnadshavare som inte begått något brott mot barnet generellt är olämplig som företrädare för barnet. På grund av den mycket speciella situation som föreligger när barnet är utsatt för brott av sin egen vårdnadshavare är den icke misstänkte vårdnadshavaren däremot mindre lämpad att företräda barnet under förundersökning och rättegång.

I de mycket svåra situationer som det handlar om när man misstänker att ett barn är utsatt för brott av en närstående kan det vara en avlastning för den icke misstänkte vårdnadshavaren att inte behöva ta ställning till rättsliga frågor. Utredningens kontakter med Barnombudsmannen visar att mödrar som befinner i den här situationen många gånger föredrar att inte behöva besluta i rättsliga frågor, som tex om huruvida skadeståndstalan ska föras. Framförallt avlastar man föräldern från skuld känslor gentemot barnet eller den andre vårdnadshavaren och skapar möjligheter till ett bättre förtroende mellan den icke misstänkte vårdnadshavaren och barnet på längre sikt.

Följdändringar

Utredningens förslag att ta bort 2 § i lagen om särskild företrädare för barn medför följdändringar i 4, 6, 10, 14, 15 §§ och 16 § lagen om särskild företrädare för barn, liksom i 2 a § förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn. Ändringarna medför emellertid inte några sakliga förändringar utan är endast lagtekniska, såtillvida att hänvisningarna till 2 § lagen om särskild företrädare i de här paragraferna utesluts.

14.6.3 Den särskilda företrädarens behörighet och utbildning

Utredningen föreslår en ändring i 5 § lagen om särskild företrädare för barn gällande behörighetskriteriet för den särskilda företrädaren, med innebörden att advokater i första hand ska utses som särskilda företrädare för barn. Behörighetskravet för särskilda företrädare för barn jämföras således med det som utredningen föreslår ska gälla för målsägandebiträden.

Advokater som vill ha uppdrag som särskilda företrädare för barn kan anmäla det till åklagarkamrarna där de upptas på den förteckning över målsägandebiträden som utredningen föreslagit ska finnas tillgängliga på åklagarkamrarna.

Utredningen föreslår också att advokater ska genomgå särskild utbildning anpassad för uppdraget för att få förordnas som särskilda företrädare för barn.

Enligt gällande rätt, 5 § lagen om särskild företrädare för barn, ska till särskild företrädare en advokat eller en biträdande jurist på advokatbyrå förordnas. Även andra personer som bedöms som särskilt lämpliga kan förordnas som särskilda företrädare. Endast den får förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget.

I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133), menade regeringen att de särskilda krav på lämplighet som den särskilda företrädaren för barn måste uppfylla, till att börja med rörde förmågan att utöva uppdraget så att barnets bästa skulle sättas i främsta rummet (s. 33).

Vid remissbehandlingen av departementspromemorian Målsägandebiträde för barn (Ju 943147 och Ju98/588 KRIM), i vilken det behörighetskrav som gäller idag förslogs, framförde flera remissinstanser krav på att endast advokater skulle komma ifråga för uppdraget liksom att lagen skulle kompletteras med urvalskriterier. Även lagrådet menade att kravet på yrkeserfarenhet skulle återspeglas i lagtexten (Se propositionen ss. 33–34).

Lagstiftningen om särskild företrädare för barn hade syftet att öka rättstryggheten för en utsatt grupp. Barn som behöver en särskild företrädare har ofta utsatts för sexuella övergrepp och våld, sådana typer av brottslighet som många gånger ger följder för resten av livet. Den särskilda företrädarens kompetens är av stor vikt eftersom företrädarens insats kan ha en stor inverkan på målets fortsatta utveckling och på barnets inställning till rättsväsendet. Av de här skälen bör personer som inte har juristexamen vara uteslutna från uppdraget som särskild företrädare för barn. Utredningen menar också att det bör vara ett grundläggande krav att den som ska företräda barnet har den erfarenhet av brottmål som advokattiteln borgar för. Det är mer i linje med de tankegångar som regeringen gav uttryck för i propositionen om särskild företrädare för barn än den lagstiftning som finns idag.

Utredningen menar att samma skäl som framförts för att ett målsägandebiträde bör vara advokat, gäller den som ska verka som särskild företrädare för barn. Utredningens förslag överensstämmer också med det förslag som presenterats avseende målsägandebiträdets behörighet i kapitel 7. I promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) menar utredaren att ett målsägandebiträde som förordnats i mål gällande sexualbrott ska vara advokat och att endast advokat ska komma i fråga för den rådgivning som föreslagits i promemorian, eftersom samma formella krav bör gälla för den som utför rådgivning som för

målsägandebiträdet (ss. 116–117). Utredningen instämmer i det ställningstagandet men menar att kravet på advokattitel gör sig gällande i lika hög grad när det gäller en särskild företrädare för barn som för ett målsägandebiträde, med tanke på hur viktigt det är med erfarenhet och finkänslighet i de situationer där en särskild företrädare agerar.

I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) menade regeringen att det följde av erfarenhet, att advokater i de allra flesta fall skulle komma att utses som särskilda företrädare för barn. Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn – (2005/06:RFR2), redovisar att andra än advokater nästan aldrig förordnas som särskild företrädare för barn (s. 29). Trots det finner utredningen att det bör lagstiftas om den särskilda företrädarens behörighet, bl a för att understryka det angelägna i att den som ska företräda ett barn i den här situationen har både processvana och yrkeserfarenhet från det juridiska området.

Om utbildning för den särskilda företrädaren

Av samma skäl som anförts ovan är ett krav på att den särskilda företrädaren ska vara advokat inte tillräckligt. Utredningen anser att det bör vara självklart att företrädare för rättsväsendet, som möter barn som misstänks ha blivit utsatta för övergrepp, ska ha specialkunskaper. Regeringen har redan slagit fast att för att anses som lämplig som särskild företrädare för barn, ska särskilda krav vara uppfyllda när det gäller erfarenhet och kompetens. I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133), tillkännagav regeringen att den avsåg att verka för lämpliga utbildningsinsatser för särskilda företrädare med hjälp av organisationer och myndigheter (s. 34). Sådana insatser har också genomförts, såväl genom Brottsoffermyndighetens som genom Advokatsamfundets försorg på flera platser i landet. Utredningen anser emellertid att kravet på lämplighet bör förtydligas och förstärkas, på så sätt att de som tar uppdrag som särskilda företrädare för barn ska ha genomgått för uppdraget särskilt anpassad utbildning.

Det pågår en utveckling mot en ökad specialisering i rättsväsendet. Enligt utredningen gör sig behovet av specialisering allra starkast gällande när det handlar om brott mot barn. I betänkandet Ingripanden mot unga lagöverträdare (SOU 2004:122), föreslog Ungdomsbrottsutredningen att när domstolen

ska förordna offentliga försvarare åt misstänkta som är under 18 år, de i första hand skulle förordna sådana advokater som på grund av sina egenskaper var särskilt lämpliga för uppdraget, och att utbildning och fortbildning för offentliga försvarare i frågor som gör sig gällande i ungdomsmål skulle anordnas (ss. 238–240). Enligt 18 § förundersökningskungörelsen bör förhör med någon som är under 18 år hållas av en person med särskild kompetens för uppgiften. I departementspromemorian Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser (Ds 2002:13) föreslås att en särskild företrädare ska utses i mål och ärenden rörande vårdnad, boende och umgänge (s. 10). I Advokatsamfundet yttrande över förslaget, 9427/2002, betonar Advokatsamfundet att en sådan företrädare bör ha synnerligen stor erfarenhet av att handlägga ärenden av den typen.

Lagtexten innehåller redan ett krav på den särskilda företrädarens kompetens. Endast den får förordnas som särskild företrädare för barn som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget. I det som karakteriseras som lämplighet är enligt utredningen företrädarens omdömesförmåga och personlig mognad det viktigaste. Men kunskaper om barn och deras utveckling måste också vara en förutsättning för att verka som särskild företrädare för barn. Det är en av barnkonventionens principer, att de som arbetar med frågor som rör barn ska ha stor kompetens kring barn och deras behov. I Barnkommitténs betänkande Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige (SOU 1997:116), skriver Barnkommittén bland annat ”är det av största vikt att de som i sitt yrke har att göra med bedömningar med utgångspunkt i barnets bästa att de har tillräckliga kunskaper om barns behov och barnkonventionens principer.” Utbildning är en rättssäkerhetsfråga eftersom kvaliteten i det rättsliga förfarandet ökar när de som arbetar i rättsväsendet har kompetens. Utredningen om handläggning av ungdomsmål (SOU 1999:108) fann i sin analys av svar på utredningens enkät till rättsväsendets aktörer att specialiseringen inom polis-, åklagar och domstolsväsendet hade höjt kvaliteten på handläggningen av ungdomsmål (s. 12).

I Rädna barnens rapport, Barn som utsatts för sexuella övergrepp och den rättsliga hanteringen, menade de intervjuade advokaterna att de skulle behöva mer kunskap om hur man möter barn som utsatts för sexuella övergrepp. Rädna barnen rekommenderar i rapporten att det ska finnas ett krav på viss utbildning för de

advokater som ska förordnas till målsägandebiträden och särskilda företrädare för barn (s. 12). Barnombudsmannen gav uttryck för samma inställning i sin rapport *Det svåraste som finns*. Även i promemorian *Anmälan och utredning av sexualbrott* (Ju 2004:1) finns förslag om lokala specialenheter för sexualbrottsoffer (ss.106–108). I dessa specialenheter kan kunskap inom olika kompetensområden samlas, vilket är ett led i kraven på en förbättring av kompetensen i dessa frågor om barn.

Kravet att utöva uppdraget som särskild företrädare för barn så att barnets bästa sätts i främsta rummet är enligt utredningens mening vittomfattande och ställer stora anspråk på den person som tar uppdrag. För att kunna medverka till att det blir så lite obehag som möjligt för barnet under rättsprocessen krävs kunskap. Det är inte tillräckligt att den särskilda företrädaren har erfarenhet av att ta uppdrag som målsägandebiträde. Det bör vara ett minimikrav att barnets egen företrädare har den kompetens som många efterfrågar av företrädare för rättsväsendet. Med den utgångspunkten anser utredningen att en förutsättning för att ta uppdrag som särskild företrädare bör vara att advokaten eller den biträdande juristen har utbildning i frågor som berör barn. Utredningen vill först och främst betona att kunskaperna om juridiska spörsmål som rör barnrätt är viktiga men vill påpeka att det är särskilt angeläget med utbildning som handlar om hur man samtalar med barn och om barns utveckling.

Utredningen har i kapitel 7 föreslagit att målsägandebiträden bör ha utbildning för att kunna fullgöra sitt uppdrag. Barn är, som regeringen beskrev dem i propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133), "sårbara varelser som behöver särskilt skydd" (s. 30). När det gäller särskild företrädare för barn är behovet av utbildning därför t o m större än för målsägandebiträdet eftersom det rör sig om en särskilt utsatt grupp av målsägande som har andra behov än vuxna och som har svårare att komma till tals.

En förteckning över målsägandebiträden och särskilda företrädare för barn

Utredningen har föreslagit att en särskild förteckning upprättas över sådana advokater som önskar ta uppdrag som målsägandebiträde och att den förteckningen ska finnas tillgänglig på polismyndigheter och åklagarkammare. Den här förteckningen bör kompletteras med de advokater som vill verka som särskilda

företrädare för barn. Utredningen föreslår också i kapitel 8 att vid allvarliga brott med fängelse i straffskalan ska ett målsägandebiträde förordnas för barn. Många av dem som verkar som målsägandebiträden tar också uppdrag som särskilda företrädare.

Propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) framhöll vikten av en god kontakt mellan barnet och den särskilda företrädaren. Förmågan att kommunicera med det utsatta barnet är mycket viktig. För att göra det behöver advokaten kunskap om barns utveckling och om samtal med barn. Både med hänsyn till den allmänna utveckling som skett i fråga om synen på barn som brottsoffer och med hänsyn till nya rön inom den viktologiska forskningen gällande barns ställning i rättsväsendet, är det viktigt att den särskilda företrädaren har kunskap om barn. Sådant som kan vara särskilt viktigt att känna till rör barns reaktioner på svåra händelser, forskning kring barns utsagor, trovärdighetsbedömningar liksom forskning om förhörsmetoder.

Utredningens förslag medför att 2 § förordningen om särskild företrädare för barn, i vilken det anges vem som ska anses som biträdande jurist vid tillämpning av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn, utgår.

14.6.4 Den särskilda företrädarens ställning under förundersökningen

Utredningen föreslår en förändring av 3 § lagen om särskild företrädare för barn som innebär att 3 § kommer att hänvisa till den nya bestämmelse, 23 kap. 10 a § RB som utredningen föreslagit och vilken anger att målsägandebiträdet ska meddelas när förhör med målsäganden ska äga rum och att målsäganden och målsägandebiträdet har rätt att fortlöpande, i den mån det kan ske utan men för utredningen, få information eller ta del av vad som har förekommit vid undersökningen. Förändringen i 3 § innebär att hänvisningen till 23 kap. 10 RB utgår medan hänvisningen till 23 kap. 11 § RB kvarstår.

I 3 § lagen om särskild företrädare för barn finns en hänvisning till bestämmelserna i 23 kap. 10 och 11 §§ RB. Enligt de här bestämmelserna har målsägandebiträdet rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Genom hänvisningen gäller samma bestämmelser för den särskilde företrädaren som för målsägandebiträdet. Om den särskilda företrädaren är närvarande vid förhör får hon

eller han framställa frågor till den som hörs i den ordning som undersökningsledaren bestämmer.

Utredningen menar att i de fall där en särskild företrädare behöver förordnas är det av största vikt att denne är närvarande vid förhör. Det är också angeläget att den särskilde företrädaren hålls informerad om utredningen för att kunna bevaka barnets rätt. Därför föreslår utredningen att de regler som föreslagits avseende målsägandebiträdet i kapitel fem, d v s en ny 23 kap. 10 a § RB, ska gälla också för den särskilde företrädaren. Utredningens förslag medför en förändring av 3 § lagen om särskild företrädare för barn med innebörden att 3 § hänvisar till bestämmelsen i 23 kap. 10 a § RB. Förslaget får till följd att den särskilde företrädaren fortsättningsvis ska meddelas när förhör ska äga rum med målsäganden under förundersökningen och att den särskilde företrädaren har rätt att förlöpa, i den mån det kan ske utan men för utredningen, ta del av vad som har förekommit vid undersökningen. Det innebär också att hänvisningen i 3 § lagen om särskild företrädare för barn till 23 kap. 10 § RB utgår medan hänvisningen till 23 kap. 11 § RB kvarstår.

14.6.5 Interimistiskt förordnande av särskild företrädare för barn

Utredningen föreslår en förändring av 6 § lagen om särskild företrädare enligt vilket åklagaren, istället för rätten, ges rätt att interimistiskt förordna en särskild företrädare för barn.

Utredningen föreslår också att tidsfristen inom vilken ett beslut om interimistiskt förordnande ska expedieras enligt 2 a § förordningen om särskild företrädare för barn, förlängs från fyra till sex dagar.

Enligt den ordning som råder idag gör åklagaren en ansökan om ett interimistiskt beslut till domstolen. Ett interimistiskt beslut är temporärt och gäller omedelbart till dess att det blivit fastställt av domstol eller vunnit laga kraft.

När det uppstår en misstanke om att ett barn har utsatts för brott av en vårdnadshavare eller någon annan närstående, och det finns anledning att inleda förundersökning, måste utredningsåtgärder initieras omgående. Enligt propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) behöver en ansökan om särskild företrädare för barn i de allra flesta fall göras på ett mycket

tidigt stadium av förundersökningen (s. 35). Om det rör sig om pågående övergrepp, måste utredningen ges högsta prioritet. Förstahandsåtgärder är grundläggande i den här situationen och de inbegriper i vissa fall beslut om ett interimistiskt förordnande av en särskild företrädare för barn. Det finns flera skäl till att det i det här läget är viktigt att snabbt säkra bevis. Det har bl a att göra med olikheter mellan vuxna och barn i fråga om att minnas händelser. Ett annat skäl är att de uppgifter som barnet lämnar inte ska påverkas av andra. Enligt bestämmelsen i 2 a § förundersökningskungörelsen (1947:948) ska förundersökning vid vissa brottstyper bedrivas särskilt skyndsamt när målsäganden var under arton år vid tiden för anmälan. I promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) föreslogs en förändring av bestämmelsen enligt vilken skyndsamhet ska gälla även vid sexualbrott. Även om det ur ett helhetsperspektiv är viktigt att skyndsamheten vägs mot noggrannhet är det ofta viktigt att det inledande förhöret hålls relativt omgående efter det att brott av den här typen har anmälts.

Enligt 3 § lagen om särskild företrädare för barn ska det som i 23 kap. 10 och 11 §§ rättegångsbalken anges om målsägandebiträdes närvaro vid förhör, tillämpas på den särskilda företrädaren. Det betyder att den särskilda företrädaren har möjlighet att närvara vid förhöret och att ställa kompletterande frågor till målsäganden. Lagstiftningen ger redan idag möjlighet att förordna en särskild företrädare för att ta till vara barnets rätt. I de situationer där de särskilda företrädarna förordnas är det av mycket stor vikt att företrädaren verkligen kan delta vid förhöret. På grund av den särskilda företrädarens betydelse i rättsprocessen är det angeläget att förfarandet för att besluta om interimistiskt förordnande inte är alltför komplicerat. Det har också påpekats att i de allra flesta fall bedöms interimistiskt förordnande vara nödvändigt för att tillvarata barnets rätt.

Det är åklagaren som har underlaget för beslutet om förordnande av särskild företrädare. Det är ett underlag som oftast består av fakta om utredningsbehovet och om misstanken om brott mot barnet. När domstolen idag fattar beslut om förordnande av särskild företrädare för barn har den ingen annan utredning att grunda sitt beslut på än den utredning som har lämnats av åklagaren. I praktiken är det åklagaren som gör bedömningen av behovet av särskild företrädare.

Utredningens allmänna uppfattning är att det som är mest angeläget vid den här typen av brott är att det ges goda möjligheter att snabbt utreda brott och att barnet så snart som möjligt får en

oberoende företrädare som är kompetent att hantera de här känsliga situationerna samt att företrädaren och utredaren får tid på sig att utföra de nödvändiga inledande åtgärderna. Därför menar utredningen att åklagaren bör få befogenhet att interimistiskt förordna särskild företrädare när det kan anses nödvändigt. Åklagaren är den som bäst kan se målsägandens behov och det skulle gagna utredningen om beslutsvägen förkortades och handläggningstiderna minskades.

Enligt den lagstiftning som finns idag beslutar åklagaren om tvångsmedel under förundersökningen. Utredningen menar att sådana beslut är jämförbara med ett interimistiskt beslut. En befogenhet för åklagaren att ta beslut om interimistiskt förordnande kan också jämföras med den befogenhet som socialnämnden har att besluta om omedelbart omhändertagande i enlighet med 6 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Enligt den ordning som råder idag gäller ett par olika tidsfrister inom lagstiftningen om särskild företrädare för barn. Åklagaren ska enligt 7 § lagen om särskild företrädare underrätta barnets vårdnadshavare om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet sedan ett interimistiskt beslut har meddelats. Ingen tidsrymd finns angiven inom vilken underrättelsen ska förmedlas utan det ska ske så snart det är möjligt utan men för utredningen. Vidare får enligt 2a § förordningen om särskild företrädare, expediering av beslut om interimistiskt förordnande underlätas till dess att det kan ske utan men för utredningen, dock aldrig senare än den fjärde vardagen efter det interimistiska beslutet. Åklagaren ska däremellan ha tid att planera in ett förhör som är anpassat efter barnets och andras möjligheter att närvara, liksom till de gällande tidsfristerna.

Tidsfristerna

Trots den möjlighet som finns idag att interimistiskt förordna en särskild företrädare för barn uppstår en rad problem med att få till stånd förhör och läkarundersökning. Problemen har att göra såväl med beslutsvägen som med de tidsfrister som finns i lagstiftningen. Proceduren kring det interimistiska förordnandet har i Barnombudsmannens rapport *Det svåraste som finns*, beskrivits som tidsödande och tungrodd (s. 43). Barnombudsmannen föreslår i rapporten att regeringen skulle utreda om de fyra dagar som

åklagaren har för att vidta utredningsåtgärder skulle utökas (s. 45). Olika alternativ på förbättringar har föreslagits. Ett förslag som lämnats i Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn är att åklagaren i stället för den särskilda företrädaren skulle ges behörighet att besluta om läkarundersökning (s. 11). Utredningen anser att den smidigaste lösningen för att snabbt få till stånd utredningsåtgärder är att åklagaren ges möjlighet att interimistiskt förordna om särskild företrädare och att åklagarens beslut sedan underställs domstolen. Ett viktigt skäl till att åklagaren ska ges befogenhet att besluta om interimistiskt förordnande är att det kommer att påskynda förfarandet. Trots bestämmelsen i 19 kap. 12 § RB och jourdomstolarnas behörighet har domstolarna inte möjlighet att med tillräcklig stor skyndsamhet besluta om interimistiskt förordnande av en särskild företrädare för barn på helger. Jouråklagare finns däremot tillgängliga dygnet runt. Det gör att de praktiska möjligheterna att få till stånd ett interimistiskt beslut om förordnande av särskild företrädare för barn underlättas.

Tidsfristen i 2a § förordningen om särskild företrädare för barn

I de utvärderingar som gjorts av lagstiftningen om särskild företrädare för barn har den mesta kritiken gällt tidsfristen i 2 a § förordningen om särskild företrädare för barn, som gäller tingsrättens expediering av beslut om interimistiskt förordnande av särskild företrädare. Åklagare och advokater anser att tidsfristen är problematisk. Vissa åklagare i Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn, menar t o m att förutsättningarna för att utreda den här typen av brott har försämrats sedan lagstiftningen om särskild företrädare för barn kom till (s. 11). Det finns idag flera delmoment i tidsfristen. Åklagaren måste till att börja med få kontakt med en domare som ska fatta beslut i frågan om förordnande av särskild företrädare. Därefter ska åklagaren ge in en ansökan om förordnande en viss tid före ett beslut om förordnande ska fattas. Ansökan ska sedan samordnas med tidpunkten för förhöret, vilket kräver planering. Ett annat problem är att förhållanden som arbetar med brott mot barn är mycket uppbokade. Från den särskilda företrädarens perspektiv kan det vara svårt att hinna upprätta en kontakt med barnet på så kort tid. Slutligen finns det inga marginaler för att något inträffar som gör att barnet själv förhindras att medverka, t ex sjukdom eller händelser som har med skola och daghem att göra. I

Barnombudsmannens rapport Det svåraste som finns, har en åklagarkammare uttalat sig om rättens handläggning vid det interimistiska förordnandet. Åklagarkammaren påtalar att det finns svårigheter med att få tag i domare och tillgängliga advokater eller biträdande jurister. De här problemen blir särskilt uppenbara vid helger. Dessutom finns det, enligt vissa åklagare, en försiktighet i rättens bedömning, vilket kan försena beslutet om särskild företrädare ytterligare (ss. 38–43).

När det gäller tidsfristen menar utredningen att det tydligt har visat sig att 4 dagar är otillräckligt för att verkställa de utredningsåtgärder som krävs. När tidsfristens längd skulle bedömas togs inte tillräckliga hänsyn till barnet och möjligheterna att företa de nödvändiga utredningsåtgärderna. Åklagare och advokater vittnar enstämmigt om att tiden är alltför knapp för att hinna samla de personer som måste delta vid förhöret med barnet. Några av de åklagare som utredningen samtalat med har påtalat att det ofta finns behov av ytterligare kompletterande förhör efter det att vårdnadshavaren har kontaktats på telefon. Mot bakgrund av vad som framkommit ovan vill utredningen därför föreslå att tidsfristen i 2 a § förordningen om särskild företrädare förlängs. En utgångspunkt för utredningens bedömning i den här frågan är att det är grundläggande att den särskilda företrädaren och barnet hinner etablera en kontakt före det första förhöret. Utifrån det material som utredningen har förfogat över och de diskussioner som utredningen fört med berörda myndigheter, anser utredningen att en rimlig tidsfrist är 6 dagar och att tidsfristen således bör förlängas med 2 dagar.

14.6.6 Frågan om samordning

För barn överhuvudtaget är det inte lätt att möta okända personer som representerar myndigheter. För ett barn som har utsatts för övergrepp av en vuxen person kan detta vara ännu svårare. Det finns idag olika institut som tar till vara barnets rätt i olika typer av juridiska förfaranden. Enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) kan enligt 39 §, ett offentligt biträde förordnas för den som åtgärden avser, d v s för barnet. Därutöver finns lagstiftning om rättshjälpsbiträde och målsägandebitråde. Att barnet har flera olika företrädare i samma ärende förbättrar inte en för barnet redan ansträngd situation. Redan vid remissförfarandet av promemorian Särskilt målsägandebitråde för

barn (JU 98/588) framfördes krav på att när ett offentligt biträde förordnats enligt LVU, en samordning borde ske vid utseende av en särskild företrädare för barn (Bl a yttrandet från kammarrätten i Jönköping och länsrätten i Skåne län)

På olika sätt har det kommit till utredningens kännedom att det är vanligt att domstolarna inte kommunicerar besluten om offentligt biträde eller särskild företrädare för barn till varandra. Utredningen menar att med tanke på den situation som ett barn befinner sig i när det utsatts för brott av någon närstående, är det mycket olyckligt. Frågan om samordning mellan domstolarna bör därför uppmärksammas.

Beroende på vilka omständigheter som föreligger, förordnas antingen enbart en särskild företrädare eller så förordnas ett målsägandebiträde inledningsvis och därefter en särskild företrädare. I det senare fallet är det angeläget att se till att det blir samma person som agerar som målsägandebiträde och särskild företrädare för barn.

I promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) föreslås ett samordningsprogram för att få till stånd en samverkan mellan olika myndigheter som arbetar med sexualbrottsoffer (s. 121). Det är ett förslag som utredningen stöder men samtidigt vill utredningen påpeka att eftersom flera olika företrädare kan förekomma när barn utsatts för brott, är samordning särskilt viktigt i de situationerna.

Den verksamhet som bedrivs på sex ställen i landet med s k Barnahus är också något som kan ge positiva effekter för samordningen i rättsväsendet. På dessa barnahus arbetar man med att minska de negativa effekterna av utredningen för barn och olika yrkesgrupper som möter barn ges möjlighet att specialisera sig och utveckla sin kompetens. I det här sammanhanget finns ett forum att uppmärksamma frågan om samordning gällande olika företrädare för barn.

14.6.7 Ersättning till den särskilda företrädaren

Utredningens uppfattning är att den särskilda utredaren ska hjälpa barnet att få det utdömda skadeståndet indrivet. Utredningen föreslår därför att regeringen låter utreda formerna för hur den särskilda företrädaren ska få ersättning för detta arbete.

I 11 § lagen om särskild företrädare för barn anges att en särskild företrädare har rätt till ersättning i enlighet med det som enligt 27 § rättshjälpslagen gäller för rättshjälpsbiträde.

När rättegången är avslutad upphör den särskilde företrädarens uppdrag och kostnadsräkning inges till domstolen. Det innebär att barnet står utan hjälp med att verkställa ett skadestånd som dömts ut av domstolen. Den särskilde företrädaren kan yrka på ersättning för avslutande åtgärder men det arvode som kan ges är inte tillräckligt för fullföljandet av skadestandsfrågan som i vissa fall kan innebära handläggning hos Kronofogdemyndigheten, försäkringsbolag och Brottsoffermyndigheten och som dessutom, i vissa fall är ett tidskrävande uppdrag. Det är enligt utredningens mening mycket angeläget att barn som utsätts för allvarliga brott av närstående kan få juridiskt bistånd för att verkställa ett av domstolen utdömt skadestånd. Barnets bristande förmåga att själv tillvarata sin rätt, men också barnets beroende av vårdnadshavarna och deras inställning till skadeståndet, gör att barnet har stora svårigheter att få ut sitt skadestånd. Det gör att barnets rättssäkerhet äventyras. Det behövs därför en lösning för att ge den särskilde företrädaren en möjlighet att slutföra arbetet med att bistå målsäganden i den här delen.

Utredningens förslag som gäller hjälp till målsäganden med att få ut det tilldömda skadeståndet innebär inte att målsägandebiträdet ska fullfölja hela det förfarande som krävs för att målsäganden ska få tillgång till skadeståndet mer än i vissa fall. Avsikten är i stället att alla målsägande som har en dom i vilken de tilldömts skadestånd ska få hjälp med att starta den process som leder till att skadeståndet utbetalas. I vissa fall kan det räcka med att ta kontakt med ett försäkringsbolag för att försäkringsersättning ska utbetalas och i andra fall att fylla i ansökan till Brottsoffermyndigheten för att brottsskadeersättning ska utbetalas. Målsägandebiträdet ska i sin kostnadsräkning under avslutande åtgärder uppta de kostnader som målsägandebiträdet bedömer att hon eller han behöver för att i skäligen omfattning bistå målsäganden för att målsäganden ska få ut skadeståndet.

När det gäller barn är situationen en annan. Barnet behöver hjälp med att såväl ta initiativ till att starta förfarandet för att utfå tilldömt skadestånd som med att fullfölja förfarandet. Situationen för den särskilda företrädaren är därför en annan än för den för målsägandebiträdet. Den särskilda företrädaren behöver ett uppdrag att inom ramen för sitt ställföreträdarskap fullfölja barnets rätt till utdömt skadestånd.

Utredningen har övervägt några olika lösningar som skulle kunna användas. En sådan är att den särskilde företrädarens uppdrag inte skulle upphöra som det gör nu när rättegången avslutas utan att målet skulle hållas öppet för fortsatt handläggning så att den särskilde företrädaren kunde få ersättning för sitt indrivande av skadeståndet. För domstolen blir det emellertid stora svårigheter att förutse de fortsatta kostnaderna. Detta skulle också medföra vissa administrativa problem. En annan tänkbar lösning är att den särskilde företrädaren ansöker om rättshjälp för att bistå barnet med verkställigheten av skadeståndet. Man kan också tänka sig en ändring av brottsskadelagen så att möjligheten att få ersättning för ombudskostnader utvidgas och den särskilde företrädaren på så vis i vart fall kan få ersättning för kostnader som uppstår i samband med ansökan av brottsskadeersättning. Det ger dock ingen lösning på de problem som har att göra med indrivningen av skadeståndet från gärningsmannen via Kronofogdemyndigheten inte heller på de ärenden där försäkringsbolag involveras.

Mot bakgrund av dessa överväganden föreslår utredningen att regeringen låter utreda formerna för hur den särskilda företrädarens ersättning för att fullfölja frågan om skadestånd ska utformas.

15 Lagstiftning om målsägande- biträde i de nordiska länderna

15.1 DANMARK

15.1.1 Inledning

Målsäganden i Danmark som betecknas som "den forurettede" har inte ställning som part i processen utan betraktas som ett vittne. Med den ställningen följer den vittnesplikt som gäller för alla vittnen. Målsäganden definieras inte i lagen men doktrinen beskriver målsäganden som "den som en aktuell straffbestämmelse tar sikte på att skydda".

Liksom i Sverige kan målsägandens ersättningstalan sammanföras med brottmålet i enlighet med den s k adhesionsprincipen. Det sker inte i lika stor utsträckning som i Sverige, bl a därför att det ofta finns brister i utredningarna och dokumentationen av de enskilda anspråken. En statlig utredning, Retsplejerådet ser för närvarande över de aktuella bestämmelserna om skadeståndstalan i brottmål i syfte att göra det lättare för målsägande med ersättningsanspråk att föra talan. Målsäganden som har ersättningskrav betraktas i vissa situationer som part i processen, men målsägandens rättsliga ställning i de här situationerna är omdiskuterad i doktrinen. Målsäganden i Danmark har möjlighet att biträda åtalet.

Danmark var det första landet i Norden som införde lagstiftning om rättsligt biträde till brottsoffer. Reglerna om biträde till målsäganden kom till 1980 och infördes som ett nytt kapitel 66 i retsplejeloven genom §§ 741 a–e och genom lov nr 253 från 1980 "om advokat till den forurettede".

Målsägandebiträdet i Danmark benämns i doktrinen och i vardagligt tal som bistandsadvokat men det uttrycket finns inte i lagen, som istället benämner bistandsadvokaten som "advokat till forurettede".

15.1.2 Utvecklingen av lagstiftningen

Redan före 1980 infördes regler om rättslig hjälp till målsäganden genom lag nr 253 1969. Lagstiftningen gav målsägande vid alla slags brott en möjlighet att företrädas av en advokat som bistod målsägande med ersättningskrav i rättsprocessen. De här reglerna gäller fortfarande.

Lagstiftningen om bistandsadvokat kom till framförallt för att stärka situationen för våldtäktsoffer i rättsprocessen. Ett annat syfte med lagstiftningen, såsom det uttrycktes av Folketinget i FT 1977-78, tillæg A och FT 1978-79 tillæg A, var att rättsprocessen skulle göras snabbare och effektivare (sp 4855 och sp 1188). Lagstiftaren ville också att målsäganden skulle kunna få rättsligt bistånd för annat än enbart ersättningsanspråket. Folketinget ansåg att även om domstolarna gjorde vad de kunde för att skydda målsäganden mot påfrestningar i samband med förhör, så var domstolarnas möjligheter begränsade i det avseendet med hänsyn till målets upplysning.

Inledningsvis begränsades lagens tillämpningsområde till att gälla offer för sexualbrott. Det motiverades med att bevissituationen i de här brotten ofta var speciell och ledde till pressande förhör. Även kostnadsskäl anfördes för att begränsa lagens tillämpningsområde.

Lagen har utvidgats fyra gånger, genom lov nr 730 från 7 december 1988, genom lov nr 349 från 23 maj 1997 och slutligen genom lov nr 558 från 24 juni 2005.

Strafferetsplejeudvalget redogör för utvecklingen av lagstiftningen i sitt betänkande om våldtäktsoffers ställning från 2005, Betænkning om forbedring af voldtægtsofres retsstilling nr 1458, fortsättningsvis betänkande nr 1458/2005.

Med ikraftträdandet av ändringar i lagen 1988 kom lagstiftningen om bistandsadvokat att omfatta målsägande i de flesta sexualbrottsmål och även målsägande som utsatts för vissa våldsbrott. Utvidgningen gjorde att det förelåg en sk positiv indikation för att bistandsadvokat skulle förordnas vid de här brotten.

En lagändring från 1997 gjorde att målsägande i vissa grövre sexual- och våldsbrott kunde kräva förordnande av advokat. Bistandsadvokat skulle förordnas för målsägande i de här brotten, om det inte rörde sig om mindre allvarliga brott och om det inte kunde anses som uppenbart onödigt. Strafferetsplejeudvalget uttrycker det som att förordnandet av bistandsadvokat är frivilligt för målsäganden och obligatoriskt för rätten (s. 16).

Two utredningar har behandlat frågor som rör bistandsadvokaten utifrån våldtäktsoffers speciella situation, först en utredning tillsatt av Justitieministeriet i betänkning om den forurettedes ställning i voldtægts- og voldsager nr 1102/1987, den sk 1987-betänkningen och därefter Strafferetsplejeutvalget i betänkning om forbedring av voldtægtsafres retsstilling nr 1458.

Förslag om ändringar av bestämmelserna om bistandsadvokat gavs också i den sk "Voldspakken" eller Regeringens handlingplan vedrørende bekæmpelse af vold från 1993.

I samband med att Folketinget antog lov nr. 349 af 23. maj 1997 om ændring af retsplejeloven, straffeloven og erstatningsansvarsloven fattades ett beslut om att etablera ett nät av lokala rådgivningskontor för att ge brottsoffer stöd och vägledning.

15.1.3 Lagens tillämpningsområde

Det är möjligt att förordna bistandsadvokat vid många olika typer av brott. Liksom i Norge och Sverige har den danska lagstiftningen olika regelverk för förordnande av bistandsadvokat beroende på vilket brott det rör sig om.

Bestämmelsen som anger när en bistandsadvokat kan förordnas, § 741 a retsplejeloven, är uppbyggd så att i första stycket räknas samtliga brott upp vid vilka det är möjligt att förordna bistandsadvokat. I andra stycket anges några av brotten i första stycket vid vilka bistandsadvokat som utgångspunkt ska förordnas, och i tredje stycket anges de brott där rätten kan avslå begäran om bistandsadvokat om brottet är av mindre allvarlig karaktär och bistånd anses som uppenbart onödigt. I fjärde stycket slutligen, anges att bistandsadvokat i vissa fall kan förordnas utan att målsäganden begärt det.

Vid en rad allvarliga sexualbrott, §§ 210, 216, 217, 218 stk 2 samt § 222, stk 2, 2 pkt eller § 223 stk 1 i strafflagen är det obligatoriskt för rätten att förordna bistandsadvokat i enlighet med § 741 a första stycket retsplejeloven. De brott som omfattas av den här bestämmelsen är bl a incest och andra grova sexualbrott mot barn. Det betyder att bistandsadvokat automatiskt ska förordnas vid dessa brott såvida inte målsäganden avsäger sig den rätten.

Vid övriga brott, t ex brott mot liv och hälsa och den personliga friheten, ska bistandsadvokat förordnas, såvitt det inte rör sig om ett mindre allvarligt brott och sådant bistånd kan anses som uppenbart onödigt. Som mindre allvarliga brott räknas enligt

Robberstad i Kontradiktion og verdighet sådana brott som ger böter eller kortare fängelsestraff (s. 30). Bland de här brotten finns bl a misshandel, frihetsberövande och rån. Möjligheterna att besluta om avslag på framställan om bistandsadvokat är mycket snäva. Enligt danska domare som utredningen talat med krävs det mycket för att en framställan om bistandsadvokat ska avslås enligt den här bestämmelsen. Skadornas art och omfattning tillmäts stor betydelse för bedömningen av om ett förordnande anses lämpligt enligt det här stycket.

Bistandsadvokat kan förordnas vid överträdelse av besöksförbud enligt § 265 strafflagen, men bara om gärningsmannen också har begått en av de lagöverträdelser som är uppräknade i retsplejelovens 741 a §, d v s någon form av våldsbrott.

Slutligen kan bistandsadvokat förordnas i sådana ärenden där den tilltalade har erkänt, i s k tilståelsesager enligt retsplejelovens § 922, även om målsäganden inte ska höras i rätten. Det kan vara av betydelse bl a med hänsyn till att bistandsadvokaten i de här fallen kan göra gällande ersättningskrav för målsägandens räkning.

Anhöriga till personer som avlidit på grund av en brottslig gärning kunde tidigare inte få målsägandebitråde. Efter det att lagändringar trätt i kraft 2005 finns det möjligheter att förordna en bistandsadvokat för efterlevande till målsägande om förhållandena talar för det. Det innebär att det har införts en ny bestämmelse i retsplejelovens § 1020 e, stk. 2, enligt vilken det finns en möjlighet att förordna en advokat för nära anhöriga till målsägande dels om en målsägande avlidit som följd av polisens ingripande och dels när den avlidne var i polisens förvar. Även i andra mål när målsägande avlider innan ärendet är avslutat kan målsägandebitråde förordnas för de efterlevande.

15.1.4 Förordnande av bistandsadvokat

Bistandsadvokat förordnas efter begäran av målsäganden men om en sådan begäran inte gjorts kan polisen enligt § 741 a stk 2, under förundersökningen förordna en advokat för målsäganden. Bestämmelsen är avsedd för sådana fall där målsäganden inte är i stånd att tillvarata sina rättigheter, t ex om målsäganden är minderårig eller psykiskt sjuk.

Polisen har en skyldighet att informera målsäganden om möjligheten att förordna en bistandsadvokat. Det framgår av § 741 b stk 2 andra punkten retsplejeloven, liksom av

Rigsadvokatens cirkulär Vejledning til ofre for forbrydelser og udpegning af en kontaktperson meddelelse nr 2/2001. I lagen anges att informationen om bistandsadvokat ska lämnas vid det första förhöret och upprepas i samband med kompletterande förhör. Det ska också framgå av polisanmälan att målsäganden har fått informationen om bistandsadvokat, liksom numera om målsäganden har avböjt ett erbjudande om att en bistandsadvokat förordnas.

Med anledning av den nya lagstiftningen från 2005 gav Rigsadvokaten ut en ny skrivelse till landets polismästare, Forbedring af voldtæktsofres retsstilling og midlertidig indberetning af afgørelser vedrørende bevisførelse i voldtægtssager om forurettedes tidligere seksuelle adfærd, om de nye reglerna om beskikkelse af bistandsadvokat. I praxis lämnas information till målsägande om bistandsadvokat oftast muntligen. Dansk polis uppger att polisen informerar sexualbrottsoffer om bistandsadvokat som ett erbjudande snarare än som en rättighet. Skriftlig information om bistandsadvokat finns i Justitieministeriets informationsbroschyr riktad till offer för våldtäkt, sexuella övergrepp och incest, Til den, der har varit udsat for voldtægt, incest (blodskam) eller andre seksuelle overgreb.

Polisen ska också enligt lagtexten förmedla målsägandens begäran om bistandsadvokat till rätten. Utredningens samtal med poliser, åklagare och advokater i det danska rättsväsendet ger vid handen att dessa inte anser att det skriftliga underlaget är tillräckligt för domare att besluta om förordnande av bistandsadvokat.

Om en advokat inte har förordnats till det första förhöret med målsäganden och målsäganden önskar biträdas av en bistandsadvokat, kan polisen tillkalla en advokat från en s k prodeolista, en lista med särskilda i lagen angivna advokater som upprättats enligt med § 733 första stk 1 retsplejeloven. Av det nya cirkuläret Forbedring af voldtæktsofres retsstilling og midlertidig indberetning af afgørelser vedrørende bevisførelse i voldtægtssager om forurettedes tidligere seksuelle adfærd, framgår att om en bistandsadvokat inte har förordnats kan polisen hålla förhör för omedelbar bevissäkning utan att bistandsadvokaten närvarar. Om en advokat inte har förordnats när åtal väcks ska målsäganden få en skriftlig underrättelse om det av polisen.

Enligt Straffplejeudvalgets undersökning i betänkandet 1458/2005 förordnas målsägandens advokat i regel mellan anmälan

och första förhöret, alternativt mellan första förhöret och åtals väckande (s. 47).

I Danmark finns ett system med s k beneficierade advokater. En advokat som har tjänstgjort under ett visst antal år kan söka hos Justitieministeriet om att få titel som s k beneficierad advokat. Det är framförallt domstolarna som bedömer om den sökanden kan anses lämplig för att få den titeln. Fördelningen av uppdrag som bistandsadvokat bygger på samma system som gäller vid förordnande av offentliga försvarare. Huvudregeln är att bistandsadvokat ska förordnas i kretsen av beneficierade advokater. Alla advokater har emellertid rätt att ta uppdrag som bistandsadvokat och om målsägande vill kan hon eller han välja en annan advokat, en s k mötesberättigad advokat som bistandsadvokat. Ytterst få advokater har specialiserat sig på att bistå målsägande.

Det danska Advokatrådet har inget särskilt krav på fortbildning för advokater i allmänhet, men advokaterna ska se till att de har kompetens för de uppdrag de påtar sig. Det ges särskilda kurser för bistandsadvokater men det är inget krav att ha genomgått någon särskild utbildning för att ta uppdrag som bistandsadvokat.

15.1.5 Målsägandebiträdets uppgifter

Bistandsadvokatens uppgifter regleras i § 741 c retsplejeloven. Det finns emellertid ingen uttömmande beskrivning av vilka uppgifterna är, vare sig i lag eller i förarbeten. Av förarbetena, FT 1979-80 tilläg A, framgår att domstolen kan fastställa advokatens befogenheter under förhandling genom allmän processledning. Liksom i Sverige har lagstiftaren i förarbetena särskilt anmärkt att bistandsadvokaten inte får agera som en extra åklagare. Av det följer att advokaten inte ska föra talan i ansvars- och skuldfrågan (sp 466–471).

Samma förarbeten beskriver att bistandsadvokatens uppgifter är av såväl juridisk som allmän karaktär, liksom att de uppgifter som är av allmän karaktär är av väsentlig betydelse för målsäganden. De har emellertid inte ansetts kräva en närmare reglering. Lagtexten räknar däremot upp några av de uppgifter som är av juridisk karaktär, t ex att advokaten har rätt att delta vid förhör hos polisen och i rätten.

Under förundersökningsstadiet har advokaten samma uppgifter som det svenska målsägandebiträdet, d v s att ge målsäganden personligt stöd och att hålla målsäganden underättad om

utredningens förlopp och förbereda målsäganden på vad som ska ske i rätten. Därutöver är det bistandsadvokatens uppgift att ge rådgivning om möjligheter till hjälp för målsäganden av psykologisk eller social karaktär.

Förarbetena understryker att bistandsadvokatens betydelse är lika stor under förundersökning som under huvudförhandling. Bistandsadvokatens uppgifter under förhandlingen ska avgöras efter vad som kan anses lämpligt i det enskilda fallet. Vissa anvisningar har getts, bl a om bistandsadvokatens möjligheter att på olika sätt skydda målsägandens identitet och att förbereda ett eventuellt ersättningsyrkande.

En viktig uppgift för bistandsadvokaten är att på olika sätt försäkra sig om att målsägandens identitet är skyddad, t ex genom att begära stängda dörrar och genom att begära att den tilltalade ska lämna rättssalen under målsägandens vittnesmål. Bistandsadvokaten kan begära namn- eller referatförbud enligt § 31 retsplejeloven, vilket innebär att målsägandens namn, adress och yrke inte ska offentliggöras om det kan leda till att målsäganden utsätts för kränkning. Bistandsadvokaten kan framställa begäran om ett s k § 841-möte, d v s ett särskilt möte angående referatförbud. Efter retsplejelovens § 841 kan rätten efter anmodan från åklagarmyndigheten, försvararen eller ett vittne före förhandlingen besluta om stängda dörrar, referatförbud, namnförbud att den tilltalade ska lämna rättssalen när ett vittne hörs, eller att ett vittnes adress namn, eller yrke inte ska uppges för den tilltalade.

Advokatens rätt till närvaro under huvudförhandling inskränker sig till förhör med målsäganden. I övrigt ska bistandsadvokatens närvaro bestämmas i det enskilda fallet.

En bistandsadvokat kan enligt § 741 c stycke 1 retsplejeloven kräva att bli informerad om tidpunkten för förhör och förhandling. Om möjligt ska tidpunkten för s k rättsmöten också bestämmas i samråd med bistandsadvokaten. Vidare har bistandsadvokaten enligt § 741 c stycke 2 rätt att få tillgång till polisanmälan och sådana dokument som rör målsägandens medicinska tillstånd.

Redan när den svenska lagen om målsägandebiträde kom till visade erfarenheterna i Danmark att advokaterna önskade mer preciserade regler om sina befogenheter. Två danska utredningar har haft uppdrag att överväga om bistandsadvokaten borde få utvidgade möjligheter att agera i ansvars- och påföljdsfrågan, men utredningarna har inte ansett att det har funnits tillräckligt starka skäl för det. Bistandsadvokatens ställning och rätt att närvara vid förhör och att föra talan i skuldfrågan behandlades i betänkandet

om våldtäktsoffer, Betänkning om den forurettedes stilling i voldtäkts- och voldsager från 1987. Det övervägdes om bistandsadvokaten borde få möjlighet att delta vid förhör med den misstänkte och med vittnen. Utredningens majoritet motsatte sig ett sådant förslag eftersom den menade att bistandsadvokaten inte lydde under någon objektivitetsplikt och att advokatens närvaro skulle kunna äventyra den tilltalades rättsäkerhet. Det ansågs inte att hänsyn till målsäganden rättfärdigade en sådan begränsning av den misstänktes rättsäkerhet. Istället menade utredningen att frågor som uppkom under förhör med misstänkt och vittnen kunde förmedlas till bistandsadvokaten genom åklagaren. Några ändringar i bistandsadvokatens ställning kom således inte till stånd genom lagändringarna 1988 (ss. 54–59).

Strafferetsplejeutvalget övervägde i betänkandet 1458/2005 om det borde införas ett särskilt krav på utbildning för bistandsadvokater, men det ledde fram till att utredningen inte föreslog något sådant krav för bistandsadvokater (ss. 53–54).

Enligt en artikel med rubriken Bør retskrav på beskikkelse af bistandsadvokat utvides til at omfatte voldsofre m fl? av Jan Fredrik Hansen har det funnits synpunkter på det rådande systemet som gått ut på att inte alla advokater är medvetna om karaktären på uppdraget som bistandsadvokat (s. 2). Att döma av remissvaren på betänkandet nr 1458/2005 önskade emellertid de flesta av dem som besvarade utredningens enkät inte några utvidgningar av advokatens befogenheter (s. 48).

Bistandsadvokaten ersätts av offentliga medel. Någon ersättning för arbete som utförs efter det att dom har fallit utgår inte. I avhandlingen *Victims of crime in 22 criminal justice systems*, som behandlar implementeringen av Europarådets rekommendation om brottsoffrets ställning i det straffprocessuella förfarandet, hävdas det att många bistandsadvokater begränsar sitt arbete till ersättningskravet därför att de vägras ersättning för inställelse i rätten för att stödja offret (s. 220).

15.1.6 Annat stöd för brottsoffer

Målsägande med ersättningskrav i rättsprocessen har vid alla slags brott en möjlighet att få bistånd av en advokat. Förutsättningarna för att den här typen av hjälp ska ges är att sökanden uppfyller förutsättningarna för en fri process och att ett förordnande av advokat kan anses lämpligt med hänsyn till ersättningskravets art

och omfång. Den sökande ska själv, utan att behöva lida väsentlig nöd kunna betala omkostnader som är förbundna med ärendet. Rätten kan således enligt retsplejelovens § 995 a, stk. 1, förordna en advokat för målsäganden när det anses nödvändigt och målsäganden uppfyller kraven i § 330, stk. 1, nr. 2 om fri process. En advokat som förordnats enligt den här bestämmelsen är inte skyldig att bistå målsäganden med annat än ersättningskravet.

I Danmark kan offer för grova brott få hjälp under utredningen av en kontaktperson om ärendet är sådant att det kan anses vara av betydelse för personen i fråga att en kontaktperson utses. Formuleringen anses innebära att kontaktpersoner kan utses för offer som utsatts för sexualbrott, vålds- och hotbrott samt narkotikabrott. Som kontaktperson utses en person från polis- eller åklagarväsendet. Kontaktpersonens roll är att förmedla information om beslut som fattas under utredningen, att fungera som en sorts kontaktlänk och att undvika att missförstånd mellan målsäganden och åklagarmyndigheten uppstår i utredningen. Bestämmelserna om kontaktperson finns i Rigsadvokatens Meddelelse nr 2 /2001 om vejledning til ofre for forbrydelser og udpegning af en kontaktperson for vidner (ss. 8–10).

Sedan några år tillbaka finns också s k Offerrådgivning som bedrivs på frivillig basis och vars syfte är att ge brottsoffer känslomässigt stöd och att hjälpa dem att gå vidare i livet efter brottet. Personer från offerrådgivningen bistår brottsoffret som stöd i rätten men utan att ha några juridiska befogenheter. Offerrådgivningen är inte begränsad till offer för någon särskild typ av brottslighet. Polisen ska informera om offerrådgivningens existens och hjälpa brottsoffer med att skapa kontakt mellan dem och offerrådgivningen. Målsäganden kan också ha med sig en s k ”bisidder” i rätten, d v s en anhörig eller en god vän som ger målsäganden ett personligt stöd.

15.1.7 Strafferetsplejeutvalget

Under 2002 publicerades rapporten Kontradiksjon og verdighet, om offrets rättsliga ställning i de nordiska länderna, som skrivits av Anne Robberstad på initiativ av det norska justitiedepartementet. Mot bakgrund av innehållet i rapporten gav det danska Justitieministeriet under 2004 det s k Strafferetsplejeudvalget uppgiften att göra en genomgång av offrets processuella ställning i brottmål och överväga behov av ändringar, särskilt med avsikt på

offrets möjligheter att följa rättsprocessen. Strafferetsplejeudvalget har sedan 1960-talet i en rad betänkanden behandlat rättsprocessens tidiga skede.

Senare under 2004 fick Strafferetsplejeudvalget också mandat att behandla våldtäktsoffers rättsliga ställning före och efter ett brottmål. Eftersom man önskade ett snabbt ställningstagande i den frågan startade Strafferetsplejeudvalget med den senare uppgiften. Uppdraget grundade sig på ett beslut i Folketinget från 2004, Folketingsbeslutning om förbättring af voldtægtsfres retsstilling for og under retssagen, som uppmanade Justitieministeriet att ta upp frågan om målsägandens möjligheter att få tillgång till en bistandsadvokat i våldtäktsärenden och andra grova sexualbrott. Folketinget menade bl a i sitt beslut att offer för våldtäkt skulle få en obetingad och oundgänglig rätt till bistandsadvokat utan begäran från offret. Målsäganden skulle ges möjlighet att rådgöra med bistandsadvokat före polisförhöret och advokaten skulle vara närvarande under polisförhöret. En av målsättningsarna med utredningen var således att bistandsadvokaten skulle kunna medverka tidigare i rättsprocessen.

Bakgrunden till Folketingets förslag var att många sexualbrottsoffer stod utan den hjälp från bistandsadvokat som de egentligen skulle behöva. I beslutet hänvisade Folketinget till en undersökning där det framkommit att bara hälften av de kvinnor som erbjudits bistandsadvokat begärde att en sådan advokat skulle förordnas för dem. Folketinget framhöll att detta inte uttryckte något om kvinnornas egentliga önskemål, då motiven för att kvinnorna inte ville ha en bistandsadvokat inte hade redovisats i rapporten. Folketinget hänvisade också till att en person som befinner sig i kris inte alltid kan överblicka vad ett erbjudande om hjälp från advokat egentligen innebär (Betänkning nr 1458/2005 s. 54).

I april 2005 presenterade Strafferetsplejeudvalget Betänkning om förbättring af voldtægtsfres retsstilling, betänkning nr. 1458/2005. Utredningens förslag behandlades i Lov om ændring av retsplejeloven, Forbedring af voldtægtsfres retsstilling m. v. og beskikkelse af bistandsadvokat for pårørende til afdøde i straffesager mod politipersonale och i lovforslag nr L 160. Förslaget godtog av Folketinget med några mindre ändringar och trädde i kraft 1 juli 2005.

Med hjälp av en enkät ställde Strafferetsplejeudvalget frågor till myndigheter och organisationer angående tillämpningen av lagstiftningen. De 38 svar som redovisas i betänkning nr 1458,

visar att aktörerna i rättsväsendet i stort sett var nöjda med tillämpningen medan institutioner utanför rättsväsendet, d v s Joansystrenerne och Rigshospitalets våldtäktscenter, hade synpunkter på informationen om och förordnande av bistandsadvokat (s. 47).

Av svaren på Strafferetsplejeudvalgets frågeformulär framgick det att informationsskyldigheten generellt ansågs fungera väl. Utredningen fick emellertid synpunkter om att många målsägande egentligen inte förstod vad det innebar att en bistandsadvokat förordnades (s. 47). Strafferetsplejeutvalget betonade att målsägande så snabbt som möjligt måste få information om ordningen med bistandsadvokat och övervägde att införa en bestämmelse med innebörden att målsägande skulle få en skriftlig vägledning i samband med polisanmälan. Utredningen stannade emellertid för en administrativ lösning i det hänseendet (s. 82).

Den mest betydande reformen som föreslogs i betänkandet är att bistandsadvokat ska förordnas vid vissa brott om inte målsägande direkt undanber sig det. Målsäganden får med den nya lagen också möjlighet till ett samtal med en bistandsadvokat redan före det första förhöret, såvida inte hon eller han direkt avböjer det. De brott som omfattas av de nya reglerna är grova sexualbrott d v s samma brott där det tidigare fanns ett krav på bistandsadvokat enligt retsplejelovens § 741 a, stk.1. Det är också samma brott vid vilka retsplejelovens bestämmelser om förhandling inför stängda dörrar gäller.

Utredningen menade inledningsvis att målsägande i och för sig inte borde påtvingas någon bistandsadvokat men att det i ärenden gällande våldtäkt fanns anledning att säkerställa att en bistandsadvokat verkligen förordnades. Utredningens egna undersökningar visade att de allra flesta målsägande i våldtäktsärenden, som hade informerats om reglerna om bistandsadvokat önskade biträdas av en bistandsadvokat. I de flesta sådana mål medverkade också en bistandsadvokat. Problemet med förordnande gällde således sådana ärenden som inte gick till domstol och att när förordnande kom till stånd var det ofta var först efter det att förhör med målsäganden ägt rum. Personer som utsatts för den här typen av brott borde inte enligt utredningens mening gå miste om möjligheten att företrädas av bistandsadvokat på grund av osäkerhet eller missförstånd. Därför borde enligt Strafferetsplejeudvalget utgångspunkten vara att bistandsadvokat ska förordnas i våldtäkts- och våldtäktsliknande ärenden och att förordnande i de fallen skulle vara obligatoriska. Mot bakgrund av det föreslog utredningen en ny bestämmelse med innebörden att bistandsadvokat skulle förordnas

i våldtäktsärenden om inte målsägande uttryckligen undanbett sig det. Bestämmelsen gäller bl a våldtäkt, incest, sexuellt tvång och annat könsligt umgänge (ss. 57–59).

En av Strafferettsplejeudvalget uppgifter var att överväga om målsägande skulle ges möjlighet att få juridiskt bistånd av bistandsadvokat innan en polisanmälan gjorts. Utredningen föreslog emellertid inte en sådan lagändring eftersom utredningen inte ansåg att det var advokatens uppgift att ta ställning till vilket brott som skett. Inte heller fann Straffrettsplejeudvalget det realistiskt att som en generell regel föreslå att bistandsadvokaten skulle medverka innan en polisanmälan gjorts. Däremot föreslog Straffrettsplejeudvalget att målsäganden skulle ges möjlighet till ett samtal med bistandsadvokat om inte målsäganden uttryckte att hon eller han inte önskade det. Bestämmelsen som infördes i § 741 a stk 2 2 pkt fick således samma utformning som den som gäller förordnande av bistandsadvokat i våldtäktsmål. Straffrettsplejeudvalget menade emellertid att ställningstaganden som inte kunde uppskjutas och nödvändiga åtgärder i förundersökningen måste kunna tas utan bistandsadvokatens närvaro. Sådana fall i vilka polisanmälan gjordes en tid efter brottet skulle inte enligt utredningen, orsaka problem men om en anmälan däremot gjorts kort tid efter en våldtäkt måste förhör kunna hållas inom ett dygn. I de fallen skulle förhör inte kunna skjutas upp med motiveringen att bistandsadvokat inte kunde närvara. Vissa överväganden gjordes om huruvida den inledande kontakten mellan bistandsadvokaten och målsäganden borde ske per telefon. Utredningen menade att ett personligt sammanträffande emellertid var att föredra men att en telefonkontakt kunde erbjudas målsägande som önskade det (ss. 59–62).

I syfte att underlätta för målsäganden föreslog Straffrettsplejeudvalget också att frågor som rör den tilltalades frånvaro vid huvudförhandling, skulle avgöras före en huvudförhandling. Därför ansåg Straffrettsplejeudvalget att åklagaren, senast i samband med att bevisförteckning levereras till rätten, ska underrätta försvararen och rätten om önskemål att den tilltalade ska lämna rättssalen (ss. 73–78).

Straffrettsplejeudvalget hade uppgiften att ta ställning till bistandsadvokatens processuella ställning och till bistandsadvokatens möjlighet att hålla inledande förhör med målsäganden och det skulle eventuellt föreslå att bistandsadvokaten skulle få komma med ny bevisföring. Inledningsvis slog utredningen fast principen att åklagaren för talan i brottmål. Därför menade

utredningen att frågan reste principiella spörsmål eftersom bistandsadvokaten, om denne skulle hålla förhör med målsäganden skulle bli indragen på ett område som hörde till åklagarmyndigheten. Med motiveringen att bistandsadvokaten inte fick agera som en extra åklagare fann utredningen att bistandsadvokaten inte borde föra talan i skuldfrågor eller föra fram ny bevisning (ss. 69–72). Som en allmän kommentar till sina överväganden skriver Strafferetsplejeudvalget i Betænkning nr 1458 att ”välgrundade strävanden att tillförsäkra målsäganden en bättre rättslig ställning inte får kompromettera grundläggande principer i straffprocessen” (s. 64).

Förutom ett önskemål om bättre aktinsikt tydde inte utredningens enkätsvar på att det fanns några särskilda önskemål om en utvidgning av advokatens rättigheter eller befogenheter. Utredningen föreslog också att bistandsadvokatens tillgång till dokument under förundersökningen skulle utvidgas liksom att bistandsadvokaten skulle ha rätt att protestera mot bevisföring i strid med retsplejeloven rörande målsägandens tidigare sexuella uppträdande (ss. 67 och s. 78). I remissbehandlingen av betänkandet 1458/2005 framhöll Advokatrådet att bistandsadvokaten borde få ett obetingat krav på aktinsikt eftersom advokaterna var vana att hantera sådana situationer där de anmodades att inte vidarebefordra upplysningar till klienten (s. 48).

Strafferetsplejeudvalget övervägde i betänkandet 1458/2005 om det borde införas ett särskilt krav på utbildning för bistandsadvokater, särskilt med avseende på de psykologiska uppgifter som uppdraget omfattar. Övervägandena ledde emellertid fram till att utredningen inte föreslog något sådant krav för bistandsadvokater, först och främst med tanke på att det skulle medföra praktiska problem. I andra hand anförde Strafferetsplejeudvalget att många advokater som arbetar som bistandsadvokater, i synnerhet de som är beneficierade, redan har erfarenhet av att hjälpa människor som befinner sig i pressande situationer. Utredningen menade också att det inte är en uppgift för advokater att ombesörja psykologiskt bistånd utan bara att se till att målsäganden får sådant stöd (ss. 53–54).

Lagförslaget antogs av Folketinget den 14 juni 2005 och trädde i kraft den 1 juli 2005 genom Lov nr 558 af 24 juni 2005 om ændring af retsplejloven Forbedring af voldtægtsfres retsstilling m. v. og beskikkelse af bistandsadvokat for pårørende til afdøde i straffesager mod politipersonale.

15.2 NORGE

15.2.1 Inledning

Begreppet målsäganden har inte definierats i lagstiftningen men enligt avhandlingen *Mellom tvekamp og inkvisisjon* har definitionen av målsäganden eller "fornærmet" i norsk lagstiftning utvecklats i Högsta Domstolens praxis och i juridisk teori, där man utgått från att den som har ett rättskrav och att den som har lidit skada anses som målsägande. Framförallt har intresses teorin, d v s teorin om vem som är skyddsobjektet för ett straffbud, varit central vid bestämmandet om vem som är målsäganden (ss. 193–196).

Målsäganden har en rättslig ställning i Norge som enligt rapporten *Kontradiksjon og verdighet*, är någonstans mitt emellan den ställning som målsäganden har i den svenska och den danska rättsprocessen. Som huvudregel har målsäganden i Norge inte partsställning (ss. 61–62) Målsäganden har vittnesplikt och vittnar i domstol under ed. Även om rätten till bistandsadvokat är oberoende av målsägandens ställning som part är det viktigt att klargöra huruvida målsäganden är part eller inte eftersom bistandsadvokatens behörighet är knuten till målsägandens rättigheter.

Bestämmelser om målsäganden liksom om bistandsadvokat finns i straffprocesslagen, lov av 22.05.1981 nr 25 om rettergangmåten i straffesaker.

Målsäganden kan få ställning som part genom att föra enskild talan och genom att biträda talan. Målsäganden som för talan om ersättning har rätt att delta vid huvudförhandlingen, att föra bevis och hålla slutplädering samt att bli informerad om att förundersökningen nedlagts eller att åtal väckts. När målsäganden för talan om ersättning är partsrättigheterna begränsade till sådana frågor som gäller ersättningskravet. Det anges i *Kontradiktjon og verdighet* att det inte har ansetts ha större betydelse i praktiken eftersom många frågor i skuldfrågan får betydelse för ersättningskravet (s. 65).

Det har rått delade meningar om målsägandens rättsliga ställning i Norge och frågan har varit aktuell i lagstiftningssammanhang ett flertal gånger under de senaste decennierna. Ett sätt att stärka målsägandens ställning var reglerna om bistandsadvokat som infördes 1981. Det s k Offerutvalget som tillsattes 1988 fick mandat att stärka målsägandens processuella ställning. Utredningen

föreslog i sitt betänkande Sterkere vern og økt støtte for kriminalitetsofre (NOU 1992:16), att målsäganden skulle ges insyn i förundersökningen. Offerutvalget ville utveckla brottsoffrets rätt till information om rättsprocessen och föreslog att målsäganden skulle få avge en sk offererkläring. Utredningen föreslog att justitiedepartementet skulle utarbeta skriftlig information till brottsoffer. Dessutom ville utredningen utvidga möjligheterna att låta målsäganden avge vittnesmål utan att den tilltalade var närvarande. Några av Offerutvalgets förslag gällde också förändringar i lagstiftningen om bistandsadvokat (ss. 34–35 och ss. 36–38).

Ett skäl till att frågan om målsägandens rättsliga ställning blivit aktuell i Norge under senare år är EU:s rambeslut om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden. Doktor Anne Robberstad som disputerade på en avhandling om målsägandens ställning i rättsprocessen, Mellom tvekamp og inkvisisjon, fick av det norska justitiedepartementet uppdraget att skriva en översikt av rättsläget gällande målsägandens ställning i de nordiska länderna. Rapporten med titeln Kontradiksjon og verdighet, som publicerades 2002 kom att utgöra underlag för utredningar i både Norge och Danmark. Robberstad anger i sin bok Bistandsadvokaten att titeln Kontradiksjon og verdighet syftar på de skäl som hon ansett vara tyngst vägande för att målsäganden ska ges partsrättigheter fullt ut (s. 293). Enligt Robberstad i Kontradiksjon og verdighet är reglerna om målsägandens partsställning i Norge omtvistade och oklara (s. 67). Den åsikten framförs också i en artikel med titeln Fornærmedes partsstilling og bistandsadvokatens rolle, skriven av Anne Bohinen, en advokat som regelmässigt tar uppdrag som bistandsadvokat (s. 220). Robberstad förordade i Kontradiksjon og verdighet en grundläggande förändring av målsägandens ställning i brottmålsprocessen, vilket bl a skulle innebära att målsäganden fick partsställning. Hon gav flera argument för det, bl a hänsyn till målsägandens legitima intressen och de internationella förpliktelserna (ss. 68–74). Robberstads inställning är att brottet inte bör styra om målsäganden får rättslig ställning som part eller inte utan att målsäganden bör ges en möjlighet att få ställning som part och detta skulle vara frivilligt. Robberstad ger i rapporten flera förslag på förändringar i lagstiftningen, bl a om målsägandens närvaro vid förhandlingar, insyn i dokumentation och rätt att kallas till förhandlingar (ss. 91–108).

Bistandsadvokaten infördes i norsk rätt för att stärka målsägandens ställning, men Anne Robberstad har i sin avhandling

Mellom tvekamp og inkvisisjon anført att ordningen med bistandsadvokat inte gett målsäganden några processuella rättigheter. Däremot anser hon att bistandsadvokaten kan utnyttja målsägandens handlingsmöjligheter på ett mer effektivt sätt än målsäganden själv (ss. 307–308).

15.2.2 Bakgrund

Enligt norsk lagstiftning kan målsäganden få advokathjälp på det offentliga bekostnad eller ”rett till advokat for den fornærmede”. Bestämmelserna finns i kapitel 9 i straffprocesslagen och infördes genom lov 12 juni 1981 nr 66.

Det finns ingen officiell uppdelning av privata och offentliga bistandsadvokater men målsäganden har en rätt att låta sig företrädas av ett ombud även om det inte betalas av staten. Bistandsadvokat är det ord som oftast används men lagstiftningen talar om ”fornærmedes advokat”. Bestämmelserna om bistandsadvokat togs in som ett eget kapitel i den dåvarande straffprocesslagen, sedermera i den nya straffprocesslagen som trädde i kraft 1985. Ordet bistandsadvokat har kommit att användas i en vidare mening för advokater som bistår enskilda i olika sammanhang men bör enligt Robberstad i Bistandsadvokaten, reserveras för advokater som förordnas enligt kapitel 9 a i straffprocesslagen (s. 35).

Det var en juridisk rådgivningsverksamhet för kvinnor som tog initiativ till ordningen med bistandsadvokat i Norge. De ställde krav på att våldtagna kvinnor skulle ha någon med sig på förhör för att skydda dem från osakliga frågor. Förslaget bottnade i en kritik mot polisens uppträdande mot offren i sexualbrottsmål. Regeringen hoppades att en effekt av lagstiftningen skulle bli att fler brottsoffer skulle anmäla våldtäkt.

Bestämmelserna om bistandsadvokat kom till bara ett år efter det att den danska lagen om juridiskt bistånd till målsäganden trätt i kraft. Robberstad visar i boken Bistandsadvokaten att den norska lagen om rättsligt bistånd åt målsägande i stora delar hade den danska lagstiftningen som förebild (s. 20). Ungefär samma argumentation förekommer i förarbetena till lagstiftningen i både Danmark och Norge. Ett motiv för lagstiftningen i Norge var att målsäganden skulle skonas från de påfrestningar som en rättsprocess kunde medföra. På samma grunder som i Danmark begränsades lagen inledningsvis till bestämmelser om våldtäkt och

våldtäktsliknande förhållande, d v s till §§ 192–194 i strafflagen. Lagen omfattar nu de flesta sexualbrott och under vissa omständigheter även andra brott.

Lagstiftningen om bistandsadvokat har ändrats ett antal gånger. Vid den första utvidgningen kom lagen att omfatta bestämmelserna om sexuellt umgänge med barn i §§ 195–196 strafflagen. Den mest betydande ändringen av den norska lagstiftningen genomfördes 1994. Då utökades möjligheterna att få bistandsadvokat för sexuella övergrepp mot barn och för övriga sexualbrott eller för alla brott som orsakat väsentlig skada på hälsa och välfärd (NOU 2006:10 s. 188). Det skedde genom ikraftträdandet av lov av 1 juli 1994 nr. 50. Ändringen har ansetts principiellt viktig men enligt ordalydelsen är den i första hand inriktad på mycket allvarlig brottslighet. Ändringen gjorde att kvinnor som utsatts för våld i nära relationer gavs en möjlighet att få bistandsadvokat. Ett stort antal fall uteslöts ändå från lagens tillämpningsområde, eftersom lagen formulerades så att brottet skulle ha förorsakat betydlig skada. Genom lov 11 augusti 2000 nr 76 ändrades lagen och ytterligare några sexualbrott kom att omfattas av lagens tillämpningsområde.

År 2003 blev rätten till bistandsadvokat utvidgad genom lov 10 januari 2003 nr 2 till att gälla mål om överträdelse av besöksförbud i enlighet med straffprocesslagens § 222 a jfr strafflagens § 342 första ledet bokstav c. Samtidig infördes en rätt för målsäganden att biträdas av bistandsadvokat när ett ärende om besöksförbud i eget hem behandlades i rätten. Det innebar att den som besöksförbudet var avsett att skyddas kunde biträdas av en bistandsadvokat.

Under 2004 blev rätten till bistandsadvokat utvidgad till att gälla vissa grupper av efterlevande och till ärenden om tvångsäktenskap. Det skedde genom att lov 2 juli 2004 nr. 61 och lov nr 62 trädde i kraft.

Den allra senaste lagändringen kom till stånd 2005 och gällde s k kontaktförbud, vilket är en straffrättslig sanktion i strafflagen § 33 tredje ledet, som betyder att en person som är dömd för ett brott kan förbjudas att uppehålla sig i sitt hem. Det skiljer sig från besöksförbudet som är en förebyggande åtgärd. En bistandsadvokat kan förordnas vid meddelande av kontaktförbud enligt § 33 tredje ledet strafflagen men även vid överträdelse av kontaktförbud (ss. 186–187).

En utredning om mäns våld mot kvinnor i nära relationer, Kvinnevoldsutvalget, föreslog i betänkandet Retten til et liv uten vold (NOU 2003:31), flera förändringar i lagstiftningen om

bistandsadvokat, bl a att lagstiftningen skulle omfatta ärenden gällande våld mot kvinnor (s. 14 och ss. 157–158). Utredningen önskade även att polisen skulle utarbeta informationsmaterial och utveckla sina rutiner för information om bistandsadvokat (s. 149). Vidare föreslog utredningen att målsägande skulle ges rätt att delta i alla förhandlingar, rätt att få insyn i handlingar på samma sätt som den misstänkte och att få reda på innehållet i förundersökningsprotokollet (ss. 158–159). Slutligen menade utredningen att barn som sett sina mödrar utsättas för våld skulle ges rätt till en egen advokat (s. 174).

15.2.3 Lagens tillämpningsområde

Gränsdragningen mellan privata och offentliga intressen har haft betydelse för vilka målsägande som kan biträdas av bistandsadvokat i Norge. Endast sådana straffrättsliga bestämmelser som skyddar privata intressen ger rätt till bistandsadvokat. Bestämmelserna om sexualbrott mot barn ansågs tidigare skydda offentliga intressen. Robberstad visar i boken *Bistandsadvokaten* att lagen behövde ändras för att bistandsadvokat skulle kunna förordnas för incestoffer (s. 42).

De norska reglerna om advokat till målsäganden ges enligt två olika modeller. Betänkandet *Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter* (NOU 2006:10) visar att rätten till bistandsadvokat gäller för målsägande i dess snävare betydelse, d v s inte för skadelidande i en vidare mening (s. 31). Vid en rad sexualbrott är det en absolut rättighet för målsäganden att en bistandsadvokat förordnas. Det betyder att rätten ska förordna advokat på målsägandens begäran, oavsett skälen till det. Vid övriga sexualbrott, sexuell handling med någon som inte samtyckt eller med barn under 16 år och sexuellt ofredande (sexuell atferd) §§ 200–201 strafflagen, kan bistandsadvokat också förordnas men enligt andra regler. Det påpekas i betänkandet att strafflagens bestämmelser om sexualbrott är delvis överlappande vilket gör att om en straffbestämmelse inte utgör en förutsättning för att förordna en bistandsadvokat kan en annan bestämmelse göra det (s. 51).

När målsäganden utsatts för en rad andra brott, d v s de brott som nämns i § 107 första ledet andra punkten straffprocesslagen, förordnas bistandsadvokat efter en behovsprövning. Att en advokat förordnas i de här situationerna är ingen rätt för målsäganden. I de

här fallen är möjligheten att få bistandsadvokat inte beroende på vilken typ av lagöverträdelse det rör sig om utan på vilka följder som offret orsakats. Det typiska användningsområdet är dock våldsbrott. Behovet av advokat avgörs efter en konkret värdering av offrets situation. Huvudregeln i förarbetena är att målsäganden har behov av advokat när brottet lett till en betydande skada eller om man kan förutse att målsäganden kommer att få betydande skada till följd av den brottsliga handlingen. Betydande skada är ett rättsligt begrepp som återkommer på många ställen i lagstiftningen. Offret har i många av de här fallen komplicerade ersättningskrav men ersättningskravet är inte en förutsättning för att få bistandsadvokat. Bedömningen är skönsmässig och restriktiv. Uttrycket betydlig skada ska enligt förarbetena (Ot prp. nr 33 1993-94) förstås på samma sätt som i § 9 strafflagen, d v s det ska röra sig om en skada som gör att någon mister eller får väsentligt nedsatt syn, förlorar hörsel, tal- eller fortplantningsförmåga, blir vanför, arbetsoduglig, får en utseendemässig skada, blir livsfarligt eller långvarigt sjuk eller orsakas allvarlig psykisk skada (ss. 51-52). Kvinnor som utsatts för våld i en nära relation har inte rätt till en bistandsadvokat.

I Norge kan besöksförbud utfärdas av åklagarmyndigheten i enlighet med § 222 a andra ledet andra punkten straffprocesslagen, om det finns grund att tro att en person kommer att begå en straffbar handling mot en annan person, förfölja någon eller kränka någons frid. Den som har behov av skydd då ett besöksförbud om intrång i eget hem ska prövas av rätten har en rätt till bistandsadvokat. Rätten gäller såväl när åklagarmyndigheten för frågan om besöksförbud inför rätta som när den som önskar ett besöksförbud fått ett avslag på en begäran om besöksförbud av åklagarmyndigheten. Rätten gäller enbart besöksförbud i eget hem och inte andra former av besöksförbud.

Bistandsadvokat kan också enligt § 107 a andra ledet tredje punkten straffprocesslagen, förordnas för personer som inte är i stånd att själva ta till vara sin rätt. Enligt bestämmelsen kan rätten vid särskilda tillfällen när målsäganden har avlidit eller av andra skäl inte är i stånd att begära en bistandsadvokat utse en advokat för att ta till vara de intressen som målsäganden och målsägandens närmaste har. Reglerna ska tillämpas restriktivt. På senare år har det emellertid blivit vanligare att anhöriga till dem som mördats får bistandsadvokat.

En rätt till bistandsadvokat finns också vid brottet tvångs- äktenskap, strafflagens § 222 andra ledet.

15.2.4 Bistandsadvokatens uppgifter

Bistandsadvokatens uppgifter liknar de uppgifter som målsägandebiträdet i Sverige och bistandsadvokaten i Danmark har. Liksom de danska och svenska förarbetena framhåller de norska förarbetena (Op.prp. nr 63 1980-81), att bistandsadvokaten inte får uppträda som extra åklagare (s. 9).

Lagstiftaren har i bestämmelsen § 107 c, första ledet straffprocesslagen, delat upp bistandsadvokatens uppgifter i sådana uppgifter som har renodlat juridisk karaktär och uppgifter som inte har juridisk karaktär. Indelningen har emellertid inga särskilda konsekvenser. Rent allmänt ska advokaten enligt straffprocesslagen § 107 c första ledet, verka för målsägandens intressen under förundersökning och huvudförhandling och ge ”den hjälp och det stöd som är naturligt och rimligt i samband med brottmålet.” Lagen ger ingen ledning i frågan om vilka målsägandens intressen är. Den förutsätter att bistandsadvokaten agerar efter målsägandens behov i det enskilda fallet. Förarbetena betonar uppdragets professionella karaktär och den omständigheten att advokatens egen värdering av vad som är målsägandens intressen är väsentlig i sammanhanget. Robberstad har i Bistandsadvokaten framhållit att uppdraget bör ses utifrån advokatrollen och brottsoffrets primära behov (s. 123). Att bistandsadvokatens uppgifter går utöver de rent juridiska påtalas i offentlig information om bistandsadvokat. I betänkandet Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter (NOU 2006:10) påpekas det att det har rått osäkerhet om lagen är uttömmande vad gäller bistandsadvokatens uppgifter i 107 c andra fjärde ledet straffprocesslagen (ss.179–180).

Uppgifter av icke juridisk natur som tas upp i förarbetena (Op.prp.nr 63 1980-81) är att bistandsadvokaten ska samtala med målsäganden och målsägandens anhöriga och förmedla kontakt med institutioner som kan ge hjälp och stöd till målsäganden såsom till exempel sjukvård och socialtjänst. Vanligt förekommande uppgifter för en bistandsadvokat i Norge är också att tillhandahålla information, förmedla kontakter samt förbereda och utföra talan i ersättningsfrågan. Förarbetena nämner även att bistandsadvokaten kan ta initiativ till utredningsåtgärder men det är inte lagreglerat (s. 20).

Bistandsadvokatens roll i det inledande skedet av rättsprocessen är viktig i Norge. Skälen till det är att advokatens uppgift att föra skadeståndstalan inte varit självklar på samma sätt som i Sverige,

men också att advokater i Norge kan bistå målsäganden redan innan en polisanmälan görs.

Målsäganden har också till skillnad från i Sverige rätt till viss dokumentinsyn innan åtalet väckts, såvida det inte kan vara till skada för förundersökningen. Därför tillmäts bistandsadvokatens uppgift med att informera både målsäganden och åklagaren stor betydelse (s. 55). I Norge har polisen och bistandsadvokaten ett nära samarbete eftersom bistandsadvokaten oftast kommer in i ett tidigt skede av rättsprocessen.

Under förundersökningen kan bistandsadvokaten bistå målsägande med att hålla målsäganden underrättad om sakens gång, förbereda målsäganden för huvudförhandling, gå igenom handlingar, etablera kontakter med myndigheter och organisationer, och bistå målsäganden med förberedande av ersättningskrav, genom att skaffa målsäganden insyn i förundersökningen samt överhuvudtaget genom att bevaka tempo och kvalitén på utredningen (s. 181). Bistandsadvokaten ska enligt § 107 c andra stycket straffprocesslagen kallas till förhör.

Om målsäganden är part och för talan har bistandsadvokaten rätt att hålla inledningsanförande, ställa frågor till den tilltalade och till vittnen och att hålla slutanförande. Hon eller han har också rätt att uttala sig i sådana processuella frågor som angår målsäganden. Bistandsadvokatens uppgift upphör inte efter det att dom fallit utan i bistandsadvokatens uppgifter ingår enligt praxis att ansöka om skvoldsoffererstatning, dvs statlig ersättning till brottsoffer (s. 187). Robberstad anför i Bistandsadvokaten att det också är bistandsadvokatens uppgift att förklara domen (s. 85).

15.2.5 Förordnande av bistandsadvokat

Polisen ska samband med att polisanmälan görs enligt § 107 a straffprocesslagen informera målsäganden om möjligheten att bistandsadvokat kan förordnas, om att målsäganden har rätt att vänta med att avge sitt vittnesmål till det att bistandsadvokaten är närvarande och hur bistandsadvokaten ersätts. Lagen anger också att informationen ska dokumenteras i anmälan. Polisen har emellertid inte genom sitt datasystem möjlighet att kontrollera att sådan information getts.

Bistandsadvokat förordnas på begäran av rätten enligt § 107 b straffprocesslagen. En framställan om förordnande av advokat ska inges omedelbart efter det att ett önskemål framställts av

målsäganden. Oftast inges framställan av advokaten själv men det kan även göras av målsäganden eller polisen.

Huvudregeln enligt § 107 b 1 led 2–4 är att målsäganden ska ges rätt att välja en advokat som hon eller han har förtroende för. Det finns emellertid undantag från den bestämmelsen, om det skulle medföra en försening eller förhållandena annars gör det olämpligt men Robberstad anger i Bistandsadvokaten att den bestämmelsen inte bör gälla längre än till det mer akuta förundersökningsstadiet (s. 48). Den norska advokatföreningen ger ut en lista på advokater som arbetar som bistandsadvokater. Den som tar uppdrag som bistandsadvokat ska ha en egen advokatlicens eller auktorisation som advokatfullmäktig.

Polisen ger inte brottsoffer råd om vem som kan önskas som bistandsadvokat. Det är emellertid relativt sällsynt att polisen behöver bistå målsäganden med val av advokat eftersom offret ofta kommer till polisen från en ideell organisation, ett kriscentrum eller i sällskap med en person från en sådan institution där man ger målsägande råd om bistandsadvokat.

Målsäganden har under förundersökningen rätt att vänta med att yttra sig tills bistandsadvokaten är närvarande. En advokat tillkallas av polis för att närvara under polisförhör. I brådskande fall när målsäganden ska höras kan polisen enligt § 107 b straffprocesslagen tillkalla en advokat som bistår målsäganden trots att ett förordnande inte skett.

15.2.6 Skadeståndsanspråk

Krav som hänför sig till brottmålet men som inte gäller straffet, tex en talan om ersättning benämns enligt Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter (NOU 2006:10) som ett borgerligt rettskrav (s. 63). Enligt § 3 straffprocesslagen behandlas i brottmålet enligt de straffprocessuella bestämmelserna. Både åklagaren och målsäganden kan yrka ersättning i samband med brottmålet. Rättens möjligheter att avvisa en ersättningstalan ser olika ut beroende på vem som för talan. Åklagarmyndigheten har enligt § 427 andra ledet straffprocesslagen en skyldighet att föra talan på målsägandens vägnar om målsäganden önskar det. Detta sker, bla enligt Fornærmedeutvalget inte regelmässigt och inte heller på ett tillfredställande sätt (s. 23).

Bistandsadvokatens uppgift med ersättningskravet berörs i § 107 c fjärde ledet straffprocesslagen, som säger att bistandsadvokaten ska ges tillfälle till att uttala sig om ett borgerligt rättskrav för målsäganden, även när kravet drivs av åklagarmyndigheten. Även om det inte sägs uttryckligen är det klart att det är bistandsadvokatens uppgift att hjälpa målsäganden med att förbereda och yrka ersättning när talan om ersättning förs av åklagarmyndigheten.

15.2.7 Annat stöd till målsäganden

En utgångspunkt för bestämmelser om bistånd till målsägande i norsk rätt har enligt betänkandet *Sterkere vern og økt støtte for kriminalitetsofre* (NOU 1992:16) varit att målsäganden själv ska stå för kostnader för juridisk hjälp i ett brottmål (s. 23). En annan grundsats för den norska lagstiftningen är att s k fri rättshjälp utgår efter behovsprövning.

För målsägande som inte ges bistandsadvokat finns möjlighet att få juridisk rådgivning och juridiskt ombud genom rättshjälpslagen, s k fritt rettsråd eller i civila mål fri sakförsl och retsgebyr. Fritt rettsråd innebär rådgivning i ärenden som förs utanför domstol, medan ärenden inför domstol kräver s k retsgebyr. Sådan rättshjälp kan ges i tio timmar oavsett hur målsägandens ekonomiska förhållanden ser ut. Advokaten kan därutöver söka mer hjälp om det kan motiveras. Biståndet enligt rättshjälpslagen är således begränsat i förhållande till det bistånd som ges av bistandsadvokat. En advokat som förordnats enligt rättshjälplagen kan utöva målsägandens rättigheter, medan bestämmelserna om bistandsadvokaten är mer detaljreglerade eftersom bistandsadvokaten har särskilda rättigheter enligt den lagstiftningen.

Kvinnor som utsatts för våld i en nära relation har en särskild ställning eftersom de kan ges rättshjälp utan behovsprövning enligt rättshjälpslagen § 11 första ledet nr 6. Bestämmelsen omfattar även hjälp till målsäganden vid huvudförhandlingen (s. 62).

En advokat som bistår ett brottsoffer före en polisanmälan omfattas av lagstiftningen om bistandsadvokat, om brottet senare polisanmäls. Tidigare fanns en ordning enligt vilken brottsoffer utan behovsprövning kunde få juridisk hjälp före en polisanmälan trots att brottsoffret valde att inte polisanmäla. Den baserade sig på cirkulär, rundskriv G 294/81 och G 238/83, som har upphävts. Fornærmedeutvalget har i betänkandet *Fornærmede i straffe-*

processen nytt perspektiv og nye rettigheter (NOU 2006:10) foreslagit att den ordningen återinförs (ss. 180–181).

15.2.8 Fornærmedeutvalget

Mot bakgrund av rapporten Kontradiksjon og verdighet tillsattes 2004 en ny utredning med uppgiften att stärka målsägandens och anhörigas ställning i rättsprocessen, Utvalget som skal utrede styrking av fornærmedes og pårørendes straffprocessuelle stilling eller det skal Fornærmedeutvalget. Utredningens oppdrag gick ut på att utreda om målsägande generellt borde ges partsställning, om särskilda grupper av offer borde få sådan ställning och om anhöriga till målsägande skulle få ställning som part. Enligt mandatet skulle utredningen beakta rapporten Kontradiksjon og verdighet liksom betänkandet Retten til et liv uten vold (NOU 2003:31). För det fall utredningen inte skulle föreslå att målsäganden skulle få ställning som part, skulle den enligt betänkandet och direktiven utreda om målsägandens ställning kunde stärkas enligt gällande ordning. I anslutning till de frågorna skulle utredningen också se över lagstiftningen om bistandsadvokat och utreda om bistandsadvokatens rättigheter skulle klargöras eller ändras. Utredningen skulle också undersöka om möjligheten att få bistandsadvokat borde utvidgas till familjevåld och människohandel och om bistandsadvokat skulle förordnas för målsäganden utsatta för brott i utlandet (s. 13 och Kongelig resolusjon 2 juli 2004).

Utredningen presenterade sitt betänkande Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter (NOU 2006:10) i maj 2006.

Utredningen bedrev sitt arbete bl a genom en kartläggning av vilka behov och önskemål målsäganden har i rättsprocessen (s. 15). När det gäller målsägandens ställning uttalar utredningen att ”tiden är definitivt inne för att justera kursen inom straffprocessen så att målsägandens legitima intressen i målet reflekteras i lagstiftningen. Utredningen fortsätter med att ”stärks inte målsägandens ställning kan rättsväsendet komma i otakt med den allmänna rättsuppfattningen” (s. 124).

I betänkandet kommenterar utredningen och tillbakavisar det synsätt som ger uttryck för att ökade rättigheter till målsäganden ger en orättfärdig ”två mot en” situation. Den bilden anser utredningen är felaktig eftersom avsikten i brottmål är att nå ett

riktigt resultat och garantera rättssäkerhet så långt det är möjligt (ss. 16–17).

Utredningen föreslår att målsägandens ställning bör stärkas i vissa mål. Däremot vill inte utredningen föreslå att målsäganden ska ges partsställning generellt, inte heller att målsäganden ges rätt att klaga i skuldfrågan och över straffet. Målsägande i brott som orsakat allvarliga integritetskränkningar, d v s allvarliga våldsbrott och sexualbrott, ska ges utökade rättigheter. Utredningen presenterar en rad olika åtgärder som förstärker målsägandens ställning under olika stadier av rättsprocessen. För att synliggöra målsägandens ställning i lagstiftningen föreslår utredningen att de nya bestämmelserna om målsäganden samlas i ett särskilt kapitel (ss. 17–18). Bland annat föreslås att målsäganden ska ges rätt att avge en förklaring om konsekvenserna av brottet, en s k victim impact statement (s. 241). Utredningen föreslår också att målsägande som önskar ett möte med åklagaren ska få träffa åklagaren före huvudförhandlingen (s.149).

En utgångspunkt för utredningen har varit att målsägandens nya rättigheter ska utövas genom advokaten eller under vägledning av advokaten, vilket ska underlätta såväl för målsäganden själv som för rättväsendets representanter. Utredningen konstaterar att bistandsadvokatens uppgifter har uppfattats som oklara och att de praktiserats på olika sätt på olika ställen. Inledningsvis påpekar utredningen att eftersom det är förbehållet åklagaren att väcka åtal, att bestämma om åtalets innehåll och att processa i frågor rörande skuld och straff, detta med nödvändighet måste medföra begränsningar i bistandsadvokatens rättigheter (s. 17 och s. 179). Lagstiftningen ger enligt betänkandet bistandsadvokaten vissa rättigheter i anslutning till ersättningskravet, men därutöver bör enligt utredningen bistandsadvokaten också utöva de rättigheter som har med själva ansvarsfrågan att göra.

Utredningen menar att det bör införas en uttrycklig bestämmelse om att bistandsadvokaten kan anmoda polis och åklagare att vidta ytterligare åtgärder i utredningen. Utredningen föreslår vidare att bistandsadvokaten ska kunna ställa frågor till den tilltalade, till andra vittnen och sakkunniga och att bestämmelsen om att bistandsadvokaten ska kunna lämna rättssalen tas bort. Slutligen föreslår utredningen en utvidgning och ett klargörande av bistandsadvokatens uppgifter i anslutning till målsägandens ersättningskrav.

En annan slutsats som utredningen drar är att det finns en varierande kvalitet på bistandsadvokaternas insatser och att dessa inte helt sällan präglas av bristande erfarenhet och juridiska

kunskaper (s. 203). De nya regler och rättigheter som föreslås för målsägande i vissa brott avses påverka bistandsadvokatens roll och ska innebära en förstärkning av bistandsadvokatens möjligheter att bidra till målets upplysning (s. 179). Sammanfattningsvis vill utredningen öka bistandsadvokatens uppgifter och göra det mer attraktivt att vara bistandsadvokat (s. 22).

Ett viktigt förslag som presenteras i betänkandet är att målsäganden i ärenden som omfattas av lagstiftningen om bistandsadvokat före en polisanmälan ska ges rätt till bistandsadvokat för konsultation och rådgivning om ett brott bör anmälas. Därför föreslår utredningen att tidigare gällande reglerna om fri rättshjälp genom bistandsadvokat före polisanmälan återinförs (s. 180).

I frågan om ordningen med bistandsadvokat bör utvidgas till fler måltyper gör utredningen en genomgång av olika brottstyper. Först och främst är det enligt utredningens mening offer för allvarlig kriminalitet som har behov av bistandsadvokat. I utredningens värdering av vilka måltyper som bör ge rätt till förordnande av bistandsadvokat är utgångspunkten den grad av integritetskränkning som offret har orsakats, liksom om förundersökning och huvudförhandling kan anses särskilt belastande för offren vid vissa brott. I särställning, menar utredningen, står ärenden gällande våld i nära relationer på grund av den beroendeställning och det styrkeförhållande som råder mellan den misstänkte och målsäganden. Den gällande ordningen med fri rättshjälp för målsäganden i sådana situationer är inte tillräcklig, menar utredningen och därför bör lagstiftningen gällande bistandsadvokat utvidgas till att omfatta våld i nära relationer, inte bara mellan sambor utan även mellan släktingar i rakt upp och nedstigande led.

Utredningen menar att mycket talar för att göra det straffbart att låta barn bevittna våld mot en förälder, när gärningsmannen är gift eller sambo med målsäganden. I likhet med Kvinnevoldsutvalget menar Fornärmedeutvalget därför att det bör övervägas om barn som bevittnat våld ska få rätt till bistandsadvokat (ss. 193–194). Vidare föreslår utredningen att rätten till bistandsadvokat utvidgas till att gälla vissa sexualbrott mot barn och brotten könsstympning och människohandel (ss. 194–196).

Enligt gällande rätt ska det vid en rad brott prövas om brottet har medfört betydlig skada för att bistandsadvokat ska kunna förordnas. Utredningen uttalar i sammanhanget att det är önskvärt att reglerna på området är så klara och förutsägbara som möjligt. Utredningen föreslår att kravet om behovsprövning i § 107 a första

ledet, andra punkten straffprocesslagen, som gäller övriga brott utgår eftersom utredningen antar att när målsäganden har orsakats en betydlig skada, det bara undantagsvis är aktuellt för rätten att avslå en framställan om förordnande av bistandsadvokat eftersom ett behov saknas. På de grunderna finns det enligt utredningens mening inte orsak att behålla kravet att rätten ska företa en konkret värdering av behovet av bistandsadvokat (s. 191).

I fråga om förordnande av bistandsadvokat vid besöksförbud finns det behov av klargöranden menar utredningen och föreslår att rätten till bistandsadvokat utvidgas till att gälla alla mål gällande besöksförbud på grund av möjlig överträdelse av strafflagens § 219, d v s våld i nära relationer (s. 197).

Bestämmelsen om bistandsadvokat till den som inte är i stånd att ta tillvar sina rättigheter förslås också ändrad. Enligt utredningens mening kommer personer som på grund av en straffbestämmelses art har krav på bistandsadvokat efter allmänna regler i en sämre ställning eftersom de inte är i stånd att framställa begäran om förordnande själva, då det enligt lagen krävs att det "föreligger ett särskilt tillfälle". Den utformningen av lagstiftningen har fått till följd att målsägande som är så svårt skadade att de inte är i stånd att framställa en begäran om förordnande av bistandsadvokat, inte har samma rätt till advokat som en målsägande som utsatts för samma typ av brott men inte är svårt skadad (s. 198).

Mot bakgrund av den osäkerhet som rätt rörande bistandsadvokatens uppgifter och befogenheter föreslår utredningen en uttrycklig bestämmelse om att bistandsadvokaten ska ha rätt att närvara vid olika åtgärder och steg som vidtas i förundersökningen, såsom rekonstruktioner, konfrontationsparader men också läkarundersökningar (s. 181).

Eftersom det enligt utredningens mening behövs en generell förbättring av kvaliteten på bistandsadvokater, föreslår utredningen ett system med "fasta bistandsadvokater" vid domstolarna i likhet med det system som gäller för försvarare. Polisen kan upplysa målsägande om vilka som är s k fasta advokater och genom det systemet kan ett jourssystem för bistandsadvokater etableras. Utredningen föreslår att ett moment av betydelse vid val av advokat bör vara att advokaten har genomgått utbildning för bistandsadvokat. Utredningen menar att de klargöranden som görs i betänkandet kommer att leda till att arbetet som bistandsadvokat blir mer intressant och att rollen som bistandsadvokat blir mer avgränsad men också mer aktiv (s. 203).

15.3 FINLAND

15.3.1 Inledning

En uttrycklig definition om vem som ska anses vara målsägande saknas i den finländska lagstiftningen. I praxis tillämpas sådana definitioner av målsäganden som utformats i doktrinen i kombination med normer som grundar sig på rättspraxis. Behovet av att definiera begreppet målsäganden i lagstiftningen har diskuterats i doktrinen. Per Ole Träskman har i en artikel, Hur borde målsägandens ställning ändras när underrättsförfarandet i brottmål reformeras, ansett att det inte finns något behov av att ta in en uttrycklig definition i lagen av vem som är målsägande. Han anser att det ”knappast är möjligt att i en skriven norm så klart och entydigt ange vem som skall ges ställning av målsägande i ett brottmål att denna norm kunde lösa andra fall än sådana rutinfall, där detta också är möjligt utan en skriven bestämmelse” (ss. 189–207). Däremot menar han att det i lagen skulle finnas en bestämmelse som anger vilka omständigheter en domstol ska fästa avseende vid när den avgör om en person bör ges ställning som målsäganden.

De straffprocessuella reglerna återfinns i lagen om rättegång i brottmål, nr 689/1997 (BRL). Rättegångsförfarandet i brottmål förnyades 1997. Reformen bygger på Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagstiftning om revision av rättegångsförfarandet i brottmål i underrätterna (RP 82/1995 rd), hädanefter kallad ursprungspropositionen. Syftet med reformen var bland annat att förbättra målsägandens ställning. Vid ett seminarium som arrangerades av Nordiska rådet och som dokumenterades i Nordisk seminar om offerets straffprocessuella ställning, hävdades det att lagstiftaren byggt in en balans i rättsprocessen (s. 35). Reformen gjorde det bland annat möjligt för målsäganden att få juridisk hjälp utan kostnad, oberoende av målsägandens ekonomiska ställning, genom förordnande av ett målsägandebiträde. I information från Justitieministeriet benämns målsägandebiträdet ibland rättshjälpsbiträde.

Tillämpningsområdet för bestämmelserna om målsägandebiträde omfattade då sexualbrott och våldsbrott vid vilka svaranden var en person som stod målsäganden nära. I ursprungspropositionen motiverades möjligheten att förordna ett målsägandebiträde eller en stödperson för målsäganden med att den som blivit utsatt för ett vålds- eller ett sedlighetsbrott befinner sig i en särskilt svår

ställning, både vid förundersökningen och vid själva rättegången. Regeringens inställning var att vid utredningen av de här brotten hade parternas utsagor om händelseförloppet ett stort bevisvärde, och att det därför ofta är nödvändigt att höra målsäganden både vid förundersökningen och under rättegången, även om målsäganden inte har några privaträttsliga anspråk gentemot svaranden. För att målsäganden skulle orsakas så få olägenheter som möjligt vid det rättsliga förfarandet, ansåg lagstiftaren att det var viktigt att målsäganden skulle ges en möjlighet att med statens medel få ett avlönat rättegångsbitråde eller en stödperson som hjälpte målsäganden vid förundersökningen och vid rättegången.

Enligt regeringen talade kravet på att parterna ska bemötas jämbördigt för att ett bitråde skulle förordnas för målsäganden redan under förundersökningen, eftersom ett bitråde nästan regelmässigt förordnas för svaranden i ett sådant brottmål som avses i paragrafen. Virolianen har hävdade att när svaranden förordnats en försvarare ska med beaktande av likställighetsprincipen eller equality of arms ett målsägandebitråde förordnas med statens medel åt målsäganden (Se källförteckning).

Reformen innebar också att åklagaren ålades en skyldighet att föra målsägandens privaträttsliga anspråk gentemot svaranden. Lagstiftaren ville på det viset undvika att målsäganden drabbades av onödiga kostnader. I andra kapitlet av lagen om rättegång i brottmål gavs domstolen en möjlighet att förordna en stödperson för att hjälpa målsäganden under handläggningen av brottmålet.

15.3.2 Åklagarens plikt att föra målsägandens privaträttsliga krav

En allmän åklagare är på målsägandens begäran skyldig att i samband med åtalet föra talan om målsägandens privaträttsliga anspråk mot svaranden på grund av brottet. Det anges i 3 kap. 9 § BRL. Lagstiftaren har ansett det vara oskäligt att målsäganden måste infinna sig till rättegången och kanske även skaffa ett bitråde för att framställa sina anspråk i fall där inget bevismaterial behöver läggas fram till stöd för målsägandens privaträttsliga yrkande och åklagarens bevisning är tillräcklig. För att förenkla rättegångsförfarandet och minska parternas rättegångskostnader infördes därför åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan om ersättningsanspråk. En förutsättning är att det kan ske utan väsentlig olägenhet och att anspråket inte är uppenbart ogrundat.

Åklagaren är inte skyldig att föra målsägandens talan om anspråket är oklart eller om åklagaren väcker åtal mot flera svaranden som har anspråk gentemot varandra. Ett anspråk kan vara uppenbart ogrundat om åklagaren anser att det är klart att domstolen inte kommer att bifalla yrkandet, t ex på grund av att yrkandet är helt oskäligt, eller att det saknas bevis för skadans uppkomst.

Målsäganden ska framställa sin begäran under förundersökningen eller direkt till åklagaren och lägga fram de omständigheter som anspråket grundar sig på.

I 3 kap. 10 § i BRL finns en bestämmelse om att målsäganden ska ges möjlighet att inom en viss tid skriftligen framställa anspråk och grunderna för anspråken till domstolen, om målsäganden under förundersökningen eller annars har uppgett att hon eller han själv vill framställa sina privaträttsliga anspråk med anledning av det brott som stämningsansökan avser, eller åklagaren har meddelat att han trots målsägandens begäran inte har för avsikt att föra dennes talan med anledning av anspråket. Om målsäganden inte framställer anspråk i tid kan anspråken avvisas i samband med behandlingen av brottmålet.

Åklagarens skyldighet att driva målsägandens privaträttsliga krav sträcker sig till den som träder in en avliden persons ställe, d v s till dödsbon och målsägandens konkursbo. Åklagarens skyldighet att driva ett privaträttsligt anspråk gäller även när kravet har övergått till det försäkringsbolag som ersatt målsägandens skador.

För att åklagaren ska kunna ta ställning till om det är möjligt att föra målsägandens ersättningsanspråk måste anspråken undersökas i förundersökningen. Om åklagaren inte åtar sig att driva målsägandens privaträttsliga anspråk ska hon eller han i god tid fatta ett skriftligt beslut angående det och meddela det till målsäganden.

15.3.3 Utvecklingen av lagstiftningen

Med ett undantag har inte reglerna om förordnande av målsägandebitråde och stödperson ändrats sedan tillkomsten av lagen 1997.

En ny straffbestämmelse om människohandel och grov människohandel infördes 2004 och placerades i kapitel 25 om brott mot friheten. I samband med den här förändringen i lagstiftningen infördes en ny punkt i 2 kap. 1 a § BRL som gjorde det möjligt att förordna ett målsägandebitråde vid brottet människohandel (Lag 652/2004). I proposition till Riksdagen med förslag till lag om

ändring av strafflagen och vissa lagar som har samband med den (RP 34/2004 rd), uttalade regeringen att det var viktigt att en bestämmelse att förordna ett målsägandebitråde i människohandelsbrott trädde i kraft samtidigt som straffbestämmelsen om människohandel trädde i kraft (ss. 104–105). Därför fanns t o m 2006 en särskild bestämmelse, 2 kap.1 a § tredje punkten § BRL om att målsägandebitråde kunde förordnas vid brottet människohandel, om detta ansågs motiverat med hänsyn till brottets allvar, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter.

Formuleringen i lagen om målsägandebitråde vid människohandel berodde på att en lagändring var förutsedd i lagen om rättegång i brottmål. I förarbetena till 2 kap.1a § punkt 3 BRL hänvisade man till slutbetänkandet av arbetsgruppen för översyn av straffprocessen. Arbetsgruppen överlämnade i november 2003 ett slutbetänkande (2003:11) till justitieministeriet i vilken den föreslog en ny tredje punkt till 2 kap. 1a § BRL. Enligt den ska domstolen kunna förordna ett målsägandebitråde under förundersökningen och om målsäganden har anspråk i ett mål som drivs av allmänna åklagaren, under rättegången, när målet gäller brott mot liv, hälsa och frihet. Förutsättningen är att ett förordnande kan anses befogat med hänsyn till brottets allvarliga beskaffenhet, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter. Betänkandet ledde till proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av de bestämmelser om behandling av brottmål i tingsrätten som ingår i lagen om rättegång i brottmål, rättegångsbalken och i vissa andra lagar propositionen (RP 271/2004 rd). Lagändringarna trädde i kraft den 1 oktober 2006 genom lag om ändring av lagen om rättegång i brottmål 243/2006. Villkoret för att ett målsägandebitråde ska kunna förordnas vid människohandelsbrott formulerades på samma sätt som det förslag som presenterades i betänkandet av arbetsgruppen för översyn av straffprocessen, för att det skulle kunna jämkas samman med kommande ändringar av paragrafen.

Justitieministeriet tillsatte under 2001 den s k Brottsofferkommissionen (2001:5) för att utreda hur brottsoffrens ställning skulle kunna förbättras. I Brottsofferkommissionens betänkande föreslogs bl a att det ska bli möjligt för domstolen att förordna en stödperson även åt målsägande för vilka ett målsägandebitråde redan förordnats. Brottsofferkommissionen föreslog också att målsägande vars privaträttsliga anspråk drivs av åklagaren i framtiden ska kunna få en stödperson.

15.3.4 Lagens tillämpningsområde

Reformen av straffprocesslagen hade till syfte att förbättra ställningen för personer som hade utsatts för brott som kunde innebära en djup personlig kränkning. Sådana brott ansågs vara sedlighetsbrott enligt 20 kap. strafflagen (SL) och i de fall där målsäganden och den misstänkte var närstående, även brott mot liv och hälsa enligt 21 kap. 1–6 §§ SL.

I enlighet med det innehåller lagen om brottmål i rättegång en bestämmelse, 2 kap. 1 a § BRL, om att domstolen kan förordna ett målsägandebiträde för att bistå målsäganden under förundersökningen och om målsäganden har anspråk i ett mål som drivs av allmänna åklagaren, under rättegången, när målet gäller:

- 1) sexualbrott som avses i 20 kapitlet i strafflagen, om inte ett förordnande av särskilda skäl anses onödigt,
- 2) brott som avses i 21 kapitlet 1 – 6 §§ i strafflagen, om ett förordnande anses befogat med hänsyn till förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte, eller
- 3) brott mot liv, hälsa eller frihet, om ett förordnande skall anses befogat med hänsyn till hur allvarligt brottet är, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter

Paragrafens ordalydelse anses vara uttömmande.

Det är bara målsägande som har rätt att få ett målsägandebiträde, och förutsättningen för att ett målsägandebiträde ska kunna förordnas är att målsäganden är part i målet, d v s framställer anspråk i rättegången. Den förutsättningen anses vara uppfylld även om målsäganden har anspråk som inte drivs av åklagaren. Rättsläget är oklart i fråga om vad som gäller när målsäganden förenar sig med åklagarens straffanspråk. Om målsäganden saknar anspråk men ska förhöras i bevissyfte kan i stället en stödperson utses enligt 2 kap. 3 § BRL.

De bestämmelser som lagen om rättegång i brottmål hänvisar till handlar om våldtäkt, grov våldtäkt, tvingande till samlag, tvingande till sexuell handling, sexuellt utnyttjande, sexuellt utnyttjande av barn, grovt sexuellt utnyttjande av barn, köp av sexuella tjänster av ung person, koppleri samt grovt koppleri. Ett målsägandebiträde kan också förordnas för den som utsatts för brott mot liv och hälsa, d v s dråp, mord, dråp under förmildrande omständigheter, barnadråp, misshandel, grov misshandel samt människohandel och grov människohandel. Även straffbara försök, medhjälp eller anstiftan till de här brotten omfattas av lagstiftningen.

Det görs skillnad mellan olika brott vid prövningen av målsägandens behov av målsägandebitråde. När målet gäller ett sexualbrott ska ett målsägandebitråde utses om det inte av särskilda skäl kan anses onödigt. Det finns således en presumtion för att målsägandebitråde ska utses i de här fallen. Om målet är av enkel natur eller om gärningen i sig kan anses som förhållandevis ringa, t ex försök till brott, kan det i undantagsfall bedömas som onödigt att utse ett målsägandebitråde. Det gäller även i de fall där målsäganden redan har ett biträde med stöd av rättshjälpslagen eller om målsäganden själv motsätter sig att ett målsägandebitråde förordnas.

När målet däremot gäller ett våldsbrott enligt 2 kap. 1a § andra punkten BRL är presumtionen den omvända. Då ska ett målsägandebitråde utses endast i de fall där det anses befogat med hänsyn till förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte. I ursprungspropositionen nämndes våldsbrott inom familjen som exempel på sådana fall där bestämmelsen kunde tillämpas, d v s fall där enligt regeringen, målsäganden och den misstänkte är nära anhöriga och målsägandens ställning är uppenbart svagare än den misstänktes, t ex när hustrun är målsägande i ett mål där hennes make åtalas för våldsbrott.

Om ett brottmål gäller människohandel eller grov människohandel kan enligt 2 kap. 1a § punkt 3 BRL, ett målsägandebitråde utses om det anses motiverat med hänsyn till brottets allvar, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter. Arbetsgruppen för översyn av straffprocessen uttalade i sitt slutbetänkande (2003:11) att ju allvarigare ett brott är desto fler skäl finns det att utse ett målsägandebitråde (s. 57).

Inledningsvis menade regeringen i ursprungspropositionen att målsägandebitråde närmast skulle förordnas vid våldtäkt och försök till våldtäkt. I fråga om otukt med barn tillämpades i allmänhet annan lagstiftning, lagen om fri rättegång i allmänhet, varför det inte ansågs behövt att förordna ett målsägandebitråde i sådana fall (kap. 4).

15.3.5 Förordnande av målsägandebitråde

Enligt 2 kap. 2 § BRL ska till målsägandebitråde utses en advokat eller ett offentligt rättsbiträde, d v s en person som arbetar på en av staten inrättad rättshjälpsbyrå och som har juristexamen och tillräcklig erfarenhet av arbete som advokat eller av domaruppgifter

enligt 3 § lagen om statliga rättshjälpsbyråer (nr 258/2002). Genom den här regleringen har lagstiftaren försökt garantera kvaliteten hos de jurister som domstolen utser som målsägandebiträden. Yrkeskategorierna i bestämmelsen står under advokatföreningens tillsyn.

Det finns emellertid undantag från huvudregeln. En person som avlagt juris kandidatexamen och som får vara ombud enligt lagen, kan förordnas till målsägandebitråde om ett lämpligt offentligt rättsbiträde eller en lämplig advokat inte finns att tillgå eller det finns andra särskilda skäl till att förordna en sådan person till målsägandebitråde. Ett sådant särskilt skäl kan enligt proposition med förslag till lagstiftning om revision av rättegångsförfarandet i brottmål i underrätterna (RP 82/1995rp) vara att målsäganden önskar en särskild person som målsägandebitråde som målsäganden tidigare anlitat som sitt målsägandebitråde.

Det framgår inte direkt av stadgandet, men till målsägandebitråde ska i allmänhet förordnas en advokat som verkar på samma ort som domstolen. Enligt paragrafen kan undantag göras från huvudregeln om någon lämplig advokat inte finns att tillgå eller om andra särskilda orsaker talar för ett sådant undantag.

Målsäganden kan enligt 2 kap. 2 § 2 stycket BRL själv föreslå en person som uppfyller behörighetsvillkoren till målsägandebitråde. Den person som föreslagits ska utses om särskilda skäl inte kräver något annat. Ett exempel på när det kan finnas ett särskilt skäl mot att utse den som målsäganden föreslagit är att en advokat har tilldelats en varning av advokatföreningens disciplinnämnd för att tagit oskäligt höga arvoden. Ett målsägandebitråde kan utses utan att det föreligger något förslag från partens, d v s målsägandens sida.

Målsägandebiträden och stödpersoner utses av domstolen. Bestämmelsen i 2 kap. 4 § BRL anger att en ansökan om att ett målsägandebitråde eller en stödperson ska förordnas, behandlas av den domstol där brottmålet är anhängigt eller där det kan anhängiggöras. Målsäganden är själv behörig att ansöka om målsägandebitråde eller stödperson. Domstolen har även en skyldighet att å tjänstens vägnar fatta beslut i frågan och det är därför inget hinder att t ex förundersökningsledaren eller åklagaren framställer begäran om målsägandebitråde. Eftersom ett målsägandebitråde kan förordnas å tjänstens vägnar ska den som ska förordnas till målsägandebitråde höras om förordnandet.

Enligt 10 § förundersökningslagen (nr 449/1987) ska åklagaren eller förundersökningsledaren göra en framställan till domstolen

om att ett målsägandebitråde eller en stödperson ska förordnas åt målsäganden. Innan ett förhör inleds ska målsäganden upplysas om möjligheten att få ett målsägandebitråde eller en stödperson enligt 29 § förundersökningslagen. En ansökan om målsägandebitråde eller stödperson kan avgöras vid huvudförhandling, i kansliet eller vid ett sammanträde med en domare. Om ett biträde har förordnats med stöd av rättshjälpslagen är det inte längre nödvändigt att förordna ett målsägandebitråde.

I ursprungspropositionen uttalade regeringen att målsägandebitråde skulle kunna förordnas för att biträda målsäganden redan under förundersökningen. Det ansågs viktigt för att målsäganden skulle ha lika goda möjligheter som svaranden i brottmål att förbereda sig för rättegången. Regeringen påpekade också att särskilt när brottsutredningen befinner sig i förundersökningsskedet, är målsäganden i behov av juridisk hjälp och psykiskt stöd.

Ett förordnande till målsägandebitråde kan återkallas om målsägandebiträdet inte sköter sin uppgift på lagstadgat sätt.

15.3.6 Målsägandebiträdets uppgifter

Enligt 2 kap. 7 § BRL ska målsägandebiträdet så snart som möjligt överlägga med målsäganden och inleda sitt arbete som biträde till målsäganden samt vidta de åtgärder som behövs för att målsägandens rätt ska kunna tillvaratas. Han skall även biträda målsäganden om denne överklagar domen hos en högre domstol. Målsägandebiträdet ska kallas till huvudförhandlingen enligt 5 kap. 15 § BRL.

I ursprungspropositionen utvecklades målsägandebiträdets uppgifter: "Målsägandebiträdet ska först och främst sörja för att målsägandens fördel beaktas under behandlingen. Han ska utöva tillsyn över att målsäganden bemöts sakligt under förundersökningen och rättegången." Han ska även undanröja missförstånd på bägge sidor och se till att ledande frågor inte ställs till målsäganden eller till t ex vittnen i ett sådant skede av rättegången då sådana inte är tillåtna. Enligt paragrafen ska målsägandebiträdet även se till att målet blir sakligt behandlat med hänsyn till målsägandens fördel. Målsägandebiträdet är skyldigt att föra fram sådana omständigheter och bevis som talar för målsägandens ståndpunkt i saken och ska på detta sätt arbeta för utredningen av målet. Målsägandebiträdet ska

hålla sig till sanningen och verka för att målet blir sanningsenligt utrett.”

Målsägandebiträden och stödpersoner som förordnats enligt kapitel 2 BRL arvoderas av statens medel. När det gäller ersättningen till ett målsägandebiträde hänvisar BRL till rättshjälpslagen. För ett privat biträde, d v s den som inte är ett offentligt rättsbiträde, fastställs enligt 17 § rättshjälpslagen, ett skäligt arvode för nödvändiga åtgärder och tidspillan samt ersättning för kostnader. Om målsägandebiträdet är ett offentligt rättsbiträde betalas dock ingen ersättning, eftersom staten äger rättshjälppbyråerna där de offentliga rättsbiträderna arbetar.

15.3.7 Efterlevande till målsägande

En princip i lagstiftningen har varit att målsägandebiträde endast förordnas för målsäganden. Lagen om rättegång i brottmål anger i 2 kap. 1a § punkt 2 att målsägandebiträde kan förordnas om målet gäller brott som avses i 21 kap. 1–6 §§ strafflagen. Bland dessa brott finns bland annat dråp, mord, dråp under förmildrande omständigheter och barnadrap. Lagtexten leder till ett problem eftersom målsäganden, d v s den omedelbart kränkta personen, har avlidit på grund av de brott som räknas upp i lagtexten. En person som har ett privaträttsligt anspråk till följd av brottet kan emellertid få målsägandeställning. Problemet diskuterades inte i förarbetena till lagen. I doktrinen är bland andra Vuorenpäa och Strömman av den åsikten att det inte kan ha varit lagstiftarens avsikt att begränsa rätten till målsägandebiträde enbart till sådana fall där en person får målsägandeställning på grund av ett privaträttsligt anspråk till följd av brottet, utan de anser att vid tolkningen av den här bestämmelsen borde rättstillämparen beakta 1 kap. 17 § BRL som stadgar att om någon har avlidit till följd av ett brott så har dennes make eller barn rätt att som målsägande utöva åtalsrätt (Se källförteckningen). Om den avlidne saknar make eller barn, övergår åtalsrätten till den avlidnes föräldrar eller syskon. De övriga förutsättningarna i 2 kap. 1 a § BRL måste emellertid vara tillämpliga för att ett målsägandebiträde ska kunna förordnas.

Högsta domstolen har i ett avgörande rörande dråp, KKO 1998:111 verkat utgå ifrån att en avlidne målsägandes rätt till biträde kan överflyttas till målsägandens föräldrar. I det aktuella ärendet ansåg emellertid Högsta domstolen att ett målsägande-

bitråde inte kunde förordnas för att bistå den avlidnes föräldrar, eftersom de inte var nära släkt eller stod i något annat nära förhållande till den misstänkte.

Brottsofferkommissionen (2001:5) som hade uppgiften att föreslå förbättringar i brottsoffrens situation föreslog i sitt betänkande klarare bestämmelser för när ett målsägandebitråde eller en stödperson skulle förordnas för anhöriga till brottsoffer. Kommissionen föreslog att lagen om rättegång i brottmål skulle kompletteras med en bestämmelse av innebörden att anhöriga som med stöd av 1 kap. 17 § BRL utövar en avliden målsägandes åtalsrätt, skulle betraktas som målsägande vid behovsbedömningen av om målsägandebitråde eller stödperson ska förordnas.

15.3.8 Stödperson

Enligt 2 kap. 3 § BRL kan domstolen förordna en stödperson under samma förutsättningar som gäller för att ett målsägandebitråde ska förordnas. En stödperson kan förordnas om målsäganden ska höras personligen för utredningen av saken. Målsäganden ska även anses vara i behov av stöd vid förundersökningen och i rättegången. Stödpersonen kan förordnas på begäran av målsäganden men domstolen kan också på eget initiativ förordna en stödperson. En stödperson förordnas oberoende av målsägandens ekonomiska situation.

De krav som ställs på den som tar på sig att bistå målsäganden som stödperson, är att hon eller han måste ha tillräcklig kompetens för att sköta uppdraget. Enligt ursprungspropositionen (RP 82/1995 rd) ansågs det inte nödvändigt att en stödperson skulle ha juridisk utbildning. Stödpersonen kan exempelvis komma från en sådan myndighet till vars uppgifter det hör att hjälpa brottsoffer som blivit utsatta för sådana brott som anges i 2 kap. 1 a § BRL. Psykologer eller socialarbetare kan utses till stödpersoner men även personer som arbetar på brottsofferjourerna.

En stödperson ska enligt 2 kap. 9 § BRL ge målsäganden personligt stöd under förundersökningen och rättegången och hjälpa målsäganden med frågor som gäller handläggningen av ärendet. Hon eller han kan förbereda målsäganden för rättegången och diskutera ärendet med målsäganden. Processuella åtgärder hör egentligen inte till stödpersonens område. Det enda som stödpersonen kan hjälpa målsäganden med i det avseendet är kravet på ersättning för de kostnader målsäganden haft för att inställa sig

till rättegången. Det anges inte uttryckligen i lagen att en stödperson kan bistå målsäganden vid överklagande av en dom.

Eftersom det tidigare inte kunde förordnas en stödperson för målsägande som ville framställa anspråk i rättsprocessen kunde problem uppstå när målsäganden i förundersökningen hade tilldelats en stödperson och målsäganden senare beslutade sig för att framställa anspråk i rättegången. Enligt den lagstiftning som gällde fram till 2006 var stödpersonerna i den här situationen tvungna att avsluta sina uppdrag och istället kunde ett målsägandebitråde utses. Det ledde i praktiken till att stödpersoner inte förordnades när åklagaren driver målsägandens yrkanden. Brottsofferkommissionen (2001:5) kritiserade det här förhållandet i sitt betänkande och ansåg att målsäganden borde ha rätt till en stödperson när hon eller han hördes personligen. Ett målsägandebitråde och en stödperson borde således inte vara alternativa enligt Brottsofferkommissionen som menade att domstolen ska kunna förordna en stödperson även i sådana fall där ett målsägandebitråde förordnats åt målsäganden. Eftersom målsägandebiträden och stödpersoner var alternativa har målsäganden vid förhör och rättegång istället kunnat ha en person från brottsofferjouren eller en närstående med sig som stöd, men de personerna har inte förordnats och därmed har de heller inte kunnat få ersättning från staten.

I proposition med förslag till lagar om ändring av de bestämmelser om behandling av brottmål i tingsrätten som ingår i lagen om rättegång i brottmål, rättegångsbalken och i vissa andra lagar (RP 271/2004 rd) föreslogs en förändring av den här lagstiftningen, dvs i 2 kap. 3 § lag om rättegång i brottmål. Regeringen föreslog att den förutsättning enligt vilken en stödperson endast kan förordnas för en målsägande som inte framställer yrkanden vid rättegången skulle strykas. En stödperson kan således förordnas för en målsägande i ett brott som avses i 1 a § i sådana fall när målsäganden hörs personligen vid rättegången, oberoende av om målsäganden framställer yrkanden vid rättegången eller inte (ss. 35–36 och s. 88). Det ledde sedermera till en ändring av bestämmelsen genom lag om ändring av lagen om rättegång i brottmål 243/2006.

15.3.9 Biträde enligt rättshjälpslagen

Målsäganden har, både före och även efter reformen med målsägandebitråde, haft en rätt att få ett biträde som är avlönat av statens medel. Förutsättningen är att målsägandens ekonomiska ställning gör att målsäganden inte har råd med ett eget avlönat biträde i enlighet med 1 § rättshjälpslagen (Lag nr 257/2002). Som biträde enligt rättshjälpslagen kan förordnas antingen ett offentligt rättsbiträde från en rättshjälpsbyrå, eller ett privat biträde som gett sitt samtycke till att bli biträde åt målsäganden eller någon annan jurist. Rättshjälp söks hos de statliga rättshjälpsbyråerna. I rättshjälpen ingår bl a rådgivning och hjälp vid rättegången. Rättshjälp kan fås i ärendets alla skeden. Den omständigheten att ett rättshjälpsbiträde har utsetts utgör ett sådant särskilt skäl som gör att ett målsägandebitråde inte behöver förordnas vid sexualbrott.

Lagstiftaren har velat jämställa brottsoffer så att målsägande med god ekonomi, som utsätts för t ex sexualbrott, inte ska behöva stå för egna rättegångskostnader. Oavsett om biträdet utsetts med stöd av rättshjälpslagen eller med stöd av lag om rättegång i brottmål ska den som agerar på målsägandes vägnar vara ett offentligt rättsbiträde eller en advokat.

15.3.10 Synpunkter på lagstiftningen

Begränsningen av möjligheterna att förordna målsägandebitråde till vissa brott har kritiserats i doktrinen. Jokela har ansett att lagstiftaren, i samband med reformen borde ha beaktat särskilt minderåriga och andra som på grund av personliga förhållanden är i en svag position och därmed i behov av hjälp. (Se källförteckning) Han anser även att begränsningen som innebär att målsägandebitråde endast kan förordnas när allmänna åklagaren för talan inte är lämplig, eftersom det är när målsäganden måste uppträda i rätten utan åklagarens stöd som denne är i särskilt stort behov av juridisk hjälp. Lagen borde enligt Jokela även vid andra allvarliga brott innehålla en generalklausul med innebörden att ett målsägandebitråde eller en stödperson skulle kunna förordnas på särskilda skäl, t ex målsägandens ålder och övriga personliga förhållanden och om målsäganden har särskilt stort behov av biträde.

En annan fråga som tagits upp i doktrinen är lagkonkurrensen. Vuorenmaa anser att lagstiftaren vid införandet av 2 kap. 1 a § BRL

inte beaktade lagkonkurrensen, dvs att tillämpningen av en straffbestämmelse utesluter möjligheten att tillämpa en annan (Se källförteckningen). Det kan nämligen uppkomma situationer där den brottsliga handlingen uppfyller rekvisiten för ett brott som ingår i 2 kap. 1 a § BRL, men åtal istället väcks på grund av lagkonkurrensen, för ett brott som inte nämns i paragrafen, t ex vid brotten rån och misshandel. Enligt den lydelse som 2 kap. 1 a § BRL har haft fram till 1 oktober 2006 kan ett målsägandebiträde inte utses om gärningsmannen åtalas för ett rån där hon eller han genom att misshandla offret hade tillägnat sig egendom. Vuorenpää har ansett att det var irrationellt och menar att 2 kap. 1 a § BRL borde tolkas så att det avgörande för att kunna förordna ett målsägandebiträde är om gärningsmannen handlat på ett sådant sätt att något av rekvisiten i 1 kap. 2 a § BRL uppfylls oberoende av om åtal väcks för ett annat brott. Problem uppstår när gärningsmannen genom att hota målsäganden utan att använda våld tillägnat sig egendom. Vuorenpää förordar således att det borde skapas en möjlighet att förordna ett målsägandebiträde vid rån oberoende av tillvägagångssätt.

Strömman har i Målsägandens rätt till biträde och stödperson enligt 2 kap. lagen om rättegång i brottmål ansett att olaga hot borde ingå i den förteckning som finns 2 kap. 1 a § BRL eftersom målsäganden omöjligt kan veta om gärningsmannen bara hotat om våld eller om denne hade tänkt genomföra hotet. Hon hävdar att målsägandens rädsla att möta gärningsmannen vid en rättegång kan vara lika stark oberoende av tillvägagångssättet vid rånet (ss. 187–199).

15.3.11 Förändringar i lagstiftningen

I Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av de bestämmelser om behandling av brottmål i tingsrätten som ingår i lagen om rättegång i brottmål, rättegångsbalken och i vissa andra lagar (RP 271/2004 rd) föreslogs att bestämmelserna om målsägandebiträde skulle utvidgas ytterligare. Lagändringar kom till stånd genom lag om ändring av lagen om rättegång i brottmål 243/2006, Given i Helsingfors 31 mars 2006.

Regeringens förslag gick ut på att bestämmelsen i 2 kap. 1a § 3 punkten skulle ändras så att domstolen vid brott som riktar sig mot liv, hälsa eller frihet skulle kunna förordna ett rättegångsbiträde för att bistå en målsägande under förundersökningen och om

målsäganden har anspråk i ett mål som drivs av allmänna åklagaren, under rättegången. Den föreslagna utvidgningen av tillämpningsområdet innebär att bestämmelsen inte längre är begränsad till fall där ett förordnande ska anses befogat med hänsyn till förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte. Domstolen ska i varje enskilt fall pröva behovet av målsägandebitråde och göra en helhetsbedömning av huruvida det är befogat att förordna ett målsägandebitråde. Dessutom förutsätts det på samma sätt som i den gällande lagen att ett förordnande är befogat med hänsyn till hur allvarligt brottet är, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter. Också målsägandens ålder och hälsotillstånd och målsägandens förhållande till den misstänkte kan beaktas vid prövningen.

En annan förändring gäller förutsättningen för att förordna stödperson som redovisats i avsnitt 15.3.8.

16 Ekonomiska konsekvenser

16.1 Inledning

Utredningen presenterar i betänkandet en rad förslag som är avsedda att åstadkomma att lagen om målsägandebitråde används i förhållande till dess intentioner, nämligen att ge målsägande med störst behov av juridisk hjälp och stöd rätt till biträde under rättsprocessen

Lagen föreskriver att när förundersökning har inletts skall ett målsägandebitråde förordnas. Målsägandebitrådet är ett juridiskt biträde som ska verka såväl under förundersökning som under rättegång. Utredningen har föreslagit flera ändringar som har till syfte att målsägandebitrådet ska förordnas tidigare än vad som sker nu. De förslagen bör leda till vissa kostnader utöver de som finns idag. Storleken på kostnaderna är emellertid svår att ange, bl a eftersom det inte går att exakt beräkna när målsägandebitråden förordnas idag och eftersom tidpunkten för förordnanden kan skifta år från år. När målsägandebitråden förordnas varierar troligtvis mellan olika platser och detta är också beroende av en rad individuellt betingade faktorer. Inte heller går det att ange hur tillämpningen av förändringarna kommer att bli eller hur dessa kan variera mellan olika delar av landet. De förslag som utredningen har lämnat syftar till att åstadkomma ett genomförande av de intentioner som låg till grund för den nuvarande lagstiftningen men som ännu inte tillämpas fullt ut. Mot den bakgrunden kan de merkostnader som är en följd av förslagen, enligt utredningens uppfattning, inte i första hand anses orsakade av utredningens förslag utan är snarare en effekt av de syften som lagstiftaren ursprungligen hade.

16.2 Information

Utredningen har lämnat förslag om förändringar i förundersökningskungörelsen gällande polisens och åklagarnas information om målsägandebitråde. En skyldighet att informera om målsägandebitråde finns redan men förslaget innebär en viss förändring i polisens och åklagarens fördelning av arbetsuppgiften. Utredningens förslag innebär kostnader som ryms inom de respektive myndigheternas anslag.

Målsägandebitrådet bör enligt utredningens förslag meddelas när förhör med målsäganden och andra ska genomföras och dessutom hållas fortlöpande informerad om vad som händer i förundersökningen. Redan idag förekommer i många fall kontakter mellan polis och målsägandebiträden, bl a rörande målsäganden och utredningens förlopp. De är ett naturligt inslag i polisens utredningsarbete och utredningens förslag medför inte några märkbart utökade arbetsinsatser.

Utredningen föreslår att Brottsoffermyndigheten i samråd med Advokatsamfundet utarbetar en broschyr om målsägandebitråde. Eftersom arbete med informationsinsatser och utarbetande av informationsmaterial redan ligger inom Brottsoffermyndighetens anslag torde förslaget inte medföra några extra kostnader. Brottsoffermyndigheten har dessutom på regeringens uppdrag tagit fram en informationsstrategi. Den anger att informationsmaterial ska spridas om bland annat brottsoffers rättigheter.

När det gäller utredningens förslag om polisens arbete med att registrera och dokumentera information om målsägandebitråde är en översyn av polisens system för anmälsupptagning, Rationell anmälsrutin (RAR) redan på gång. Inom det arbete som pågår har skyldigheten att informera om målsägandebitråde redan uppmärksamats. Därför torde de förslag som utredningen har i den delen inte föranleda några ökade kostnader.

16.3 Åklagarens skyldigheter gentemot målsäganden

I kapitel 6 i betänkandet föreslår utredningen en ny bestämmelse i förundersökningskungörelsen med innebörden att åklagaren vid grövre brott ska ha en skyldighet att erbjuda målsäganden ett sammanträffande. Det rör sig om en rutin som redan utförs av många åklagare och förslaget torde därför medföra endast en marginell ökning av kostnaderna för åklagarmyndigheten. I de fall

där förslaget kommer att innebära merarbete för åklagaren torde det uppvägas av de fördelar som ett sammanträffande kan få för utredningen och vid rättegången.

16.4 Förordnade av målsägandebitråde och målsägandebiträdets behörighet

I kapitel 7 av betänkandet föreslår utredningen att åklagaren ska fatta beslut om förordnande av målsägandebitråde under förundersökningen och att sådana beslut ska ske med skyndsamt. Till förslaget om förordnandefrågan har fogats några förslag om målsägandebiträdets behörighet och om fördelningen av uppdrag som målsägandebitråde. Utredningen har förslagit att advokater som huvudregel ska förordnas som målsägandebiträden och att det ska finnas ett lämplighetskrav för målsägandebiträden i lagstiftningen. Vidare föreslår utredningen att de advokater som vill ta uppdrag som målsägandebitråde ska anmäla sitt intresse för uppdraget till åklagarkammaren i den region där de är verksamma. På polismyndigheterna och åklagarkamrarna ska en offentlig förteckning över advokater som är intresserade av uppdraget som målsägandebitråde upprättas och finnas tillgänglig. För att få upptas på förteckningen ska målsägandebiträdet ha genomgått lämplig utbildning för målsägandebiträden.

Förslaget om att åklagaren ska förordna målsägandebitråde leder till vissa ökade befogenheter för åklagarna som till viss del motsvaras av minskade befogenheter för domstolarna. Ett av syftena med förslaget är att förenkla hanteringen och spara tid. Utredningen menar att åklagarnas utökade befogenheter inledningsvis kommer att kräva vissa arbetsinsatser, t ex utarbetandet av beslutsmallar för åklagarkamrarna. Det rör sig emellertid om sådant arbete som i längden spar resurser och tid i hantering. Redan idag gör åklagarna en prövning av målsägandens behov av målsägandebitråde vilket medför att den nya bestämmelsen inte kräver någon extra arbetsinsats av betydelse från åklagarna. Åklagarnas skyldighet att till domstolen ge in en begäran om förordnande av målsägandebitråde försvinner och är en arbetsbesparande åtgärd. Sammanfattningsvis kommer inte utredningens förslag att medföra någon större förändring av åklagarens arbetsinsats när det gäller målsägandebiträdet samtidigt som förslaget innebär en viss lättnad i domstolarnas arbete.

Att höja behörighetskravet för målsägandebiträden och förbättra deras kompetens medför en kvalitetshöjning i förfarandet. I ett längre perspektiv kommer det att verka kostnadsbesparande bland annat eftersom färre byten av målsägandebiträden kommer att begäras. De övriga förslagen som rör fördelningen av uppdrag som målsägandebiträde medför inte några mätbara extra kostnader.

Utredningens förslag om att lagstiftningen om målsägandebiträde ska vara ett moment som ingår i åklagarens grundutbildning ger inte heller upphov till några nya kostnader.

16.5 Lagens tillämpningsområde

De bestämmelser som utredningen föreslår i 1 § av lagen medför en viss utvidgning av lagens tillämpningsområde. De innebär emellertid inte att några nya brott tillkommer utöver de för vilka målsägandebiträde redan kan förordnas och som idag anges i lagen.

Bestämmelsen om förordnande av målsägandebiträde vid sexualbrott har genomgått en mindre förändring. Enligt gällande rätt råder en presumtion för förordnande av målsägandebiträde vid sexualbrott. Utredningens förslag innebär att presumtionen blir kvar men att undantagsbestämmelsen rörande sexualbrott preciseras. Förslaget om ändring av lagen innebär således ett klarläggande och kan inte medföra någon nämnvärd kostnadsökning.

Utredningen har i samma kapitel föreslagit en särskild bestämmelse om att målsägandebiträde ska förordnas för barn som utsatts för grova brott. I princip ska målsägandebiträde redan idag förordnas i en rad situationer när brott begås mot barn. När det gäller sexualbrott skall målsägandebiträde förordnas utan behovsprövning. I övriga fall är målsägandens ålder en faktor som ska beaktas. Trots det förutser utredningen en viss mindre ökning av kostnaderna till följd av det här förslaget. Kostnaderna förväntas emellertid bli marginella.

16.6 Det enskilda anspråket

Utredningens förslag rörande ett förtydligande av bestämmelsen i 3 § lagen om målsägandebiträde som innebär att målsägandebiträdet får det primära ansvaret för att föra talan om enskilt anspråk medför en kodifiering av praxis och således inga extra kostnader för rättsväsendet.

16.7 Särskild företrädare för barn

De förslag till förändringar som lämnas i kapitel 14 avseende förordnande av särskild företrädare för barn medför inga utökade kostnader.

16.8 Målsägandebiträdets ersättning

Utredningen har föreslagit viss förändring i 3 § lagen om målsägandebiträde som innebär att målsägandebiträdet i skälig omfattning ska bistå målsäganden med att få ut tilldömt skadestånd.

Mycket tyder på att målsägandebiträden redan idag begär och får ersättning för så kallat avslutande åtgärder i vilka ibland ingår viss hjälp med att starta processen för att målsäganden ska få ut sitt skadestånd. Utredningens förslag förväntas därför inte medföra annat än blygsamma kostnadsökningar.

16.9 Polisens utbildning

Utredningen har föreslagit att utbildning om målsägandebiträde ska ges större utrymme i polisens grundutbildning. Det är ett förslag som inte innebär att några nya kostnader uppstår utan det handlar om att förändringar måste göras i studie- och utbildningsplaner. Det är således endast ändringar som ryms inom de anslag som finns för polisutbildningen.

Sammanfattningsvis

Flera av förslagen som utredningen lämnat rör förtydliganden i lagstiftningen. Dessa medför inte några egentliga förändringar i vad lagstiftaren ursprungligen avsett utan är avsedda att garantera en bättre efterlevnad av lagen. De mindre kostnader som uppkommer är av så marginell art att de inte kräver någon närmare redovisning.

17 Författningskommentarer

17.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde

1 §

När förundersökning har inletts skall ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebiträde) förordnas i ärenden om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, såvida inte brottet rubriceras som sexuellt ofredande enligt 6 kap. 7 § brottsbalken och det är uppenbart att målsäganden saknar behov av målsägandebiträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

När lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn inte är tillämplig skall ett målsägandebiträde förordnas vid brott på vilka fängelse kan följa om målsäganden är under 18 år, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde.

Målsägandebiträde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

Det första stycket, punkt 1 gällande brott enligt 6 kap. brottsbalken, d v s sexualbrott har genomgått förändringar. Det senare ledet i den första punkten ”om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde”, har tagits bort. Det finns ett allmänt behov av den typ av stöd som målsägandebiträde

kan ge vid sexualbrott och därför är inte någon behovsprövning nödvändig. Utredningen vill genom en förändring av lagtexten ge målsägande en obligatorisk rätt till målsägandebitråde i samtliga ärenden i vilka det föreligger misstanke om sexualbrott och i vilka målsäganden begär målsägandebitråde. Det undantag som utredningen föreslår i punkt 1 gäller brottet sexuellt ofredande vid vilket det inte regelmässigt finns ett behov av målsägandebitråde för vuxna målsägande.

Inga ändringar föreslås i punkterna 2–3 av 1 §.

I paragrafen har ett andra stycke införts vilket betyder att det nuvarande andra stycket som reglerar målsägandebiträdets behörighet i högre rätt blir till ett tredje stycke.

De nya reglerna i andra stycket innebär att målsägandebitråde alltid skall förordnas när barn har utsatts för brott med fängelse i straffskalan. Det nya stycket följer således den gällande principen i lagstiftningen om målsägandebitråde och särskild företrädare för barn om att fängelse i straffskalan är en förutsättning för att förordna målsägandebitråde och särskild företrädare för barn.

Hänvisningen till lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn är nödvändig för att uppmärksamma att bestämmelsen inte gäller de ärenden där en vårdnadshavare kan misstänkas för brott mot ett barn eller när det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt. I de här fallen ska i enlighet med 1 § i lagen om särskild företrädare, en särskild företrädare utses istället för ett målsägandebitråde.

Utredningens överväganden finns i avsnitt 8.1.3 och 8.2.

3 §

Målsägandebiträdet skall ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden.

Målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet. Målsägandebiträdet ska i skälig omfattning bistå målsäganden med att få ut ett tilldömt skadestånd.

Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om tingsrättens dom överklagas endast i fråga om enskilt anspråk.

Det första stycket som reglerar målsägandebiträdets övergripande uppgifter förblir oförändrat. Bestämmelsen i 3 § andra stycket

reglerar målsägandebiträdets uppgift med det enskilda anspråket. Utredningen föreslår en ändring av den första meningen i det andra stycket. Det sista ledet i den meningen: ”om detta inte görs av åklagaren” utgår så att det med större tydlighet framgår att målsägandebiträdet alltid ska föra talan om enskilt anspråk om ett sådant anspråk har framställts av målsäganden.

Det är inte ovanligt att ett av skälen till att målsäganden anser sig ha behov av målsägandebiträde är att denne vill föra skadeståndstalan. Både åklagaren och målsägandebiträdet har en skyldighet att bistå målsäganden med det enskilda anspråket. Avsikten med förändringen av bestämmelsen är att avlägsna den tvetydighet som finns om man jämför lagtexten i 3 § lagen om målsägandebiträde med 22 kap. 2 § rättegångsbalken. Genom förslaget görs målsägandebiträdet primärt ansvarig för att hjälpa målsäganden med det enskilda anspråket. I de ärenden där det är aktuellt att förordna ett målsägandebiträde ska det stå klart för målsägandebiträdet och åklagaren att det är målsägandebiträdet som har ansvar för det enskilda anspråket. Målsägandebiträdet kan därför omgående påbörja eller överta arbetet med den uppgiften.

I den mån ett målsägandebiträde inte har förordnats kvarstår åklagarens ansvar att föra talan om enskilt anspråk. Detsamma gäller om det är oklart om ett målsägandebiträde ska förordnas. I de fallen har åklagaren kvar en skyldighet att förbereda skadeståndstalan fram till dess att frågan om förordnade av målsägandebiträde är avgjord. Om ett målsägandebiträde inte förordnas är det åklagaren som ska fullfölja målsägandens talan om skadestånd. Utredningens förslag medför således ingen förändring av 22 kap. 2 § rättegångsbalken.

Ett nytt stycke har införts i andra stycket av paragrafen. Det reglerar målsägandebiträdets uppgift med att bistå målsäganden efter det att dom har meddelats. Gemensamt för de flesta målsägande är att de direkt efter domen behöver ledning för att få ut sitt skadestånd. Därför bör det vara möjligt för målsägandebiträdet att bistå målsäganden med de inledande åtgärder som är nödvändiga för att få ut ett av domstolen utdömt skadestånd. En bedömning ska göras av målsägandebiträdets ersättningsanspråk med utgångspunkt i att det är en del av målsägandebiträdets uppdrag att i skälig omfattning bidra till att slutföra skadeståndsfrågan och att det ska kunna ske inom ramen för det som brukar benämnas avslutande åtgärder.

Utredningens närmare överväganden återfinns i avsnitt 10.4 och i avsnitt 11.9.4.

4 §

Målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. I fråga om byte av målsägandebitråde tillämpas 26 § andra stycket rättshjälpslagen.

Ett målsägandebitråde får inte utan rättens medgivande sätta någon annan i sitt ställe.

Målsägandebiträdet skall entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

I övrigt tillämpas i fråga om målsägandebitråde, rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde.

Utredningen föreslår att första stycket andra meningen som hänvisar till 26 § första stycket rättshjälpslagen (1996:000) tas bort. Bestämmelsen i fråga hänvisar till regler om målsägandebiträdets behörighet. Utredningen föreslår att det införs nya regler om målsägandebiträdets behörighet som placeras i en ny bestämmelse, 5 §. Förslaget är således ett led i att skapa en bättre struktur av lagstiftningen.

Hänvisningen till 26 § andra stycket rättshjälpslagen som reglerar byte av rättshjälpsbiträde föreslås vara kvar men med en ny placering i första stycket. Bestämmelsen innebär att byte av målsägandebitråde bara får ske efter särskilt tillstånd och bara om det finns särskilda skäl. Däremot föreslås det att hänvisningen till 26 § tredje stycket rättshjälpslagen som hänvisar till substitution utgår. En ny bestämmelse angående substitution av målsägandebitråde har i stället förts in i det andra stycket av 4 §. Liksom uppdraget som offentlig försvarare är uppdraget som målsägandebitråde av personlig natur. Därför föreslås att målsägandebiträdet inte utan rättens medgivande får sätta någon annan i sitt ställe. Den som anlitas för substitution ska fylla de allmänna kvalifikationerna som ställs på målsägandebiträdet enligt utredningens förslag i 5 §. Liksom tidigare ska ett biträde inte få sätta någon annan i sitt ställe om det medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna.

Tredje stycket om entledigande av målsägandebitråde och fjärde stycket som hänvisar till rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde behålls oförändrade.

Utredningens överväganden återfinns i avsnitt 7.6.2.

5 §

Till målsägandebitråde skall utses advokat som är lämplig för uppdraget. Om det finns särskilda skäl kan till målsägandebitråde utses annan lämplig person som avlagt för behörighet till domarämbetet föreskrivna kunskapsprov.

Har målsäganden föreslagit någon som är behörig skall denne förordnas, om det inte medför avsevärt ökade kostnader eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det.

Utredningen har föreslagit en ändring av 4 § lagen om målsägandebitråde som bl a går ut på att hänvisningen till bestämmelsen i 26 § rättshjälpslagen angående målsägandebiträdets behörighet tas bort. Istället införs en ny bestämmelse i lagen, 5 § som reglerar målsägandebiträdets behörighet. Enligt förslaget kommer frågor om byte och substitution av målsägandebitråde liksom tidigare att regleras i 4 §. Bestämmelsen om ersättning till målsägandebiträdet kommer i enlighet med utredningens förslag att bli 6 §. Förslaget får också till följd att 2 § förordningen (1997:408) om målsägandebitråde utgår.

Utredningens förslag är att som huvudregel ska advokat förordnas som målsägandebitråde. Därutöver ska ett särskilt lämplighetskrav gälla för målsägandebiträden på samma sätt som för offentliga försvarare.

Uppdraget som målsägandebitråde förutsätter djupa kunskaper om brottmålsprocessen såväl som kunskaper i skadeståndsrätt. Utöver det måste målsägandebiträdet ha kunskap om den situation som ett brottsoffer befinner sig i och vilka reaktionsmönster som brott kan orsaka. Men uppdraget som målsägandebitråde kräver inte bara sakkunskaper utan också erfarenhet av att föra talan i brottmål.

Förslaget är avsett att verka förtydligande och kvalitetshöjande. En biträdande jurist kan förordnas som målsägandebitråde enligt undantagsregeln, d v s endast om särskilda skäl föreligger. Ett exempel på när sådana särskilda skäl föreligger är om det blir svårt att i domkretsen finna en advokat som kan ta uppdrag som målsägandebitråde. Den föreslagna regleringen överensstämmer således med vad som gäller för den offentliga försvararen.

Det andra stycket är i överensstämmelse med vad som tidigare gällt med stöd av hänvisningen från 4 § lagen om målsägandebitråde till 26 § rättshjälpslagen men med den skillnaden att bestämmelsen anger att ”någon som är behörig” kan förordnas som målsägandebitråde i stället för ”någon som är lämplig”. Bestäm-

melsen följer således den ordning som gäller för offentliga försvarare.

Utredningens överväganden finns i avsnitt 7.6.2.

8 §

Beslut om förordnande av målsägandebitråde fattas av åklagaren under förundersökningen. Sådant beslut ska fattas med skyndsambhet. Sedan åtal har väckts förordnar domstolen målsägandebitråde.

Åklagarens beslut att avslå en begäran om målsägandebitråde eller att till sådant uppdrag utse någon annan än parten föreslagit kan överklagas av målsäganden till tingsrätten. Vid rättens handläggning av sådana beslut gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

I de fall som avses i 6 § får dock målsägandebiträdet själv besluta om utredning i samma utsträckning som enligt 17 § rättshjälpslagen (1996:000) gäller för biträde vid rättshjälp.

Enligt gällande rätt regleras frågan om vem som kan förordna målsägandebitråde i 7 § lagen om målsägandebitråde. På grund av utredningens förslag att införa en ny bestämmelse om målsägandebiträdets behörighet i 5 § har paragrafen om handläggningen av förordnandefrågan fått en annan placering i lagen och den nuvarande 7 § blir enligt utredningens förslag 8 §. Frågor om byte och entledigande av målsägandebitråde beslutas liksom tidigare av domstolen och regleras i 4 §.

Utredningens förslag innebär att domstolen inte ensam längre ska vara beslutande myndighet utan att åklagaren görs ansvarig för att förordna målsägandebitråde under förundersökningen. Det medför att ordet "rätten" i första meningen byts ut mot "åklagaren" i den nya 8 §.

Förslagets syfte är att förkorta beslutsvägen och skapa bättre bedömningsgrunder för beslutet om förordnande av målsägandebitråde. Det har sin bakgrund i de problem som finns i fråga om när målsägandebiträdet förordnas och som beskrivits i betänkandet. I sin roll som förundersökningsledare har åklagaren bäst kännedom om målsägandens behov av målsägandebitråde. Till bestämmelsen har i första stycket andra meningen lagts ett krav på skyndsambhet i handläggningen. Det innebär att oavsett om ett önskemål har framställts om målsägandebitråde eller inte ska åklagaren snarast ta ställning i frågan om förordnande.

Det andra stycket innehåller bestämmelser om överklagande av åklagarens beslut. Av rättssäkerhetsskäl är det angeläget att den

som beslutet går emot kan överklaga beslutet till en annan instans. Någon tidsfrist ska inte gälla för överklagandet.

Det tredje stycket i bestämmelsen förblir oförändrat.

Utredningens överväganden finns i avsnitt 7.6.1.

17.2 Förslag till lag om ändring i lag (1999:997) om särskild företrädare för barn

2 §

En särskild företrädare skall, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång. Företrädaren får dock inte väcka åtal och får inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.

Det som i 23 kap. 10 a och 11 §§ rättegångsbalken sägs om målsägandebiträdets rättigheter vid förhör skall tillämpas på den särskilda företrädaren.

Bestämmelsen var tidigare 3 § men benämns nu 2 § till följd av utredningens förslag att 2 § i lagen ska utgå.

De två första meningarna kvarstår oförändrade.

På grundval av den förändring som utredningen föreslagit beträffande 23 kap. 10 § rättegångsbalken och förslaget om en ny bestämmelse, 23 kap. 10 a § i rättegångsbalken bör det andra stycket hänvisa till 23 kap. 10 a § rättegångsbalken som reglerar målsägandebiträdets rättigheter vid förhör. Hänvisningen till 23 kap. 11 § rättegångsbalken kvarstår emellertid.

Utredningen har behandlat frågan i avsnitt 14.6.2.

3 §

En ansökan om förordnande enligt 1 § görs av åklagaren hos tingsrätten.

Bestämmelsen var tidigare 4 §. Till följd av utredningens förslag benämns bestämmelsen nu 3 § efter som 2 § i lagen utgår.

En justering har gjorts i bestämmelsen till följd av utredningens förslag att låta 2 § lagen om särskild företrädare för barn utgå. Det innebär att hänvisningen till 2 § utgår.

4 §

Till särskild företrädare skall utses advokat. Om särskilda skäl föreligger kan till särskild företrädare utses annan lämplig person som avlagt för behörighet till domarämbetet föreskrivna kunskapsprov. Endast den får förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget.

Bestämmelsen var tidigare 5 §. Enligt utredningens förslag benämns bestämmelsen nu 4 § eftersom 2 § i lagen om särskild företrädare för barn utgår.

De två första meningarna är nya. Samma behörighetskrav bör gälla för den särskilde företrädaren som för målsägandebiträdet. Som huvudregel ska den som förordnas som särskild företrädare för barn vara advokat. Bestämmelsens avsikt är att verka förtydligande och kvalitetshöjande. Att en biträdande jurist förordnas som särskild företrädare för barn ska vara en undantagsregel. Endast om särskilda skäl föreligger, d v s när det blir svårt att i domkretsen finna en advokat som kan ta uppdrag som särskild företrädare för barn ska en biträdande jurist kunna förordnas som särskild företrädare för barn. Den föreslagna regleringen överensstämmer således med vad som gäller för den offentlige försvararen.

Den andra meningen är densamma som i den nuvarande 5 §. Utredningens förslag medför att 2 § förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn, som anger vem som ska anses som biträdande jurist vid tillämpning av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn utgår.

Utredningens överväganden återfinns i avsnitt 14.6.3.

5 §

Om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas till vara får åklagaren, utan att höra barnets vårdnadshavare, besluta om förordnande enligt 1 § för tiden innan ärendet avgörs. Åklagaren skall utan dröjsmål överlämna det interimistiska beslutet till tingsrätten för fortsatt handläggning.

Bestämmelsen ska benämnas 5 § i stället för som tidigare 6 § eftersom utredningen föreslagit att 2 § i lagen om särskild företrädare för barn ska utgå. Hänvisningen i första meningen till 2 § lagen om särskild företrädare för barn har tagits bort eftersom utredningen har föreslagit att den bestämmelsen ska utgå.

Enligt gällande rätt ska domstolen fatta beslut om interimistiskt förordnande av särskild företrädare för barn. Den nuvarande bestämmelsen i 6 § lagen om särskild företrädare föreslås förändrad genom att åklagaren istället för domstolen ges befogenhet att interimistiskt förordna om särskild företrädare för barn. I lagtexten genomförs ändringen genom att "domstolen" i första meningen byts ut mot "åklagaren".

Åklagaren har underlaget till beslutet om förordnande av särskild företrädare. I praktiken är det åklagaren som gör bedömningen av behovet av särskild företrädare. Utredningens uppfattning är att det som är mest angeläget vid den här typen av brott är att det ges goda möjligheter att snabbt utreda brott och att barnet så snart som möjligt får en oberoende företrädare som är kompetent att hantera situationen samt att företrädaren och utredaren får tid på sig att utföra de nödvändiga inledande åtgärderna. Åklagaren är den som bäst kan bedöma målsägandens behov och det gagnar utredningen om beslutsvägen och handläggningstiden förkortas. Därför menar utredningen att åklagaren bör få befogenhet att interimistiskt förordna särskild företrädare när det kan anses nödvändigt.

Den andra meningen är ny och reglerar det slutgiltiga beslutet som ska fattas av en annan instans. Åklagaren skall utan dröjsmål eller så snart det kan ske underställa tingsrätten det interimistiska beslutet som har att fatta slutligt beslut i frågan om förordnande.

Frågan har behandlats av utredningen i avsnitt 14. 6.5.

12 §

I ett ärende om förordnande enligt 1 § är barnets vårdnadshavare åklagarens motpart.

Bestämmelsen har fått en ny benämning, 12 § till följd av utredningens förslag att låta 2 och 10 §§ utgå. Hänvisningen till 2 § har utgått.

13 §

Ansökan om byte eller entledigande av en särskild företrädare får göras av barnets vårdnadshavare, den särskilda företrädaren eller av åklagaren. En särskild företrädare får inte entledigas utan att han eller hon har haft tillfälle att yttra sig i ärendet. Domstolen får också självmant ta upp frågor om byte och entledigande av företrädare samt återkallelse av förordnande.

Bestämmelsen har fått en ny benämning, 13 § till följd av utredningens förslag att låta 2 och 10 §§ utgå. Det andra stycket som hänvisar till 10 § och handlar om återkallande av förordnande enligt 2 § har utgått.

14 §

Beslut om förordnande enligt 1 §, interimistiska beslut enligt 5 § samt beslut om byte eller entledigande av särskild företrädare enligt 7 och 8 §§ gäller omedelbart, om inte annat bestäms.

Bestämmelsen har fått en ny benämning, 14 § till följd av utredningens förslag att låta 2 och 10 §§ utgå. Enligt gällande rätt hänvisar bestämmelsen på två ställen till 2 §. Paragrafen har genomgått en justering som innebär att hänvisningarna till 2 § har utgått. Hänvisningarna gällande byte och entledigande av särskild företrädare har justerats i enlighet med utredningens förslag och hänvisningen angående återkallande av förordnande har utgått.

17.3 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

23 kap.

5 §

Skall enligt 21 kap. 3 a § offentlig försvarare utses för den misstänkte, åligger det undersökningsledaren att göra anmälan om det hos rätten.

I den nuvarande lagtexten anges i den andra meningen av bestämmelsen i 23 kap. 5 § rättegångsbalken att det åligger undersökningsledaren att anmäla hos rätten om målsäganden begär att få ett målsägandebitråde eller om det annars finns anledning att förordna ett sådant bitråde.

En följdändring av de förslag som görs beträffande 7 och 8 §§ i lagen om målsägandebitråde är att den andra meningen tas bort. Eftersom utredningen föreslår att åklagaren görs ansvarig för att förordna målsägandebitråde under förundersökningen kommer förundersökningsledarens åliggande att göra anmälan till rätten om målsägandebitråde att försvinna. Skulle frågan om förordnande av målsägandebitråde uppkomma efter det att åtal har väckts är det domstolen som har att hantera frågan om förordnande av målsägandebitråde.

Paragrafen reglerar därmed enbart undersökningsledarens åliggande att göra anmälan om offentlig försvarare till rätten. Frågan har behandlats av utredningen i avsnitt 7.6.1.

23 kap.

10 §

Vid förhör skall såvitt möjligt ett av undersökningsledaren anmodat trovärdigt vittne närvara.

Undersökningsledaren skall bestämma om någon annan än ett vittne får närvara vid förhör. Vid förhör, som enligt 18 § andra stycket hålls på den misstänktes begäran, har han och hans försvarare rätt att närvara. Även vid annat förhör får försvarare närvara, om det kan ske utan men för utredningen.

En stödperson har rätt att närvara vid förhör med målsäganden, om hans närvaro inte är till men för utredningen.

Är den som hörs under 15 år, bör den som har vårdnaden om honom vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

Undersökningsledaren får förordna att vad som förekommit vid förhör inte får uppenbaras.

Paragrafen innehåller olika bestämmelser om utomståendes närvaro vid förhör under förundersökningen.

Den första meningen i det tredje stycket om att målsägandebiträdet har rätt att närvara vid förhör utgår och flyttas till den nya bestämmelse i rättegångsbalken som utredningen föreslagit och som benämns 23 kap. 10 a §. Det gör att alla bestämmelser om målsägandebiträdets rättigheter vid förhör under förundersökningen samlas i en bestämmelse.

De första och andra styckena kvarstår oförändrade.

Den bestämmelse som tidigare fanns i andra meningen av tredje stycket om att stödperson har rätt att närvara vid förhör, om det inte är till men för utredningen kvarstår. Den utgör nu bestämmelsens tredje stycke och har genomgått en smärre språklig ändring.

Bestämmelsen i fjärde stycket och femte styckena förblir oförändrade.

23 kap.

10 a §

Målsägandebiträde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Målsägandebiträdet skall meddelas när förhör med målsäganden ska hållas under förundersökningen.

Målsäganden och målsägandebiträdet har rätt att fortlöpande i den mån det kan ske utan men för utredningen få information om eller ta del av vad som har förekommit vid undersökning.

Bestämmelsen är ny och reglerar målsägandebiträdets rättigheter vid förhör under förundersökningen.

Den första meningen i första stycket handlar om målsägandebiträdets rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Bestämmelsen har oförändrad flyttats från 23 kap. 10 § rättegångsbalken.

I andra meningen av första stycket regleras målsägandebiträdets rätt att få veta när förhör med målsäganden ska äga rum. I syfte att underlätta målsägandebiträdets arbete och tydliggöra målsägandebiträdets roll ska målsägandebiträdet meddelas när förhör med målsäganden ska hållas under förundersökningen. Om det är möjligt bör målsägandebiträdet informeras även om tidpunkten för andra förhör som kan vara av betydelse för målsäganden.

För att målsäganden ska kunna ges möjligheter att följa utvecklingen av sitt ärende ska målsäganden och målsägandebiträdet, liksom den misstänkte och hans försvarare, ha rätt att fortlöpande i den mån det kan ske utan men för utredningen, ta del av eller informeras om vad som har förekommit vid undersökningen. Detta regleras i det andra stycket av bestämmelsen.

17.4 Förslag till förordning om ändring i förundersökningskungörelsen (1947:948)

13 a §

Målsäganden skall underrättas om att åklagaren under vissa förutsättningar kan föra talan om enskilt anspråk i anledning av brott och om möjligheterna att få ersättning enligt brottsskadelagen (1978:413). I samband med detta bör också på lämpligt sätt upplysning lämnas om de regler som gäller för handläggningen av sådana anspråk.

Målsäganden som utsatts för ett brott med fängelse i straffskalan skall underrättas om de regler som gäller för förordnande av målsägandebiträde, om det inte är uppenbart att sådan information inte behöver lämnas.

Informationen om målsägandebiträdet skall ges i samband med polisanmälan, om det inte finns särskilda omständigheter som gör att information hellre skall ges i ett senare skede.

Det åligger åklagaren att senast innan åtal väcks kontrollera att målsäganden fått sådan information.

Är brottet sådant att det kan komma i fråga att meddela besöksförbud enligt lagen (1988:688) om besöksförbud, skall målsäganden så snart som möjligt underrättas om de regler som gäller för meddelande av besöksförbud.

Målsäganden skall ges information om reglerna om stödperson i 20 kap. 15 § och 23 kap. 10 § rättegångsbalken, om möjligheterna att få rättshjälp och rådgivning enligt rättshjälpslagen (1996:1619) samt om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp.

En åtgärd enligt första eller sjätte stycket behöver inte vidtas om det är uppenbart att den inte behövs eller om det är förenat med betydande svårighet att vidta åtgärden.

Utredningen föreslår förändringar i det andra stycket av 13 a §. Förslaget går ut på att reglerna om information till målsäganden om målsägandebiträde delas upp i tre stycken och att bestämmelsen avseende besöksförbud flyttas ner och blir till ett nytt femte stycke i paragrafen. Det får till följd att det andra stycket i paragrafen kommer att reglera förutsättningarna för att ge information om målsägandebiträde. I det tredje stycket regleras när informationen ska ges och i det fjärde stycket finns en ny bestämmelse om ansvaret och kontrollen av att information om målsägandebiträde tillhandahålls.

Huvudregeln i den nya bestämmelsen är att alla målsägande för vilka det är möjligt att förordna målsägandebiträde ska underrättas om reglerna om målsägandebiträde. Det andra ledet i bestämmelsen utgör ett undantag från huvudregeln. Målsäganden bör också veta vilka förutsättningar som gäller för att förordna målsägandebiträde. Därför kvarstår den gällande formuleringen i förundersökningskungörelsen om att målsägandebiträde bör underrättas ”om de regler som gäller för förordnande av målsägandebiträde”.

Det nya tredje stycket reglerar när information om målsägandebiträde ska ges. För att det ska finnas förutsättningar att förordna ett målsägandebiträde i ett tidigt skede bör det preciseras vid vilken tidpunkt informationen ska lämnas. Av 13 a § tredje stycket förundersökningskungörelsen framgår nu att informationen om målsägandebiträde ska ges i samband med polisanmälan. Undantag

kan göras i sådana situationer när målsäganden är ur stånd att ta till sig information. Vid dessa tillfällen får informationen ges i ett senare skede.

Det är angeläget att målsägandens inställning i fråga om ett förordnande målsägandebiträde klargörs. Enligt det fjärde stycket har åklagaren ett ansvar för att kontrollera att information har lämnats om målsägandebiträde innan åtal väcks. Det får anses innebära att åklagaren informerar sig om målsägandens inställning i den frågan.

I det femte stycket har bestämmelsen om målsägandebiträde utgått så att stycket nu enbart reglerar information om besöksförbud.

Tredje och fjärde styckena kvarstår oförändrade men har genomgått en redaktionell förändring och blivit de sjätte respektive de sjunde styckena i bestämmelsen.

I det sjunde stycket har en justering gjorts så att bestämmelsen hänvisar till det sjätte stycket i 13 a § istället för som tidigare till det tredje stycket.

13 e §

Vid brott enligt 6 kap. 1–9 §§, 3 kap. 5–6 §§ och 11 § brottsbalken i vad avser försök till mord, dråp, barnadråp samt misshandel som inte är ringa, vid brott enligt 4 kap. 1–1a §§ samt 2–5 §§ och 7 § brottsbalken samt vid brott enligt 8 kap. 5–6 §§ brottsbalken skall åklagaren erbjuda målsägande som ska höras i domstol ett möte med åklagaren.

Bestämmelsen är ny och benämns 13 e § förundersökningskungörelsen (1947:948). Den har innebörden att åklagaren vid vissa grövre brott ska vara skyldig att erbjuda målsäganden ett möte.

Utredningens förslag bygger på målsägandens behov av att träffa åklagaren och att det är ett behov som finns vare sig ett målsägandebiträde har förordnats eller inte. Ett möte mellan åklagaren och målsäganden kan bidra till utredningsarbetet och stärka målsäganden inför huvudförhandlingen. Behovet ter sig som störst för dem som ska höras under huvudförhandling i domstol. Det är åklagaren som avgör när mötet ska komma till stånd.

Skyldigheten ska gälla i sådana ärenden som gäller grövre integritetskränkande brott. Med grövre brott avses här brott med fängelse i straffskalan. Bestämmelsen kommer således att gälla målsägande i samtliga sexualbrott i 6 kap. brottsbalken. I 3 kap. brottsbalken gäller skyldigheten för målsägande vid misshandel och

grov misshandel samt försök till mord, dråp, barndråp eller misshandel som ej är ringa och i 4 kap. brottsbalken gäller skyldigheten vid brotten människorov, människohandel, olaga frihetsberövande, olaga tvång, grov fridkränkning, grov kvinnofridskränkning samt olaga hot och ofredande. Slutligen skall målsägande i ärenden om rån och grovt rån erbjudas ett möte med åklagaren.

Bestämmelsen hindrar inte att möten mellan åklagaren och målsäganden kan komma till stånd även vid andra brott eller att åklagaren bör vara tillmötesgående om målsäganden har önskemål om ett möte.

17.5 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1997:408) om målsägandebiträde

2 §

Paragrafen utgår. (Se kommentar till 5 § lagen om målsägandebiträde under 17.1.)

17.6 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn

2 §

Paragrafen utgår.

2 a §

Om ett interimistiskt beslut om förordnande enligt 1 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn har fattats utan att barnets vårdnadshavare har hörts, får expediering av beslutet underlåtas till dess att det kan ske utan men för utredningen. Expediering får dock aldrig ske senare än den sjätte vardagen efter det interimistiska beslutet.

Hänvisningen i första meningen till interimistiskt beslut i enlighet med 2 § lagen om särskild företrädare för barn har tagits bort eftersom utredningen har föreslagit att den bestämmelsen ska utgå.

Den nuvarande paragrafen anger en tidsfrist på fyra dagar under vilken tingsrätten kan underlåta ett expediera ett beslut om interimistiskt förordnande. Utredningen föreslår att tidsfristen inom vilken expediering kan underlåtas förlängs från fyra till sex

dagar. I de fall där en helg infaller mellan tidpunkten för ett interimistiskt förordnande och expediering har tingsrätten således åtta dagar inberäknat helgdagarna på sig innan expediering av beslutet måste ske.

Frågan har behandlats av utredningen i avsnitt 14.6.5.

Referenser

- Bevis. 6, Sexuella övergrepp, Diesen, Christian m.fl., Stockholm, Nordstedts Juridik, 2001
- Brienen, Marion E.I. & Hoegen, Ernestine H. Victims of crime in 22 criminal justice systems The implementation of recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure Nijmegen, Wolf Legal Productions, 2000
- Bring, Carina Målsägandens reaktionsmönster, i Brottsfrets rätt, Stockholm, Juristförlaget 1995
- Brottsfrets rätt, Diesen, Christian (red) Stockholm, Fritzes förlag 1995
- Diesen Christian, Sutorius Helena Sexuella övergrepp mot barn – den rättsliga hanteringen, Expertrapport, Juridiska institutionen, Stockholms universitet, 2001
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam Henrik Rättegång II, 8 rev. Uppl, Stockholm, Norstedts juridik, 1996
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam Henrik, Boman Robert Rättegång V, 7 rev. uppl Stockholm Norstedts juridik, 1998
- Fitger, Peter Rättegångsbalken 1–11 lösblad, uppdateras fortlöpande Stockholm, Nordstedts 1984-
- Danielius, Hans Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 2 uppl., Stockholm, Nordstedts juridik, 2002
- Danielsson Stig, Förundersökning i brottmål, 2 uppl., Stockholm, Bruun, 2004
- Dassoum, Alica Lagen om särskild företrädare för barn – för förundersökningens, barnets eller föräldrarnas bästa? En empirisk studie i lagens konstruktion och praktiska tillämpning, examensarbete, Umeå universitet, 2004
- Emmerson, B. & Ashworth, A. Human rights and Criminal Justice, London, Sweet & Maxwell, 2001

- Forsberg, Magnus Målsägandebiträdets behörighet, Examensarbete, Juridiska institutionen Umeå universitet, 2000
- Heuman, Lars Domares och åklagarens skyldighet att vara objektiva i Objektivitetsseminarium, 2004
- Lindberg, Gunnel Åklagareetik, Svensk Juristtidning 1997, häfte 3 ss. 197–221
- Lindgren, Magnus & Qvarnström, Jennifer Brottsoffren i rättsprocessen – en undersökning genomförd på uppdrag av Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket, 1999
- Lindgren, Magnus & Qvarnström, Jennifer Brottsoffren i rättsprocessen Stockholm, Rikspolisstyrelsen, 2003
- Lindgren, Magnus Brottsoffer i rättsprocessen – om ideala brottsoffer och goda myndigheter, Stockholms universitet, 2004
- Mellberg, Nea När det överkliga blir verklighet – mödrars situation när deras barn utsätts för sexuella övergrepp av fäder, Umeå, Boréa, 2002
- Meyrowitsch, Anna Den andra kränkningen – om målsägande och rättsprocessen examensarbete, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, 2004
- Nordisk seminar om offerets straffeprocessuella stilling, TemaNord 2004:559, Nordisk Ministerråd, København 2004
- Objektivitetsseminarium Brottsoffermyndigheten, Domstolsverket, Sveriges Advokatsamfund, Riksåklagaren, Stockholm, Riksåklagaren, 2004
- Olivecrona, Karl Rättegången i brottmål enligt RB, 3. uppl., 1968
- Pallvik Annika Målsägandebiträdet – intentioner och verkligheter, examensarbete Juridiska fakulteten Uppsala universitet, 1998
- Renfors, Cecilia Rättshjälpslagen och annan lagstiftning om rättsligt bistånd – en kommentar 2., omarb. uppl., Stockholm, Norstedts juridik, 2006
- Robberstad, Anne Mellom tvekamp og inkvisisjon Straffeprosessens grunnstruktur belyst ved fornærmedes stilling, Oslo, Universitetsforlaget 1999
- Robberstad, Anne Kontradiksjon og verdighet Komparativ fremstilling av fornærmedes stilling i de nordiske land med sikte på forslag om styrking av fornærmedes rettigheter i straffeprosessen, Rapport 2002:2, Justis- og politidepartementet, Oslo
- Robberstad, Anne Bistandsadvokaten, 2 utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2003
- Rustan, Sofia Åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk – examensarbete, Umeå universitet, 1997

Sutorius, Helena, Kaldal, Anna Bevisprövning vid sexualbrott, 1. uppl., Stockholm, Norstedts juridik, 2003
Svensson, Kerstin Socialt arbete med brottsoffer – sympati, empati och organisering, Stockholm, Carlsson, 2006.
Westlund, Helen Barn som utsatts för sexuella övergrepp och den rättsliga hanteringen, Stockholm Rädda Barnen 2002

Advokatsamfundet

Yttranden över Utöandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser, Ds 2002:13, R 9427/2002
Stadgar för Sveriges advokatsamfund antagna av Advokatsamfundets fullmäktige den 25–26 maj 1962, ändrade den 6 juni 2003

Barnombudsmannen

Det svåraste som finns – åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen, Barnombudsmannen rapporterar, BR2006:02

Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ)

Policy för stödpersoner och vittnesstöd inom Brottsofferjourernas Riksförbunds verksamhet, 15 mars 2006

Brottsoffermyndigheten

Åklagarens ansvar i relation till målsäganden – rättslig reglering och dokumenterad praktik, 2003 (Opublicerad)
Yttrande över Barnet i brottets skugga, Ds 2004:56, Adm 11605/04
Brottsofferportal – redovisning av ett regeringsuppdrag, Adm 1202/05
Brottsoffermyndighetens informationsstrategi, 2006
Rättegången – hur blir den?, 2006

Brottsförebyggande rådet (BRÅ)

Stöd och hjälp åt brottsoffer – en probleminventering, Falkner Sten, KansliPM 1986:1

Domstolsverket

Målsägandebitråde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebitråde m m, DV-rapport 1996:2
Enskilda anspråk – förordnande av offentlig försvare och målsägandebitråde – en sammansättningsfråga, Promemoria II

2000-10-12, Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor
Reglering av ersättning till målsägandebiträde i en särskild taxa, DV-rapport 2002:3
Försöksverksamhet utan taxa för offentliga försvarare och målsägandebiträden i västra Sverige – delrapport, 2003
Försöksverksamhet utan taxa – redovisning av ett regeringsuppdrag, DV-rapport 2004:2
Domstolsverkets föreskrifter angående beräkning av ersättning för tidsspillan, DVFS 2005:7
Domstolsverket föreskrifter om brottmålstaxa för offentliga försvarare i tingsrätt och hovrätt, DVFS 2005:9
Domstolsverket föreskrifter om brottmålstaxa för målsägandebiträden i tingsrätt och hovrätt, DVFS 2005:10
Rättshjälp och taxor, 2006
Budgetunderlag 2007-2009

Justitieombudsmannen

JO 1994/95 s. 292
JO 1995/96 s. 89
JO 1654-1993
JO 4547-2002

Ämbetsberättelser

JO 1973 s. 32–33: Tilltalad i brottmål har vid rättens förhandlingar medgivits att ha sin make vid sin sida oaktat denne inte innehade ställning såsom ställföreträdare, ombud, rättengångsbiträde eller försvarare. Fråga om tillåtligheten härav. Tillika spørsmål om såsom vittne ifrågasatt persons rätt att närvara vid rättens förhandlingar.
JO 1964 s. 193–195: Dröjsmål med utfärdande av stämning i brottmål och med förordnande av offentlig försvarare
JO 1988/89 s. 29–31: Handläggningen av en begäran om offentlig försvarare vid kommande huvudförhandling som den tilltalade framställt under förundersökningen
JO 2002/03 s. 76–77: J.A:s begäran om beslagsprotokoll m.m.

Justitiekanslern (JK)

Inspektion av Umeå tingsrätt, Dnr 3417-02-28, Beslut 2003 02-07

Justitiedepartementet

Ju 1998/1237/KRIM

Remissärende – departementspromemorian Målsägandebitråde för barn, Ju 943147 och Ju98/588 KRIM

Uppdrag till Brottsoffermyndigheten om utbildning i brottsofferfrågor i samverkan med DV Ju2001/4708/KRIM

Uppdrag till Brottsoffermyndigheten utbildning i brottsofferfrågor i samverkan med RPS Ju2001/4709/KRIM

Uppdrag till Brottsoffermyndigheten utbildning i brottsofferfrågor i samverkan med RÅ Ju2001/4710/KRIM

Uppdrag till Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket att verka för att vittnesstöd bedrivs vid samtliga tingsrätter och hovrätter, JU 2004/5514/KRIM, Ju 2005/9355/KRIM, Ju 2006/5404/KRIM

Justitieutskottet

Särskild företrädare för barn – uppföljning om tillämpningen av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn, 2005/06:RFR2, Stockholm 2005

Justitieutskottets betänkande JuU 1983/84:25

Justitieutskottets betänkande JuU 1987/88:33

Justitieutskottets betänkande 1993/94:JuU25

Polishögskolan

Utbildningsplan Polisprogrammet 80 poäng 2002-08-26, se <http://www.polisen.se/>

En ny grundutbildning för poliser, Rikspolisstyrelsen, 2000, se <http://www.polisen.se/>

Riksrevisionsverket

Domstolsväsendet – resursfördelningssystem och hinder för ett effektivt resursutnyttjande, RRV-rapport 1997:48

Varför blev det dyrare? – kostnadsutveckling för offentlig försvarare, målsägandebitråde och offentligt biträde, RRV-rapport 2001:30

Rikspolisstyrelsen

Brottsofferjour – en handledning för polisens medverkan i brottsofferverksamhet, RPS rapport 1989:1

Allmänna råd om ledningen av förundersökning i brottmål, beslutade den 16 december 1997, FAP 303–5

Inspektion av brottsofferfrågor i Norrbottens län, VKA 128-3935/97

Inspektion av hanteringen av anmälningar om hot och våld mot kvinnor vid polismyndigheten i Västra Götaland, VKA 128-4716/99

Iakttagelser och erfarenheter vid inspektioner av brottsutredningsverksamheten – promemoria April 1998- juni 1999, VKA-128-5535/99

Granskning av brottsutredningar avseende våld mot kvinnor, Polismyndigheten i Västmanlands län, Protokoll från Rikspolisstyrelsen inspektionsgrupp 12 december 2000, RÅ/RPS 1/00, VKA 128-4450/00

Brottsoffer – en handledning för polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödande arbete Rikspolisstyrelsens rapport, 2001:1

Att utreda mäns våld mot kvinnor – ett utbildningsmaterial för polis och åklagare, 2001

Polisens insatser för att bekämpa våld mot kvinnor, POL 480-794/03

Redovisning av regeringsuppdrag angående brottsoffer, POL 483-3694/01 samt POL 480-3692/01, 2003

Brottsofferarbetet inom polisen – en nationell handlingsplan, Rikspolisstyrelsen 2003

Riksåklagaren

Målsägande i brottmål RÅC 1:122, 1994

Säkerhet och skydd för bevispersoner – åtgärds katalog, Adell Gunnar och Ovallius Christer, Metodfrågor, 1997:1, Stockholm 1997

Promemoria avseende förundersökning i ärenden rörande sexuella övergrepp mot barn, RÅ-PM 1999:01

Granskning av brottsutredningar avseende våld mot kvinnor, Åklagarkammaren i Västerås Gemensam inspektionsverksamhet protokoll från Riksåklagarens inspektionsgrupp, december 2000

Riksåklagarens uppdrag att se över rutinerna i ärenden om besöksförbud, Åklagarmyndigheten i samarbete med Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren, skrivelse Dnr 2000/0297

Riksåklagarens metod för kvalitetssäkring av åklagarväsendets brottsofferarbete, Dnr 2001/0980

Riksåklagarens redovisning av uppdragen om våld mot kvinnor skärpt strafflagstiftning för våld mot kvinnor m m, Dnr 2001/0267

Åklagareetik, En rapport från arbetsgruppen för etikfrågor, Ett diskussionsunderlag, Riksåklagaren 2002 (Opublicerat)

Brottsoffer – en redovisning av tre regeringsuppdrag – Riksåklagarens handlingsplan för det fortsatta brottsofferarbetet, 2003

Sexuella övergrepp mot barn Åklagarmyndigheternas redovisning av ett uppdrag, Chefsutbildning, våren 2003

Granskning av vissa förundersökningar beträffande våldtäkt, Åklagarmyndigheten i Stockholm, Dnr 100/2004/0344

Beslut i tillsynsärenden rörande frågan om förordnande av målsägandebiträde i sexualbrottsmål, RÅ-A 2004/0538 och RÅ-A 2004/0658

Gemensam inspektion – granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år, Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten, RPS/ÅM 1/05, April 2005

Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledningen av förundersökning i brottmål (ÅFS 2005:9)

Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn – handbok, Broberg Peter, Utvecklingscentrum Göteborg, 2006

Grov kvinnofridskränkning – tillsynsrapport, RättsPM 2006:8, Utvecklingscentrum Göteborg, Maj 2006

Socialstyrelsen

Sexuella övergrepp mot barn, Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:3, 1991

Socialtjänstens stöd till unga brottsoffer, 2005

Umeå universitet

Utbildningsplan Polisutbildningen i Umeå, polisprogrammet 80 poäng gäller från vårterminen 2006

Kursplaner

Grunder för polisiärt arbete A, 20 poäng, 2006

Polisiärt arbete A, 20 poäng, 2006

Polisiärt arbete B, 20 poäng, 2006

Polisiärt arbete C, 20 poäng, 2006

Studieguide Våld i nära relationer, 2006

Utvecklingsrådet

Det goda samtalet – etik i rättsväsendet, 2000

Hemsidor

<http://www.boj.se/>

<http://www.brottsoffermyndigheten.se/>

<http://www.dom.se>
<http://www.europa.eu>
<http://www.jm.dk/>
<http://www.om.fi/>
<http://www.polisen.se/>
<http://www.aklagare.se/>

Offentligt tryck

Kommittédirektiv

Direktiv 1977:7 till sexualbrottskommittén Förnyad översyn av sedlighetsbrotten

Direktiv 1979:146 Tilläggsdirektiv till 1977 års sexualbrottskommitté

Direktiv 1984:43 Tilläggsdirektiv till rättshjälpskommittén

Dir 1995:94 Utvärdering av åtgärder på brottsofferområdet

Promemorior

DsJu 1983:2 Rätten till offentlig försvarare delbetänkande av Rättshjälpskommittén (Ju1982:1)

DsJu 1986:10 Ändrade regler om enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång m m

Ds 1992:24 Några brottsofferfrågor – utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands

Ds 1992:38 Domstolsväsendet – organisation och administration i framtiden

Ds 1993:29 Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning

Ds 1997:7 Domstolsförfarandet – förslag till förbättringar
Särskilt målsägandebiträde för barn, promemoria 1998

Ds 2002:13 Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser
Anmälan och utredning av sexualbrott, Ju 2004:01

Ds 2004:56 Barnen i brottets skugga

Betänkanden

SOU 1926:32 Processkommissionens betänkanden angående rättegångsväsendets ombildning

SOU 1938:43–44 Förslag till rättegångsbalk, Processlag –beredningen betänkande

SOU 1976:9 Sexuella övergrepp

SOU 1981:64 Våldtäkt – en kriminologisk kartläggning av våldtäktsbrottet

SOU 1982:61 Våldtäkt och andra sexuella övergrepp

SOU 1982:63 Polislag, betänkande av 1981 års polisberedning
SOU 1986:49 Målsägandebiträde
SOU 1990:92 Våld och brottsoffer
SOU 1995:60 Kvinnofrid
SOU 1995:81 Ny rättshjälpslag och andra bestämmelser om rättsligt bistånd
SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige
SOU 1998:40 Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras?
SOU 1999:108 Handläggning av ungdomsmål
SOU 2004:61 En översyn av Brottsoffermyndigheten
SOU 2004:122 Ingripanden mot unga lagöverträdare

Propositioner

Proposition 1972:4 med förslag till rättshjälpslag m m
Proposition 1972:5 om förslag till rättshjälpslag m m
Proposition 1978/79:90 med förslag till ändring i rättshjälpslagen (1972:429) m m
Proposition 1979/80:2 förslag till ny sekretesslag samt till lagar om ändring i rättegångsbalken, brottsbalken, förvaltningslagen och förvaltningsprocesslagen
Proposition 1981/82:28 om ändringar i rättshjälpslagen (1972:429) m m
Propositionen 1981/82:41 om förundersökningsbegränsning
Propositionen 1983/84:23 Rätten till offentlig försvarare
Proposition 1983/84:105 om ändring i brottsbalken m m (sexualbrotten)
Proposition 1984/85:3 Nya regler om åtalsunderlåtelse
Proposition 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande
Proposition 1987/88:1 om ändring i rättegångsbalken (enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång)
Proposition 1987/88:107 om målsägandebiträde
Proposition 1987/88:137 om besöksförbud
Proposition 1989/90:158 om utvidgad rätt till målsägandebiträde m m
Proposition 1992/93:109 om ändring i rättshjälpslagen m m
Proposition 1993/94:26 om utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands
Proposition 1993/94:143 Brottsoffren i blickpunkten – en brottsofferfond och andra åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning

Proposition 1994/95:150 med förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96, m.m. (kompletteringspropositionen) – reviderad finansplan m m
Proposition 1996/97:9 Ny rättshjälpslag
Proposition 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals
Proposition 1996/97:9 om ny rättshjälpslag
Proposition 1997/98:55 Kvinnofrid
Proposition 1998/99:133 Särskild företrädare för barn
Proposition 1999/2000:26 Effektivisering av förfarandet i allmän domstol
Proposition 2000/01:79 Stöd till brottsoffer
Proposition 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m m
Proposition 2002/03:70 Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer
Proposition 2004/05:41 Förbättrad kontroll av rättsliga biträdens ersättningsanspråk m m
Proposition 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare
Proposition 2005/06:166 Barn som bevittnat våld
Budgetpropositionen 2006/07:003

Justitieutskottet

Justitieutskottets betänkande 1989/90:JuU5 Våldsbrott och brottsoffer

Justitieutskottets betänkande 1990/91:JuU21

Särskild företrädare för barn – uppföljning av tillämpningen av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn, Rapporter från riksdagen 2005/06:RFR2

Rättsfall

NJA 1976 s. 213

NJA 1976 s. 312

NJA 1976 s. 699

NJA 1976 s. 455

NJA 1983 NOT C 28

NJA 1984 s. 877

NJA 1986 s. 642

NJA 1987 s. 58

NJA 1993 s. 114

NJA 1994:306

NJA 1994:596

NJA 1997 s. 822

NJA 1998 s. 862
NJA 1999 s. 781
NJA 2002 s. 439
NJA 2004 s. 549
NJA 2004 s. 826

RH 1990:33
RH 1997:120
RH 2000:1
RH 2004:417
RÅ 81 2:7
BN 423/74
SvJT ref 58

Danmark

Folketinget, FT 1977-78 tillæg A
Folketinget, FT 1978-79 tillæg A
Folketinget, FT 1979-80 tillæg A
Folketingsbeslutning om forbedring af voldtægtsorfres retsstilling for og under retssagen, 4 juni 2004
Betænkning nr 1102/1987 om den forurettedes stilling i voldtægts- og voldssager afgivet af et udvalg nedsat af Justitsministeriet den 6 juni 1983
Betænkning om forbedring af voldtægtsorfres retsstilling Afgivet af Justitsministeriets strafferetsplejeudvalg, Betænkning nr 1458
Forslag til lov om ændring af retsplejeloven (Forbedring af voldtægtsorfres retsstilling og beskikkelse af bistandsadvokat for pårørende til afdøde i straffesager mod politipersonale) (L 160), som blev fremsat den 27. april 2005, vedtaget af Folketinget den 14. juni 2005.
Lov nr 253 från 16 juni 1980
Lov nr 730 från 7 december 1988
Lov nr 349 från 23 maj 1997
Lov nr 558 från 24 juni 2005 Lov om ændring af av retspleloven forbedring af voldtægtsorfres retsstilling m v og beskikkelse af bistandsadvokat for pårørende til afdøde i straffesager mod politipersonale
Regeringens handlingplan vedrørende bekæmpelse af vold, Oktober 1993
Litteratur och artiklar
Hansen, Jan Fredrik Bør retskrav på beskikkelse af bistandsadvokat udvides til at omfatte voldsofre m fl? Ufr Online 1994, B257

Rørdam, Thomas Bistandsadvokatens processuelle rettigheter og pligter i Advokaten 1996 nr 2 ss. 30–34

Cirkulär

Vejledning til ofre for forbrydelser og udpegning af en kontaktperson, Meddelelse nr 2/2001 af 24 oktober 2002, Rigsadvokatens cirkulär

Cirkulärskrivelse nr 9581 af 20 oktober 2004 vedrørende politiets relationer til ofre for forbrydelser og ulykker og deres pårørende
Forbedring af voldtæktsofres retsstilling og midlertidig indberetning af afgørelser vedrørende bevisfrelse i voldtægtssager om forurettedes tidligere seksuelle adfærd, om de nye reglerna om beskikkelse af bistandsadvokat RA 2004–609–0037, Rigsadvokaten informerar nr 22 2005

Broschyrer

Til den der har været udsat for incest (blodskam) eller andre seksuelle overgrep Justisministeriet

Norge

Lov 13 juni 1980 nr. 35 om fri rettshjelp, rettshjelpsloven

Lov 22 mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprocesslagen)

Lov 12 juni 1981 nr 66.

Lov 1 juli 1994 nr. 50.

Lov 11 augusti 2000 nr. 76.

Lov 10 januari 2003 nr. 2.

Lov 2. juli 2004 nr. 61 om endringer i lov 21.juli 1916 nr 2 om vidners og sakkyniges godtgjørelse m v og i straffeprosesslova

Lov 2. juli 2004 nr. 62 om endringer i lov 22.mai 1981 nr 25 nr 2 om rettergangsmåten i straffesaker

Lov 20 mai 2005 nr 28 om straff (straffeloven)

Förarbeten

Ot.prp.nr 63 (1980-81) Om lov om endringer i straffeprosessloven (advokathjelp til fornærmede i voldtæktssaker)

Ot. prp. nr 33 (1993-94) Om lov om endringer i straffeprosessloven m.v (styrking av kriminalitetsofres stilling)

NOU 1992:16 Sterkere vern og økt støtte for kriminalitets ofre

NOU 2003:31 Retten til et liv uten vold

NOU 2006:10 Fornærmede i straffeprosessen nytt perspektiv og nye rettigheter Oslo 2006

Övrigt

Bohinen, Anne K. Fornærmedes partsstilling og bistandsadvokatens rolle Noen av utfordringene som følger av utforming av reglene i

straffprocessloven § 107 c og kapitel 29 i Kritisk Juss 2004 ss. 217–230

Robberstad, Anne Bistandsadvokaten Ofrenes stilling i straffesaker, 2 utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2003

Rundskriv G 294/81 och G 238/83

Finland

Lagstiftning

Förundersökningslagen nr 449/1987

Lagen om statliga rättshjälpsbyråer 258/2002.

Lag om rättegång i brottmål nr 689/1997

Lag om ändring av 2 kap. 1 a § i lagen om rättegång i brottmål Lag 652/2004

Lag om ändring av lagen om rättegång i brottmål 243/2006

Förarbeten

Betänkande av Brottsofferkommissionen, kommittébetänkande, 2001:5

Slutbetänkande av arbetsgruppen för översyn av straffprocessen, 2003:11

Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagstiftning om revision av rättegångsförfarandet i brottmål i underrätterna, RP 82/1995 rd

Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om ändring av strafflagen och vissa lagar som har samband med den, RP 34/2004 rd

Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av de bestämmelser om behandling av brottmål i tingsrätten som ingår i lagen om rättegång i brottmål, rättegångsbalken och i vissa andra lagar, RP 271/2004rd

Övrigt

Jokela, Antti Uudistuva rikosprosessi, upplaga 2, Helsinki Lakimiesliiton kustamus, 1998

Träskman, Per-Olof Hur borde målsägandens ställning ändras när underrättsförfarandet i brottmål reformeras? Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland JFT 1993 s. 189 – 207

Strömman, Linda Målsägandens rätt till biträde och stödperson enligt 2 kap. lagen om rättegång i brottmål i JFT 2002 ss. 187 – 199

Vuorenpää, Mikko Asianomistajan oikeudet rikosprosessilaissa, Helsinki Werner Söderström 1999

Vuorenpää, Mikko Målsägandens rättigheter i Finland Några kritiska synpunkter i JFT 2001 ss. 231 – 248

Om du blir utsatt för brott, broschyr Justitieministeriet, se även <http://www.om.fi/>

FN

Förenta Nationernas stadga och stadga för den internationella domstolen, San Fransisco 1945

Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna, RES 217 A (III), 10 december 1948

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, RES 2200 A (XXI), 16 december 1966

Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, RES 2200 A (XXI), 16 december 1966

Deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk, A/RES/40/34, november 1985 – Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, RES 40/34, 29 November 1985

Konvention om barnets rättigheter, RES 44/25, 20 november 1989
Guidelines on the Role of Prosecutors Adopted by the Eight United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 august to 7 september 1990

Förenta Nationernas Deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor, RES 48/104, 20 december 1993

Declaration on the Elimination of Violence against Women, General Assembly resolution 48/104 of 20 December 1993

Guide for policy makers on the implementation of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power United Nations, Centre for international crime prevention, 1999

Handbook on Justice for Victims: On the use and application of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power United Nations, Centre for international crime prevention, 1999

Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, RES 54/263, 25 maj 2000

International Convention on the Protection and Promotion of the Rights and Dignity of Persons with Disabilities, 13 december 2006

Europarådet

Convention on the Prevention of Terrorism, ETS-196, Warsaw 2005

Guidelines on the Protection of Victims of Terrorist Acts adopted by the Committee of Ministers, 2 mars 2005

European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, ETS-116, 24 november 1983

Convention on the Exercise of Childrens rights, ETS-160, 25. 1 1996

Konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna (Europakonventionen) ETS-005, 4 november 1950

Recommendation Rec (85) 4 of the Committee of Ministers to member states on violence in the family procedure adopted by the Committee of Ministers on 26 March 1985

Recommendation Rec (85) 11 of the Committee of Ministers to member states on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985

Recommendation Rec (87) 18 concerning the Simplification of Criminal Justice adopted by the Committee of Ministers on 17 september 1987

Recommendation Rec (87) 21 on assistance to victims and the prevention of victimisation

Recommendation Rec (90) 2 on Social Measures concerning Violence within the Family adopted by the Committee of Ministers on 15 January 1990

Recommendation Rec (2000) 19 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecution in the criminal justice system adopted by the Committee of Ministers on 6 October 2000

Recommendation Rec (2006) 8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims, adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2006

Explanatory memorandum to the Recommendation Rec (2006) on assistance to crime victims

Rättsfall Europadomstolen

Neumeister mot Österrike, dom 27/6 1968

X och Y mot Nederländerna, dom 26/3 1985

Kamasinski mot Österrike, dom 19/12 1989

Lindquist mot Sweden, no 26304/95

Z m fl mot Storbritannien, dom 10/5 2001

M C mot Bulgarien, dom 4/12 2003

Europeiska Unionen

Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, 2000/C 364/01

Handlingsplan om upprättande av ett område med frihet, säkerhet och rättvisa – Text antagen av rådet (rättsliga och inrikes frågor) den 3 december 1998. EGT C 19, 23.1.1999

Europaparlamentet, rådet och Ekonomiska och sociala kommittén
Brottsoffer i Europeiska Unionen – Reflexioner över normer och åtgärder (KOM/99/349) 14 juli 1999

Rådets rambeslut om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden – Text antagen av rådet (rättsliga och inrikes frågor) den 15 mars 2001, EGT L 82, 22.3.2001 Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (Official Journal L 82 of 22.03.2001)

Report from the Commission on the basis of Article 18 of the Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings 16/02/2004. COM (2004) 54 final/2

Rådets direktiv 2004/80/EG om ersättning till brottsoffer antagen av rådet den 29 april 2004 (EUT L 261, 6.8.2004)

European Forum for Victim Services
Statement of Victims' Rights in the Process of Criminal Justice, 2001

Statement of the Social Rights of Victims Crime, 2001

Statement of Victims' Rights to Standards of Service, 2001

Bilaga 1 Kommittédirektiv 2005:19

Kommittédirektiv

Översyn av lagen (1988:609) om målsägandebitråde

**Dir.
2005:19**

Beslut vid regeringssammanträde den 17 februari 2005

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas med uppdrag att göra en översyn av lagen (1988:609) om målsägandebitråde. Utredaren skall se över lagens tillämpningsområde och se hur lagen används i förhållande till dess intentioner – att ge målsägande med störst behov av juridisk hjälp och stöd rätt till biträde under rättsprocessen. Utredaren skall även se över om det finns behov av att tydliggöra målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter dels i förhållande till målsägandens behov, dels i förhållande till och andra aktörers roller såsom åklagarens, stödperson enligt 20 kap. 15 § rättegångsbalken (RB) och särskild företrädare för barn. I uppdraget ingår även att se över den lagtekniska och språkliga utformningen.

Bakgrund

Frågan om målsägandens behov av biträde i samband med förundersökning och rättegång kom i fokus då de omfattande ändringarna av brottsbalkens regler om sexualbrott trädde i kraft 1984 (se prop. 1983/84:105, bet. 1983/84:JuU25, rskr. 1983/84:332). I detta lagstiftningsärende infördes en möjlighet för målsägande att åtföljas av en stödperson enligt 20 kap. 15 § RB. Stödpersonens uppgift är enbart att vara ett personligt stöd åt målsägande.

I samband med det nyss nämnda lagstiftningsärendet påpekades från flera håll att det inte var tillräckligt med ett personligt stöd åt

målsägande utan att det många gånger också fanns behov av juridiskt stöd under den rättsliga processen. Regeringen gav då Rättshjälpskommittén (dir. 1984:43) i uppdrag att ta upp frågan om formerna för en utvidgad rättshjälp för i första hand kvinnor som utsatts för sexualbrott eller vissa andra våldsbrott. Resultatet av kommitténs arbete redovisades i betänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49). Förslagen i detta betänkande ledde slutligen till att lagen om målsägandebitråde kunde träda i kraft den 1 juli 1988 (prop.1987/88:107, JuU 1987/88:33, rskr. 1987/318).

Genom lagen gavs målsägande möjlighet att på statens bekostnad få ett eget juridiskt biträde – ett målsägandebitråde – vid förundersökning och rättegång om vissa typer av brott. Från början var rätten till målsägandebitråde i första hand tänkt för målsägande som blev utsatta för grövre sexuella övergrepp. Lagens tillämpningsområde har därefter utvidgats vid flera tillfällen och i dag kan i princip alla brott där fängelse finns med på straffskalan medföra att målsägande har möjlighet att få ett målsägandebitråde (se prop. 1989/90:158, bet. 1990/91:JuU4, rskr. 1990/91:16, prop. 1993/94:26, bet. 1993/94:JuU12, rskr. 1993/94:124, prop. 2000/01:79, bet. 2000/01:JuU20, rskr. 2000/01:205).

Behovet av en översyn

Lagen om målsägandebitråde är konstruerad så att det vid olika typer av brott krävs olika starka skäl för att ett målsägandebitråde skall kunna förordnas. Det krävs således att domstolen i varje enskilt fall gör en prövning av målsägandens behov av ett biträde. För att säkerställa att lagen tillämpas i enlighet med dess intentioner finns det ett behov av att se över vilka faktorer som påverkar behovsbedömningen i enskilda fall.

Enligt lagen skall ett målsägandebitråde förordnas när förundersökningen har inletts. I de allra flesta fall förordnas ett målsägandebitråde efter en begäran från målsägande. En viktig förutsättning för ett förordnande är därför att målsägande får information om denna möjlighet. Sådan information skall ges till målsägande redan under förundersökningen (se 13 a § förundersökningskungörelsen [1947:948]). Här finns ett behov av att kartlägga i vilken utsträckning målsägande får denna information under förundersökningen.

Målsägandebiträdets uppgifter

En uppgift för målsägandebiträdet är att lämna personligt och kurativt stöd till sin klient. Denna uppgift har även en stödperson enligt 20 kap. 15 § RB. En annan uppgift för målsägandebiträdet är att hjälpa målsägande med en eventuell skadeståndstalan. Denna skyldighet har även åklagaren, som på begäran av målsägande är skyldig att förbereda och utföra målsägandens talan om skadestånd (se 22 kap. 2 § RB). Målsägandebiträdets uppgift att föra talan om skadestånd kvarstår även om skadeståndstalan avskiljs från brottmålet för att handläggas som ett tvistemål. Genom att målsägandebiträdets arbetsuppgifter delvis sammanfaller med vad åklagaren och en stödperson förväntas utföra finns det utrymme för att det uppstår oklarheter om vem som i det enskilda fallet skall ansvara för en viss arbetsuppgift. Det finns därför anledning att se över målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter så att dessa blir tydliga i förhållande till de andra aktörerna.

Målsägandens behov av biträde varierar under rättsprocessen

Till målsägandebiträde kan advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget förordnas. Användningen av målsägandebiträden i rättsprocessen har blivit större än förväntat och antalet förordnanden som målsägandebiträde har ökat kraftigt under de senaste åren (se Riksrevisionsverket RRV-2001:30 Varför blev det dyrare?). För vissa målsägande kan behovet av stöd och hjälp variera under rättsprocessen. Inledningsvis kan målsägandens behov av att förstå hur rättsprocessen går till vara större än det personliga stödet. Vid huvudförhandlingen kan situationen vara den omvända. I dessa fall kan den bästa lösningen för målsägande vara att ett målsägandebiträde förordnas i ett tidigt skede av rättsprocessen för att öka målsägandens förståelse och kunskap om vad rättsprocessen kommer att innebära. Vid huvudförhandlingen kan målsägande i stället åtföljas av en stödperson. Målsägandens behov av juridisk hjälp vid huvudförhandlingen bör många gånger kunna tillgodoses genom åklagarens försorg. För att säkerställa att målsägandebiträden används i de fall där målsägande har störst behov av juridiskt biträde och stöd är det viktigt att biträdenas roller och arbetsuppgifter tydliggörs och renodlas. På så sätt kan det förväntas bli enklare för de aktörer som kommer i kontakt med

målsägande under rättsprocessen att erbjuda adekvat hjälp. Det finns därför anledning att överväga om målsägandebiträdesinstitutet används på det sätt som var avsett vid lagens tillkomst – att ge målsägande med störst behov av juridisk hjälp och stöd rätt till biträde under rättsprocessen.

Lagen om särskild företrädare för barn

I vissa fall när barn misstänks vara utsatta för brott av en vårdnadshavare eller en person som är närstående till vårdnadshavaren finns det möjlighet att förordna en särskild företrädare för barnet. Denna möjlighet har införts genom lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn som trädde i kraft den 1 januari 2000 (prop. 1998/99:133, bet. 1999/2000:JuU2, rskr. 1999/2000:49). I samband med tillkomsten av lagen om särskild företrädare för barn uttalades i förarbetena att uppgifterna för den särskilde företrädaren skiljer sig i ett avgörande hänseende från målsägandebiträdets uppgifter. Ett målsägandebiträde har ingen möjlighet att verka på egen hand utan fullmakt från huvudmannen (jfr 4 § fjärde stycket lagen om målsägandebiträde och 12 kap. 22 § RB). En särskild företrädare för barn övertar däremot vårdnadshavarens befogenheter att ta till vara barnets rätt under förundersökningen och rättegången. I praktiken utför dock den särskilde företrädaren delvis samma arbetsuppgifter som ett målsägandebiträde. Det finns således även i förhållande till en särskild företrädare för barn behov av att målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter blir tydliga.

Efterlevandes rätt till målsägandebiträde

I samband med den senaste ändringen av lagen om målsägandebiträde var frågan om efterlevandes rätt till målsägandebiträde föremål för regeringens bedömning. Det ansågs då inte aktuellt att utvidga rätten till målsägandebiträde för någon som inte är att anse som målsägande (se prop. 2000/01:79 s. 42 f). Möjligheten för efterlevande att få skadestånd regleras i skadeståndslagen (1972:207). Om en personskada har lett till döden skall ersättning betalas utöver för, begravningskostnader m.m. och förlust av underhåll, för personskada som till följd av dödsfallet vållats någon som stod den avlidne särskilt nära (5 kap. 2 §). Härmed avses framför allt psykisk chock eller andra psykiska besvär (se prop.

2000/01:68 s. 70 f.). Berättigade till ersättning för sådan skada är i första hand den som var med i samma etablerade hushållsgemenskap som den avlidne (make, maka, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar). Utformningen av 5 kap. 2 § skadeståndslagen medför att kretsen av efterlevande som är skadeståndsberättigade numera är enklare att identifiera. Härigenom finns det inte längre något behov av att överväga om efterlevande som inte är att anse som målsägande skall ges möjlighet till målsägandebitråde. Dessutom har regeringen nyligen tillkallat en utredare som bl.a. skall överväga vilket behov efterlevande i vissa fall kan antas ha av rättsligt biträde (dir. 2004:180).

Behovet av en samlad översyn

Regeringen har vid olika tillfällen uttalat ett behov av en översyn av målsägandebiträdesinstitutet. Mot denna bakgrund och då lagen nu har varit i kraft i drygt 15 år och vid flera tillfällen ändrats finns det anledning att göra en samlad översyn för att säkerställa att lagen är utformad på ett ändamålsenligt och tydligt sätt.

Uppdraget

Utredaren skall belysa hur lagen om målsägandebitråde tillämpas. En särskild fråga för utredaren att utreda är i vilka fall målsägandebitråde förordnas respektive i vilka fall ett sådant förordnande inte meddelas. Utredaren skall särskilt redogöra för vilka faktorer som påverkar bedömningen av målsägandens behov av biträde i olika fall. Det är även av intresse att utredaren belyser vid vilken tidpunkt under rättsprocessen ett målsägandebitråde förordnas. I detta sammanhang skall utredaren kartlägga på vilket sätt, och i vilken utsträckning, åklagare och polis fullgör sin informationsskyldighet enligt 13 a § förundersökningskungörelsen.

Utredaren skall se över målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter dels i förhållande till målsägandens behov, dels i förhållande till den roll och de arbetsuppgifter som åklagaren, stödperson enligt 20 kap. 15 § RB och särskild företrädare för barn, har i rättsprocessen. För det fall det finns oklarheter mellan de olika aktörernas roller och arbetsuppgifter, som i praktiken innebär att målsägande inte får det stöd eller den hjälp som lagstiftaren har avsett eller att flera aktörer utför samma arbete, skall utredaren

lämna förslag till förbättringar. Här skall utredaren föreslå förändringar som syftar till att målsägandebiträdets juridiska roll kan renodlas. I detta sammanhang är det av intresse att utredaren klargör i vilken utsträckning målsägandens skadeståndstalan avskiljs från brottmålet för att handläggas som ett tvistemål i de fall ett målsägandebiträde har förordnats. Utredaren skall även överväga om det kan vara lämpligt att införa en möjlighet att precisera omfattningen av ett uppdrag som målsägandebiträde.

I uppdraget ingår även att studera och beskriva vilka lösningar som andra jämförbara länder har valt med målsägandebiträden eller andra liknande lösningar med juridiskt biträde för målsägande.

Slutligen skall utredaren se över den lagtekniska och språkliga utformningen av lagen. Syftet är att lagen skall vara ändamålsenligt och tydligt utformad så att tillämpningen inte försvåras. Utredaren skall överväga om lagtexten behöver ändras för att kravet på en särskild bedömning av målsägandens behov skall bli tydligare. Utredaren skall lägga fram fullständiga författningsförslag och även lägga fram andra förslag på förändringar som uppdraget kan ge anledning till. En utgångspunkt för utredaren är att lagens tillämpningsområde inte skall utvidgas. I uppdraget ingår inte att föreslå några förändringar av målsägandebegreppet som finns i 20 kap. 8 § RB.

Arbetsformer och redovisning av uppdraget

Utredaren skall samverka med Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Domstolsverket, andra berörda myndigheter och Sveriges Advokatsamfund.

Uppdraget skall redovisas senast den 31 december 2006.

(Justitiedepartementet)

Bilaga 2 Åklagarmyndighetens mallar för framställan om målsägandebiträde

ÅKLAGARKAMMAREN I X-stad

FRAMSTÄLLAN

Datum

Diariernr

Kammaråklagare Anna Åklagare

X-stad tingsrätt
Box 333

333 33 X-stad

Framställan om förordnande av målsägandebiträde Förundersökning

har inletts mot

Efternamn, förnamn
Personnummer
Alt i särskild bilaga

NN är misstänkt för ...BROTTSBESKRIVNING...

Målsägande

Y (övriga uppgifter, se bilaga)

Brottsmisstanken avser brott enligt 6 kap brottsbalken. Målsäganden har

behov av biträde. Målsäganden föreslår ... FÖRESLAGET

MÅLSÄGANDEBITRÄDE....

Anna Åklagare

Postadress

Telefax

Gatuadress

Telefon

Box 333
333 33 X-stad

ÅKLAGARKAMMAREN I X-stad

FRAMSTÄLLAN

Datum

Diariernr

Kammaråklagare Anna Åklagare

X-stad tingsrätt
Box 333

333 33 X-stad

Framställan om förordnande av målsägandebitråde Förundersökning

har inletts mot

Efternamn, förnamn
Personnummer
Alt i särskild bilaga

NN är misstänkt för ...BROTTSBESKRIVNING...

Målsägande

Y (övriga uppgifter, se bilaga)

Brottsmisstanken avser brott enligt ...LAGRUM... brottsbalken. Fängelse kan följa på brotten. Med hänsyn till ...SKÄL FÖR MÅLSÄGANDEBITRÄDE... har målsägande behov av biträde.

Målsäganden föreslår ... FÖRESLAGET MÅLSÄGANDEBITRÄDE....

Anna Åklagare

Postadress

Telefax

Gatuadress

Telefon

Box 333
333 33 X-stad

Bilaga 3 Formulär genomgång av brottmålsakter

I. ÄRENDET

Tingsrätt	Målnr	Brott
<div style="border: 1px solid black; height: 50px;"></div>		

II. DATUM

Brott	Anmälan	Förhör/ kompletterande förhör	Stämningsansökan
<div style="border: 1px solid black; height: 50px;"></div>			

Nedlagd förundersökning ☐	Datum
Huvudförhandling ☐	Datum

III. MÅLSÄGANDE

Man ☐	Kvinna ☐
---------------------------------	------------------------------------

Antal

Ålder

Under 18

Över 65

IV. BEGÄRAN OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

Har målsäganden framställt önskemål om målsägandebiträde? (Se förhör)

Ja

Datum för
önskemål

Framgår ej

Har det under utredningen konstaterats behov av målsägandebiträde?

Ja

Datum
dokumenterat
behov

Framgår ej

Vem framställer begäran om målsägandebiträde till tingsrätten?

Åklagaren

Målsäganden

Advokat

Annan

Framställan görs:

Muntligt

Skriftligt

Både och

På vilken punkt § 1 lagen om målsägandebiträde grundas framställan?

Punkt 1

Punkt 2

Punkt 3

§ 1 punkt 1 LMB (LAGEN OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE)

Motiveras framställan?

Nej

Ja, enligt åklagarens standardformulering

Om annat, ange nedan

§ 1 punkt 2 LMB

Motiveras framställan?

Nej

Ja

Skäl som anges av åklagaren? (se i Framställan Skäl för målsägandebiträde)

Personlig relation

Någon/några andra omständigheter nedan?

Fys/ Psyk tillstånd	Bevisläget	Rädsla/hot	Rasistiskt homofobiskt offer	Beroende misstänkt/	Ålder
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Om annat, ange nedan

§ 1 punkt 3 LMB

Motiveras framställan?

Nej Ja

Om ja, ange motiv för det särskilda behovet: (personliga förhållanden och övriga omständigheter, se lagen)

V. TIDPUNKT FRAMSTÄLLAN OCH FÖRORDNANDE

När kommer framställan in?
Datum

När sker förordnande?
Datum

När görs framställan?

Före stämningsansökan	I anslutning till stämningsansökan	Efter stämningsansökan
☐	☐	☐

Om framställan kommer in p g a ett önskemål om målsägandebiträde, hur lång tid efter önskemålet inkommer framställan till tingsrätten?

Ej aktuellt	1-7 dgr	8-30 dgr	31-90 dgr	Mer än 90 dgr
☐	☐	☐	☐	☐

Om framställan kommer in p g a dokumenterat behov av målsägandebiträde från målsägandens sida, hur lång tid efter det konstaterade behovet inkommer framställan till tingsrätten?

Ej aktuellt	1-7 dgr	8-30 dgr	31-90 dgr	Mer än 90 dgr
☐	☐	☐	☐	☐

När sker förordnande i förhållande till framställan?

Samma dag 1-7 dgr 8-30 dgr Mer än 30 dgr

När sker förordnande?

Före stämningsansökan Efter stämningsansökan

När sker förordnandet i förhållande till utsatt förhandling?

Ej aktuellt 1-2 dgr 3-7 dgr 8-30 dgr 31-180 dgr

VI. FÖRORDNANDE

Bifall Avslag Ej motiverat

Vid bifall, domstolens motivering om sådan finns.

Vid avslag, domstolens motivering om sådan finns.

Hur förordnas målsägandebiträde?

Förordnande genom särskilt beslut Förordnande i samband med kallelse

Förordnande dokumenterat annat sätt Förordnande i samband på med prövning av besöksförbud

VII. MÅLSÄGANDEBITRÄDET

Har målsäganden önskemål om särskild namngiven person?

Ja Nej

Vem har förordnats?

Advokat Biträdande jurist Annan

Har byte/entledigande av målsägandebitråde skett?

Nej Ja

Om ja,

Byte Entledigande

Skäl till byte/entledigande

VIII. MÅLSÄGANDEBITRÄDETS UPPGIFTER

Har biträdet varit aktiv under förundersökning? (Se bl a kostnadsräkning)

Nej Ja Framgår ej

Fört skadeståndstalan i brottmålet Avskiljande av skadestånd från brottmålet Biträtt åtal

IX. ÖVRIGT STÖD

Förhörsvittne

Nej
Ja

Stödperson/kontaktperson

Nej
Ja

Om stödperson deltagit:

Under förundersökning
Under huvudförhandling
Både
och

Bilaga 4 Sammanställning från genomgång av brottmålsakter

TINGSRÄTTER

Stockholm, Göteborg, Malmö, Umeå och Lidköping

TOTALT ANTAL ÄRENDEN MED MÅLSÄGANDE- BITRÄDE

308

Kommentar

I vissa ärenden finns fler än en målsägande och ibland har det lämnats flera svar på samma fråga. Det totala antalet svar under en punkt kan därför vara fler än antalet ärenden.

Med huvudtal menas det tal som används för att räkna ut procentandelen som ett visst svar utgör. Om inte något huvudtal har angivits är huvudtalet det totala antalet ärenden. Andelar har därför beräknats utifrån antalet ärenden och ska med andra ord utläsas som hur stor andel av ärendena som innehåller svar av denna typ.

ÄRENDET

1. Brott för vilka målsägandebiträde har förordnats

Alla brott som har angivits i stämningsansökningarna är medräknade varför den totala andelen överstiger 100 %

Brott	Antal
Misshandel	128
Olaga hot och grovt olaga hot	72
Grov kvinnofridskränkning	42
Sexualbrott	41
Grov misshandel och försök till grov misshandel	35
Rån, försök till rån, grovt rån och försök till grovt rån	32
Mord och försök till mord	11
Övergrepp i rättssak	8
Grov fridskränkning	7
Försök till dråp	5
Hemfridsbrott och grovt hemfridsbrott	6
Stöld och grov stöld samt olovligt förfogande	7
Våld och hot mot tjänsteman	4
Utpressning, försök till utpressning, grov utpressning och försök till grov utpressning	4
Överträdelse av besöksförbud	3
Olaga tvång	3
Olaga frihetsberövande	3
Skadegörelse	2
Vållande till kroppsskada	2
Olaga intrång, grovt brott	1
Egenmäktighet med barn, grovt brott	1
Förolämpning	1
Narkotikabrott	1
Vårdslöshet i trafik	1

2. Beslut

a) Bifall Antal 308 % 98,4

b) Avslag Antal 5 % 1,6

3. Ärendet avslutat

a) Nedlagd förundersökning Antal 45 % 14,6

b) Huvudförhandling Antal 263 % 85,4

8. Behov av målsägandebiträde konstaterat under utredningen

- a) Behov konstaterat Antal 30 % 9,7
b) Framgår ej Antal 278 % 90,2

9. Framställan om målsägandebiträde till tingsrätten

Framställan kan ha gjorts av flera personer

- a) Åklagare Antal 276 % 87,6
b) Målsäganden Antal 7 % 2,2
c) Advokat Antal 14 % 4,4
d) Annan Antal 4 % 1,3
e) Framgår ej Antal 14 % 4,5

10. Framställans form

- a) Skriftligt Antal 283 % 91,9
b) Muntligt Antal 12 % 3,9
c) Både och Antal 2 % 0,6
d) Framgår ej Antal 11 % 3,6

11. Grund för framställan i 1 § lagen om målsägandebiträde

Mer än en punkt kan ha åberopats

- a) Punkt 1 Antal 38 % 12,2
b) Punkt 2 Antal 249 % 80,1
c) Punkt 3 Antal 13 % 4,2
d) Framgår ej Antal 11 % 3,5

12. Ärenden där framställan grundas på § 1 punkt 1 lagen om målsägandebiträde

Huvudtal 11 a

Framställan motiverad

a) Nej	Antal <u> 6 </u> % <u> 15,8 </u>
b) Enligt åklagarens standardformulering	Antal <u> 26 </u> % <u> 68,4 </u>
c) Övriga motiveringar	Antal <u> 6 </u> % <u> 15,8 </u>
d) På stämningensansökan	Antal <u> </u> % <u> </u>

Exempel på motiveringar (något förkortade)

1. *Parternas nära relation*
2. *Målsäganden syster till de misstänkta*
3. *Målsägandens föräldrar har begärt att målsägandebiträde förordnas*
4. *Målsägande född 1997*
5. *Omständigheterna kring gärningen*
6. *Brottets karaktär*
7. *Målsägandens situation*
8. *Gärningarnas karaktär*
9. *Behov för att föra skadeståndstalan*
10. *Brottets art*
11. *Brottets allvar, skadebild och därmed sammanhängande skadeståndsanspråk*
12. *Omständigheterna kring brottet*
13. *Begäran av föräldrarna*

14. *Målsäganden har tidigare varit gift med den misstänkte*

15. *Målsäganden har behov av biträde*

13. Ärenden där framställan grundas på 1 § punkt 2 lagen om målsägandebiträde

Huvudtal 11 b

Framställan motiverad

a) Nej Antal 99 % 39,8

b) Ja Antal 149 % 59,8

c) Framgår ej Antal 1 % 0,4

14. Motiveringar enligt förarbetena

a) Personlig relation Antal 90 % 60,4

b) Fys/psyk tillstånd Antal 19 % 12,8

c) Bevisläget Antal %

d) Rädsla/hot Antal 16 % 10,7

e) Rasistiskt/homofobiskt Antal %

f) Beroende misstänkt/offer Antal %

i) Ålder Antal 23 % 15,4

Exempel på åklagarnas motiveringar (något förkortade)

1. *Komplicerande skadestandsfrågor kan uppkomma*
2. *Målsäganden har begärt målsägandebiträde men skäl att förordna målsägandebiträde föreligger ej enligt åklagarens mening*
3. *Den misstänkte tidigare utsatt och dömts för våld mot målsäganden,*

4. *Den misstänkte har tidigare dömts för misshandel mot målsäganden, med hänsyn till brottets art*
5. *Svårt att hantera den stress det innebär att bli hörd i utredningen*
6. *Målsäganden har efter händelsen drabbats av mycket oro p g a den tilltalade bitit honom i örat och målsäganden väntar på svar på tester som visar om målsäganden drabbats av någon smitta*
7. *Endast på grund av önskemål från målsäganden*
8. *Målsäganden behöver stöd*
9. *Den tilltalade bor i målsägandens omedelbara närhet*
10. *Målsäganden har under förundersökningen framställt enskilt anspråk*
11. *Målsäganden önskar biträde för att föra skadeståndstalan*
12. *Brottets art*
13. *Videoförhör*
14. *Med hänsyn till det enskilda anspråket*
15. *Utformning av skadeståndstalan*
16. *Gärningens art*
17. *Komplicerade skadeståndsfrågor*
18. *Brottet ägt rum på arbetsplatsen, målsäganden mått mycket dåligt, svårt att återgå i tjänst, obehag inför kommande rättegång*
19. *Det är angeläget att målsäganden får stöd av målsägande biträde*
20. *Arbetsgivar-/ arbetstagarrelation*
21. *Med hänsyn till den kränkning och den skada som uppkommit*
22. *Önskemål från målsäganden*
23. *Med hänsyn till den mycket allvarliga gärningen och dess följder*
24. *Målsäganden känner oro inför förhandlingen*
25. *Med hänsyn till brottets art*
26. *Målsäganden är i behov av biträde under utredningen för att kunna tillvarata sina rättigheter och få stöd*
27. *Med hänsyn till brottets svårhet samt att målsäganden är handikappad*
28. *Misstankarna avser brott med ett allvarligt inslag om hot om våld*

15. Ärenden där framställan grundas på 1 § punkt 3 lagen om målsägandebitråde

Motiverad framställan

a) Nej	Antal	__ 7 __ %	__ 53,8 __
b) Ja	Antal	__ 6 __ %	__ 46,2 __
c) På stämningsansökan	Antal	_____ %	_____

Exempel på motiveringar angående det särskilda behovet (något förkortade)

1. *Målsäganden har ensam vårdnad om sonen och makarna är skiljda. Sonen kvarhålls i Libanon av den misstänkte. Med hänsyn till brottets art och de särskilde problem som föreligger p g a att sonen finns i ett annat land föreligger ett särskilt stort behov av att förordna målsägandebitråde för målsäganden*
2. *Personliga förhållanden*
3. *Personliga förhållanden– äldre syster*
4. *Med hänsyn till de integritetskränkande momenten i brotten samt att flertalet är åldriga*

TIDPUNKTER FRAMSTÄLLAN OCH FÖRORDNANDE

16. Tidpunkt för framställan

a) Före stämningsansökan	Antal	__ 181 __ %	__ 58,8 __
b) I anslutning till stämningsansökan	Antal	__ 80 __ %	__ 26,0 __
c) Efter stämningsansökan	Antal	__ 33 __ %	__ 10,7 __
d) Framgår ej	Antal	__ 14 __ %	__ 4,5 __

17. Tid mellan önskemål och framställan till tingsrätten

a) Framgår ej	Antal __186__%__60,4__
b) 1-7 dgr	Antal __71__%__23,1__
c) 8-30 dgr	Antal __26__%__8,4__
d) 31-90 dgr	Antal __16__%__5,2__
e) Mer än 90 dgr	Antal __8__%__2,6__

18. Tid mellan det dokumenterade behovet och framställan till tingsrätten

a) Framgår ej	Antal __278__%__90,2__
b) 1-7 dgr	Antal __25__%__8,2__
c) 8-30 dgr	Antal __1__%__0,3__
d) 31-90 dgr	Antal _____%_____
e) Mer än 90 dgr	Antal __4__%__1,3__

19. Förordnande i förhållande till framställan

a) Samma dag	Antal __156__%__50,6__
b) 1-7 dgr	Antal __128__%__41,6__
c) 8-30 dgr	Antal __16__%__5,2__
d) Mer än 30 dgr	Antal __8__%__2,6__

20. Förordnade i förhållande till stämningsansökan

- a) Före stämningsansökan Antal __176__%__57,3__
- b) I anslutning till stämningsansökan Antal __26__%__8,5__
- c) Efter stämningsansökan Antal __97__%__31,6__
- d) Framgår ej Antal __8__%__2,6__

21. Förordnandet i förhållande till utsatt förhandling

- a) Framgår ej eller är ej aktuellt Antal __99__%__32,1__
- b) 0-2 dgr Antal __10__%__3,2__
- c) 3-7 dgr Antal __42__%__13,6__
- d) 8-30 dgr Antal __89__%__28,9__
- e) Mer än 30 dgr Antal __68__%__22,1__

22. Förhållande anmälan av brott och förordnande av målsägandebiträde

Räknas från tidigaste anmälan om flera anmälningar finns. I ärenden med nedlagd förundersökning framgår ej tid för anmälan.

- a) 1-7 dgr Antal __37__%__12,0__
- b) 8-30 dgr Antal __92__%__29,9__
- c) 31-90 dgr Antal __60__%__19,5__
- d) Mer än 90 dgr Antal __73__%__23,7__
- e) Framgår ej Antal __46__%__14,9__

26. Målsägandebiträdets befattning

Kommentar 26-28

Vid byte av målsägandebitråde eller i ärenden där flera målsägande har förekommit kan fler än en typ av målsägandebitråde ha förordnats. Den totala procentandelen överstiger 100.

a) Advokat	Antal	__288__	%	__93,5__
b) Biträdande jurist	Antal	__32__	%	__10,4__
c) Annan	Antal	__1__	%	__0,3__
d) Framgår ej	Antal	__1__	%	__0,3__

27. Byte/entledigande av målsägandebitråde

a) Ja	Antal	__39__	%	__12,6__
b) Nej	Antal	__275__	%	__89,3__
c) Framgår ej	Antal	__2__	%	__0,6__

28. Om svar ja ovan,

a) Byte	Antal	__27__	%	__69,2__
b) Entledigande	Antal	__12__	%	__30,8__

Exempel på skäl till byte/entledigande:

1. *Längre sjukskrivningsperiod och halv sjukpenning för biträdet*
2. *Målsägandens mor har begärt byte av målsägandebitråde*
3. *Målsäganden vill att särskild namngiven person förordnats som målsägandebitråde*
4. *Förhinder för biträdet vid huvudförhandling*
5. *Målsäganden ej nöjd med biträdet*
6. *Substitution vid huvudförhandling*
7. *Förhinder för målsägandebiträdet*

8. *Målsägandebiträdet ej möjlighet att närvara vid huvudförhandlingen*
9. *Substitution jämlikt 4 § 2 stycket lagen om målsägandebiträde*
10. *Målsäganden hade framställt önskemål om ett kvinnligt målsägandebiträde men ett manligt hade förordnats*
11. *Målsägandebiträdet har tidigare företrätt den tilltalade*
12. *Målsägandebiträdet har förhinder att infinna sig till huvudförhandlingen*

29. Biträdet har varit aktiv under förundersökning

Uppgifter med ledning av kostnadsräkningar och målsägandebiträdets ev närvaro under förhör

a) Nej	Antal __138__%__44,8__
b) Ja	Antal __128__%__41,6__
c) Framgår ej	Antal __42__%__13,6__

30. Om talan

Biträdet har

a) fört skadeståndstalan i brottmålet	Antal __220__
b) medverkat vid skadeståndstalan som avskilts från brottmålet	Antal __1__
c) biträtt åtalet	Antal __130__
d) Framgår ej	Antal _____

31. Förhörsvittne deltagit vid förhör

a) Ja	Antal __32__
b) Framgår ej	Antal __303__

32. Stöd av stödperson/kontaktperson

a) Ja Antal 7 % 2,3

b) Nej Antal 301 % 97,7

Bilaga 5 Enkät om målsägandebitråde till åklagare

ENKÄT TILL ÅKLAGARE OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

Vi ber er fylla i ett alternativ på varje fråga.
Vill ni ge kommentarer till frågorna utöver svarsalternativen ber vi er lämna dessa sist.

INFORMATION OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

Nuvarande förhållanden - Polis

1. Anser du att polisen har tillräckliga kunskaper om förutsättningarna för att ett förordnande av målsägandebitråde ska komma till stånd?

Ja Nej Vet ej

2. Anser du att polisen idag gör en egen prövning av behovet av målsägandebitråde innan de lämnar information om målsägandebitråde?

Ja Nej Vet ej

3. Beträktas information om målsägandebitråde som en förstahandsåtgärd i samband med anmälsupptagning?

Ja Nej Vet ej

Nuvarande förhållanden - Åklagare

4. Kontrollerar du att målsäganden har informerats om möjligheten att få målsägandebiträde?

Ja Ibland Nej

5. Hur får du veta att målsäganden har informerats om möjligheten att få ett målsägandebiträde förordnat?

Genom handling med underrättelse och information till målsägande (RAR) Framgår av förhör På annat sätt

6. Hur ofta saknas dokumentation om att polis eller åklagare lämnat information om målsägandebiträde?

Ofta Någon gång Aldrig

7. När får åklagaren information om att det finns ett önskemål om, eller ett behov av målsägandebiträde?

När ärendet lottas till åklagaren När förundersökning protokollet kommer in till åklagaren Däremellan

8. Om det visar sig att målsäganden inte har informerats om möjligheten att förordna ett målsägandebiträde, tillhandahåller du då den informationen?

Ja Nej Vet ej

9. Om svaret ovan är ja, hur förmedlas informationen oftast?

Muntligt, vid sammanträffande	Skriftligt	Per telefon
☐	☐	☐

10. Överväger du en framställan om förordnande av målsägandebitråde i de fall där målsäganden inte själv haft något önskemål om detta?

Ja, ofta	Någon gång	Nej, aldrig
☐	☐	☐

11. Vem tar idag det övergripande ansvaret för att målsäganden får information om målsägandebitråde?

Polis	Åklagare	Förundersöknings- ledare
☐	☐	☐

Synpunkter – information om målsägandebitråde

12. När anser du att information om målsägandebitråde bör lämnas?

Så tidigt som möjligt	I samband med kompletterande förhör	När åtal väcks
☐	☐	☐

13. Om ett målsägandebitråde inte har förordnats under förundersökningens gång, anser du att information om målsägandebitråde behöver upprepas vid förundersökningens slutskede?

Ja, alltid	Ja, vid vissa brott	Nej
☐	☐	☐

14. Vem anser du bör ta ansvaret för att målsäganden får information om målsägandebitråde?

Polis	Åklagare	Förundersöknings ledare
☐	☐	☐

FRAMSTÄLLAN OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

15. Hur ofta uppskattar du att målsäganden framställer önskemål om målsägandebitråde vid sexualbrott? (§ 1 punkt 1 LMB)

Ofta	Ibland	Det är sällsynt
☐	☐	☐

16. Hur ofta uppskattar du att målsäganden framställer önskemål om målsägandebitråde vid andra brott än sexualbrott? (§ 1 punkt 2-3 LMB)

Ofta	Ibland	Det är sällsynt
☐	☐	☐

17. På vilket sätt får du vanligtvis kännedom om att målsäganden uttryckt önskemål om eller behov av målsägandebitråde?

Genom förundersökningen, t ex förhör	Genom kontakter med polis	Genom kontakt med målsäganden el advokat
☐	☐	☐

18. Om önskemål framställts om målsägandebitråde, avvaktar du vad som händer i utredningen innan framställan om förordnande av målsägandebitråde görs?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

19. Om svaret ovan är ja, vad avvaktar du för att kunna göra framställan om förordnande av målsägandebiträde?

Framsteg i förundersökningen	Nya omständigheter som kan föranleda behov hos målsäganden	Andra skäl
☐	☐	☐

20. Om önskemål om målsägandebiträde inte har framställts, avvaktar du vad som händer i utredningen innan du aktualiserar frågan om målsägandebiträde?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

21. Om svaret ovan är ja, vad avvaktar du för att kunna göra framställan om förordnande av målsägandebiträde?

Framsteg i förundersökningen	Nya omständigheter som kan föranleda behov hos målsäganden	Att målsäganden framställer önskemål om målsägandebiträde
☐	☐	☐

22. Hur ofta får du överta ledarskapet av förundersökningen p g a att ett förordnande av målsägandebiträde är aktuellt?

Ofta	Ibland	Mycket sällan
☐	☐	☐

23. Utöver det som du skriver på blanketten i "Framställan om förordnande av målsägandebiträde", har du andra kontakter med tingsrätten om behovet av målsägandebiträde?

Ofta	Ibland	Aldrig
☐	☐	☐

24. För domstolen en dialog med dig angående målsägandens behov vid förordnande av målsägandebiträde?

Ja, regelmässigt	Ibland	Nej
☐	☐	☐

25. Fungerar det nuvarande systemet med förordnande av målsägandebiträde på ett bra sätt?

Ja	Tillfredsställande	Nej
☐	☐	☐

TIDPUNKTEN FÖR FÖRORDNANDE

26. I de ärenden där det finns önskemål om målsägandebiträde, vilken prioritet ger du frågan om förordnande?

Generellt högt	Ingen särskild	Det beror på ärendets natur	Det beror på brottet
☐	☐	☐	☐

27. I vilket skede av utredningen gör du vanligen en framställan om förordnande av målsägandebiträde till tingsrätten?

Under förundersök- ningens inlednings- skede	Under förundersök- ningens gång	I anslutning till stämnings- ansökan
☐	☐	☐

28. I vilket skede av rättsprocessen har målsägandebiträdet störst betydelse?

Under förundersök- ningens inlednings- skede	Under förundersök- ningens gång	Vid huvudförhandling
☐	☐	☐

29. Anser du att ett tidigt inträde av målsägandebiträdet under förundersökningen skulle kunna leda till bättre kvalitet på förundersökningen?

Ja	Nej	Vet ej
☐	☐	☐

30. Anser du att ett tidigt inträde av målsägandebiträdet under förundersökningen skulle kunna leda till att färre förundersökningar läggs ner?

Ja Nej Vet ej

31. Anser du att det finns behov av jouradvokater för förordnande av målsägandebiträde i brådskande fall, t ex vid helger?

Ja Ja, i vissa fall Generellt inte

PRÖVNING ENLIGT 1 § LAG OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

32. Innan framställan om förordnande av målsägandebiträde inges till tingsrätten, gör du en prövning av behovet av målsägandebiträde enligt 1 § punkt 1 LMB?

Ja Ibland Nej

33. Innan framställan om förordnande av målsägandebiträde inges till tingsrätten, gör du en prövning av behovet av målsägandebiträde enligt 1 § punkt 2 och 3 LMB?

Ja Ibland Nej

34. Flera utredningar visar att målsägandebiträden inte förordnas i den omfattning de borde vid sexualbrott. Vilket tror du är det vanligaste skälet till att det är så? (1 § p1 LMB)

Det anses som uppenbart obehövt med hänsyn till brottet	Åklagaren avvaktar utvecklingen i utredningen	Målsäganden framställer ej önskemål
☐	☐	☐

35. Inges framställan om målsägandebitråde till rätten även om det inte finns en utpekad gärningsman eller om denne är okänd?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

36. När barn utsatts för brott, (oavsett typ) görs framställan om förordnande av målsägandebitråde?

Ja, nästan undantagslöst	Det beror på brottets natur	Inte vanligt, andra stödformer finns
☐	☐	☐

37. Hur vanligt förekommande är det att det framställs önskemål om att målsägandebitråde ska förordnas p g a rädsla hos målsäganden?

Aldrig	Ibland	Ofta
☐	☐	☐

38. Hur ofta skulle du uppskatta att en begäran om målsägandebitråde avslås av tingsrätten?

Aldrig	Ibland	Ofta
☐	☐	☐

OM SKADESTÅNDSANSPRÅK

39. Om ett målsägandebitråde har förordnats, hur löses frågan om vem som ska företräda målsäganden i skadeståndsfrågan praktiskt?

Genom samråd med målsägandebiträdet	Målsägandebiträdet övertar automatiskt skadeståndstalan	Det uppstår problem
☐	☐	☐

40. För du skadeståndstalan trots att målsägandebiträde är förordnat?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

41. I de fall där målsäganden önskar föra enskilt anspråk, är skadeståndsanspråket redan förberett när målsägandebiträdet förordnas?

Ja, regelmässigt	Ibland	Nej, sällan
☐	☐	☐

42. I de fall där målsägandebiträde inte har förordnats, bistår du målsäganden med det enskilda anspråket?

Ja, regelmässigt	Ibland	Nej, sällan
☐	☐	☐

43. I de fall där målsägandebiträde inte har förordnats, hur får du vanligtvis underlag för det enskilda anspråket?

Genom egen utredning	Underlag finns i förundersökningen	Skickas för komplettering till polis
☐	☐	☐

OM STÖD OCH HJÄLP TILL MÅLSÄGANDEN

44. Hur ser du på omfattningen av ärenden där målsägandebiträde borde förordnats men så inte skett?

Det är vanligt förekommande	Det händer ibland	Det är mycket sällsynt
☐	☐	☐

45. Anser du att målsägandebiträdet bistår målsäganden med kurativt stöd?

Generellt inte	Ja, med medmänskligt stöd	Det varierar
☐	☐	☐

46. Anser du att det föreligger behov av målsägandebiträden med särskild kompetens för uppdraget?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

47. Brukar du träffa målsäganden innan huvudförhandlingen äger rum om målsägandebiträde inte är förordnat?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

48. Om svaret ovan är nej, varför inte?

Det strider mot objektivitetsplikten	Det beror på bristande tid och resurser	Annat skäl
☐	☐	☐

49. Oavsett om ett målsägandebiträde är förordnat eller ej, brukar du träffa målsäganden innan huvudförhandlingen äger rum?

Ja	Någon gång	Nej
☐	☐	☐

SVARA MED EGNA SYNPUNKTER:

1. Har du synpunkter på åklagarens roll i förhållande till målsägandebiträdet? A, Under förundersökning? B, Under huvudförhandling?

2. Hur ser du på åklagarens skyldighet att föra skadeståndstalan i förhållande till 3 § andra stycket första ledet LMB? Där står:

”Målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren.”

Tack för ditt bidrag till utredningen!

Bilaga 6 Enkät om målsägandebiträde till advokater

ENKÄT OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

Vi ber er fylla i ett alternativ på varje fråga.

INLEDANDE FRÅGOR

1. Förordnas du ofta som målsägandebiträde?

Ja, ofta

Ibland

Nej, sällan

2. Vill du ha uppdrag som målsägandebiträde?

Ja

Ibland

Nej

3. Om svaret ovan är nej, vad är skälet?

*Det passar inte
in i min övriga
verksamhet*

*Jag får inte tillräckligt
betalt*

*Arbetet är
inte
juridiskt*

INFORMATION OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

4. Anser du att målsägande i allmänhet är medvetna om möjligheten att få ett målsägandebiträde?

Ja Ett fåtal Nej

5. Ger polisen tillräcklig information till målsäganden om möjligheten att få ett målsägandebiträde så att ett förordnande kan komma till stånd?

Ja Nej Vet ej

6. Vem kontaktar dig vanligtvis angående målsägandens behov av målsägandebiträde?

Åklagare Målsäganden själv Domstol Annan

7. Kontaktar du själv tingsrätt eller åklagare för att påtala behovet av målsägandebiträde?

Ofta Ibland Aldrig

8. Vem anser du bör ta ansvaret för att ett målsägandebiträde förordnas om målsäganden själv inte begär målsägandebiträde, t ex vid sexualbrott?

Polis Åklagare Ingen

FÖRORDNANDE

9. I vilket skede av rättsprocessen sker oftast förordnande av målsägandebiträde?

I samband med
polis-anmälan

I samband med
stämning-ansökan

När det står
klart att
skadeståndstalan
ska föras

10. I vilket skede av rättsprocessen bör förordnande av målsägandebiträde ske?

Så snart förundersökning
inletts

Före
stämning-ansökan

Före huvud-
förhandling

11. Anser du att det nuvarande systemet för förordnande av målsägandebiträde ger förutsättningar för att förordna målsägandebiträde så snart förundersökning har inletts?

Ja

Nej

Vet ej

12. Anser du att man bör inrätta ett jourssystem för förordnande av målsägandebiträde i bråds-kande fall, t ex vid helger?
(Advokatberedskap)

Ja

Nej

Vet ej

13. Borde det finnas ett skyndsambetskrav när det gäller förordnande av målsägandebiträde? (Jmfr försvarare)

<i>Ja</i>	<i>Ja, i vissa situationer</i>	<i>Nej</i>
☐	☐	☐

14. Förekommer det att du som målsägandebiträde bistår målsäganden redan före en polisanmälan gjorts?

<i>Ofta</i>	<i>I ett fåtal fall</i>	<i>Aldrig</i>
☐	☐	☐

15. Tycker du att målsägande i vissa fall behöver stöd av målsägandebiträde före polisanmälan görs?

<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	<i>Vet ej</i>
☐	☐	☐

16. Hur ser du på domstolarnas sätt att fördela mål till målsägandebiträden?

<i>Rimligt</i>	<i>Svårt att få insyn i hur det går till</i>	<i>Godtyckligt</i>
☐	☐	☐

17. Vad är din erfarenhet av praxis när det gäller att tillgodose målsägandens önskemål angående val av målsägandebiträde?

<i>Generös</i>	<i>Ingen uppfattning</i>	<i>Restriktiv</i>
☐	☐	☐

**PRÖVNING ENLIGT 1 § LAG OM
MÅLSÄGANDEBITRÄDE**

18. Enligt 1 § LMB råder presumtion för förordnande av målsägandebiträde vid sexualbrott. Trots det visar studier att målsägandebiträden inte förordnas vid dessa brott i ett stort antal fall. Vad tror du det beror på?

<p><i>Målsäganden framställer ej önskemål om biträde</i></p> <p>☐</p>	<p><i>Åklagaren avstår att göra framställan, avvaktar utvecklingen i utredningen</i></p> <p>☐</p>	<p><i>Domstolen förordnar ej målsägandebiträde ex officio</i></p> <p>☐</p>
--	--	---

19. Hur anser du att domstolarna tillämpar den andra och tredje punkten 1 § LMB? (Punkt 2: Våldsbrott, bedömning med hänsyn till personlig relation mellan målsäganden och den misstänkte eller andra omständigheter och punkt 3, övriga brott bedömning med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter)

<p><i>Restriktivt</i></p> <p>☐</p>	<p><i>Korrekt</i></p> <p>☐</p>	<p><i>För generöst</i></p> <p>☐</p>
---	---	--

20. Hur vanligt är det att rädsla för gärningsmannen är skälet till att målsäganden önskar målsägandebiträde?

<p><i>Ofta</i></p> <p>☐</p>	<p><i>Ibland</i></p> <p>☐</p>	<p><i>Sällan</i></p> <p>☐</p>
--	--	--

MÅLSÄGANDEBITRÄDETS UPPGIFTER

21. Vilka är dina huvudsakliga arbetsuppgifter?

Att vägleda och informera om rättsprocessen

Att bistå med skadeståndstalan

Att ge stöd och hjälp

22. Anser du att målsägandebiträdets arbetsuppgifter är oprecist formulerade i lagen?

Ja

Nej

Vet ej

23. Anser du att det är riktigt att målsägandebiträdet ska bistå målsäganden med kurativt stöd?

Ja

Nej

Vet ej

24. Följer du målsägande till domstolen före huvudförhandling för att låta dem bekanta sig med lokalerna?

Ofta

Ibland

Sällan

25. Om du är förordnad som målsägandebiträde redan i inledningskedet av förundersökningen, blir du då regelmässigt kallad till förhör eller informerad om att förhör ska hållas med målsäganden?

Ja

Ibland

Nej

26. Hur ofta fäster du rättens uppmärksamhet på frågor som antingen är kränkande mot målsäganden eller som saknar relevans i målet?

Ofta

Ibland

Aldrig

27. Framför du ofta särskilda önskemål på målsägandens vägnar i rättegången, angående t ex lyckta dörrar, förhör i den tilltalades utevaro eller paus under huvudförhandling?

Ofta

Ibland

Aldrig

28. Använder du dig av möjligheten att ställa frågor till den tilltalade och till vittnen när åtalet inte biträds?

Ja

Ibland

Nej

29. Enligt 3 § LMB ska målsägandebiträdet bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk, om detta inte görs av åklagaren. Vållar det lagrummet några bekymmer för dig som målsägandebiträde?

Ja

Ibland

Nej

30. Förekommer det att skadeståndstalan avskiljs från brottmålet?

Ofta

Ibland

Sällan

31. Medverkar du som målsägandebiträde vid skadeståndstalan som avskiljts från brottmålet?

Ofta Ibland Sällan

32. Anser du att en del av ditt arbete som målsägandebiträde ligger efter själva domstolsförfarandet?

Ja Det går inte att säga
(Det varierar alltför
mkt) Nej

33. När du förordnas som målsägandebiträde, biträder du åtalet på målsägandens vägnar?

Ofta Ibland Sällan

34. Förekommer det att du är målsägandebiträde för målsägande som inte för skadeståndstalan?

Ofta Ibland Sällan

35. Anser du att man bör arbeta för att målsägandebiträdet alltid närvarar vid förhör med målsäganden under utredningen?

Ja Nej Vet ej

36. Anser du att det finns ett behov av särskild utbildning för dem som ska förordnas som målsägandebiträde?

Ja Nej Vet ej

ANDRA AKTÖRER

37. Anser du att målsäganden, trots förordnande av målsägandebiträde har höga förväntningar på åklagaren och dennes bemötande? (Text angående information, personlig kontakt, m m)

Ja	I något mindre utsträckning än om målsägandebiträdesinstitutet inte fanns	Nej
☐	☐	☐

38. Anser du att målsäganden generellt har behov av att träffa åklagaren även om målsägandebiträde förordnats?

Ja	Nej	Vet ej
☐	☐	☐

39. Anser du att åklagaren har objektivitetsplikt under rättegången?

Ja	Nej	Vet ej
☐	☐	☐

40. Är din erfarenhet att målsägande vanligtvis blir tillfrågade om de vill ha information om beslut som fattas i ärendet? (Text om att inledd förundersökning ska läggas ned, åtal inte ska väckas, 13b § FuK)

Ofta	Ibland	Sällan
☐	☐	☐

41. Är det din erfarenhet att målsäganden underrättas om att åtal väckts? (13 d § FuK)

Ja	Med vissa undantag	Nej, sällan
☐	☐	☐

OM ERSÄTTNING

42. Får du regelmässigt betalt för det arbete du gör?

<i>Ja</i>	<i>Med vissa undantag</i>	<i>Sällan</i>
☐	☐	☐

43. Inverkar de nuvarande ersättningsreglerna på ett negativt sätt på målsägandebiträdets vilja att bistå målsäganden?

<i>Ja</i>	<i>I ett fåtal fall</i>	<i>Nej, sällan</i>
☐	☐	☐

MÅLSÄGANDEBITRÄDETS BETYDELSE

44. I de mål där målsägandebiträde förordnas, anser du att det råder en balans mellan målsäganden och den misstänkte i rättssalen?

<i>Ja</i>	<i>Mer balans än om målsägandebiträdesinstitutet inte fanns</i>	<i>Nej</i>
☐	☐	☐

45. Om svaret ovan är nej, vad är skälet?

<i>Målsägandebiträdet saknar tillräckliga befogenheter enligt Rättegångsbalken</i>	<i>Attityder i domstolen</i>	<i>Målsägandebiträdets bristande kompetens</i>
☐	☐	☐

46. Hur ser du på omfattningen av ärenden där målsägandebiträde borde förordnats men så inte skett?

<i>Det är vanligt</i>	<i>Det händer ibland</i>	<i>Det är mycket sällsynt</i>
☐	☐	☐

47. Om svaret ovan är att det är vanligt förekommande, vad är skälet till det?

<i>Bristande information från rättsväsendet</i>	<i>Åklagarens prövning av målsägandens behov</i>	<i>Domstolens prövning</i>
☐	☐	☐

48. Anser du att det finns tillfällen då målsägandebiträde förordnas trots att målsäganden egentligen inte har behov av juridisk hjälp?

<i>Ja</i>	<i>Ibland</i>	<i>Nej</i>
☐	☐	☐

49. Vilken inställning upplever du att domare har gentemot målsägandebiträdet?

<i>Genomgående positiv</i>	<i>Det varierar</i>	<i>Mer negativ än positiv</i>
☐	☐	☐

50. Anser du att ett tidigt inträde av målsägandebiträdet under rättsprocessen leder till att färre förundersökningar läggs ner?

<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	<i>Vet ej</i>
☐	☐	☐

SVARA MED EGNA SYNPUNKTER

Enligt 3 § LMB är det målsägandebiträdets uppgift att ta till vara målsägandens intressen. Vilka anser du att dessa är?

Vidare ska enligt 1 § LMB målsägandebiträdet ge målsäganden stöd och hjälp. Vad anser du ligger i det begreppet?

Ge några kommentarer om stödpersonens betydelse för målsäganden.

Önskar du lämna ytterligare synpunkter är du välkommen att göra det på sista sidan.

Vi tackar för ditt bidrag till utredningen!

Bilaga 7 Några intervjuer med brottsoffer om deras erfarenheter av rättsprocessen och av att företräddas av målsägandebiträde

INTERVJUER

1. SANNA

Målsäganden och brottet

Sanna berättar att hon var 19 år när hon gjorde polisanmälan om misshandel och olaga hot i början av år 2006. Hon hade blivit utsatt för gärningar upprepade gånger mellan åren 2003-2006.

Förordnande av målsägandebiträde

Sanna fick ingen information av polisen om möjligheten att begära ett målsägandebiträde eller vilken roll ett målsägandebiträde hade. Vid det första förhöret hos polisen fick hon besked om att hon skulle få ett målsägandebiträde. Efter några veckor fick hon ett brev där det stod att hon hade tilldelats ett kvinnligt målsägandebiträde. Sanna fick själv ta kontakt med målsägandebiträdet per telefon och då blev hon otrevligt bemött. Hon hade inte fått någon information om hur hon skulle gå till väga och visste inte att målsägandebiträdet skulle kontakta henne. Efter några dagar informerades hon om att målsägandebiträdet troligtvis kände den tilltalade, vilket gjorde att ett annat målsägandebiträde skulle förordnas för henne. Efter någon månad fick hon ett brev om att en annan kvinnlig advokat hade förordnats som målsägandebiträde för henne. Det var cirka två månader efter det att hon hade gjort polisanmälan och ungefär fem månader före huvudförhandlingen. Sanna tror att det var hon som tog kontakt med det nya målsägandebiträdet per telefon när hon hade fått brevet om att ett nytt biträde hade förordnats.

Eftersom hon mådde dåligt kontaktade hennes mamma brottsofferjouren. En kvinna på brottsofferjouren gav henne stöd

och hjälp under tiden. Sanna blev förhörd två gånger hos polisen under sammanlagt cirka fem timmar. Hennes vänner var med under de förhören men inte något målsägandebitråde.

Stöd och hjälp

När hon träffade sitt nya målsägandebitråde första gången blev hon informerad om hur parterna skulle vara placerade vid huvudförhandlingen. Från det att målsägandebiträdet hade förordnats fram till själva huvudförhandlingen träffade Sanna biträdet mellan två och tre gånger. Hon upplevde det inte som att målsägandebiträdet var något stort stöd fram till rättegången. Hon fick inte veta hur förundersökningen fortskredit eller hur huvudförhandlingen skulle gå till. Efter det första mötet skulle målsägandebiträdet kontakta Sanna med information om vad den tilltalade hade uppgett i förhör under förundersökningen men hon blev inte kontaktad utan istället fick hon själv läsa förundersökningsprotokollet innan huvudförhandlingen. Då gick målsägandebiträdet igenom förundersökningsprotokollet med henne. Målsägandebiträdet var relativt upptagen. Sanna upplevde att det var svårt att hon själv fick ringa biträdet för att få information om till vilken dag rättegången var utsatt.

Någon hjälp med samhällsinformation, t e x om hälsovård och socialtjänst fick hon inte. Det var inte viktigt för henne att begära skadestånd men hon visste inte heller att hon kunde göra det. Målsägandebiträdet hjälpte henne med att utforma ett skadeståndsyrkande.

Brottsofferjouren gav ett mer kurativt stöd och informerade, t ex om att den offentlige försvararen kunde ställa obehagliga frågor och att hon skulle bemöta frågorna efter hand.

Sanna tyckte att hon vid kontakter med polisen blev illa bemött. Hon fick en kontaktperson av polisen som hon kontaktade per telefon men hon uppfattade det som att kontaktpersonen inte var intresserad av att prata med henne.

Brister i stödet

Sanna kommer inte ihåg att målsägandebiträdet gav henne någon särskild typ av stöd. Målsägandebiträdet var trevlig och förstod vilken situation hon befann sig i. Sanna kände att hon fick kontakt med biträdet och hon behövde inte vara nervös för att berätta vad som hade hänt. Hon upplevde att hon kunde öppna sig för

målsägandebiträdet och att hon fick respons på det som hon berättade för biträdet. Hon kan inte påstå att målsägandebiträdet gav någon hjälp som var viktig, men hon upplevde inte heller målsägandebiträdet som en belastning. Om hon inte hade blivit så trevligt bemött hade det upplevts som en belastning.

Det som Sanna hade behövt under rättsprocessen och som målsägandebiträdet skulle ha kunnat ge henne var mer information. Sanna hade t ex önskat att få veta till vilken dag huvudförhandlingen var utsatt, vad som skulle komma att hända under själva rättsprocessen och vid huvudförhandlingen samt till vilken påföljd den tilltalade skulle kunna dömas. Nu visste hon ingenting om vad som skulle hända. Därför gick hon bara och väntade på besked och det upplevde hon som väldigt jobbigt. Eftersom hon mådde dåligt över att hon inte visste vad den tilltalade hade uppgett i förhör skulle hon vilja ha tagit del av förundersökningsprotokollet i ett tidigare skede.

Förväntningar

Då Sanna inte hade någon erfarenhet av rättsväsendet sedan tidigare hade hon egentligen inga förväntningar på vare sig målsägandebiträdet eller åklagaren. Eftersom ingen informerade henne om vilka roller de olika aktörerna hade visste hon inte vem som var ansvarig för vad eller vad målsägandebiträdet skulle hjälpa till med.

Hon förväntade sig att åklagaren skulle vara på hennes sida. Hon trodde också att åklagaren skulle göra ett bra jobb och hjälpa henne när hon uttryckte sig vardagligt och sade sådant som kunde uppfattas som konstigt. Åklagaren hjälpte henne så som hon hade förväntat sig. Hon pratade med åklagaren cirka fem minuter innan huvudförhandlingen.

Huvudförhandlingen

Före rättegången kände hon att det inte spelade någon roll om hon hade ett målsägandebiträde eller inte men under huvudförhandlingen var målsägandebiträdet ett stöd. Sanna tyckte det var skönt att någon fanns bredvid henne under rättegången. Målsägandebiträdet tog med Sanna till ett enskilt rum innan huvudförhandlingen för att hon inte skulle behöva sitta i samma rum som den tilltalade.

Hon kände sig förberedd vid huvudförhandlingen eftersom brottsofferjouren hade berättat för henne hur den skulle gå till. Eftersom hon visste att hon talade sanning var hon lugn. Det var jobbigt att träffa den tilltalade, men hon var inte rädd eftersom den tilltalade redan hade tagit del av det som hon hade sagt under förhören. Däremot var hon orolig för att den tilltalades vänner skulle närvara vid rättegången.

Den offentlige försvararen ställde inte många svåra frågor och hon upplevde sig relativt väl bemött av aktörerna. Åklagaren och domaren påpekade för den offentlige försvararen att vissa frågor inte var relevanta. Själva rättegången upplevde hon som formell och det var jobbigt att känna att hon måste bevisa att hon talade sanning. Både åklagaren och målsägandebiträdet hjälpte henne genom att ställa frågor när hon inte visste vad hon skulle berätta och på så vis blev det lättare att koppla ihop alla händelser och inte blanda ihop dem. Målsägandebiträdet förde hennes skadeståndstalan på ett bra sätt. Hon saknade inte något stöd under själva huvudförhandlingen. Det som hon inte var beredd på under rättegången gällde den tilltalades påföljd.

Hot och trakasserier

Under själva rättsprocessen kände hon sig hotad och trakasserad av den tilltalade, hans familj och vänner. Det var obehagligt eftersom Sanna bor i en liten stad och hon upplevde det som att hon själv hade gjort något fel. Hon kände inte att polisen gav henne någon trygghet och med anledning av allt detta ville hon flytta därifrån. Det fanns ingenstans att vända sig för att söka stöd. Hennes mamma kontaktade brottsofferjouren men den kvinna hon fick som stöd tog inte hennes känslor riktigt på allvar när hon berättade vad hon hade utsatts för. Hon tog väldigt illa vid sig och visste inte var hon skulle vända sig.

Sanna berättade för målsägandebiträdet hur hon kände sig och hur rädd hon var. Målsägandebiträdet ville då polisanmäla en av den tilltalades familjemedlemmar för trakasserier. Eftersom hon inte orkade med ännu en rättgång avstod hon från det. Målsägandebiträdet gjorde inget annat för att hjälpa henne med de här problemen.

Efter rättegången

I första hand var målsägandebiträdet ett stöd under själva rättegången men Sanna hade behövt stöd och hjälp även efter rättegången. Varken brottsofferjouren eller målsägandebiträdet hörde av sig då och hon visste inte vem hon skulle kontakta.

Sammanfattning

Utifrån en helhetsbedömning anser Sanna inte att målsägandebiträdet var något värdefullt stöd under rättsprocessen, varken kurativt eller informationsmässigt. Hon vände sig till brottsofferjouren istället eftersom det var skönt att prata med någon om de upplevelser hon hade varit med om.

2. LISA

Målsäganden och brottet

Lisa berättar att hon utsattes för det som sedan benämndes grov kvinnofridskränkning under ett års tid under år 2005. Hon var då mellan 28 och 29 år. En annan person gjorde polisanmälan på hennes vägnar den 9 juni 2006.

Förordnande av målsägandebiträde

Eftersom hon är småbarnsmamma kom polisen hem till henne och förhöörde henne. Vid det tillfället nämnde polisen att hon kunde begära ett målsägandebiträde. Hon visste inte vad det innebar och hon fick inte heller någon information om det. Lisa tog kontakt med en brottsofferstödande organisation. På det viset fick hon information om vad ett målsägandebiträde är och vad målsägandebiträdet kan göra. Organisationen kontaktade åklagaren ungefär två veckor efter det att polisanmälan hade gjorts och begärde ett målsägandebiträde åt henne. Lisa hade inte framställt önskemål om någon särskild person som målsägandebiträde. Någon vecka innan rättegången fick hon brev om att en manlig advokat hade förordnats som målsägandebiträde för henne.

Stöd och hjälp

Målsägandebiträdet upplyste henne om vad den tilltalade hade sagt i förhör på så sätt att han jämförde hennes utsaga med den

tilltalades. Vittnesmålen diskuterade han inte med henne. Målsägandebiträdet informerade henne lite om huvudförhandlingen genom att berätta hur aktörerna skulle vara placerade i rättsalen. Han berättade att domaren och åklagaren kunde ställa frågor till henne och att de frågor som den offentliga försvararen kunde ställa skulle kunna upplevas som obehagliga. Någon ytterligare information, t ex om hälsovård och socialtjänst fick hon inte av målsägandebiträdet.

Innan Lisa hade träffat målsägandebiträdet visste hon inte att hon kunde begära skadestånd. Målsägandebiträdet tog upp den frågan med henne och hjälpte henne att utforma ett skadeståndsyrkande.

Brister i stödet

Efter det att polisanmälan hade gjorts anser Lisa inte att hon fick något stöd hos polisen. På grund av hennes familjesituation fick polisen komma hem till henne för att hålla förhör, men hon upplevde inte att hon fick något stöd då. Hon skulle gärna ha velat att ett målsägandebiträde eller en stödperson närvarade vid förhöret. Något målsägandebiträde hade ännu inte förordnats vid det tillfället.

Lisa tyckte att det tog lång tid innan målsägandebiträdet hörde av sig efter det att hon hade fått ett brev om förordnandet. Därför ringde hon till honom efter cirka tre dagar. Hon försökte förklara att hon hade småbarn och därför inte hade någon möjlighet att ta sig till hans kontor som låg några mil bort. Då uppgav målsägandebiträdet att han inte var skyldig att åka hem till henne och att han inte hade behörighet att åka hem till en klient. Det upplevde hon som att han inte tog hennes situation på allvar. Med anledning av det kontaktade hon den organisation som gav stöd åt brottsoffer, och de i sin tur kontaktade målsägandebiträdet. Brottsofferjouren ringde sedan upp henne och sa att målsägandebiträdet skulle komma hem till henne en viss dag. Hon upplevde det som att målsägandebiträdet huvudsakligen koncentrerade sig på skadeståndsyrkandet. Det hon hade behövt var istället en större förståelse från hans sida för vad hon hade varit med om.

Hon hade förväntat sig att målsägandebiträdet skulle vara mer känslomässigt engagerad och vara mer som "människa mot människa" när de talades vid. Lisa upplevde det som att det var mer ett rutinjobb för honom och att han inte tog sig an hennes problem

känslomässigt. I efterhand tror Lisa att det hade varit bättre om ett kvinnligt målsägandebitråde hade förordnats för henne.

Huvudförhandlingen

Huvudförhandlingen hölls den sista juli 2006, cirka en och en halv månad efter det att anmälan hade gjorts. Lisas mamma var närvarande under rättegången för att vara ett stöd för henne. Åklagaren, försvararen och domaren bemötte henne relativt bra under rättegången. Målsägandebiträdet hade informerat åklagare och försvarare om att hon inte mådde psykiskt väl och att hon kände sig pressad. Den offentlige försvararen och de andra aktörerna gick därför väldigt försiktigt fram i sina frågor till henne, vilket kändes skönt. De visste att hon skulle gå ifrån rättegången om hon kände sig för besvärad. Lisa var inte förberedd på vad som skulle hända under rättegången eftersom hon inte hade fått någon information. Hon tyckte det var påfrestande och var rädd för den tilltalades familj och hon var också rädd för den tilltalade. Sedan anhållandet hade hon inte pratat med honom och hon var osäker över hur han skulle reagera när de träffades under rättegången.

Lisa hade inte läst vad den tilltalade uppgett i förhören under förundersökningen, vilket hon egentligen hade velat göra för att vara mer förberedd vid huvudförhandlingen. Hon visste inte heller att hon kunde ha fått ta del av förundersökningen innan rättegången.

Lisa upplevde inte målsägandebiträdet som något stöd för henne under rättegången. Visserligen satt han bredvid henne och det upplevde hon som positivt och det var ett stöd men det kunde i princip ha varit vem som helst som satt där. Målsägandebiträdet var delvis bra på att föra hennes skadeståndstalan men hon anser att åklagaren gjorde ett mycket bättre arbete när han förde hennes talan. Lisa upplevde det som att åklagaren stod på hennes sida. Lisa kände inte till vilka roller som åklagaren eller målsägandebiträdet hade under rättegången förutom att den sistnämnda skulle föra hennes talan. Eftersom hon inte var förberedd på hur rättegången skulle gå till och således inte hade någon större förväntningar kan hon inte säga att hon saknade något, utöver det som hon tidigare påpekat beträffande förordnade om stängda dörrar.

Hot och trakasserier

Den tilltalades familj hade trakasserat henne under tiden efter anmälan fram till rättegången. Innan rättegången hade hon framfört önskemål till målsägandebiträdet om att rättegången skulle hållas inom stängda dörrar och hon hade väldigt stora förväntningar på att han skulle framföra och starkt vidhålla det önskemålet inför tingsrätten. I princip upplevde Lisa det som att målsägandebiträdet struntade i hennes begäran. Han tog dock upp frågan i anslutning till att hon skulle höras. Tingsrätten förordnade då om stängda dörrar vid förhöret med henne. Under den återstående tiden av rättegången var den tilltalade och hans familj närvarande och det upplevde hon som mycket pressande. Hennes förväntningar på målsägandebiträdet uppfylldes inte under rättegången eftersom hon hade trott och hoppats på att han skulle ordna med stängda dörrar.

Efter rättegången

När anmälan om brottet hade gjorts fick hon hjälp av den brottsofferstödjande organisationen, både under rättegången och en tid efter rättegången. Bland annat fick hon hjälp med frågan om skadestånd. Efter det upphörde stödet och hon hörde inte ifrån sin kontaktperson på en månad. Lisa upplevde det som att allt stöd upphörde när rättsprocessen väl var över. Hon var inte i kontakt med någon kvinnojour för att få stöd efter rättegången.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis anser Lisa att det var bra att målsägandebiträdet förde hennes talan under rättegången och att hon hade någon som fanns bredvid henne som stöd. På det stora hela anser hon dock inte att det var någon större mening med att ha ett målsägandebiträde. Hon skulle ha velat bli bemött med mer medmänsklighet och hon önskar att målsägandebiträdet hade satt sig in mer i hennes situation för att förstå hotbilden och helheten. Framförallt hade hon velat att han hade tagit tag i trakasserierna från den tilltalades familj. Hon hade även behövt mer information om allt under rättsprocessens gång, t ex vad som skulle hända och vad som hade uppgetts i de olika förhören vid förundersökningen.

Hon anser inte att hon fick någon viktig hjälp av målsägandebiträdet under rättsprocessen. Det märktes tydligt att målsägande-

biträdet utförde ett rent rutinjobb och att han inte var engagerad. Utifrån sina erfarenheter idag hade Lisa hellre valt ett kvinnligt målsägandebitråde.

3. KARL-BERTIL

Målsäganden och brottet

Karl-Bertil som är 64 år berättar att han blev utsatt för misshandel i slutet på juli 2006. Grannen gjorde polisanmälan om detta samma dag.

Förordnande av målsägandebitråde

Den första gången Karl-Bertil var i kontakt med polisen fick han inte någon information om möjligheten att begära målsägandebitråde. Det var först vid ett senare tillfälle som han fick uppgifter om det men han kommer inte riktigt ihåg vid vilken tidpunkt det var. Vid det tillfället frågade Karl-Bertil om han hade möjligheter att få ett målsägandebitråde. Han hade inte några önskemål om någon särskild person. Efter ungefär två veckor efter det att han hade framställt önskemålet och cirka en vecka innan huvudförhandlingen ägde rum förordnades en manlig advokat som målsägandebitråde för honom. Tingsrätten skickade ett brev till Karl-Bertil om förordnandet. Dagen efter kom ett brev från målsägandebitrådet och då ringde Karl-Bertil själv upp biträdet.

Stöd och hjälp

Karl-Bertil upplevde det som att han fick stöd av målsägandebitrådet som ringde och pratade med honom ett flertal gånger. Eftersom Karl-Bertil har svårt att gå var polisen hemma hos honom vid förhören. Målsägandebitrådet däremot var inte hemma hos honom överhuvudtaget utan all kontakt skedde per telefon innan rättegången. Han fick en del information av målsägandebitrådet om hur förundersökningen fortskred. Huvudförhandlingen var utsatt kort tid efter det att målsägandebitråde hade förordnats och allting gick hastigt.

Karl Bertil hade varit med på rättegångar tidigare så han visste hur en huvudförhandling gick till och därför behövde han inte någon information om det av målsägandebitrådet.

Karl-Bertil fick inte information om hjälp från samhället med anledning av brottet, t ex om hälsovård och socialtjänst. Det var emellertid redan klart sedan tidigare att han skulle få hjälp från socialtjänsten.

Han kommer inte ihåg något särskilt stöd som målsägandebiträdet gav honom. Det stöd han som han särskilt minns var att målsägandebiträdet satt bredvid honom under huvudförhandlingen och hjälpte honom att utforma skadeståndsanspråket. Från början hade han inte tänkt begära något skadestånd, men med målsägandebiträdets medverkan fick han ett skadestånd för det han som hade utsatts för.

Karl-Bertil anser att målsägandebiträdets hjälp var tillräcklig och tycker inte att han saknade någon hjälp under rättsprocessen. Han hade inga förväntningar på målsägandebiträdet eftersom han inte visste så mycket om vilken roll ett målsägandebiträde hade. Han anser att målsägandebiträdet gjorde ett bra arbete och biträdet har hjälpt honom mycket även efter rättegången.

Brister i stödet

Eftersom Karl-Bertil har svårt att ta sig någonstans själv hade han möjligtvis önskat att biträdet hade kommit hem till honom personligen men han anser inte att det var absolut nödvändigt.

Huvudförhandlingen

Cirka tre veckor efter det att polisanmälan hade gjorts ägde rättegången rum i augusti år 2006. Det fanns inga åhörare närvarande under huvudförhandlingen. Karl-Bertil upplevde det som att han fick ett bra bemötande av aktörerna i rättssalen och han var inte rädd. Huvudförhandlingen fortskred relativt snabbt. Eftersom Karl-Bertil hade varit på rättegång tidigare var han lite förberedd på vad som skulle hända. Han hade ingen förväntning på åklagaren och visste inte ens åklagarens namn. Målsägandebiträdet hade inte hunnit informera honom om det eftersom rättegången var utsatt så kort tid efter det att anmälan gjordes. Målsägandebiträdet satt bredvid honom som stöd och förde hans skadeståndstalan på ett bra sätt.

Hot och trakasserier

Från det att polisanmälan hade gjorts fram till rättegången kände Karl-Bertil sig otrygg, nervös och rädd för allting med anledning av vad han hade blivit utsatt för. Han kände så trots att den tilltalade var häktad. Karl-Bertil berättade inte för målsägandebiträdet hur han kände sig innan rättegången, men det kom fram under rättegången när han fick berätta om sina upplevelser. Under själva huvudförhandlingen uppehöll sig biträdet ganska mycket om målsägandens känsla av otrygghet.

Efter rättegången

Karl-Bertil har fortfarande lite kontakt med målsägandebiträdet, trots att denne är ganska upptagen. Målsägandebiträdet har t ex hjälpt Karl-Bertil med skadeståndsansättningen och upprättande av fullmakter med anledning av detta. Också målsägandebiträdets sekreterare har hjälpt honom med vissa saker.

Sammanfattning

Sammantaget anser Karl-Bertil att målsägandebiträdets hjälp var värdefull under hela rättsprocessen. Han hade inte kunnat föra sin talan själv och anser att målsägandebiträdet var till stor hjälp, t ex genom att hjälpa honom att skriva och föra hans skadeståndstalan. Han fick god kontakt med målsägandebiträdet och upplevde att denne verkligen lyssnade på honom. Karl-Bertil skulle kunna tänka sig att anlita samma målsägandebiträde igen.

4. BARBRO

Målsäganden och brottet

En 54-årig kvinna berättar att samma år som hon skulle fylla 50 år, i början av år 2000 blev hon utsatt för misshandel av en närstående. Hon polisanmälde misshandeln år 2001. Hon gjorde en anmälan år 2004 med anledning av att samma typ av gärning skett en gång till och det var samma person som slagit henne. Hon har svårt att komma ihåg datum men den första rättegången var år 2003, två år efter det att den första polisanmälan gjordes.

Förordnande av målsägandebitråde

Barbro gjorde polisanmälan år 2001. En tid därefter fick hon information av polisen om att ett målsägandebitråde skulle förordnas för henne. Hon framställde önskemål om att hon ville ha ett kvinnligt målsägandebitråde. Anledningen till det var att hon ansåg att det skulle vara lättare att prata med en kvinna om det hon hade varit med om. En kvinnlig advokat förordnades som målsägandebitråde för henne år 2002, omkring ett år efter det att polisanmälan hade gjorts och ett år innan rättegången skulle hållas. Genom de sociala myndigheterna och polisen fick hon vetskap om att ett målsägandebitråde hade förordnats. Målsägandebiträdet kontaktade henne per telefon några dagar efter det att hon hade fått veta att biträdet var förordnat. När hon återigen gjorde polisanmälan år 2004 framställde hon önskemål om att få tillbaka samma målsägandebitråde och det fick hon också.

Stöd och hjälp

Barbro anser att hon har fått ett enormt stöd av sitt målsägandebitråde. Bland annat fick hon information om hur förundersökningen fortskred och vad den tilltalade hade uppgett i förhören. Hon fick även information om hur huvudförhandlingen skulle gå till, vilka roller de olika aktörerna i rättsväsendet hade och hur de skulle sitta. Överhuvudtaget blev hon mer insatt i hur det kunde vara under en rättegång. Hon hade ingen vetskap om det sedan tidigare. Målsägandebiträdet berättade även om sin egen roll. Barbro fick också information om vad hälsovård och socialtjänst kunde göra för henne. Eftersom målsägandebiträdet inte förordnades förrän efter ett år efter det att begäran gjordes hade hon själv varit i kontakt med brottsofferjouren och de hjälpte henne att utforma en skadeståndstalan. Målsägandebiträdet hjälpte således inte till med det första gången hon förordnades men sedan skrev hon till tingsrätten om att hon yrkade skadestånd. Målsägandebiträdet har hjälpt henne att utforma skadeståndstalan vid de andra tillfällena som hon utsatts för samma brott.

Hon kan inte komma ihåg något särskilt stöd som målsägandebiträdet gav henne. Eftersom hon kontaktade brottsofferjouren först hjälpte de henne med allt, t ex genom att prata med henne om vad hon hade varit med om och genom att utforma hennes skadeståndsanspråk. Brottsofferjouren var väldigt duktiga och fanns som stöd hela tiden fram till rättegången. Målsägandebiträdet

tog inte över brottsofferjourens roll men lyssnade ändå mycket på henne. Den viktigaste hjälpen hon fick av målsägandebiträdet var att biträdet tröstade henne. Hon upplevde det som att hon kunde ringa till sitt målsägandebiträde när hon ville och målsägandebiträdet ringde också ofta till henne. Målsägandebiträdet var duktig och hjälpte henne med väldigt mycket fram till rättegången och under själva rättegången, både med den juridiska biten och med den kurativa. De fick väldigt god kontakt.

Barbro hade inga särskilda förväntningar på målsägandebiträdet utan var bara glad att hon fick ett stöd under rättsprocessen. Det intryck hon fick första gången var att målsägandebiträdet var vänlig och behandlade henne som en människa. Hon kände inte att det var ett målsägandebiträde hon träffade eftersom biträdet inte höll någon distans till henne. Det upplevde hon som väldigt positivt. Det var endast under huvudförhandlingen som målsägandebiträdet gick in i sin roll och höll en viss distans till henne. Målsägandebiträdet var inte med på något förhör hos polisen, eftersom hon förordnades mycket senare. Hennes föräldrar var med som stöd. Hon vet inte om hon skulle ha velat ha ett målsägandebiträde med vid förhöret.

Brister i stödet

Hon anser inte att det fanns några brister i stödet och det var ingen hjälp som hon saknade som målsägandebiträdet skulle kunna ha gett henne.

Huvudförhandlingen

När rättegången hölls år 2003 upplevde Barbro att hon blev bra bemött av alla medverkande. Hon var lite förberedd på vad som skulle hända men trodde inte att hon skulle behöva träffa den tilltalade. Målsägandebiträdet hade informerat henne om att hon inte behövde titta på eller prata med den tilltalade under rättegången, samt att hon skulle föra hennes talan i skadeståndsdelen. Hon hade inga förväntningar på åklagaren förutom att hon inte trodde att det skulle vara en kvinna. Åklagaren var väldigt duktig.

Hon var rädd för den tilltalade och för att han skulle ljuga. Hon var också rädd för vad som skulle hända under rättegången men allting gick bra. Både åklagaren och den offentliga försvararen ställde frågor till henne och många vittnen var kallade. Målsägandebiträdet var väldigt duktig och avbröt t ex när en del

frågor ställdes vid förhör med henne. Hon saknade inget under rättegången.

Hot och trakasserier

Barbro kände sig hotad och trakasserad av den tilltalade före rättegången. Det kunde hon inte berätta för målsägandebiträde eftersom hon inte förordnades förrän efter ungefär ett år efter anmälan. Från det att hon hade gjort polisanmälan kände hon dock ett stort stöd och en trygghet från sin familj.

Efter rättegången

Eftersom hon har blivit misshandlad av sin före detta man vid upprepade tillfällen har samma målsägandebiträde förordnats för henne vid ytterligare två tillfällen. De har haft kontinuerlig kontakt lite då och då sedan den första rättegången.

Sammanfattning

När Barbro ser tillbaka på rättsprocessen anser hon att målsägandebiträdet var en stor hjälp. Det var skönt att ha ett målsägandebiträde som stöd genom hela rättsprocessen. På så sätt slapp hon att gå igenom allting själv och det fanns någon som kunde föra hennes talan. Barbro menar att målsägandebiträdet hjälpte henne att bearbeta sina upplevelser genom att hon fick berätta om vad hon har varit med om.

5. HELENA

Målsäganden och brottet

Helena är en 33-årig kvinna som blev utsatt för en serie händelser om rubricerades som grov kvinnofridskränkning. Händelserna pågick under cirka tre och ett halvt års tid, mellan åren 2003 – 2006. Helena gjorde polisanmälan i augusti 2006.

Förordnade av målsägandebiträde

Själva anmälan gjorde Helena hos polisen på den ort där hon var bosatt. Sedan flyttade hon till en annan stad och hennes ärende flyttades då över till polismyndigheten där. När ärendet hade överflyttats ringde polisen på den nya orten och gav henne lite

information om hennes möjlighet att begära målsägandebitråde. De frågade henne också om hon hade något önskemål på någon särskild person. Hon uppgav att hon ville ha ett kvinnligt målsägandebitråde. Det gick sedan relativt snabbt att förordna ett målsägandebitråde. Bara några dagar efter det att polisen hade ringt henne angående hennes önskemål hörde polisen återigen av sig och uppgav att en kvinnlig jur. kand. hade förordnats som målsägandebitråde för henne. Det var hon själv som kontaktade målsägandebiträdet per telefon första gången, precis efter det att hon hade fått information om förordnandet. Målsägandebiträdet uppgav då att hon hade skrivit ett brev till henne om förordnandet men att hon inte skulle skicka det på grund av att de hade haft kontakt per telefon. De träffades cirka en kvart en eller två gånger innan rättegången. Rättegången hölls sedan inom tre veckor från det att polisanmälan hade gjorts.

Stöd och hjälp

Helena hade varit i kontakt med Kriscentrum och en kvinnojour innan hon gjorde polisanmälan. Hon upplevde det som att hon fick mer stöd av dem än av målsägandebiträdet.

Den information hon fick av målsägandebiträdet var i princip hur själva huvudförhandlingen skulle gå till. Eftersom hon hade varit åhörare på en rättegång där den nu tilltalade var åtalad, visste hon hur en sådan gick till och behövde därför ingen ytterligare information. Hon kände till vilka roller aktörerna i rättssalen hade.

Eftersom polisen endast förhörde henne en gång och något målsägandebitråde då inte hade förordnats för henne var hon ensam på förhör hos polisen. Hon anser inte att hon saknade det stöd ett målsägandebitråde kunde ha gett henne vid förhör hos polisen, men målsägandebiträdet uppgav i efterhand att hon gärna hade velat vara med.

Brister i stödet

Anledningen till att hon begärde ett kvinnligt målsägandebitråde var att hon trodde att en kvinna skulle vara mer förstående. Hon upplevde dock att biträdet inte var så engagerad utan att hon endast utförde sysslan "på ett jobbmässigt sätt". Målsägandebiträdet var rätt okänslig och mer intresserad av att prata själv än att lyssna på vad hon hade att säga. Helena visste inte så mycket om vilken roll målsägandebiträdet hade men hon upplevde det som att

kontakterna med henne var väldigt stressiga och opersonliga. Helena fick ingen information om vad den tilltalade hade uppgett i förhör under förundersökningen, vilket hon var väldigt förvånad över. Hon fick inte själv ta del av förundersökningsprotokollet och gick därför hela tiden i ovisshet. Hon hade velat veta vad den tilltalade hade uppgett i förhören innan rättegången. Hon fick inte heller någon samhällsinformation.

Målsägandebiträdet var opersonlig och hård till sättet. Eftersom Helena själv kände sig relativt utsatt i det här sammanhanget hade hon behövt någon som var lite mer förstående. Målsägandebiträdet pratade som att hon visste exakt hur Helena kände sig, trots att hon överhuvudtaget inte hade någon vetskap om detta. Alla människor reagerar olika i olika situationer. Målsägandebiträdet tog för givet att Helena tyckte synd om den tilltalade av en viss anledning men det förhöll sig inte alls på det sättet. Därför hade Helena väldigt blandade känslor inför hela situationen. Hon tyckte synd om den tilltalade av en helt annan anledning. Eftersom målsägandebiträdet framhärdade i sin åsikt kände Helena sig onormal då hon i målsägandebiträdets åsikt inte reagerade som andra kvinnor som varit med om samma sak.

Målsägandebiträdet hjälpte henne att utforma ett skadeståndsanspråk, men Helena ansåg själv inte att det var viktigt eftersom det inte var skadestånd hon var ute efter. Hon förväntade sig att målsägandebiträdet skulle lyssna mer och vara mer förstående. Hon hade behövt ett mer kurativt stöd och någon som engagerade sig mer i hennes sak.

Huvudförhandlingen

Rättegången var tre veckor efter det att anmälan hade gjorts. Helena anser att huvudförhandlingen gick väldigt bra. Nervositeten som hon hade känt innan rättegången försvann och hon blev lugnare. Eftersom den tilltalade vid en tidigare rättegång hade haft samma offentliga försvarare visste hon vem han var. Hon visste även att han inte skulle ställa några attackerande frågor till henne eftersom han inte hade gjort det vid den tidigare rättegången när hon var åhörare och det gjorde henne lugn. Den offentliga försvararen ställde bra frågor och var mjuk i sin framtoning mot henne och Helena uppfattade inte det som att någon mistrodde henne.

Helena var relativt väl förberedd på vad som skulle hända under rättegången men det var känslomässigt jobbigt att träffa den

tilltalade. Allting hade gått så snabbt från det att polisanmälan gjordes till det att den tilltalade blev häktad. Hon visste inte hur han skulle vara mot henne vid rättegången och hon hade inte heller fått någon information om vad han hade sagt i förhören. Hon var dock inte rädd för honom.

Det kändes bra att målsägandebiträdet satt bredvid henne under rättegången, men det kunde egentligen ha varit vem som helst. I själva verket var målsägandebiträdet ingen viktig hjälp under huvudförhandlingen eftersom hon själv inte brydde sig särskilt mycket om skadestandsfrågan. Helena lyssnade inte ens när målsägandebiträdet förde skadeståndstalan. Istället uppfattade hon det som att det var åklagaren som förde den talan som var viktig för henne. Hon hade ingen förväntning på åklagaren men han utförde sitt arbete på ett väldigt bra sätt. Hon saknade inte något under själva rättegången.

Hot och trakasserier

Helena kände sig trygg under rättsprocessen fram till rättegången eftersom den tilltalade satt i häkte. Efter rättegången kände hon sig däremot trakasserad av både den tilltalade och hans syster som ringde till henne.

Efter rättegången

Helena har inte haft någon kontakt med målsägandebiträdet efter rättegången. Trots att besöksförbud har meddelats för den tilltalade har han ringt Helena efter rättegången. Hon har ett gemensamt barn och en bostadsrätt tillsammans med den tilltalade och hon visste inte hur hon skulle göra när den tilltalade ringde. Hon visste inte vad som var rätt eller fel och hon var väldigt uppriven efter rättegången och upplevde allting som väldigt jobbigt. Helena ringde till målsägandebiträdet som endast gav henne några minuter att berätta vad hon ville. Målsägandebiträdet sade till Helena att hon behövde vara hårdare mot den tilltalade och att Helena skulle säga till den tilltalade att alla kontakter med henne skulle gå via målsägandebiträdet. Eftersom hon kände sig besvärlig och inte kände något stöd hos målsägandebiträdet bad hon inte biträdet om hjälp med de juridiska bitarna efter domen, t ex beträffande skadestandsdelen.

Målsägandebiträdet var enligt Helena för hård mot henne och tog inte hänsyn till hennes behov. Biträdet skulle säkert kunna ha

hjälpit henne med de juridiska frågorna men hon orkade inte ha kontakt med målsägandebiträdet eftersom hennes tvärhet blev en press i sig. Med anledning av detta har hon haft mer kontakt med den tilltalade än vad hon har önskat och hon har backat inför den tilltalades krav eftersom hon inte har orkat stå emot på egen hand. Hon har istället varit i kontakt med Kriscentrum och fått ett mycket bättre stöd därifrån.

Sammanfattning

Utifrån en helhetsbedömning anser Helena inte att målsägandebiträdet var särskilt värdefullt för henne under rättsprocessen. Hon hade velat ha mer information och hon önskar att målsägandebiträdet hade varit mer personlig mot henne och engagerat sig mer i hennes situation.

6. CARIN

Målsäganden och brottet

En 25-årig kvinna berättar att hon blev utsatt för olaga hot samt försök till våldtäkt i september eller oktober 2001 när hon var 20 år gammal. Hon polisanmälde gärningarna direkt efter händelsen.

Förordnade av målsägandebiträde

Carin tror att hon med anledning av polisanmälan fick ett brev från polisen om att hon kunde kontakta Brottsoffermyndigheten för stöd och hjälp. Hon tror att polisen även gav henne en del information om möjligheten att begära målsägandebiträde men det var ingenting hon tänkte på just då eftersom hon befann sig i chocktillstånd.

Eftersom polisen först inte fick tag i förövaren sattes huvudförhandlingen inte ut förrän cirka två år efter det att anmälan hade gjorts. På fråga från polisen hade hon vid förhör framställt önskemål om ett kvinnligt målsägandebiträde med anledning av vad hon hade blivit utsatt för. Hon litade inte på män. Eftersom hon var chockad kommer hon inte ihåg hur lång tid som förflöt mellan det att hon framställde önskemålet till det att målsägandebiträde förordnades. Hon minns att polisen meddelade henne en eller två månader innan rättegången att en kvinnlig advokat hade förordnats som målsägandebiträde för henne. Sedan fick hon ett brev av målsägandebiträdet om tid och plats när de skulle träffas. De

träffades sedan på biträdets kontor första gången och pratade då en lång stund.

Stöd och hjälp

Egentligen hade Carin inga förväntningar på målsägandebiträdet eftersom hon inte visste vad ett målsägandebiträde kunde göra. Polisen hade gett henne lite information om vad ett målsägandebiträde var men då lyssnade hon inte så mycket eftersom hon var i ett upprört tillstånd.

När hon träffade målsägandebiträdet förstod hon direkt att biträdet skulle göra sitt bästa och lite till. Hon anser att målsägandebiträdet var ett jättestort och bra stöd för henne. Hon fick information om allting, t ex om hur förundersökningen hade fortskridit, vad den tilltalade hade uppgett i förhören, hur det skulle gå till under huvudförhandlingen och vilka frågor målsägandebiträdet skulle ställa till henne. Biträdet varnade henne för att den offentliga försvararen skulle ställa jobbiga frågor. Målsägandebiträdet sa till den offentliga försvararen att han skulle vara försiktig i sina frågor till henne och biträdet upplyste Carin om att han sagt det. Målsägandebiträdet peppade henne mycket och var omtänksam och sade hela tiden till henne att det inte var hennes fel och det hjälpte henne att hitta tillbaka till sig själv. Hon vet inte vad hon hade gjort utan målsägandebiträdet. Hon lyssnade på henne, levde sig in i hennes situation, tog det i hennes takt och frågade henne om många saker. Biträdet märkte hur hårt händelsen hade tagit henne och hjälpte till att få henne på andra tankar. Hon ordnade allt det praktiska och var ett stort stöd känslomässigt.

Målsägandebiträdet hjälpte henne även att utforma skadeståndsanspråket. Sedan tidigare visste Carin att hon kunde få skadestånd men inte hur mycket.

Så vitt hon kan komma ihåg fick hon ingen samhällsinformation, t ex om hälsovård och socialtjänst. På eget initiativ tog Carin kontakt med en kurator och en psykolog för att få hjälp att bearbeta det hon hade varit med om.

Brister i stödet

Carin upplevde det som att hon inte fick något stöd hos polisen. Om poliserna hade varit mer insatta i problematiken kring sexuella övergrepp hade de varit mer försiktiga. De manliga poliser som förhörde henne gjorde allting på rutin och var totalt okänsliga för

hennes behov. Hon kände sig nästan mer kränkt under polisförhören än vid själva händelsen. Hon hade velat ha en kvinnlig polis vid förhören eftersom en kvinna lättare hade kunnat sätta sig in i hennes situation och förstå vad hon hade utsatts för. Hon hade inget målsägandebitråde eller någon stödperson närvarande vid polisförhören. Hon hade velat ha ett målsägandebitråde närvarande för att känna stöd och för att polisen inte skulle köra över henne på det sätt de gjorde. Förordnandet av målsägandebitråde skedde enligt Carin väldigt sent och hon hade velat ha ett målsägandebitråde redan vid början av rättsprocessen. Målsägandebitrådet hade då kunnat se hur dåligt hon mådde inledningsvis och stöttat henne så att hon inte hade brutit ihop och blivit sjukskriven. Hon hade förträngt mycket vid själva huvudförhandlingen. Hon tror att bitrådet hade kunnat hjälpa till med att se till att huvudförhandlingen hade blivit av tidigare så att hon hade kunnat få upprättelse. Ett tag upplevde hon det som att hon blev totalt överkörd av rättsväsendet.

Huvudförhandlingen

Hon tyckte det var jobbigt att behöva sitta i samma rättssal som den tilltalade och hon var rädd för honom, bland annat för att han var storväxt. Hon bröt ihop före rättegången när hon mötte den tilltalade och hans släktingar utanför tingsrättssalen. Den tilltalade var inte häktad och hon var rädd att han skulle ge sig på henne efter rättegången. Fram till dess att rättegången började fick hon sitta i ett eget rum.

Eftersom målsägandebitrådet hade gett henne mycket information om vad som skulle hända under huvudförhandlingen kände hon sig väl förberedd. Hon hade krävt att förhandlingen skulle hållas inom stängda dörrar, vilket målsägandebitrådet hade framfört till åklagaren och till rätten. Rätten förordnade om stängda dörrar men hennes föräldrar fick vara med som stöd. Det var oerhört skönt att den tilltalades släktingar inte närvarade vid rättegången samt en stor trygghet att åklagaren och målsägandebitrådet satt bredvid henne och att hennes föräldrar satt bakom henne.

Carin anser att hon bemöttes bra av åklagaren och domaren och kände stöd av dem. Hon visste att åklagaren skulle stå på hennes sida under huvudförhandlingen och göra allt för att den tilltalade skulle fällas till ansvar för brottet. Trots att den offentlige försvararen hade blivit tillsagd av målsägandebitrådet att han skulle vara försiktig i sina frågor till målsäganden kände hon sig ändå

kränkt av hans frågor under rättegången. Han försökte vara snäll och lugn mot henne men ställde frågor t ex om hennes klädsel och att hon var berusad. Enligt Carin framställde han allt som att det var hennes fel, även att hon hade blivit utsatt för våldtäktsförsök, och fick henne att känna att hon fick skylla sig själv. På samma sätt som vid polisförhören kände hon sig nästan mer kränkt vid rättegången än vid själva händelsen. Målsägandebiträdet och åklagaren avbröt frågor av den här typen med motiveringen att de inte var relevanta i sammanhanget. Hon kände ett stort stöd av sitt målsägandebiträde och från åklagaren. Målsägandebiträdet stöttade henne under hela huvudförhandlingen och berömde henne för att hon var så duktig. Biträdet var hela tiden beredd på allting, t ex att hon kunde börja gråta och när hon gjorde det tog hon då hand om Carin. Målsägandebiträdet satte sig även i vägen för den tilltalade så att han inte skulle kunna se henne. Hon saknade ingenting under själva huvudförhandlingen.

Eftersom tingsrätten friade den tilltalade överklagades domen av åklagaren till hovrätten, men det tog mellan sex månader och ett år innan det blev rättegång. Carin tvingades då gå igenom samma sak igen, men hon upplevde det inte som att hon blev kränkt eller överkörd vid denna rättegång. Hon fick ett stort stöd av både domaren och åklagaren.

Hot och trakasserier

Carin kände sig otrygg både före och efter huvudförhandlingen. Hon inte visste om hon skulle träffa den tilltalade eftersom han inte var häktad under någon del av rättsprocessen. Dessutom hade han hållit sig undan en lång tid efter det att anmälan hade gjorts. Carin såg den tilltalade på en restaurang och ringde polisen.

Carins vänner och föräldrar stöttade henne men hon kände sig otrygg i sin lägenhet eftersom händelsen hade utspelat sig där. Vid gärningstillfället hade den tilltalade hotat att slå ihjäl henne om hon berättade för någon vad som hade hänt. Hon vågade inte gå ut och hon har varit rädd sedan händelsen inträffade. Den tilltalades kompisar har också trakasserat henne i viss mån. Det har tagit oerhört lång tid för henne att lita på män igen.

Hon berättade för målsägandebiträdet att hon var rädd för den tilltalade. Målsägandebiträdet berättade att hon kunde begära medhörning vid huvudförhandlingen och att den tilltalade kunde sitta i ett annat rum vid förhöret med henne. Även om hon var rädd

ville hon ändå sitta med i rättegångssalen under hela huvudförhandlingen

Efter rättegången

Efter det att tingsrätten hade meddelat dom gick målsägandebiträdet genom domen med henne. Hon kände sig oerhört ledsen och besviken över att tingsrätten hade friat den tilltalade. Målsägandebiträdet hjälpte henne med alla papper hon behövde för att överklaga domen till hovrätten. Hon och målsägandebiträdet hade kontakt hela tiden fram till rättegången i hovrätten och de träffades också några gånger. Bland annat ringde målsägandebiträdet och kontrollerade till vilken dag rättegången var utsatt och meddelade Carin det.

Den tilltalade fälldes till ansvar för gärningarna i hovrätten och skadeståndsanspråket bifölls. Eftersom den tilltalade inte kunde betala ersättning i enlighet med det utdömda skadeståndsanspråket hjälpte målsägandebiträdet henne att skriva till kronofogdemyndigheten. Då den tilltalade endast hade socialbidrag hjälpte brottsofferjouren henne att fylla i ansökan om ersättning hos Brottsoffermyndigheten. Utöver ersättning för kränkning och sveda och värk fick hon även ersättning för mediciner och läkarbesök.

Hon vet inte om hon har saknat något stöd efter rättegången. Hennes föräldrar har stöttat henne och hon har även haft sporadisk kontakt med målsägandebiträdet. Hon pratade med målsägandebiträdet för bara någon månad sedan och hon frågade då hur det gick för henne.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis anser hon att målsägandebiträdets hjälp var oerhört värdefull. Hon lyssnade, hjälpte och uppmuntrade Carin. På det viset har Carin fått distans till händelsen och bearbetat den. Genom att prata mycket med målsägandebiträdet har Carin insett att det inte var hennes fel. Hon önskar att fler brottsoffer hade fått tillgång till ett sådant målsägandebiträde och vill rekommendera biträdet till andra som blivit utsatta för samma sak.

Även om hon själv fick ett oerhört stöd av målsägandebiträdet vet hon att det finns ett stort mörkertal som inte anmäler sexuella övergrepp eftersom de inte litar på rättsväsendet. Om hon skulle bli utsatt för något liknande igen hade Carin inte anmält händelsen

eftersom hon kände sig oerhört kränkt av både polisen och den offentliga försvararen.

Carin anser att ett målsägandebitråde bör förordnas för dem som utsätts för brott redan från början så att målsäganden kan känna sig trygg och har någon att prata med och ställa frågor till, t ex om vad som kommer att hända och vad som kan hända. Saker som kan verka enkla kan ha en stor betydelse för målsäganden. Inledningsvis hade hon själv ingen att vända sig till, men hon anser att hon genom målsägandebiträdets hjälp har fått upprättelse och kunnat gå vidare med sitt liv.

7. ALICE

Målsäganden och brottet

En 55-årig kvinna, Alice berättar att hon i mars 2006 anmälde sin före detta make för att han vid 26 tillfällen under en dryg timme ringt till henne. Därutöver hade Alice under 20 års tid blivit utsatt för både psykisk och fysisk misshandel av honom. Hon polisanmälde honom för grov kvinnofridskränkning i september 2006 men åtalet lades ned på grund av preskription.

Förordnade av målsägandebitråde

Vid det första förhöret hos polisen i mars 2006, som ägde rum med anledning av den anmälan som Alice gjorde om telefonsamtalen, berättade hon att hon också hade misshandlats av sin make. Med anledning av det hade hon bott på Kriscentrum vid två tillfällen under år 2001 och 2003. Hon tror att det var igenom Kriscentrum som hon hade fått veta vad ett målsägandebitråde gjorde. Alice framställde därför önskemål hos polisen om att en särskild person, en manlig advokat skulle utses som målsägandebitråde för henne. Eftersom telefonsamtalen ansågs som ringa brott fick hon i beslut från augusti samma år ett besked från tingsrätten att det inte fanns skäl att förordna ett målsägandebitråde. Hon vände sig till sin advokat som hjälpte henne att överklaga beslutet till hovrätten. De papper som fanns på Kriscentrum med hennes berättelser bifogades överklagandet, som skickades den 14 september 2006 till rätten.

Med anledning av en polisanmälan från september 2006 angående grov kvinnofridskränkning av den före detta maken förväntade sig Alice att hon skulle bli kallad till fler förhör. Familjevåldshoteln kontaktade henne per telefon och frågade om hennes make hade

misshandlat henne efter hösten år 2001. Hon kommer inte ihåg vad hon svarade. Åklagaren beslutade därefter att lägga ned åtalet avseende den sistnämnda anmälan på grund av att brottet var preskriberat. Tid för huvudförhandling avseende den polisanmälan som gällde telefonsamtalen sattes ut till den 3 oktober 2006. Eftersom hennes advokat inte hade möjlighet att närvara vid huvudförhandlingen kontaktade han en kvinnlig kollega som åtog sig att vara målsägandebiträde. I överklagandet till hovrätten om tingsrättens beslut att avslå framställan om förordnande av målsägandebiträde, hemställde Alice att den kvinnliga advokaten skulle förordnas som målsägandebiträde för henne.

På grund av parternas tidigare relation fann hovrätten skäl att förordna målsägandebiträde för Alice och utsåg i beslut den 27 september 2006, den kvinnliga advokaten som Alice önskat som målsägandebiträde för henne.

Under den tid som Alice väntade på besked från hovrätten mådde hon väldigt dåligt eftersom hon inte visste om ett målsägandebiträde skulle kunna närvara vid rättegången. Inte heller visste hon om den tilltalade hade en advokat och hon oroade sig över att hon i så fall skulle vara helt ensam och inte få något stöd.

Hon fick inte ta del av beslutet förrän fyra dagar senare då hennes manliga advokat ringde till henne. Samma dag, vilket var en söndag, kontaktades hon per telefon av det kvinnliga målsägandebiträdet. Eftersom rättegången skulle äga rum på tisdagen fanns det inte tid att träffa målsägandebiträdet personligen förrän vid rättegången.

Stöd och hjälp

Alice ringde till Kriscentrum den 20 september 2006 eftersom hon inte hade fått besked från hovrätten i frågan om målsägandebiträdet. Hon frågade om någon från Kriscentrum kunde följa med henne till rättegången. Fem dagar senare blev hon uppringd av en kvinna på Kriscentrum som sade att hon skulle följa med som stöd vid rättegången. Alice ville veta hur en rättegång gick till och kvinnan informerade henne om det och gav henne en broschyr. Den här kvinnan var också närvarande vid rättegången, fast ett målsägandebiträde senare förordnades.

Alice fick stöd av målsägandebiträdet när hon kontaktade henne per telefon den första gången. Målsägandebiträdet bemötte henne bra och hon fick möjlighet att berätta en kort historia om de bakomliggande händelserna och misshandeln. Tidigare hade hon

varit i kontakt med Brottsofferjouren eftersom hon hade fått papper som hon behövde hjälp med angående yrkande om eventuellt skadestånd. Eftersom hon då inte hade något målsägandebitråde hängde frågan om skadeståndet i luften. Målsägandebiträdet ansåg att hon skulle begära skadestånd med anledning av de upprepade telefonsamtalen, och hjälpte henne att utforma ett sådant anspråk. Målsägandebiträdet ansåg även att hon skulle begära överprövning av beslutet att lägga ned åtalet beträffande anmälan om grov kvinnofridskränkning, eftersom hon ansåg att brottet inte borde vara preskriberat. Det ansåg även hennes manliga advokat.

Hon vet inte så här efteråt vilka förväntningar hon hade på målsägandebiträdet men hon kände trygghet och var väldigt lättad över att någon skulle följa med henne på rättegången och sitta bredvid henne, eftersom hennes kontaktperson från Kriscentrum endast var åhörare.

Brister i stödet

Hon anser att målsägandebiträdet gav henne den hjälp hon kunde men hon hade velat ha ett målsägandebitråde från början. Med anledning av den anmälan som hon gjorde om grov kvinnofridskränkning hade hon velat ha ett målsägandebitråde närvarande vid förhör hos polisen. Eftersom hon blev kontaktad av målsägandebiträdet hon först två dagar innan huvudförhandlingen fanns det inte tid för målsägandebiträdet att informera henne om vad den tilltalade hade uppgett i förhör under förundersökningen. Hon fick inte heller någon samhällsinformation men eftersom Alice hade varit i kontakt med Kriscentrum tidigare så hade de hjälpt henne, bland annat genom att hon fick vara med i kvinnogrupper.

Vid den första polisanmälan som hon gjorde i mars 2006 avseende telefonsamtalen och vid den andra polisanmälan om grov kvinnofridskränkning i september ansökte hon om besöksförbud och skyddstelefon. När hon gjorde ansökan blev hon otrevligt behandlad och fick beskedet att andra personer behövde den typen av hjälp bättre än henne. Alice fick avslag på sin begäran om såväl som besöksförbud som skyddstelefon.

Huvudförhandlingen

Det kändes skönt att ha med sig ett målsägandebitråde vid rättegången. Alice kom i taxi och målsägandebiträdet och kvinnan

från Kriscentrum väntade på henne utanför tingsrätten. Den tilltalade satt i foajén och därför gick de och satte sig längre bort. Den tilltalade kom efter och hälsade på henne. Det upplevde hon som oerhört jobbigt och frustrerande. Hon hälsade inte tillbaka för det kändes som att han skulle komma innanför hennes skal igen. Målsägandebiträdet och kvinnan från Kriscentrum satt på varsin sida om henne. Även de tyckte att det var obehagligt och de bad om ett enskilt rum i receptionen och fick det. När målet ropades på gick de ut från rummet och såg den tilltalade stå och prata med åklagaren. Alice tyckte det var mycket märkligt eftersom åklagaren inte hade pratat med henne och åklagaren skulle stå på hennes sida. Det kändes som att den tilltalade manipulerade åklagaren. Hon förväntade sig mer av åklagaren och tyckte att åklagaren borde ha förstått det.

Hon kommer inte ihåg hur hon blev bemött av åklagaren och domaren under rättegången. Själva huvudförhandlingen upplevde hon som mycket stressande, bland annat med anledning av händelserna innan rättegången. Det var väldigt jobbigt bara att se den tilltalade och det blev inte bättre av att han hälsade på henne. Den tilltalade hade ingen advokat.

Alice kände sig förberedd vid rättegången på så sätt att hon var klar över att åtalet endast gällde "telefonterror", och att hon endast skulle svara på frågor om det. Hon förväntade sig att målsägandebiträdet skulle föra hennes talan under rättegången och det gjorde hon. Biträdet lät även henne berätta något om vad som hade hänt i parternas relation bakåt i tiden. Det var ingen som avbröt henne när hon redogjorde för det.

Under själva huvudförhandlingen var hon inte rädd för den tilltalade eftersom åklagaren och målsägandebiträdet satt på varsin sida om henne. Det största stödet under rättegången var målsägandebiträdet och kvinnan från Kriscentrum. Efter huvudförhandlingen var hon rädd och skakig och målsägandebiträdet körde henne därför till Kriscentrum.

Hot och trakasserier

Redan år 2001 hade Kriscentrum ansett att hon skulle anmäla sin make för grov kvinnofridskränkning men eftersom hennes make hade medverkat till att genomgå behandling flyttade hon hem igen. Hon orkade inte göra någon anmälan då. Under sommaren 2005 bröt hon kontakten med sin make och fick skyddad adress. Under hösten år 2005 fram till mars 2006 ringde maken henne vid

upprepade tillfällen. Efter det att hon hade gjort polisanmälan i mars 2006 fram till rättegången ringde han dock inte. Dagen efter det att tingsrätten meddelade sin dom ringde han till henne igen och talade in ett meddelande på hennes telefonsvarare. Anledningen till att hon har kvar sitt gamla mobilnummer är att hon kan se om han ringer från sin hemtelefon och då vågar hon gå ut.

Hon är livrädd att möta den tilltalade och det gör att hon aldrig känner sig trygg. Varje år måste hon varje år begära omprövning för att få skyddad adress, eftersom det måste finnas en hotbild för att få det. Alice oroar sig för att myndigheterna inte längre skall anse att det finns någon hotbild eftersom anmälan om grov kvinnofridskränkning inte ledde någonstans och på grund av att tingsrätten inte ansåg att det fanns tillräcklig bevisning för en fällande dom avseende telefonsamtalen.

Efter rättegången

Tingsrätten meddelade dom den 12 oktober 2006 och friade den tilltalade. Eftersom hon var väldigt upprörd tog målsägandebiträdet god tid på sig för att prata med henne om domen. Målsägandebiträdet hade lika svårt att förstå att tingsrätten inte hade fällt den tilltalade och förstod att detta störde målsägandens sinnesfrid.

Målsägandebiträdet ringde även till åklagaren och ville få åklagaren att överklaga domen men det gjorde åklagaren inte eftersom målsägandens ord stod mot den tilltalades.

Målsägandebiträdet har bett henne att begära in läkarutlåtanden för att hon skall kunna begära överprövning angående åtalsbeslutet om grov kvinnofridskränkning, som lades ned på grund av preskription. Hon väntar på läkarutlåtandena och målsägandebiträdet kommer att hjälpa henne med detta.

Sammanfattning

Alice anser att målsägandebiträdets hjälp var värdefull för henne under rättsprocessen. Biträdet ordnade ett enskilt rum åt henne innan rättegången, var ett stöd under huvudförhandlingen och skjutsade henne till Kriscentrum efter rättegången.

Alice har kontakt med Kriscentrum. Hon tycker att hon får stöd därifrån och de tror på hennes berättelse. Hennes kontaktperson på Kriscentrum har diskuterat domen med henne.

Den friande domen upplever hon som en kränkning från samhället. Om domaren hade trott på hennes berättelse och den tilltalade hade blivit dömd hade hon känt att hon hade fått upprättelse. Hon vet att hon inte kommer att få någon upprättelse av den tilltalade men det känns kränkande att samhället inte tror på hennes berättelse. Alice upplever det inte heller som att åklagaren står på hennes sida eftersom åtalet beträffande grov kvinnofrids-kränkning lades ned.

Alice påpekar att det tar väldigt lång tid att bygga upp sig själv innan man vågar ta sig ur en sådan situation som hon har befunnit sig i. Personen som misshandlar bryter ner all självtillit och självkänsla och försvagar den som blir utsatt. I ett sådant förhållande är man ständigt rädd eftersom man aldrig vet när man kan bli misshandlad men man tror hela tiden att det skall bli bättre. Till slut blir misshandeln vardagsmat.

Alice är idag glad att hon har tagit sig ur situationen och att hon lever men hon har fortfarande mycket ångest och är rädd. Hon ville medverka i intervjun därför att hon anser att kunskapen om brottsoffers situation måste föras ut till allmänheten.

Statens offentliga utredningar 2007

Kronologisk förteckning

1. Telefonförsäljning. Jo.
2. Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. S.
3. Föräldraskap vid assisterad befruktning. Ju.
4. Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet. N.
5. Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? Ju.
6. Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. Ju.

Statens offentliga utredningar 2007

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Föräldraskap vid assisterad befruktning. [3]

Summa summarum – en fristående myndighet
för utredning av anmälningar om brott av
poliser och åklagare? [5]

Målsägandebiträdet.

Ett aktivt stöd i rättsprocessen. [6]

Socialdepartementet

Från socialbidrag till arbete.

+ Bilaga. Fördjupningsstudier.

+ Lättläst. Sammanfattning. [2]

Jordbruksdepartementet

Telefonförsäljning. [1]

Näringsdepartementet

Trafikinspektionen

– en myndighet för säkerhet och skydd
inom transportområdet. [4]